

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU

și

FUNDAȚIA CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ "IULIAN ANTONESCU"

ZARGIDAVA

REVISTĂ DE ISTORIE
IV

Bacău
2005

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„IULIAN ANTONESCU”**

**ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE**

IV

**Editura Conexiuni – Bacău
2005**

Coperta:

Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

Colegiul de redacție:

Ioan MITREA – redactor responsabil

Livia Liliana SIBIȘTEANU – membru

Gabriel LEAHU – membru

Viorel CRUCEANU – membru

Didi ALISTAR – membru

Tehnoredactare computerizată:

Lăcrămioara Elena ISTINA

Marius Alexandru ISTINA

Editura Conexiuni - Bacău

ISBN 973-85193-6-5

Tiparul executat la
S.C. ANAMIR TRADING S.R.L.
Imprimeria “Bacovia”
Str. Mioriței, nr. 27, Bacău
Format 16 x 70 x 100
Apărut 2005

SUMAR

Alexandru Zub, <i>Academia Militans</i>	5
--	---

Aniversări

<i>Academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 90 de ani</i> (Ioan Mitrea)	13
<i>Prof.univ.dr.doc. Vladimir Hanga la 85 de ani</i> (Ioan Mitrea, Ioana Mitrea)	21

Istoria Românilor

Ioan Mitrea, <i>Ion Nestor (1905-1974) – creator de școală în arheologia românească</i>	25
Ioan Mitrea, <i>Valori ale civilizației romane în lumea dacilor liberi din regiunile est-carpatice</i>	37
Ioan Mitrea, <i>De la demitizarea lui Ștefan cel Mare la intoxicarea cititorului</i>	51
Constantin Șerban, <i>Instituția domniei din Moldova în perioada premergătoare instaurării epocii fanariote (1658-1711)</i>	59
Mihai Vasiliu, <i>Liberalismul politic în România până la Marea Unire (IV)</i>	85
Dan Popescu, <i>Traian Vuia și rezistența franceză în cel de-al doilea război mondial</i>	111
Jean Ciută, <i>Spiritul istoriografic iorghist – 65 de ani de la moartea savantului</i>	121
Elena Artimon, Maria Coroi, <i>George Enescu în posteritate</i>	125

Istorie Universală

Livia Liliana Sibișteanu , <i>Apa – element primordial. Reprezentări simbolice, credințe, culte, rituri și ritualuri</i>	129
Simona Farcaș , <i>Câteva considerații privind zeul Jupiter Dolichenus</i>	145
Gabriel Leahu , <i>O problemă controversată: cauzele implicării lui Otto von Bismarck în expansiunea colonială</i>	153
Viorel Cruceanu , <i>Nepal: Scurtă schiță de istorie contemporană</i>	163

Didactica și istoria învățământului

Constantin Leonte , <i>Familia, școala, biserica – factori educaționali</i>	167
Didi Alistar , <i>Considerații privind învățământul primar din orașul Bacău în perioada interbelică</i>	177
Ioan Mitrea , <i>Considerațiuni privind valoarea tradiției și nevoia înnoirii în educația și dezvoltarea rurală</i>	191
Mihai Murariu , <i>Aspecte ale predării limbii franceze la Școala Normală de Fete „Domnița Elena” în jurul anului 1940</i>	195
Adriana Leahu , <i>Toleranța la ora de istorie</i>	201

Note, recenzii, viață științifică

***Studii și articole de istorie, LXX, București, 2005 (Maria Coroi)	211
***Pe urmele înaintașilor, Bacău, 2005 (Ioan Mitrea)	215
Viorel Cruceanu , <i>Asasinate ale secolului XX (Asia, Lumea arabă, America Latină), Bacău, 2005 (Anca Însurățelu)</i>	219
Masa rotundă Date recente privind istoria civilizației cucutenine, organizată de Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Facultatea de Istorie (Lăcrămioara Elena Istina)	221
Sesiunea de comunicări științifice Arheologia mileniului I p.Chr., organizată de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova (Ioan Mitrea)	223
Abrevieri	229

ACADEMIA MILITANS

Alexandru Zub

Nici o instituție de cultură cât de cât importantă nu poate fi imaginată static, după cum nici istoria, în ansamblu, nu se poate închipui ca atare. Însă „instituțiile care au un lung trecut sunt expuse din când în când la un îndoit pericol: a nu fi bine înțelese de opinia publică și, ceea ce este poate mai îngrijorător, a pierde ele însele sentimentul eficace de ce trebuie să facă, pentru a se adapta la rosturi și la scopuri noi, izvorâte din situații politice, sociale și morale noi”¹. Este remarcă pe care D. Gusti a ținut să o facă, în 1923, cu ocazia recepției sale la Academia Română.

În adevăr, așezămintele cu rang simbolic au darul de a stârni, mai mult decât altele, interesul lumii din jur. Motivele pot să difere, după timp și împrejurări, dacă nu chiar și de la un ins la altul, însă rezultatul e oarecum egal. El se originează în curiozitate (științifică sau de altă natură), spirit emulativ, aspirație, invidie etc.

Este cazul Academiei Române, care în ultimii ani, mai precis, după restructurarea ei (1990), a fost supusă adesea la evaluări tot așa de malițioase pe cât de superficiale și grăbite. Un mic popas în istoria ei de aproape un secol și jumătate n-ar fi poate lipsit de interes pentru cine vrea să cunoască *sine ira et studio* spiritul ce a însuflețit corpul academic într-un moment sau altul.

De la început, Academia Română (numită în prima etapă „societate academică”) a trebuit să împace funcția de consacrare simbolică a unor figuri reprezentative pentru istorie, literatură, știință, cu nevoia de a stimula creația în aceste domenii, adică elaborarea de lucrări fundamentale despre limba și istoria națională în primul rând.

Dacă, în ansamblu, asupra acestui punct n-au existat disensiuni semnificative, în privința realizării practice corpul academic a manifestat atitudini diverse, provocând nu o dată convulsii cu ecouri nedorite pe tărâm social.

Se știe că geneza Academiei Române, în forma amintită, a fost opera unui guvern provizoriu (locotenența domnească din 1866), iar

---

¹ **Discursuri de recepție la Academia Română**, ed. Octav Păun, Antoaneta Tănăsescu, București, 1980, p. 178-179 (infra: **DRAR**).

renașterea ei, sub numele de azi, girată tot de un asemenea guvern, la 5 ianuarie 1990. E o simetrie cu tâlc, din care se poate desprinde oarecum sugestia că destinul instituției în cauză a fost mereu și intim legat de viața social-politică. Un studiu serios pe această temă, deși atât de util, nu s-a făcut încă. I se pot întrezări totuși liniile de forță, degajabile din analiza diverselor domenii, ca și din interferența lor continuă.

Am avut ocazia să mă refer la unele aspecte din istoria corpului academic, în legătură cu evoluția istoriei ca disciplină sau chiar cu biografia unora dintre slujitorii acesteia. M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan, repere inconfundabile ale domeniului, dar și ale Academiei, m-au ajutat să înțeleg anume că raportul dintre domeniile componente și reprezentanții acestora a fost mereu delicat și precar.

Nu e poate abuzivă reamintirea lor, fie și numai schematic, în acest cadru. Mai întâi, trebuie spus că geneza însăși a instituției, după multe căutări și tentative neizbutite, stă sub semnul unei crize cu implicații ample. Aparent, se încheiasse o etapă de tranziție, simbolizată de domnia lui A. I. Cuza, iar semne concrete de consolidare a noilor așezăminte existau peste tot în spațiul românesc extracarpatic. Încă o instituție, menită a stimula preocupările relative la limba, cultura și istoria națională, iar prin aceasta cunoașterea de sine la nivel comunitar, se vădea necesară. Ea a și fost întemeiată prin decretul locotenentei domnești de la 1 aprilie 1866, sub numele de „Societate Literară“, iar peste trei săptămâni erau numiți primii săi membri, cei (14) din afara statului român. Membrii munteni (4) și moldoveni (3) s-au adăugat abia la 2 iunie 1867, iar inaugurarea solemnă s-a făcut la 1 august același an, cu un entuziasm caracteristic pentru spiritul timpului.

Creată de oameni, într-un spirit care nu putea fi decât al epocii, Academia nu a satisfăcut nicicând și nicăieri așteptările tuturor. Chiar și acolo unde o anume tradiție a impus reguli mai severe de consacrare, s-au ivit numaidecât nemulțumiri și contestații, în numele unor evaluări mai mult sau mai puțin subiective, dincolo de care se puteau lesne întrezări vanități nesatisfăcute. Asemenea cazuri, la nivelul continentului nostru, se numără cu sutele. Cum era să facă excepție Academia Română?

Însăși ideea de bază din care ea s-a născut făcea imposibilă o selecție riguroasă, dat fiind că trebuia să încorporeze cărturari din toate provinciile românești, ca și din diasporă, zone cu evoluții specifice, situate la diverse nivele de dezvoltare. Un proiect din 1860, preconiza

consensual o „academie compusă din bărbați competenți, erudiți, atât din științele pozitive, cât și din cele abstracte, aleși după valoarea operelor, cu misiunea de a sprijini „cultura limbii“ și „studiul istoriei naționale“².

Un acord deplin între principiul reprezentării fiecărei zone locuite de români și competența în domeniile de prim interes (limbă, istorie) era greu, dacă nu imposibil, de obținut atunci. E destul să privim lista primilor membri, numiți prin decret în 1866, și a celor adăugați după un an, spre a ne convinge că inițiatorii noului așezământ se aflau într-o reală dificultate. Puțini dintre ei ar fi putut realmente contribui la realizarea programului. Unii au și demisionat, de altfel, C. A. Rosetti declarând chiar că îi lipseau „variatele și specialele cunoștințe ce trebuie să aibă cel care, ca membru al acestei societăți, are să puie temelie unei limbi“³. Este de mirare că un asemenea scrupul de competență s-a putut manifesta totuși, atunci când veleitatea afirmării de sine era atât de puternică.

Nu se cunosc motivele celorlalți demisionari (Ambrosiu Dimitrovici, înlocuit cu I. G. Sbiera; C. Stamati, cu Ștefan Gonata), însă nici succesorii nu vădeau mai multă competență, judecând după ceea ce știm astăzi despre ei. Măsura judecății diferă de la o epocă la alta și e cu totul greșit să-i evaluăm pe membrii fondatori după criterii ce nu s-au impus decât mai târziu. Asanarea s-a făcut încet, pe măsură ce corpul academic s-a înnoit prin alegeri de noi membri, în cadrul strict limitat al statutului.

Ridicarea Societății Academice la rangul de „institut național“, în 1879, sub numele pe care îl poartă până azi, a impus mai multă atenție cu privire la reprezentativitatea corpului respectiv și la putința acestuia de a stimula energiile creatoare. Dicționarul limbii și istoria națională rămăneau marile deziderate ale Academiei Române. Ambele au produs nu numai gesturi de înaltă convergență intelectuală, ci și dispute, dușmăanii, controverse, până la un punct firești, care aveau să tulbure imaginea instituției în lumea din jur. Criticile au venit adesea chiar dinăuntru, nu o dată în forme excesive. În numele unei alte generații, de pildă B. P. Hasdeu și N. Iorga, au rostit critici destul de severe, ultimul fiind considerat, în anii săi tineri, timp de peste un deceniu, ca inamic redutabil al instituției, în ciuda faptului că la numai 26 de ani a fost ales

---

² Dorina N. Rusu, **Istoria Academiei Române. Repere cronologice**, București, 1992, p. 17.

³ **Ibidem**, p. 19.

membru corespondent și era o mare figură a culturii noastre. E destul să ne amintim de articolele semnate în *Indépendance roumaine* și reunite apoi sub copertă (*Opinions sincères*, 1898; *Opinions pernicieuses*, 1899), articole în care Iorga se manifesta ireverențios și la adresa Academiei, pusă alături de alte instituții criticabile: muzee, universități, atenee, biblioteci etc.⁴ D. A. Sturdza era învinuit că făcea din înaltul așezământ de cultură o „sucursală” a clubului liberal, cu membri care nu scriseseră nimic sau nu mai scriau din cauza vârstei și oboselii. Cu toate astea, acel așezământ îi sprijinise proiectele și îl primise în rândurile ei la o etate când alții își mai continuă studiile.

Ceea ce se credea a fi o luptă între „bătrâni și tineri”, era mai mult o chestiune de temperament și de acțiune a unui grup bine conturat la Universitatea din capitală și deja influent la Academie. Colegii de la secția istorică se detașau de „purtarea necuviincioasă a d-lui membru corespondent”⁵, însă i-au ascultat totuși noile comunicări și aveau să-l titularizeze mai apoi, fie și oarecum *à contre coeur*.

Rostindu-și discursul de recepție, N. Iorga sublinia dubla finalitate a Academiei: una de instituție menită a spori „știința neamului nostru”; alta de „a îndemna, judeca și răsplăti silințele culturale”. De unde concluzia că unitatea activității depuse trebuie să rezulte din „caracterul nestrămutat al scopului ei”⁶. Simpatia publică i se părea pendinte de înțelegerea acestui dublu rol, dar și de spiritul colegial, fratern și obiectiv pus la lucru în activitățile întreprinse. Mai mult, Academia trebuia să fie un exemplu de solidaritate a generațiilor, de luptă pentru adevăr și devotament față de valorile capabile să-i înalțe pe oameni. În plus, ea trebuie să inculce modestie, fiindcă „orice spirit omenesc are lipsurile sale și ajunge un punct de vedere nou, o informație neașteptată pentru a spulbera o întreagă interpretare și a reduce la nimic cea mai ispititoare ipoteză. Cel care a distrus n-are totdeauna același merit cu acela care a clădit. Și în aceste lucruri timpul ne leagă în curgerea lui peste dezbinările noastre trecătoare, și tot ce a făcut un rând de muncitori se răspândește asupra tuturor”⁷.

Venit de la N. Iorga, omul care pusese în cauză Academia ani de-a rândul, un asemenea apel la solidaritate în numele cunoașterii de sine și

---

⁴ Cf. Barbu Theodorescu, **Nicolae Iorga**, București, 1968, p. 148-149.

⁵ **Ibidem**, p. 150.

⁶ **DRAR**, p. 58.

⁷ **Ibidem**, p. 59.

al demnității neamului nu putea decât să bucure savantul corp. Viziunea era generoasă și invita la un dialog benefic sub unghi cognitiv și uman. Partea fiecăruia se cerea judecată în funcție de „momentul cultural”. Critica se cuvenea prelungită, în construcție, oricât de modestă. Numai aceasta poate motiva impulsul negator ce a premers-o și numai edificând, la rândul său, pe ruinele abia dezvelite, istoricul își justifică acțiunea de „ecarisaj” la care se pretase.

„Rostul academiilor”, avea să observe mai târziu același istoric, întâmpinându-l pe V. Pârvan, „e ca în cultivarea științei să apropie pe bătrâni de tineri”, dincolo de „amintirile luptelor ce au purtat”, de „controversele” și „amărăciunile” produse. Academia, în această viziune, trebuia să devină un „*templum serenum*, în care patimile se pierd”, generații de cărturari își dau întâlnire pe teren cognitiv, „bătrânețea se face mai puțin timidă și tinerețea mai puțin năvălitoare”⁸.

Desigur, un asemenea templu Academia n-a putut fi nicăieri și nicioandă, însă a tins să devină, iar această propensiune merită a fi subliniată. Nota ei militantă a cunoscut, după războiul întregirii, accente noi, pe care alți slujitori ai culturii au ținut să le fixeze. În acest sens s-au rostit, între alții, S. Mehedinți, Al. Lapedatu, M. Sadoveanu, L. Blaga, L. Rebreanu⁹, iar P. P. Negulescu a teoretizat, în cadru solemn, „conflictul generațiilor și factorii progresului”¹⁰. La capătul unui lung excurs, filosoful recipiendar a ținut să observe că „antagonismul dintre tineri și bătrâni e lipsit de orice justificare, fiindcă nesocotește cu totul raportul natural dintre sensibilitate și inteligență, ca factori ai progresului”¹¹. Dimpotrivă, conchidea vorbitorul, colaborarea dintre generații se recomandă ca o atitudine benefică în orice domeniu.

Academia e un spațiu ideal, sub acest unghi, deoarece ea comportă un caracter dinamic și implică un program național, după cum remarcă, în 1923, Dimitrie Gusti, ocupându-se de „ființa și menirea” ei¹². Sociologul sesiza deopotrivă dinamismul și elasticitatea Academiei Române, însușiri pe seama cărora voia să așeze încă un efort de înnoire, în sensul unei deschideri și mai mari, ca răspuns la sfidările timpului. „În mișcarea de reformă a Academiei, sublinia Gusti, nu poate fi vorba de

---

⁸ *Ibidem*, p. 111-112.

⁹ *Ibidem*, p. 129-141, 161-178, 250-264, 282-294.

¹⁰ *Ibidem*, p. 295-316.

¹¹ *Ibidem*, p. 314.

¹² *Ibidem*, p. 178-196.

formule invariabile și definitive, turnate în dispoziții statutare, căci ce este viu și viabil nu poate fi prins în formule și definit, având soarta creației spontane și totdeauna în ascensiune. Ceea ce interesează, conchidea el, este numai spiritul care va însufleți această reformă și metodele pe care le va indica¹³. În tot cazul, Academia nu se putea reduce la statutul unui „sindicat de vanități satisfăcute“, loc de „contemplație senină pentru o elită aleasă de un restrâns centru de selecție, deasupra căreia trece fără să o atingă zgomotul vieții“¹⁴.

Ca și alte instituții analoage, Academia Română a cunoscut un proces cvasi continuu de înnoire. Unele momente au fost însă mai acute, de exemplu cel din 1923, când era pe punctul să producă o regretabilă sciziune¹⁵. Începea să se pună accent, acum, pe misiunea de organizare a creației științifice colective, iar în acest cadru ea trebuia să devină tot mai mult o „academia militans“, creatoare în sens „monumental“, deschisă la provocările realului și capabilă să dea răspunsuri adecvate¹⁶.

Eforturile novatoare de după întâiul război mondial n-au rămas fără consecințe, în planul creației propriu-zise, ca și relativ la expresia publică. Ele aveau să fie resuscitate semnificativ peste încă un deceniu, moment care înseamnă maxima expansiune și cel mai înalt prestigiu al Academiei Române. Programul formulat de D. Gusti, pe baza unor sugestii mai vechi și într-un spirit ce avea să ducă la o „știință a națiunii“, și-a vădit din plin fecunditatea, câtă vreme el a putut fi pus în aplicare.

Din păcate, războiul ce a urmat și dictatura comunistă au făcut ca roadele schimbării să nu poată fi culese decât în mică măsură. Academia Română a devenit, la 9 iunie 1948, o instituție de stat, la discreția factorului politic și cu un program fidel noului regim. Procesul de sovietizare a țării și proletcultismul au produs efecte dramatice și în sfera academică. Primenirile de personal și modificările statutare din 1965 n-au putut pune capăt fenomenului de erodare a instituției, fenomen stopat numai după abolirea regimului însuși, prin decretul din 1990.

Două momente, decisive pentru destinul instituției, formează o simetrie demnă de subliniat. În 1948, regimul comunist abolea Academia Română, înlocuind-o cu Academia Republicii Populare Române. Puțini membri din vechea „gardă“ au fost preluați în noua formulă. Se voia,

---

¹³ **Ibidem**, p. 179.

¹⁴ **Ibidem**, p. 180.

¹⁵ Al. Zub, **Istorie și istorici în România interbelică**, ed. II, Iași, 2003, p. 133-140.

¹⁶ **DRAR**, p. 185, 188.

anume, „eliminarea influențelor culturii burgheze, pentru a crea noul tip al intelectualului“, inspirat de marxism-leninism și având drept „far luminos“ exemplul oferit de Uniunea Sovietică¹⁷. La secțiunea *Științe istorice, filozofie și economico-juridice*, se evocau chiar „genialele lucrări ale tovarășului Stalin“, devenite sacrosancte mai ales pentru științele sociale. Se consemnau, în acest spirit, „cuceririle“ din domeniul arheologiei, în care se puneau mari speranțe, fiind vorba de un domeniu ce furniza argumente „materiale“. La fel erau considerate documentele medievale, tipărite într-o serie menită să evidențieze „lupta de veacuri a poporului nostru împotriva exploatării și pentru eliberarea națională“¹⁸.

Limbajul se va atenua pe parcurs, în funcție de climatul politic, dar ținta rămânea aceeași, vizând eliminarea „manifestărilor idealiste, obiectiviste și cosmopolite“, ceea ce însemna „vigilență ideologică“ în toate domeniile¹⁹. Lupta pentru pace, contra „ațățătorilor la un nou război“ și a exploatării omului de către om intra în discursul curent al puterii, fie acesta și de rost academic.

Împlinirea unui secol de existență, a permis, în afara obișnuitei solemnități aniversative, tipărirea unui volum sintetic, pentru uzul lumii străine, conceperea unui studiu monografic, menit a pune în lumină multiple aspecte ale istoriei sale, proiect la originea căruia se afla Andrei Oțetea²⁰. Studiul amintit a rămas totuși în faza de crochiu²¹, din care s-au alimentat apoi alte inițiative de caracter sintetic²².

Eforturile ameliorative n-au lipsit nici în momentele cele mai grele, al căror studiu sistematic, obiectiv, rămâne de făcut. Academia și-a păstrat vocația militantă, numai că sensul militantismului s-a schimbat în acele momente, alterând istoria însăși a instituției. Sintagma folosită de D. Gusti pentru a-i fixa rostul, *Academia militans*, merită a fi urmărită, cu toate nuanțele aduse de timp și de împrejurări, ca o constantă demnă de interes. Tentația, semnalată curând după renovarea Academiei, de a

---

¹⁷ Traian Săvulescu, **Baza și orientarea ideologică a Academiei RPR**, București, (1952), p. 3.

¹⁸ **Ibidem**, p. 70.

¹⁹ **Ibidem**, p. 72, 115.

²⁰ **Académie de la République Socialiste de Roumanie (1866-1966)**, par Andrei Oțetea, Dan Berindei, Ion Goliat, București, 1966.

²¹ P. Popescu-Gogan, **Istoria Academiei Române. Tematică – program**, București, 1973.

²² Ștefan Pascu, **Istoricul Academiei Române**, București, 1991; Dorina Rusu, **op.cit.**, etc.

subordona dimensiunea militantă unor calcule politicianiste²³, e reală și ar trebui să fie pusă mereu sub supraveghere.

Programele de lucru și inițiativele de alt ordin pe care Academia Română le desfășoară de la un timp, mai ales în ultimii ani, constituie probe evidente ale unei redresări cu efecte benefice și de durată pentru cultura română²⁴. Ele merită din plin a fi cunoscute și de marele public.

---

²³ M. Drăgănescu, **Puterea intelectuală, în Caiete critice**, 1/1990, p. 53.

²⁴ Cf., grupajul tematic despre **Cercetarea științifică în Academia Română**, semnat de Eugen Simion, Viorel Barbu, Bogdan Simionescu, Angela Botez, în **Academica**, XIV, 29, aug. 2004, p. 3-23; Eugen Simion, **Academia Română, simbol al spiritualității românești**, *ibidem*, XV, 33, dec. 2004, p. 3-4.

ACADEMICIANUL MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

LA 90 DE ANI

Ioan Mitrea

Slujitorii și prietenii lui CLIO au trăit cu câteva luni în urmă un eveniment emoționant. La 21 mai 2005, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, membru titular al Academiei Române a împlinit 90 de ani¹. Impresionanta, frumoasa și venerabila vârstă îl face pe distinsul magistrul nu numai decanul de vârstă al arheologilor și istoricilor români, ci un adevărat *model de viață* închinată arheologiei și istoriei, catedrei universitare și muncii pe șantierul arheologic, activității științifice tenace cu rezultate remarcabile și nu în ultimul rând pasiunii sale de a forma noi și noi generații de arheologi care să-i ducă mai departe efortul creator pe drumul deschis și jalonat de iluștri înaintași precum Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu și Ion Nestor.

Din capul locului trebuie spus fără rezerve și fără nici o tentă de exagerare, determinată de emoția evenimentului sărbătorit, că dincolo de importanțele și numeroasele sale realizări didactico-științifice, profesorul

---

¹ Pentru cunoașterea, mai deplină, a vieții și activității Profesorului-Academician Mircea Petrescu-Dîmbovița cf. îndeosebi: Gh. Platon, **Universitatea din Iași în epoca contemporană (1918-1985): Considerații preliminare, în Istoria Universității din Iași**, redactori responsabili, Gh. Platon, V. Cristian, Iași, 1985, p. 146-160, 169-194, 220; Dan Gh. Teodor, **Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 70 de ani**, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 301-303; Attila László, **Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 75 de ani**, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza"*, seria Istorie, Iași, 1990, 36, p. 209-212; Dan Gh. Teodor, **Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani!**, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 7-14; Al. Zub, **Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani**, în *Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol"*, XXXII, 1995, p. 658-652; V. Chirica, **O viață închinată arheologiei: profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani**, în *Europa XXI*, 1994-1995, III-IV, p. V-VII; Attila László, **Le Professeur Mircea Petrescu-Dîmbovița à son 85e anniversaire**, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, 2000, p. 1-20; Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei Române, 1866-2003. Dicționar**, ediția a 3-a, București, 2003, p. 645-646; Victor Spinei, **Homage on a venerable anniversary/Omagiere la o venerabilă aniversare**, în *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dâmbovița oblata*, Ediderunt Victor Spinei, Cornelia-Magda Lazarovici et Dan Monah, Trinitas, Iași, 2005, p. 15-25 și 27-37; Dan Monah, Raluca Kogălniceanu, **List of publications**, în *Scripta praehistorica. Miscellanea...*, Iași, 2005, p. 39-59.

Mircea Petrescu-Dâmbovița este și va rămâne creatorul școlii moderne de arheologie de la Iași, cu ramificații benefice în întreaga Moldovă și nu numai. Tot ce a dat mai bun arheologia din Moldova în ultima jumătate de secol este rezultatul activității unei întregi “cohorte” de specialiști formați, mai ales, sub îndrumarea distinsului sărbătorit; fiecare în parte și toți la un loc poartă, într-o măsură mai mică sau mai mare, “pecetea” profesorului Mircea Petrescu-Dâmbovița.

Pe bună dreptate, distinsul istoric Al. Zub, membru titular al Academiei Române, cu spiritul său analitic și de mare amplitudine, remarcă faptul că “se poate vorbi de o școală arheologică ieșeană, având ca dominante acuratețea tehnică a cercetării de teren, spiritul multidisciplinar și nu în ultimul rând, comparatismul”².

Cel pe care îl sărbătorim în acest an a văzut lumina zilei la 21 mai 1915 la Galați, ca fiu al unei distinse familii de intelectuali, care dintr-un început i-a asigurat o educație aleasă, oferindu-i în primul rând o atmosferă propice dezvoltării unei puternice personalități. Tatăl, licențiat în drept dar și în filologie clasică, cunoscut magistrat și avocat în epocă, membru marcant al P. N. L., ocupând, între altele, la un moment dat, funcția de prefect al județului Prahova și cea de deputat în Parlamentul României și mama, născută la Adjud, într-un mic orașel din “blânda și melancolica Moldovă”, provenind dintr-o familie distinsă cu rădăcini în lumea grecească și italiană, cu studii muzicale în Elveția, i-au fost adevărate modele de viață³.

După cursurile școlii primare (1922-1926) a urmat, tot la Galați, Liceul “Vasile Alecsandri” (1926-1933). Din anii de liceu l-a marcat, așa cum a mărturisit deseori verbal, dar și în scris, profesorul de română Aețiu Hogaș, fiul cunoscutului prozator Calistrat Hogaș. Profesorul de română, Aețiu Hogaș a contribuit la formarea tânărului Mircea Petrescu-Dâmbovița nu numai prin lecțiile de literatură și gramatică, dar și prin lecturile recomandate, îndemnându-l să se îndrepte spre studiul istoriei și arheologiei⁴. Prin urmare nu este întâmplător că pe lângă cursurile Facultății de Drept, după exemplul tatălui și fără îndoială la îndemnului

---

² Al. Zub, **op.cit.**, p. 651.

³ Pentru alte detalii privind familia Profesorului Mircea Petrescu-Dâmbovița, a se vedea Victor Spinei, **op.cit.**, p. 27-28.

⁴ M. Petrescu-Dâmbovița, **Profesorul Aețiu Hogaș**, în *Almanahul Ateneu*, Bacău, 1988, p. 40-41.

acestui, a urmat și cursurile Facultății de Litere și Filosofie.

Ca student a avut profesori eminenți care l-au marcat pe plan spiritual și al viitorului profesional. Între cei care i-au marcat devenirea profesional-științifică menționăm pe N. Iorga, Petre P. Panaitescu, C. C. Giurescu, George Oprescu, Demostene Russo, Simion Mehedinți, Scarlat Lambrino și nu în ultimul rând Ioan Andrieșescu și tânărul, pe atunci, Ion Nestor.

Ca arheolog s-a format în preajma și sub îndrumarea lui Ioan Andrieșescu – cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan –, Scarlat Lambrino și Ion Nestor. Pentru Ion Nestor, în timp, Mircea Petrescu-Dîmbovița și-a format un adevărat cult. Din anii studenției și până la sfârșitul prea timpuriu al savantului Ion Nestor, în 1974, Mircea Petrescu-Dîmbovița i-a fost un colaborator apropiat; a văzut în Ion Nestor un mentor spiritual și un model în domeniul organizării și desfășurării activității de cercetare arheologică, al muncii de a forma colaboratori de nădejde. Cei doi savanți au colaborat benefic pentru dezvoltarea arheologiei în țara noastră, s-au consultat permanent, s-au respectat reciproc, devenind modele pentru noile generații de arheologi. Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a vorbit și a scris întotdeauna cu respect despre Ion Nestor, creatorul școlii de arheologie a evului mediu timpuriu din țara noastră. Chiar și în acest an, la venerabila vârstă pe care i-o sărbătorim, cu prilejul marcării centenarului nașterii lui Ion Nestor, magistrul de la Iași a fost cel care a insistat mult pentru realizarea volumului *“In memoriam Ion Nestor”*, publicat de către Muzeul Județean Buzău. Poate nu este lipsit de importanță să relevăm că în sumarul acestui volum, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița este prezent cu trei contribuții științifice (*Ion Nestor. Omul și opera; Din corespondența Prof. Dr. Ion Nestor, fost membru corespondent al Academiei Române și Metalurgia bronzului în opera lui Ion Nestor*).

Reluând firul devenirii profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, prezentării acestei exemplare vieți, “o viață de om așa cum a fost”, închinată arheologiei și în general istoriografiei românești, să menționăm că încă din ultimii ani de facultate, din 1937, a devenit asistent onorific la Universitatea din București și asistent la Muzeul Național de Antichități, lucrând sub conducerea succesivă, a celor deja menționați, Ioan Andrieșescu, Scarlat Lambrino și Ion Nestor.

După anii de război (1941-1944), când a participat la importante și grele operațiuni militare, în toamna anului 1944 și-a reluat activitatea la

Muzeul Național de Antichități și la Facultatea de Istorie din București. Și-a desăvârșit pregătirea ca arheolog prin participarea la cercetările de la Sărata-Monteoru, Glina și Zimnicea, sub îndrumarea lui Ion Nestor.

În paralel cu munca la catedră și pe șantierul arheologic, Mircea Petrescu-Dîmbovița și-a pregătit teza de doctorat cu tema "*Contribuțiuni la ultima epocă a bronzului din Transilvania*", sub îndrumarea lui Ion Nestor, teză pe care a susținut-o cu succes în 1947.

Din toamna anului 1949 devine conferențiar la catedra de istorie a Universității "Al. I. Cuza" din Iași, iar din 1956 a fost promovat ca profesor titular, pentru ca în 1967 să i se atribuiască titlul de doctor docent, primind și dreptul de a fi conducător de doctorate în domeniul istoriei vechi și arheologiei. În perioada 1949-1989, timp de patru decenii, Mircea Petrescu-Dîmbovița, dedicându-se total muncii la catedra universitară și cercetării arheologice, înțelegând prin aceasta din urmă nu numai cercetarea arheologică de teren ci și activitatea de organizare instituțională adecvată, a fost succesiv conferențiar și profesor universitar, șef de sector, șef de secție și director al Muzeului de Antichități din Iași, respectiv al Muzeului de istorie a Moldovei, iar în anii 1967-1989 a fost director al Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", unde s-a impus ca un foarte bun organizator. Ca director al acestui prestigios institut de cercetare s-a îngrijit de activitatea tuturor sectoarelor și de asigurarea, în vremuri grele, a unor condiții materiale și logistice corespunzătoare.

După 1989 vechiul institut s-a reorganizat, în două importante și prestigioase institute de cercetare, respectiv Institutul de Istorie "A. D. Xenopol", condus de distinsul istoric Academician Al. Zub, și Institutul de Arheologie, condus azi de cunoscutul și remarcabilul istoric Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române. Ne permitem să observăm că poate era nimerit, ca la acest minunat prilej aniversar, Institutul de Arheologie din Iași, care este într-o mare măsură opera profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, să primească numele distinsului savant, creator de școală arheologică, școală care își are rădăcinile și întreaga sa vlagă în Institutul amintit.

Peste 30 de generații de studenți au audiat cursurile de Preistorie și Istorie veche a României susținute de profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița. Încă din anul I își atrăgea viitorii colaboratori, urmărindu-le și îndrumându-le apoi evoluția până la realizarea lor pe plan științific.

În anii studenției noastre era profesorul cel mai iubit care s-a impus

cel mai puternic în conștiința studenților, și nu numai a acelor care au optat să facă arheologie. Ne-a atras spre cercul științific de istorie veche, ne-a creat condiții pentru a participa la cercetările arheologice de pe diverse șantiere, a urmărit integrarea noastră, după terminarea facultății, în viață. A urmărit și ne-a îndrumat mereu munca și activitatea. Mai toți care fac azi arheologie în Moldova, și nu numai, îi datorăm mult, și rămânem recunoscători PROFESORULUI nostru.

Promotor al noilor metode de cercetare, în ultimii ani de activitate la catedră Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a introdus, în premieră în învățământul superior din România, un curs de *Metode moderne de cercetare în arheologie*. Pentru scurt timp, în anul universitar 1975-1976, a deținut și funcția de decan al Facultății de Istorie-Filosofie, din cadrul Universității “Al. I. Cuza” din Iași, iar din 1985 a cumulat și funcția de președinte al Filialei Iași a Institutului Român de Tracologie. Mulți ani a fost președintele Filialei din Iași a Societății de Științe Istorice din România.

De la catedra universitară a fost pensionat în 1983, iar de la Institutul de Istorie și Arheologie “A. D. Xenopol” cu puțin înainte de răsturnarea regimului comunist în decembrie 1989, momente în care profesorul era în plină activitate creatoare, atât la catedra universitară, cât și în cadrul Institutului. Avem din nou dovada că nu vremurile sunt sub om, ci bietul om sub vremi! Adevăratul motiv al grabei care a dus la marginalizarea savantului, nu era altul decât acela al stabilirii fiicei în străinătate.

După pensionare, a rămas profesor consultant, a condus și conduce în continuare doctorate, muncește cu aceeași mare pasiune la realizarea proiectelor sale, dovadă fiind realizările sale științifice din ultimii ani.

Dacă azi profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița este un mare învățat în domeniul arheologiei și istoriei vechi, dacă este cunoscut nu numai în țară ci și în străinătate, dacă este membru al Academiei Române, toate acestea vin ca o încununare a bogatei sale activități de cercetare științifică. Încă din anul stabilirii la Iași a început activitatea de cercetare arheologică cu rezultate remarcabile. A făcut parte din colectivul șantierului arheologic Hăbășești, a condus cercetările arheologice de la Trușești, Foltești, Stoicani, Perieni, Dănești, Ciolănești din Deal, a făcut parte din colectivul de conducere al cercetărilor arheologice din perimetrul viitorului lac de acumulare de la Bicz, a condus cercetările de la Hlincea-Iași și Fundu Herții-Botoșani.

Rod al valorificării științifice a rezultatelor acestor cercetări este bogata listă de lucrări științifice, pe care le-a publicat începând din 1939 până azi. A publicat peste 260 de articole, studii, monografii, note, recenzii etc. A colaborat la elaborarea unor tratate și enciclopedii. Din bogata listă de lucrări⁵ menționăm doar câteva care l-au consacrat pe Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița ca un mare specialist în preistorie și istoria evului mediu timpuriu, cunoscut și recunoscut în țară și străinătate: *Nouvellés données concernant la néolithique carpatho-balkanique*, în *Balcania*, 4, 1945, p. 192-215; *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3-4, 1953, p. 443-487; *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 13-155; *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, 605 p. (colaborator); *Populații și culturi în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a mileniului I î. e. n.*, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza"*, seria Științe Sociale, Iași, VI, 2, 1960, p. 189-201; *L'évolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în *Revista di Scienze Preistoriche*, Firenze, XX, 1 1965, p. 157-181; *Cucuteni*, București, 1966, 40 p.; *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, 661 p.+259 planșe (în colaborare cu N. Zaharia și Emilia Zaharia); *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, 390 p.; *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, 203 p.+31 planșe; *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herții (jud. Botoșani)*, Iași, 1987, 82 p.+49 fig.+16 planșe (în colaborare cu Dan Gh. Teodor); *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, 463 p.+108 figuri și 12 hărți (coordonator, având coautori pe H. Daicoviciu, L. Bârză, Florentina Preda, Dan Gh. Teodor); *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, 212 p.+429 fig. (în colaborare cu Marilena Florescu și A. C. Florescu); *Istoria românilor, I. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, 865 p.+64 planșe (coordonator împreună cu Al. Vulpe, coautor al textelor de la p. XXI-XXIII; p. 43-48; p. 111-210; p. 211-398); *Realizări și perspective în cercetarea culturii Cucuteni*, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, București, 2002, 39 p.; *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis,

⁵ Dan Monah, Raluca Kogălniceanu, **op.cit.**, p. 39-59.

XII, Piatra Neamț, 2003, 520 p.+122 fig. (în colaborare cu Victor Spinei); *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XIV, Piatra Neamț, 2004, 405 p.+391 fig. (în colaborare cu M. C. Văleanu); *Ion Nestor. Omul și opera*, în volumul *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, 2005, p. 13-25.

Începând cu 1962 până azi a participat la peste 40 de congrese internaționale de științe pre- și protoistorice, la congrese mondiale de științe istorice, la simpozioane, colocvii, etc.⁶.

De numele profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița se leagă apariția prestigiosului periodic *Arheologia Moldovei* (primul număr tipărit în 1961), apreciată azi în țară și străinătate ca una din cele mai bune publicații de arheologie.

Bogata activitate a magistrului “devenit un veritabil fondator și lider de școală arheologică”⁷ a fost răsplătită în timp, cu numeroase premii și titluri. În 1954 a obținut Premiul de stat, pentru colaborarea la monografia arheologică Hăbășești, în 1977 a fost distins cu Premiul “Vasile Pârvan” al Academiei Române pentru lucrarea **Depozitele de bronzuri din România**; în 1964 a fost cooptat ca membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice, for științific al cărui membru în Comitetul de Onoare a devenit în 1991; în 1970 a fost ales membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice, din 1964 este membru al Institutului Italian de Pre- și Protoistorie din Firenze, în 1968 a devenit membru corespondent al Institutului Arheologic German, în 1997 a fost nominalizat ca membru al Institutului de Tracologie din Sofia etc. În ultimii ani a primit titlul de Doctor honoris causa al Universității “Dunărea de Jos” din Galați și al Universității “Ștefan cel Mare” din Suceava.

Ca o încununare și recunoaștere a tuturor realizărilor sale științifice, ca un corolar al tuturor premiilor și titlurilor primite, în decembrie 1991 profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în iunie 1996 a devenit membru titular al celui mai înalt for științific al țării. Pentru importante realizări în domeniul cercetării științifice a fost distins în 2000 cu Ordinul Național Steaua României în grad de Ofițer (Decretul nr. 522/din 1 decembrie 2000).

---

⁶ Victor Spinei, **op.cit.**, p. 33-35.

⁷ **Ibidem**, p. 35.

La capătul acestor modeste rânduri privind viața și activitatea exemplară a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, ne permitem câteva remarci. În primul rând pentru noi toți care i-am fost studenți și i-am rămas discipoli în câmpul arheologiei, viața și activitatea sa este un exemplu de profesionalism, de rigoare științifică proprie marilor spirite. Prin viața și bogata sa activitate științifică magistrul a lăsat semne. Perseverent, îndatoritor, exemplu de comportament în relațiile cu semenii săi, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița nu și-a marcat existența prin excese. Poate singurul său exces a fost lucrul zilnic, munca benedictină având ca obiectiv suprem realizarea proiectelor științifice. A dovedit mereu că are un desăvârșit cult al muncii, un cult al muncii în stil pârvanian. Din acest punct de vedere a fost, este și rămâne un model demn de urmat.

Privind retrospectiv, la împlinirea frumoasei vârste de 90 de ani, suntem convinși că profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița este mulțumit de ceea ce a realizat. Este mulțumit de realizările sale științifice și poate mai mulțumit de școala de arheologie pe care a format-o, menită a-i continua opera.

La ceas aniversar urăm distinsului OM și SAVANT, PROFESORULUI Mircea Petrescu-Dîmbovița, multă sănătate, fericire, noi realizări și un călduros LA MULȚI ANI!

Ioan Mitrea, Ioana Mitrea

Între marii specialiști în drept din România, cunoscut și recunoscut în țară dar și în numeroase state europene, se înscrie, la loc de mare cinste, numele Prof.univ.dr.doc. Vladimir Hanga care în această toamnă capricioasă, precum vremurile în care trăim, a pășit pragul a 85 de ani de viață. Nu vârsta în sine impresionează ci îndeosebi viața sa exemplară, rigoarea și determinarea cu care timp de peste șase decenii a slujit cu credință catedra universitară, a studiat, în chip exemplar, dreptul roman și istoria dreptului românesc și nu numai.

Cel pe care îl omagiem în aceste modeste rânduri, cel care după ani îndelungați de muncă tenace, benedictină, avea să devină savantul de azi, marele specialist în dreptul roman și istoria dreptului românesc, a văzut lumina zilei la 21 octombrie 1920, într-o familie de oameni gospodari din comuna Cucova (azi sat component al comunei Valea Seacă) din județul Bacău. Copilăria și adolescența petrecute în cea mai mare parte în familie, într-un sat situat în una din cele mai frumoase zone din „blânda și melancolica Moldovă” și-au pus amprenta asupra personalității lui Vladimir Hanga.

După ce a urmat școala primară în localitatea natală, a fost un elev de excepție al Liceului „Ferdinand I” din Bacău (azi Colegiul Național Ferdinand I) între anii 1931-1939, încheindu-și studiile, decisive în formarea sa intelectuală și pentru viață, ca șef de promoție și premiant de onoare al liceului. Fostul elev ferdinandist, savantul de azi Vladimir Hanga, a mărturisit deseori cât de mult datorează anilor de liceu¹.

---

¹ Ioan Mitrea, Ioana Mitrea, **Vladimir Hanga – un ferdinandist de excepție, autentic model pentru generațiile de elevi de azi și de mâine**, în *Anuarul Colegiului Național „Ferdinand I”*, Serie Nouă, IV, 2005, p. 106-110. Autorii prezentului articol, precum și al celui citat mai sus, primul slujind cu credință catedra de istorie de la Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău vreme de peste trei decenii, iar al doilea autor fostă elevă a Colegiului Național „Ferdinand I” din Bacău, azi studentă în anul IV la Facultatea de Drept, secția *Drept comunitar*, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca, au considerat drept o datorie de suflet și conștiință civică din a evoca, în aceste rânduri modeste, viața și activitatea lui Vladimir Hanga, savantul de azi, care în adolescență a pășit, cu sfinșenia caracteristică copiilor de la țară, câțiva ani prin sălile de clasă sau sala de lectură a bibliotecii din renumitul liceu băcăuan, care a dat țării în

După anii de liceu, Vladimir Hanga, și-a continuat pregătirea în cadrul Facultății de Drept din București, al cărui licențiat „Magna cum laude” a fost în 1943, ca șef de promoție. A susținut două doctorate, unul în drept în 1947 și unul în științe economico-politice în 1949, obținând la ambele titlul de „laureat”.

Printr-o bogată activitate la catedra universitară și o intensă muncă de cercetare științifică a urcat toate treptele ierarhiei universitare, până la înaltul titlu de prof.univ.dr.docent, obținut în 1962.

Cu excepția a doi ani, în care a funcționat la Facultatea de Drept din București, unde se pare că nu s-a prea împăcat cu „aerul și mentalitățile dâmbovițene”, întreaga sa viață și muncă universitară s-au legat de prestigioasa Universitate românească din Cluj, înființată după Marea Unire din 1918, și unde un alt băcăuan, savantul de talie europeană Vasile Pârvan a susținut lecția inaugurală, intitulată sugestiv **Datoria vieții noastre**, la 2 noiembrie 1919.

La Facultatea de Drept din Cluj, dar și la Facultatea de Științe Economice și mai recent la alte facultăți, din acest renumit centru universitar, Vladimir Hanga a predat, în peste jumătate de secol de activitate la catedra universitară, mai multe discipline între care menționăm: *Drept roman*; *Istoria universală a statului și dreptului*; *Istoria statului și dreptului românesc*; *Tehnica juridică*; *Drept civil (succesiuni)*; *Arbitrajul de stat*; *Drept internațional privat*; *Teoria statului și dreptului*; *Limba latină*; *Istoria gândirii politice*; *Istoria economiei naționale*; *Relații și organizații internaționale*; *Informatică juridică*.

Profesorul Vladimir Hanga a desfășurat o intensă, bogată și remarcabilă activitate științifică, concretizată în numeroase tratate și monografii, la care se adaugă peste 200 de studii, articole și recenzii privind dreptul roman, istoria universală antică, istoria dreptului românesc, informatica juridică etc., publicate în țară și străinătate.

Puțini știm că Vladimir Hanga nu este numai un mare specialist în dreptul roman și dreptul românesc, ci și un distins istoric al lumii antice. Dintre lucrările sale de istorie menționăm: **Cetatea celor șapte coline**

---

aproape un secol și jumătate de existență numeroși oameni de știință, savanți de renume mondial, instituție ce poartă azi pe frontispiciu cu mândrie numele de Colegiul Național „Ferdinand I” din Bacău.

(1957); **Caius Iulius Caesar** (1967); **Mari legiuitori ai lumii** (1994); **Alexandru cel Mare** (1974).

Lucrările care l-au consacrat pe Vladimir Hanga ca un mare specialist în drept sunt: **Drept privat roman** (1971, urmat de alte șapte ediții); **Istoria dreptului românesc** (trei ediții, în 1980 o ediție în trei volume); **Crestomație pentru istoria statului și dreptului roman** (3 volume); **Dreptul și tehnica juridică**; **Les Institutions du droit coutumier roumain**; **Dreptul și calculatoarele** (două ediții). Multe generații de studenți, viitori juriști, din Cluj-Napoca, București, Iași și alte centre universitare au învățat și învață după tratatele și cursurile profesorului Vladimir Hanga. Pentru mulți când spui *Drept roman* spui de fapt Vladimir Hanga!

Excelent latinist, profesorul Vladimir Hanga a contribuit, alături de alți specialiști, la traducerea și editarea documentelor medievale transilvănene (10 volume, publicate de Academie), iar în 2002 a tradus din limba latină **Instituțiile lui Justinian**. Vladimir Hanga este și autorul unor importante instrumente de lucru, cum sunt: **Mic dicționar juridic**; **Dicționar juridic englez-român și român-englez**; **Dicționar juridic latin-român**.

Receptiv la nou, profesorul Vladimir Hanga a desfășurat o bogată și eficientă activitate în domeniul informaticii juridice. După mai multe articole și studii, pe această temă, publicate în țară și străinătate, Academia Română i-a tipărit lucrarea, de mare interes, **Dreptul și calculatoarele**.

Pentru activitatea sa științifică și prestigiul didactic a fost ales decan al Facultății de Drept (1968-1975) și apoi prorector al Universității clujene (1973-1976). A contribuit la formarea multor generații de juriști, a condus numeroase lucrări de doctorat în specializările: *Drept roman* și *Istoria statului și dreptului*.

Pentru bogata sa activitate la catedra universitară și în câmpul cercetării științifice, în 1962 profesorului Vladimir Hanga i s-a atribuit titlul de doctor docent în științe. În 1981 Academia Română i-a acordat Premiul *Simion Bărnuțiu*, iar Universitatea de Vest din Timișoara, în 1997 și Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, în 2004, i-au conferit titlul de *Doctor honoris causa*. Din nefericire Academia Română, atât înainte de 1989, cât și după, nu l-a inclus printre membrii săi, deși, după modesta noastră părere, merita cu prisosință. Precum în alte multe cazuri, și în situația savantului Vladimir Hanga ne împăcăm cu gândul că e mai

bine ca lumea să se întrebe de ce nu este membru al Academiei, decât de ce este membru al Academiei?

Profesorul Vladimir Hanga este un specialist în drept recunoscut și apreciat nu numai în țară dar și în străinătate. A susținut cursuri și conferințe la Universități de prestigiu din Paris, Bruges, Strassbourg, Amsterdam, Liubliana, Varna, Leiden, Heidelberg, Frankfurt am Mein, Leipzig, Geneva, Dusseldorf, Kiel etc. A participat la numeroase congrese internaționale, simpozioane, colocvii etc. Este membru al mai multor societăți științifice din străinătate, între care menționăm *Société d'histoire du droit* din Paris, *Societatea oamenilor de știință Pugwash* etc. A fost expert O.N.U. pentru drepturile civile și politice (în două sesiuni, 1977-1980 și 1980-1984), a fost membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga (1984-1988).

Pentru rodnicia și prestigioasa sa activitate științifică și la catedra universitară, Vladimir Hanga a fost distins cu numeroase ordine și medalii, este inclus în Enciclopedia Română și în două enciclopedii din străinătate: Cambridge și Marquis Who's Who in the World din S.U.A.

La cei 85 de ani de viață împliniți recent, Prof.dr.doc. Vladimir Hanga este o prezență activă în viața Clujului universitar și a țării, dovadă contribuțiile sale științifice recente.

Prin întreaga sa viață, prin ținuta morală, științifică și de dascăl apreciat, iubit și stimat de studenți, Prof.univ.dr.doc. Vladimir Hanga se constituie într-un exemplu demn de urmat, într-un autentic model. Cunoscându-i viața, activitatea și opera științifică avem multe de învățat de la acest mare OM. Se confirmă și în acest caz spusele unui filosof care zicea că „Oamenii mari, oricum i-am lua, sunt o tovărășie folositoare. Nu putem privi, oricât de imperfect, un om mare fără să nu câștigăm ceva de la el”².

De la Vladimir Hanga avem multe de câștigat, în fapt de învățat. Viața, munca stăruitoare, realizările la catedra universitară, în activitatea științifică și în cadrul diferitelor instituții în care a activat, ne sunt un model și un îndemn.

Fericiți că se numără între contemporanii noștri, și că îi suntem contemporani, îi dorim la acest important popas din viață, multă sănătate, fericire și La Mulți Ani!

---

² Carlyle, *Eroii, cultul eroilor și eroicul în istorie*, București, 1925, p. 2.

ION NESTOR (1905-1974) – CREATOR DE ȘCOALĂ ÎN ARHEOLOGIA ROMÂNEASCĂ

Ioan Mitrea

S-au împlinit o sută de ani de la nașterea savantului și eminentului profesor Ion Nestor, cel care a dat strălucire și noi dimensiuni cercetării arheologice din țara noastră pe drumul jalonat de marele savant Vasile Pârvan și Ioan Andrieșescu. Ion Nestor este un autentic creator de școală în arheologia românească asemeni ilustrului său magistru Vasile Pârvan. Dacă *Vasile Pârvan este considerat creatorul școlii moderne de arheologie în țara noastră*, unul din străluciții săi discipoli, *Ion Nestor este cel care a accelerat cercetarea în domeniul arheologiei pre- și protoistoriei, fondată în primul rând de Ioan Andrieșescu, ridicând-o la nivelul standardelor europene, și cu certitudine este creatorul școlii de arheologie medievală în țara noastră*.

Pe bună dreptate se consideră că așa cum prin **Getica**, apărută în 1926, Vasile Pârvan a marcat nașterea arheologiei moderne în țara noastră, lucrarea lui Ion Nestor, **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien**, apărută doar la șapte ani după *Getica*, dădea măsura stadiului de dezvoltare a arheologiei românești; era lucrarea de maturitate a arheologiei noastre care situa hotărât pre- și protoistoria României în pre- și protoistoria europeană.

*

Savantul care a dat strălucire arheologiei românești prin metoda sa de cercetare în teren și lucrările științifice elaborate, profesorul care asemeni magistrului său Vasile Pârvan, a format „o cohortă de arheologi”, o autentică școală de arheologie, „*Școala Ion Nestor*”, a văzut lumina zilei la 25 august 1905 în orașul Focșani¹.

---

¹ Despre viața și activitatea profesorului Ion Nestor s-a scris relativ mult dar nu îndeajuns. Poate acum, după o sută de ani de la nașterea marelui arheolog și istoric, se va încumeta cineva să-i prezinte viața și opera într-o monografie cuprinzătoare, adică să ne redea „o viață de om așa cum a fost”. Doar așa vom reuși să cunoaștem și să deslușim multiplele fațete ale vieții și îndeosebi ale operei savantului... . Cât de săraci am fi rămas noi toți, de exemplu, în cunoașterea vieții și operei marelui savant Vasile Pârvan fără efortul de excepție al distinsului istoric academicianul Alexandru Zub, cel

Rădăcinile familiei sale se află undeva în lumea răzeșilor din Fălciu, Jud. Vaslui, un sat situat pe malul drept al Prutului. În anul nașterii viitorului mare arheolog și istoric familia era deja bine stabilită la Focșani, unde tatăl era ofițer iar mama casnică, având împreună de îngrijit, crescut și educat opt copii².

După ce a urmat cursurile primare și liceale la Focșani, a devenit student al Universității din București, fiind marcat de personalitatea lui N. Iorga și îndeosebi a aceluia care i-a devenit mentor și magistru, Vasile Pârvan.

A obținut în 1926, anul apariției Geticei lui V. Pârvan, licența cu „magna cum laude” în filologie clasică - principal și arheologie - secundar. Remarcat din studenție de către V. Pârvan, îndrumat de acesta îndeaproape, a fost recomandat curând de magistru pentru obținerea unei burse de stat în

care după o muncă de decenii, tenace și riguroasă, exemplară întrutotul, ne-a dăruit „un raft de cărți” despre acest reper al spiritualității românești – Vasile Pârvan.

Pentru cunoașterea principalelor repere ale vieții și operei savantului Ion Nestor, în stadiul actual al cercetărilor, Cf.: Mircea Babeș, **Ion Nestor**, în *SCIVA*, XXVI, 1975, nr. 1, p. 3-8; Valeriu Leahu, **In memoriam**, în *Muzeul Național*, II, 1975, p. 623-627; Gh. Ștefan, **Ion Nestor (1905-1974)**, în *Dacia*, N.S., XIX, 1975, p. 5-8; A. Rădulescu, **I. Nestor**, în *Pontica*, VIII, 1975, p. 461-464; Zoltan Székely, **Ion Nestor (1905-1974)**, în *Aluta*, V, 1975, p. 237-238; E(u)gen C(om)șa, **Ion Nestor**, în **Enciclopedia istoriografiei românești**, București, 1978, p. 235-236; V. Popovič, **Ion Nestor**, în *Sirmium*, IV, Beograd, 1982, p. I-II; Petre Alexandrescu, **Homage à Ion Nestor vingt ans après sa disparition**, în *Dacia*, N.S., XXXVIII-XXXIX, București, 1994-1995, p. 7; Mircea Petrescu-Dîmbovița, **I. Nestor – omul și opera**, în *Memoriile secțiunii de științe istorice și arheologice a Academiei Române*, 1995, 20, p. 99; Sever Dumitrașcu, **Ion Nestor – creator de școală arheologică**, în *Memoria Antiquitatis*, XX, 1995, p. 327-336; Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Ion Nestor. Omul și opera**, în volumul **In memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005, p. 13-21; Eugenia Zaharia, **Ion Nestor. Omul, cercetătorul, profesorul**, în volumul citat, p. 27-31; Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Din corespondența prof. dr. Ion Nestor, fost membru corespondent al Academiei Române**, în volumul citat, p. 33-43; Ligia Bârză, **Ion Nestor – Profesorul**, în volumul citat, p. 45-49; Petre Diaconu, **Profesorul Ion Nestor, așa cum l-am văzut eu**, în volumul citat, p. 47-49.

² Principalele date privind familia profesorului Ion Nestor le-am reținut, îndeosebi, din articolul academicianului Mircea Petrescu-Dîmbovița, colaborator apropiat al magistrului și magistru el însuși, articol intitulat **Ion Nestor omul și opera**, publicat în volumul **In memoriam Ion Nestor**, Buzău 2005, p. 13-21. De aici am reținut, între altele, că din familia ofițerului Nestor, alături de viitorul mare arheolog și istoric, s-au mai remarcat frații săi, Iacob Nestor, specialist reputat în psihotehnică la catedra profesorului Zapan, și Constantin Nestor ziarist în București cunoscut și pentru faptul că a făcut ocolul lumii.

Germania³, pentru anii 1928-1931. În Germania și-a însușit la perfecție limba germană, condiție obligatorie pentru accesul la o largă bibliografie de specialitate, și s-a decis hotărât și definitiv pentru specializare în arheologia pre- și protoistoriei. A avut privilegiul de a fi lucrat și colaborat la Berlin cu mari savanți, precum renumiții H. Schmidt, G. Bersu, K. Schuchardt și mulți alții. Tot la Berlin a avut acces pentru a studia exhaustiv materialul de pre- și protoistorie provenit din România, în special de la Cucuteni, Sărata-Monteoru și Cernavodă, dar și de la Sălcuța, Coțofeni, Crângu și Cunești⁴. Studiul acestor materiale arheologice va constitui o mare parte din substanța tezei sale de doctorat, aflată, în acei ani, în pregătire. Tot în timpul specializării la Berlin, Ion Nestor a participat la cercetările arheologice din stațiunea neolitică de la Goldberg, de sub conducerea lui G. Bersu. Aici viitorul mare arheolog român și-a însușit „pe viu”, cum se spune, tehnica observațiilor stratigrafice, pe care și-a perfecționat-o ulterior în țară prin săpăturile arheologice ce le-a condus, devenind un model, în domeniu.

După popasul științific de la Berlin, benefic și hotărât în formarea sa ca specialist recunoscut în arheologia epocii pre- și protoistorice, Ion Nestor și-a continuat specializarea la Universitatea din Marburg sub îndrumarea

---

³ La terminarea facultății, înainte de a opta pentru specializarea în Germania, Ion Nestor s-a angajat, alături de alți tineri, într-o acțiune ce viza un adevărat program de regenerare națională, afirmându-se ca unul dintre spiritele novatoare ale secolului trecut. În **Istoria Literaturii Române. De la origini până în prezent**, ediția a II-a, București, 1982, p. 954 citim următoarele cuvinte ale lui G. Călinescu: „În 1927 trei tineri, Sorin Pavel, Ion Nestor și Petre Marcu-Balș (Petre Pandrea)... publică în *Gândirea* un manifest volubil și vehement, zis al << **Crinului alb** >>, apărând << tânăra generație românească – cea mai mândră, cea mai frumoasă și cea mai nouă... turmentată de probleme>> împotriva bătrânilor... . Manifestanții aduceau un adevărat program de Renaștere, recomandând cele mai opuse țeluri ... reîntoarcerea spre trecut pentru a descoperi rădăcinile străbune și a rezolva dezaxarea, revolta creatoare și abnegația... în fine istorie, autohtonie și credință față de ideal”. Deși G. Călinescu subliniază că „cei dintâi doi au rămas până azi (adică până în 1941, n.n. I.M.) niște necunoscuți, literar vorbind” și că autorii manifestului „n-au dat pilda marilor fapte”, trebuie evidențiat totuși, spre relevarea adevărului, că Ion Nestor deși n-a mers mai departe pe drumul literaturii s-a angajat în realizarea unora din obiectivele programului, între care „întoarcerea spre trecut pentru a descoperi rădăcinile străbune... spre istorie, autohtonie și credință față de ideal”, în fapt s-a angajat în cercetarea arheologică, capitol important al culturii și istoriei naționale, domeniu în care a dat pe deplin, după părerea noastră, „pilda marilor fapte”, prin opera sa științifică și școala de arheologie pe care a întemeiat-o.

⁴ Vezi mai pe larg la Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 13-14.

marelui arheolog și profesor german, G. v. Merhart, considerat, în ordine cronologică, al doilea său magistru după V. Pârvan.

La Universitatea din Marburg și-a definitivat teza de doctorat cu o temă privind paleoliticul și neoliticul din România, devenind în 1932 doctor în filozofie și numărându-se între cei 25 „*Doktoren aus Merharts Schule*” proveniți din 20 de țări ale lumii⁵.

La îndemnul marelui arheolog german, profesorul G. Bersu, Ion Nestor a dezvoltat teza de doctorat, mergând până în a doua epocă a fierului (La Tène) inclusiv, lucrarea astfel finalizată a fost tipărită cu titlul, **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien**, în cel de al 22-lea volum al prestigioasei publicații *Bericht der Römisch – Germanischen Kommission* (BerRG.K), 1932 (1933), p. 11-181. După Getica lui Vasile Pârvan, ne aflăm în fața unei lucrări fundamentale a arheologiei românești. Era pentru prima dată când pre- și protoistoria României se bucura de o sinteză „bazată pe documentare exhaustivă și interpretări noi, profunde și pertinente, cu orizont larg”⁶. În această mult apreciată lucrare, Ion Nestor, la 27 de ani, „a dat prima clasificare și cronologie absolută și relativă, situând astfel preistoria României în preistoria universală. Cartea scrisă cu mână de maestru, cum a caracterizat-o V. G. Childe”⁷, marele arheolog englez de renume mondială, autor al celebrei lucrări **Făurirea civilizației, Evoluția societății și De la preistorie la istorie**, creatorul noțiunilor istorice de „revoluție neolitică” și „revoluție urbană”, a făcut o „carieră” științifică impresionantă.

Lucrarea lui Ion Nestor, **Der Stand...** care a reprezentat „o adevărată cotitură în istoriografie cu privire la preistoria României”⁸ a fost distinsă cu premiul „V. Pârvan” al Academiei Române și a rămas până astăzi un adevărat îndrumar și model de cercetare arheologică, în fapt de valorificare științifică a rezultatelor cercetărilor arheologice.

Încă din anii specializării în Germania Ion Nestor plănuia să-și extindă aria cercetărilor și asupra unei epoci mult discutate, numită deseori impropriu „mileniul întunecat” sau „mileniul marilor migrații” care înseamnă de fapt, în primul rând epoca formării poporului român. Dovadă în acest sens este studiul publicat în Germania, în colaborare cu C. S.

⁵ Sever Dumitrașcu, **op.cit.**, p. 329.

⁶ Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 14.

⁷ Eugenia Zaharia, **op.cit.**, p. 28.

⁸ Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 14.

Nicolăescu-Plopșor, despre cazanele hunice din Oltenia⁹. Acestei epoci i se va consacra Ion Nestor începând cu 1950, dar în special din 1956 când și-a început activitatea în cadrul Academiei Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, coordonată de reputatul arheolog.

După întoarcerea de la specializarea din Germania Ion Nestor, timp de mai mulți ani, s-a dedicat cu precădere, cercetărilor și studiilor de arheologie pre- și protoistorică¹⁰.

Rămân legate de numele profesorului I. Nestor adevăratele șantiere-școală de la Sărata-Monteoru (1937-1938, 1945-1958), Zimnicea (1948-1949); salba de șantiere de pe Valea Jijiei (Trușești, Larga Jijia, Holboca, Valea Lupului – Iași și Corlăteni), etc.

Începând cu 1951 a condus cercetările arheologice de la Suceava, apoi în anii următori a coordonat și colectivele de cercetări arheologice de la Dridu (1956-1962) și din ansamblul de necropole și așezări de la Brateiu din Transilvania (începând din 1959). Prin șantierele-școală de la Suceava, Dridu și Brateiu profesorul Ion Nestor a întemeiat ceea ce azi numim cu mândrie „Școala de arheologie medievală din țara noastră”, și ne-am permite să subliniem că este vorba în primul rând de arheologia epocii de formare a poporului român.

Ion Nestor a impus în cercetarea arheologică a epocii de formare a poporului român o nouă orientare, în sensul studierii în primul rând a fondului băștinaș, a impus metode riguroase de observații stratigrafice, de analiză și judecare a rezultatelor cercetărilor arheologice în contextul lor

---

⁹ I. Nestor, C. S. Nicolăescu-Plopșor, **Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachei**, în *Prähistorische Zeitschrift*, 21, 1937, 3, p. 178-182.

¹⁰ Pentru contribuția lui Ion Nestor la cunoașterea pre – și protoistoriei a se vedea, în special, Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Les contributions de Ion Nestor concernant le problème des liaisons de l'espace carpato-danubien-pontique avec le nord de l'Italie à l'Âge du Bronze et au début de Hallstatt ancien**, în *Dacia*, N.S., 1994-1995, XXXVIII-XXXIX, p. 41-53; Vasile Chirica, **Epoca paleolitică**, în volumul **În memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005, p. 51-56; Dan Monah, **Profesorul Ion Nestor și cercetarea culturii Cucuteni**, în volumul citat, p. 57-61; Petre Roman, **Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în viziunea prof. Ion Nestor**, în volumul citat, p. 63-66; Marin Dinu, **Perioada finală a eneoliticului și de trecere la epoca bronzului în spațiul est-carpatic al României în viziunea prof. Ion Nestor și în lumina noilor cercetări**, în volumul citat, p. 67-90; Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Metalurgia bronzului**, în volumul citat, p. 91-100; Marilena Florescu, **Cultura Nouă. De la semnalare la cunoaștere**, în volumul citat, p. 101-111, Attila László, **Contribuția lui Ion Nestor la cunoașterea Hallstattului timpuriu (cu specială privire la regiunile est-carpătice ale României)**, în volumul citat, p. 113-127.

istoric. Prin studiile sale și ale elevilor săi, treptat „s-a impus concepția continuității în sensul cel mai larg, reducerea fenomenului migrațiilor la proporțiile sale reale, îndreptarea atenției către procesele de dezvoltare internă, fără desigur, a se neglija nici realitatea și nici importanța – relativă – a elementelor etnice alogene și a influențelor externe”¹¹. A luat atitudine față de folosirea abuzivă a sintagmelor „epoca prefeudală” și „perioada marilor migrații”¹². A definit și a impus în literatura de specialitate conceptul de „cultură de tip Bratei sau Bratei-Morești” și de „cultură de tip Ipotești-Cândești”¹³, specifice Transilvaniei și respectiv regiunilor de la sud de Carpați în secolele V-VII. Pe baza primelor sondaje făcute la Dridu în 1956, Ion Nestor a dat „o primă interpretare arheologică și istorică a rezultatelor de la Dridu”¹⁴.

Incontestabil Ion Nestor a contribuit la formarea câtorva generații de arheologi, de la preistorie la epoca evului mediu. Dar dincolo de toate aceste realizări remarcabile Ion Nestor rămâne creatorul școlii de arheologie a epocii de formare a poporului român. Aproape toți cei care au lucrat și lucrează, în ultima jumătate de secol, în arheologia epocii de formare a poporului român sunt foști studenți și doctoranzi ai profesorului Ion Nestor.

Pe bună dreptate s-a evidențiat recent că „în istoria și arheologia mileniului I d.Hr. profesorul Ion Nestor a deschis – fără îndoială – un drum larg și necesar, l-a orientat și dirijat creând o modernă școală, deosebit de viguroasă, care a putut duce mai departe și împlini ideile și năzuințele sale generoase... privind procesul de formare a poporului și limbii române”¹⁵.

Pe lângă șantierele arheologice din țară, pentru a-și îmbogăți cunoștințele, metodologia cercetărilor de teren, încă din anii specializării în Germania, Ion Nestor, cum s-a mai spus, a participat la cercetările arheologice de la Goldberg – Germania, sub conducerea lui G. Bersu, iar mai târziu la cercetările de la Sadovec – Bulgaria, în 1934-1935, conduse de același mare arheolog, pentru ca în anii 1969-1970 să conducă cercetările

---

¹¹ Ion Nestor, **Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R. P. R.**, în *Studii. Revistă de istorie*, XV, 1962, 6, p. 1427.

¹² *Ibidem*, p. 1425.

¹³ *Ibidem*, p. 1433-1435.

¹⁴ Eugenia Zaharia, **Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român**, București, 1967, p. 10.

¹⁵ Dan Gh. Teodor, **Unele considerații privind regiunile carpato-dunărene în secolele V-VII d. Hr. (Contribuțiile lui Ion Nestor referitoare la unele aspecte ale etnogenezei românești)**, în volumul *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, 2005, p. 191.

dintr-un sector al importantei necropole de la Sirmium, din Voivodina, unde după aprecierile distinsului arheolog sârb V. Popovič, studenții iugoslavi și americani de sub conducerea sa (a lui Ion Nestor, n.n. I.M.) au avut prilejul de a dobândi „o nouă și o prețioasă experiență arheologică”¹⁶.

Cel considerat „demiurgul arheologiei moderne din România”¹⁷ s-a impus în arheologia românească, în fața colaboratorilor și discipolilor, prin metoda riguros științifică aplicată cu consecvență în cercetările de teren, prin felul ingenios de a „citi” și interpreta stratigrafia unui sit arheologic, prin felul în care încadra cronologic și cultural chiar și o descoperire arheologică întâmplătoare. În acest ultim sens ne amintim cât de exact a încadrat profesorul Ion Nestor, doar pe baza analizei câtorva vase, descoperite întâmplător în 1962 într-un cuptor de ars ceramică, de la Mănoaia – Costișa, din județul Neamț, acele materiale arheologice care erau o „premieră” pentru regiunile est carpatice, definind cronologic și cultural conceptul de cultură Costișa¹⁸ atribuită populației autohtone de la est de Carpați din vremea dominației hunilor.

Din lucrările remarcabile care l-au consacrat pe profesorul Ion Nestor ca arheolog, ca specialist în pre- și protoistorie și îndeosebi ca fondator al arheologiei medievale în țara noastră, pe lângă lucrările deja amintite până acum, fie în text fie în notele bibliografice¹⁹, mai menționăm: **Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu**, (în Dacia, N.S., II, 1958, p. 371-382); în tratatul de Istorie a României (I, București, 1960, capitolele: **Izvoarele arheologice**,

---

¹⁶ V. Popovič, **Ion Nestor**, în *Sirmium*, IV, Beograd, 1982, p. I-II, apud Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 17.

¹⁷ Petre Diaconu, **op.cit.**, p. 47.

¹⁸ Ion Nestor, **Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple romain**, în *RRH*, 3, 1964, 3, p. 399; Dan Gh. Teodor, V. Căpitanu și I. Mitrea, **Cercetările arheologice de la Mănoaia-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din secolele V-VI e. n. din Moldova**, în *Carpica*, I, 1968, p. 233-248.

¹⁹ Pentru contribuția lui Ion Nestor la cunoașterea epocii migrațiilor, a unor aspecte esențiale ale procesului de formare a poporului român și civilizației evului mediu a se vedea și alte câteva contribuții recente: Gheorghe Bichir, **Contribuția prof. Ion Nestor la cunoașterea sarmaților pătrunși în spațiul carpato-danubian**, în volumul **In memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005, p. 157-159; Ștefan Olteanu, **Cu privire la etapa timpurie a culturii „Dridu”**, în volumul citat, p. 193-195; Nicolae Constantinescu, **Arheologia civilizației medievale de la sud de Carpați. Contribuția savantului Ion Nestor**, în volumul citat, p. 231-238.

p.XXXIX-LII; **Mezoliticul**, p. 25-27; **Epoca bronzului**, p. 90-132; **Migrația popoarelor**, p. 670-704); **L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes**, (în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 429-488); **La pénétration des Slaves dans la Péninsule balkanique et la Grèce continentale**, (în *RESEE*, I, 1963, 1-2, p. 41-67); **Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița**, (în colaborare cu Eugenia Zaharia, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 17-43); **În istoria poporului român** (sub redacția Acad. Andrei Oțetea, București, 1970), capitolele **De la primii locuitori până la daci**, (p. 19-36) și **Formarea poporului român** (p. 91-113); **Directions des recherches d'archéologie médiévale en Roumaine** (în *RRH*, IX, 1970, 3, p. 405-413); **Sfârșitul lumii antice și barbarii**, (în *Aluta*, III, 1971, p. 119-127); **Metode noi în arheologie**, (în colaborare cu Al. Vulpe, în **Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice**, București, 1971, p. 131-132); **Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, județul Sibiu (1959-1972)**, (în colaborare cu Eugenia Zaharia, în *Materiale*, X, 1973, p. 191-201).

Câteva din lucrările savantului precum **Arheologia perioadei de trecere la feudalism...**; **Les données archéologiques et la problème de la formation du peuple roumain**, dar mai ales cele două capitole din **Istoria poporului român** (sub redacția Acad. Andrei Oțetea) privind preistoria României și formarea poporului român, rămân modele, sunt cu adevărat „texte clasice” în domeniu. Aceste texte memorabile se remarcă prin conciziune, forma de exprimare, sunt scrise într-o aleasă limbă; în aceste texte nici un cuvânt nu este de prisos, dar nici nu lipsește vreun cuvânt care să umbrească frumusețea textului.

Deși a scris și tipărit aproape 100 de lucrări științifice (articole, studii, colaborări la tratate și enciclopedii etc.), într-o epocă în care cenzura era deosebit de rigidă și intransigentă, s-a spus uneori că profesorul Ion Nestor a scris puțin. Dar oare în știință contează, în primul rând, numărul de lucrări, numărul de pagini, „kilogramele și metrii cubi” de maculatură? Convingerea noastră este că cei care afirmă că profesorul Ion Nestor a scris puțin nu i-au citit întreaga operă. În primul rând, cu fiecare revenire asupra operei savantului ne întărim convingerea că tot ce a scris Ion Nestor este valoros, are substanță științifică, are idei și concluzii perene. Cei care l-au cunoscut știu că profesorul era foarte exigent, redacta cu o grijă deosebită, „cântărind”, recitind fiecare cuvânt, fiecare frază de mai multe ori. Textele

scrise de Ion Nestor sunt rezultatul unor prelungi reflecții, al unor minuțioase analize, verificări și comparații. Pentru fiecare afirmație se sprijinea pe o bogată argumentație, pe un însemnat volum de date arheologice. În fiecare articol, studiu... argumentația sa științifică este foarte riguroasă. Era foarte bine informat cu tot ce era nou în domeniul său de cercetare. În legătură cu orice privea arheologia profesorul Ion Nestor știa tot și încă ceva în plus. Îmi amintesc cum, în toamna anului 1972, arătându-i piesele din tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus, județul Iași, după ce a exclamat că „este ceva senzațional pentru această zonă a Europei” ne-a indicat pe loc câteva lucrări bibliografice și ne-a sugerat o încadrare cronologică care s-a dovedit ulterior corectă. Informațiile bibliografice primite și sugestiile date atunci ne-au fost de mare folos în orientarea noastră pentru valorificarea științifică a acestei importante descoperiri arheologice, realizată la câțiva ani de la trecerea savantului în lumea celor dreți²⁰.

Trecând peste această paranteză și revenind la cei care afirmă că profesorul Ion Nestor a scris puțin să mai amintim, pentru cei de azi și cei care vor veni după noi, câteva lucruri. În primul rând, și cred că este un lucru exemplar, rar întâlnit și care trebuie să rețină atenția, profesorul Ion Nestor, așa cum a mărturisit-o, în câteva rânduri, în îndelungata-i activitate științifică „*n-a semnat decât ceea ce a fost scris de propria sa mână*”²¹ (s.n. I.M.). Se știe că în epocă, dar din păcate obiceiul se păstrează și astăzi deseori, coordonatorii, conducătorii unor șantiere arheologice, de exemplu, sunt primii trecuți pe coperta unei monografii. Ori profesorul Ion Nestor nu a practicat așa ceva niciodată, și avem numeroase exemple în acest sens. Opera sa științifică se găsește nu doar în textele pe care le-a scris, dar se regăsește, în mare măsură și în lucrările colaboratorilor săi, a doctoranzilor pe care i-a îndrumat. Toate aceste lucrări poartă girul spiritual, poartă pecetea „Școlii de arheologie Ion Nestor”. Pe bună dreptate s-a făcut observația că Ion Nestor „a muncit de zeci de ori mai mult decât a scris”²².

În paralel cu activitatea științifică, de cercetare pe șantierelor arheologice, la Muzeul Național de Antichități, transformat în 1956 în Institutul de Arheologie din București, Ion Nestor, acest „stâlp al arheologiei

---

²⁰ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Iona Mitrea, **Tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus**, în *Carpica*, X, 1978, p. 163-177; Idem, **Le trésor de vases romains de Muncelul de Sus**, în *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 201-221.

²¹ Petre Diaconu, **op.cit.**, p. 48-49.

²² A. Rădulescu, **op.cit.**, p. 463.

românești”²³, a slujit cu credință catedra universitară din cadrul Facultății de Istorie, din Universitatea București, la care a susținut în fața a treizeci de generații de studenți, cursuri de preistorie generală, de preistoria României, de bazele arheologiei, de etnografie precum și cursuri speciale privind istoria mileniului I d.Hr., în fapt despre epoca formării poporului român. Ca profesor Ion Nestor s-a impus în primul rând, prin eleganța expunerii, nivelul informației transmise studenților, prin deschiderea permanentă spre nou dublată de un ascuțit spirit critic, curajul susținerii părerilor personale în plină epocă dogmatică; s-a impus prin exigență dar și prin probitatea profesorului în relațiile cu studenții având ca principal suport docimologic „știința de carte”. Fie la seminar, preseminar, la curs sau la examen pentru profesorul Ion Nestor studentul era „un partener într-o dezbatere științifică”²⁴. Pentru toate aceste calități marele învățat, creator de școală în arheologia românească a fost iubit și stimat, a rămas pentru cele treizeci de generații de studenți, pentru numeroșii colaboratori și doctoranzi „Profesorul” prin excelență.

Dar poate puțini știu că distinsul arheolog și profesorul model, datorită spiritului său critic, invidiei unor contemporani, verticalității sale în orice împrejurare, datorită unor remarci și suspiciuni, precum aceea privitoare la arborarea steagului sovietic în gara din Iași²⁵ și îndeosebi a cutezanței sale de a discuta la curs puncte de vedere devenite „dogme” în epocă a avut de suportat o suită de nedreptăți mergând până la suspendarea sa, în anii 1952-1953, din învățământul superior, de la conducerea Muzeului Național de Antichități și de la conducerea șantierului arheologic de la Suceava. Securitatea l-a ținut mulți ani sub observație, întocmindu-i un voluminos dosar cu numele de cod „Arheologul”²⁶.

În pofida tuturor necazurilor, care confirmau încă o dată că „nu vremurile sunt sub om, ci bietul om sub vremi”, profesorul Ion Nestor s-a

---

²³ Gh. Ștefan, **op.cit.**, p. 5

²⁴ Lîgia Bîrzu, **op.cit.**, p. 45.

²⁵ Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 15

²⁶ Ioan Opriș, **Istoricii și securitatea**, București 2004, 710 p., din care cca. 100 de pagini se referă la Ion Nestor. În urma unui denunț privind remarcile referitoare la arborarea steagului sovietic în gara din Iași, profesorului Ion Nestor i s-a interzis mulți ani intrarea în fosta U. R. S. S. Această interdicție a fost legată și de faptul că, în primii ani ai comunismului, numele lui Ion Nestor era confundat, de cei puși să-l urmărească, cu numele marelui istoric bucovinean Ion Nistor (1876-1962), asupra căruia s-au abătut fărădelegile regimului comunist din România, suferind detenția între anii 1950-1955.

impus, de la an la an, tot mai mult în lumea științifică românească și în lumea științifică internațională, meritele sale fiind recunoscute și în mare parte răsplătite prin premii și titluri științifice. Doctor în filozofie din 1932, a parcurs toate treptele ierarhiei universitare până la titlul de profesor universitar doctor docent; a primit în 1935 premiul „Vasile Pârvan” al Academiei, a fost ales în 1955, membru corespondent al Academiei Române, a fost distins cu Premiul de Stat în 1949 și 1963, pentru contribuțiile sale științifice, a fost membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice din 1970. Recunoașterea meritelor sale științifice în afara țării s-a concretizat în alegerea ca membru, din partea României, al Consiliului Permanent al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice, membru titular al Institutului Arheologic German, membru al Societății de Arheologie din Iugoslavia și vicepreședinte al Uniunii Internaționale de Arheologie Slavă; redactor pentru România al publicației *Inventaria Archaeologica*, și al seriei *Prähistorische Bronzefunde* de la Frankfurt am Main.

Deși în obsedantul deceniu a avut restricții serioase în legătură cu ieșirea sa din țară, ulterior impunându-se tot mai mult pe plan științific, devenind un nume în literatura arheologică, nu numai din țară ci și din străinătate, a participat la numeroase congrese și alte reuniuni științifice internaționale unde s-a dovedit a fi un strălucit reprezentant al științei arheologice românești. În acest sens rămâne memorabilă intervenția sa în favoarea tezei continuității daco-romane, în nordul Dunării, reușind să convingă un auditoriu numeros și în mare parte ostil, la Congresul Internațional de Științe Istorice, din 1970, de la Moscova²⁷.

Nu i-am fost student, dar în mare măsură mă pot considera elev și al profesorului Ion Nestor²⁸. Alături de academicianul de azi, profesorul

²⁷ Mircea Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 20; Eugenia Zaharia, **op.cit.**, p. 29.

²⁸ În 1968 am devenit doctorandul profesorului Ion Nestor, cu o temă de cercetare intitulată **Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX**. Cu un an înainte făcusem un stagiu de specializare la Facultatea de Istorie din cadrul Universității București, sub îndrumarea profesorului Ion Nestor, participând la toate cursurile susținute de magistrul, și având în acel timp numeroase discuții legate de arheologia mileniului I d.Hr., problematică de care eram preocupat încă din anii studenției, tema de licență, pregătită sub îndrumarea profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, susținută în 1963, privea epoca secolelor VI-X în Moldova, fiind continuată ulterior ca temă de doctorat. Profesorul Ion Nestor era foarte bucuros că la Bacău colaborez foarte bine cu iubitul său student Iulian Antonescu, fiind convins că acesta în calitate de director al Muzeului din Bacău, mă va sprijini cu fondurile necesare realizării

Mircea Petrescu-Dîmbovița, al cărui student am fost, distinsul arheolog fiind și cel care mi-a orientat pașii spre arheologia mileniului I d.Hr., încă din anul I, profesorului Ion Nestor îi datorez mult în planul formării științifice.

Aflat în mai multe rânduri în preajma profesorului Ion Nestor am putut constata că arheologul-savant era un om ales, discret, modest, intransigent și de o verticalitate și moralitate rar întâlnite în epocă. Era apropiat de colaboratori și dispus mereu să dăruiască din bogatele sale cunoștințe de specialitate. Pătruns de un adevărat cult al muncii, al datoriei împlinite, asemeni magistrului său Vasile Pârvan, profesorul Ion Nestor toată viața sa a dorit să vadă ridicată tot mai sus, la nivelul cerințelor europene, știința țării sale, în speță arheologia țării sale. A fost, precum mulți din străluciții elevi ai școlii lui Vasile Pârvan, asemeni magistrului său un soldat credincios al datoriei față cultura și știința poporului său.

La capătul acestor modeste rânduri, ne plecăm cu respect și venerație în fața memoriei marelui arheolog și istoric, creator de școală în arheologia românească, cel care, în mare măsură, ne-a făcut „căuzași” pe ogorul arheologiei românești, privind în special procesul îndelungat și complex al formării poporului român.

Și nu găsim cuvinte mai potrivite pentru acest final decât cele spuse de Vasile Pârvan, magistru al magistrului omagiat de noi: *„Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi”*²⁹.

---

cercetărilor arheologice impuse de elaborarea unei viitoare teze de doctorat. Și așa a fost!

Pentru a vedea „pe viu” metoda de cercetare a profesorului Ion Nestor am participat timp de câteva săptămâni, în 1969, la cercetările arheologice din necropola nr. 1 de la Bratei. Am susținut cele trei examene și cele două referate, din cadrul pregătirii prin doctorat, sub îndrumarea profesorului Ion Nestor. Eram cu lucrarea în faza finală de elaborare când a survenit neașteptatul sfârșit al profesorului Ion Nestor. A trebuit să susținem teza de doctorat la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca sub conducerea profesorului Kurt Horedt. Am avut satisfacția că noul conducător științific nu a schimbat aproape nimic din structura și conținutul lucrării, aceasta rămânând așa cum fusese acceptată, în mare, de regretatul profesor Ion Nestor. Am văzut în aceasta respectul profesorului Kurt Horedt față de memoria marelui dispărut, trecând dincolo și uitând controverselor lor științifice.

²⁹ Vasile Pârvan, **Parentalia. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte**, în **Memoriale**, București, 1923, p. 164.

VALORI ALE CIVILIZAȚIEI ROMANE ÎN LUMEA DACILOR LIBERI DIN REGIUNILE EST-CARPATICE*

Ioan Mitrea

Despre istoria și civilizația dacilor liberi din secolele II-III, vreme în care cea mai mare parte a fostului stat dac a făcut parte din aria întinsă a Imperiului Roman, s-a scris mult în ultimele decenii. Bogata literatură de specialitate apărută a avut la bază, în primul rând, rezultatele unor ample și intense cercetări arheologice. În ansamblul acestor cercetări de un interes deosebit s-a bucurat și problematica privind istoria și civilizația dacilor liberi din regiunile est- carpatice, în secolele II-III¹.

Efortul științific de cunoaștere și remodelare a structurilor socio-economice, politice și culturale specifice lumii dacilor liberi din regiunile est-carpatică în secolele II-III, a dinamicii acestor structuri, a vizat, în mod firesc, și cunoașterea raporturilor dintre dacii liberi și lumea romană. În context s-au valorificat, chiar cu prioritate, și o serie de valori deosebite ale civilizației romane descoperite întâmplător în aria lumii dacilor liberi. În condițiile în care aceste descoperiri deosebite au fost valorificate în studii speciale, de natură monografică, precum și în

---

* Lucrare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Arheologia mileniului I p.Chr.” ediția a II-a, cu tema: **Contextul cultural al evoluției populației geto-dace din teritoriul extracarpatic, secolele II-III p.Chr.**, organizată de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești, 26-27 iulie, 2003.

¹ Din bogata listă de lucrări privind istoria și civilizația dacilor liberi din spațiul est-carpatic în secolele II-III d.Hr., menționăm: N. Gostar, **Situația Moldovei în timpul stăpânirii romane**, în *Studii și articole de istorie*, XIX, 1972, p.79.-87; Gh. Bichir, **Cultura carpică**, București, 1973; Virgil Mihăilescu- Bîrliba, **La monnaie romaine chez les daces orietaux**, București, 1980, p. 75-206, unde se prezintă moneda romană din spațiul est-carpatic în secolele II-III; Silviu Sanie, **Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.-III e.n.)**, Iași, 1981; Ion Ioniță, **Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est- carpatic în secolele II-IV e.n.**, Iași, 1982; Ion Ioniță, Vasile Ursachi, **Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi**, Iași, 1988; Ioan Mitrea, **Noi contribuții arheologice la cunoașterea istoriei și civilizației dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II-III**, în *Carpica* XX, 1989, p.149-192; Mircea Ignat, **Dacii liberi din Moldova. Contribuții arheologice. Necropolele de la Podeni și Zvorâștea**, Iași, 1999; Ion Ioniță, **Dacii liberi din Moldova**, în *Istoria Românilor*, vol. II, București, 2001, p. 423-431; 458-459. În aceste lucrări este menționată și o bogată bibliografie privind istoria și civilizația dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II-III d.Hr.

importante lucrări de sinteză², ne putem întreba, în mod firesc, dacă se justifică o revenire asupra problematicii pe care o implică aceste descoperiri. Răspunsul, după părerea noastră, nu poate fi decât afirmativ.

În primul rând revenirea se justifică prin faptul că asemenea descoperiri, de o valoare excepțională, rețin mereu trează interesul cercetărilor. Pe de altă parte semnificația unor asemenea descoperiri nu a fost analizată și prezentată, întotdeauna, la dimensiunile sale reale. Și nu în ultimul rând este de așteptat ca fiecare revenire să, adâncească cercetarea și în raport cu noile achiziții științifice, conturând mai clar locul și rolul unor asemenea valori ale civilizației romane în evoluția lumii și civilizației dacilor liberi.

Înainte de a proceda la prezentarea unor asemenea valori ale civilizației romane descoperite în aria lumii dacilor liberi, să ne reamintim, fie și sumar, care a fost situația în regiunile est-carpătice locuite de daci după războaiele din 101-102 și 105-106.

Este o certitudine faptul că romanii deși au cucerit teritoriul întregului stat dac condus de Decebal, nu au încorporat între fruntariile imperiului tot acest spațiu. Astăzi se cunosc destul de bine limitele teritoriilor geto-dacice cucerite și apoi stăpânite de romani la nordul Dunării³. În același timp, după discuții îndelungate, determinate în primul rând de insuficienta bază documentară, s-au precizat cu destulă certitudine și limitele de ansamblu ale stăpânirii romane în sudul spațiului est-carpatic⁴. Trecând peste unele aspecte de amănunt, menționăm că dacii liberi din regiunile est-carpătice au rămas stăpâni pe un întins teritoriu care la vest era delimitat de lanțul muntos al Carpaților Orientali, spre est de Nistru, iar limita nordică a acestei stăpâniri era marcată de descoperirile de tip Lipița, mergând pe malul stâng al Nistrului superior până spre Lvov. Cât privește granița de sud a dacilor liberi, și respectiv limita de nord a stăpânirii române, după terminarea războaielor daco-romane, aceasta urma un traseu care mergea din Valea Troțului, pe linia Ploscuțeni-Stoicani-Prut-Leova-Copanca-limanul

---

² Ion Ioniță, **Relațiile dacilor liberi cu romanii, sarmații și germanii**, în **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 449-456.

³ D. Protase, **Teritoriile geto-dacice cucerite de romani în nordul Dunării**, în **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 36-41.

⁴ N. Gostar, **op.cit.**, în *SAI*, XIX, 1972, p. 80-86; Ion Ioniță, **Din istoria și civilizația dacilor liberi...**, p. 52-59; Idem, **Dacii liberi din Moldova**, în **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 423-431.

Nistrului⁵. Astăzi este acceptată ideea că linia valului Ploscuțeni-Stoicani marcată, imediat după terminarea războaielor dintre romani și daci, în teren doar prin „indicatoare” la suprafața solului⁶, separa teritoriul stăpânit efectiv de romani de acela al dacilor liberi. O modificare s-a produs în vremea domniei lui Hadrian, când în urma unor măsuri de repliere strategică a hotarelor imperiului la Dunărea de Jos, teritoriul stăpânit de romani în sudul spațiului est-carpatic a fost mai restrâns, granița nordică a stăpânirii efective romane fiind statornicită pe linia valului Șerbești-Tulucești. Dar chiar și în noile condiții politico-militare vechea linie de frontieră, respectiv Ploscuțeni-Stoicani, a fost păstrată ca „limită a zonei de siguranță”⁷.

Din cele sumar prezentate rezultă că dacii continuă, după 105-106, să stăpânească cea mai mare parte din regiunile est-carpatice ale fostului stat condus de Decebal. În aceste condiții se pune întrebarea care au fost totuși urmările războaielor daco-romane și încorporării unor întinse regiuni din nordul Dunării în granițele Imperiului Roman, prin organizarea Provinciei Dacia și includerea altor teritorii în Moesia Inferior, asupra dacilor liberi?

Fără nici o îndoială, deși trăind în afara granițelor imperiului, dacii liberi din spațiul est-carpatic, precum și din alte regiuni, vor fi, în veacurile ce au urmat, influențați de civilizația romană. Procesul a fost firesc dacă avem în vedere amploarea consecințelor războaielor daco-romane care au determinat, pe spații întinse, nu numai schimbări în statutul politico-militar, dar și ample restructurări etno-culturale provocând, între altele de exemplu, și nașterea Culturii Tumulilor Carpatici⁸.

Prezența romană în sudul spațiului est-carpatic a fost un factor benefic, ce a influențat pozitiv evoluția societății locale, în fapt evoluția dacilor liberi. Trecând peste starea de tensiune provocată de războaiele daco-romane din 101-102 și 105-106, apoi de alte numeroase momente

---

⁵ Ion Ioniță, **Din istoria și civilizația dacilor liberi...**, p. 53; Silviu Sanie, **Moesia nord-dunăreană și pontică**, în **Istoria Rmânilor**, vol. II, 2001, p. 373-388.

⁶ Valul Ploscuțeni-Stoicani s-a realizat de către dacii liberi, respectiv la inițiativa carpilor, împotriva romanilor, abia în secolul al III-lea; cf. Ion Ioniță, **Din istoria și civilizația dacilor liberi...**, p. 85.

⁷ Ion Ioniță, **op.cit.**, p. 59; idem, **op.cit.**, în **Istoria Românilor**, vol. II, p. 423-424.

⁸ Virgil Mihăilescu-Bârliba, **Cultura Tumulilor Carpatici**, în **Romani și barbari la frontierele Daciei romane**, Zalău, 1997, p. 847-848.

de încordare ce au survenit în timp, pe parcursul celor aproape două secole de prezență efectivă romană în nordul Dunării, dacii liberi din spațiul est-carpatic, precum în general toți dacii rămași în regiuni neîncorporate în granițele Imperiului Roman, au rămas deschiși spre civilizația romană. Premisele unei asemenea deschideri, ce marca o nouă etapă în evoluția raporturilor daco-romane, fuseseră pregătite prin legăturile, preponderent economice, din secolele anterioare⁹.

Încă la vremea sa, pe baza unui volum restrâns de informații, mult îmbogățit în ultimele decenii prin cercetări arheologice, V. Pârvan observa că „deși romanii nu au ocupat Moldova în chip oficial, Traian însuși a fost acela care la Barboși... a întemeiat un castru foarte bine întărit, în care fură instalate nu numai trupe auxiliare, ci și un detașament din Classis Flavia Moesica... Împrejurul Barboșilor numeroși coloniști formară un territorium”¹⁰. Prin Moldova „trecea drumul ce lega în modul cel mai direct orașele romane ale Sciției Minore de Dacia Orientală”, precum și „marele drum care de la Olbia ducea prin Tyras, peste Basarabia și peste Moldova, drept în Transilvania”¹¹. Iar într-o altă lucrare V. Pârvan sublinia că „pe căile Siretului, Buzăului... treceau la deal și la vale trupe romane, negustori romană, țărani daco-romani și viața dacică, până în adâncurile ei, fără zgomot și fără pompă se face viață romană”¹². Firește că toată această atmosferă, impulsionată de prezența romană și în sudul Moldovei, va influența pozitiv evoluția dacilor liberi de la est de Carpați.

S-a remarcat, pe bună dreptate, că limesul din sudul Moldovei, cu toate componentele sale civile și militare a reprezentat zona prin care au pătruns cele mai puternice influențe romane, care nu s-au răsfrânt doar asupra ținuturilor limitrofe din sud ci și asupra întregului spațiu locuit de dacii liberi la est de Carpați¹³. Deși nu avem suficiente argumente, este totuși de presupus că dacii liberi din spațiul est-carpatic au păstrat legături strânse și permanente cu dacii rămași în granițele provinciei

---

⁹ I. Glodariu, **Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană**, Cluj, 1974; C. C. Petolescu, **Dacia și Imperiul Roman de la Burebista până la sfârșitul antichității**, București, 2000, p. 7-75.

¹⁰ V. Pârvan, **Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-dunărene**, ediția Radu Vulpe, București, 1957, p. 169.

¹¹ **Ibidem**.

¹² V. Pârvan, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1923, p. 223.

¹³ Ion Ioniță, **op. cit.**, în **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 430.

romane Dacia și că pe această cale, evident nu în toate momentele suficient de stimulatoare, vor fi pătruns la est de Carpați importante produse de factură romană. Precum „barbarii” din alte regiuni ale Europei, și dacii liberi au fost beneficiarii influenței exercitate de Roma, dincolo de granițele imperiului, ale integrării lor în ceea ce s-a numit o formulă consacrată deja, „granițele invizibile ale Imperiului Roman”¹⁴.

Dinspre lumea romană, mai ales prin sudul Moldovei stăpânit de romani și dominat de centrul roman de la Barboși-Galați¹⁵, au pătruns în secolele II-III în sânul comunităților de daci liberi numeroase și importante bunuri de factură romană. Materiale de factură romană, de la monede la ceramică, podoabe, obiecte de port etc., descoperite în aria lumii dacilor liberi de la est de Carpați au fost prezentate în numeroase lucrări de specialitate¹⁶.

După cum s-a remarcat deseori cele mai numeroase și importante produse de factură romană descoperite în lumea dacilor liberi la est de Carpați, au fost găsite în regiunea subcarpatică și Podișul Central Moldovenesc. În acest areal avem în fapt și cea mai numeroasă populație dacică, în acest spațiu au fost descoperite cele mai importante așezări și necropole din secolele II-III, aici s-au afirmat *carpii*, cea mai importantă seminție a dacilor liberi.

În aria centrală a lumii dacilor liberi de la est de Carpați au fost descoperite, întâmplător, ca în foarte multe cazuri din diverse epoci ale antichității, două tezaure romane de valoare excepțională¹⁷. Prezența acestor tezaure în teritoriul dacilor liberi are multiple semnificații, dând noi dimensiuni relațiilor dintre dacii liberi și romani, și nu în ultimul rând dând noi valențe considerațiilor privind evoluția lumii și civilizației dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II-III.

Cele două tezaure, de valoare excepțională, au fost descoperite la Măgura-Bacău, respectiv la Muncelul de Sus, jud. Iași.

---

¹⁴ I. Nestor, *Sfârșitul lunii antice și „barbarii”*, în *Aluta*, 1971, p. 119-127; V.M. Zubar', *Severnij Pont i Rimskaja Imperija*, Kiev, 1998.

¹⁵ Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.-III e.n.)*, Iași, 1981, *passim*.

¹⁶ Vezi lucrările citate, mai sus, la nota nr. 1.

¹⁷ Am revenit, cu acest prilej, pe scurt, asupra celor două tezaure romane, întrucât studiile în care au fost valorificate științific inițial, sunt cuprinse în reviste de specialitate având un tiraj redus, astăzi fiind greu accesibile tinerilor cercetători și cu atât mai mult numeroșilor iubitori de istorie.

La Măgura-Bacău, în aprilie 1976, a fost descoperit întâmplător, într-un vas ceramic, lucrat la roată, din pastă fină cenușie, un tezaur de monede romane imperiale (Fig. 1), din care s-au recuperat 2830 de exemplare¹⁸. Cele 2830 de monede romane imperiale, în greutate totală de 9290g înainte de curățire și 9075,17 g după, se eșalonează în timp pe o durată, cuprinsă între domnia lui Augustus (emisiune din anii 2 î.Hr. – 4? d. Hr.) și cea a lui Septimiu Severus (emisiuni din anii 196-197 d.Hr.). Repartizarea celor 2830 de monede recuperate¹⁹ este vizibil neuniformă și anume: Augustus 1, Nero 19, Galba 5, Otho 9, Vitellius 17, Vespasianus 329, Titus 73, Domitianus 90, Nerva 43, Traianus 623, Hadrianus 579, Antonius Pius 616, Marcus Aurelius 343, Commodus 74, Clodius Albinus 1, Septimius Severus 7 și 1 neidentificată. După cum se observă masa principală a monedelor se plasează în perioada Traianus-Marcus Aurelius (cu 76,36% din totalul monedelor). Din totalul celor 2830 de monede, 2828 sunt denari, iar două monede sunt drahme, una bătută în vremea lui Traian, iar a doua în vremea lui Hadrianus. Marea majoritate a denarilor, respectiv 2827 au fost emiși în monetăriile Romei, iar un denar, de la Septimius Severus a fost bătut, în anii 194-195, la Emesa. Cele două drahme din tezaur au fost emise în regiunile răsăritene ale imperiului, respectiv dragma din timpul lui Traian a fost bătută în monetăria de la Caesarea Cappadociei, iar dragma din vremea lui Hadrianus a fost bătută în monetăria de la Amisos Ponti. Marea majoritate a monedelor au fost realizate dintr-un argint bun, un aliaj de calitate, și prezintă o uzură vizibilă la cca. 70% dintre piese, dovadă a unei circulații îndelungate și intense.

Tezaurul a fost alcătuit într-o perioadă de devalorizare, ca și alte depozite de teaurizare, și a ajuns la un moment dat, probabil la începutul secolului al III-lea, în lumea dacilor liberi. Deși în general se consideră că asemenea tezaure au ajuns în lumea dacilor liberi, respectiv a carpilor,

---

¹⁸ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Ion Mitrea, **Tezaurul de la Măgura**, lucrare editată de Muzeul Județean de Istorie și Artă Bacău, *Bibliotheca Carpicae*, I, 1977, 79 p. text + 26 planșe. Toate datele privind tezaurul de la Măgura au fost preluate din această lucrare. Întregul tezaur se află în colecțiile Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău, vasul având nr. inv. 14551/1976, iar monedele sunt inventariate de la nr. 14552 la nr. 17382/1976.

¹⁹ După informațiile primite în timp, după publicarea tezaurului, putem aprecia că cel puțin 10-15 monede au ajuns la câteva persoane, care le-au reținut și ulterior „valorificat” în diverse moduri.

pe cale comercială sau prin intermediul stipendiilor și prăzilor, noi apreciem că în cazul de față calea cea mai probabilă prin care această importantă masă monetară a ajuns în spațiul est-carpatic a fost calea stipendiilor. Proprietar a cel puțin 2830 de monede romane imperiale, în greutate totală de peste 9 kg. de argint bun, nu putea fi decât o căpetenie a dacilor liberi, respectiv a carpilor, de cel mai înalt rang. Tezaurul de la Măgura-Bacău, cel mai mare tezaur de denari romani imperiali din spațiul est-carpatic – recuperat și valorificat științific până acum – a fost proprietatea unei importante căpetenii, probabil un rege, al unei formațiuni statale din regiunea de la confluența Bistriței cu Siretul. Numărul mare de așezări carpice din Valea Bistriței și Valea Siretului Mijlociu, îndeosebi din regiunea de confluență a celor două râuri face posibilă existența unei asemenea formațiuni politico-militare. Asemenea formațiuni teritoriale apărute prin destrămarea statului dac din vremea lui Decebal au fost luate în considerație de mai mulți cercetători²⁰. Îngroparea tezaurului de la Măgura-Bacău a avut loc, probabil, la un moment dinspre jumătatea secolului al III-lea, când evenimentele tulburi l-au silit pe proprietar să-l ascundă.

Al doilea tezaur, de la Muncelul de Sus²¹, de o valoare deosebită, a fost descoperit tot întâmplător în toamna anului 1972. Era compus din șapte vase din argint, din care șase vase întregi sau fragmentare au fost recuperate²². Descoperirea s-a făcut într-o zonă bogată în antichități. Dincolo de faptul că în această microregiune au fost semnalate mai multe așezări ale dacilor liberi, respectiv ale carpilor, în apropierea locului unde s-a găsit tezaurul de vase din argint s-au descoperit și trei tezaure cu monede romane imperiale²³.

---

²⁰ Ion Ioniță, **Din istoria și civilizația dacilor liberi...**, p. 80. Ion Ioniță stabilește patru asemenea formațiuni teritoriale. Prima în Podișul Sucevei, a doua în zona de confluență a Moldovei cu Siretul, a treia în bazinul cursului inferior al Bistriței, iar a patra în stânga cursului mijlociu al Siretului, între confluența cu Moldova și Bistrița.

²¹ Virgil Mihăilescu-Bârliba și Ioan Mitrea, **Tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus**, în *Carpica*, X, 1978, p. 163-177; idem, **Le trésor de vases romains de Muncelul de Sus**, în *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 201-212. Toate datele privind tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus au fost preluate din aceste lucrări.

²² După achiziționarea tezaurului, care a intrat în colecțiile Muzeului de Istorie din Piatra Neamț (de la nr. inv. 4511 la nr. inv. 4516/1976), am aflat că o cupă a ajuns tocmai la Hunedoara, în posesia unui „amator de antichități”, născut la Muncelul de Sus.

²³ Ion Ioniță, **op.cit.**, p. 83-84. Unul din tezaurele de monede romane imperiale, descoperit în 1974, adăpostit într-un „coif” roman de argint, după informațiile furnizate

Cele șase vase care formează tezaurul de la Muncelul de Sus au fost confecționate dintr-un aliaj de argint cu un titlu ce variază între 750‰ și 800‰ și formează un ansamblu, constituind un serviciu de vin. Din acest ansamblu de vase au făcut parte: o caserolă, din care s-a descoperit și recuperat doar mânerul cu marginea superioară a vasului (Fig. 2/4), patru cupe întregi din argint (Fig. 2/1, 2; Fig. 3 și Fig. 4), frumos ornamentate, și un fragment dintr-un vas de mari dimensiuni, probabil un bol semisferic sau concav (Fig. 2/3), din care vinul se împărțea în cupe. Mai trebuie menționat că pe lângă faptul că toate piesele au fost confecționate dintr-un aliaj de argint bun, mânerul caserolei era ornamentat pe discul terminal cu două cercuri concentrice perlate, formate din 50 și respectiv 72 de perle inegale, din argint îmbrăcate cu aur. Alte două șiruri de perle îmbrăcate cu aur mărginesc un thyrsus așezat longitudinal pe mijlocul mânerului.

Analiza pieselor ce constituie tezaurul de la Muncelul de Sus a arătat că acestea au fost confecționate la date diferite, într-un interval mare de timp, care începe cu a doua jumătate a secolului I d.Hr. și se încheie cel mai târziu la începutul secolului al III-lea d.Hr. Piesele din tezaur au fost confecționate în diferite ateliere, răspândite din vestul până în estul Imperiului Roman. Având în vedere data și locul confecționării diferitelor piese din tezaur putem conchide că „serviciul de vin” în cauză are o compoziție eterogenă atât în ceea ce privește datarea cât și originea, respectiv atelierele din carte provin aceste piese. Ceea ce putem afirma cu certitudine este că ne aflăm în fața unui splendid ansamblu de vase produse în atelierele romane.

Ca și în cazul tezaurului de monede romane imperiale de la Măgura-Bacău, tezaurul de vase romane din argint de la Muncelul de Sus a ajuns ca stipendium în proprietatea unei căpetenii locale, unui conducător al formațiunii teritoriale din regiunile de la confluența Moldovei cu Siretul. O asemenea concluzie a fost formulată și de alți cercetători²⁴. Ajuns în proprietatea unui conducător al formațiunii teritoriale carpice de la confluența Moldovei cu Siretul, probabil spre jumătatea secolului al III-lea, când puterea carpilor, după izvoarele scrise, era în plină ascensiune, tezaurul de la Muncelul de Sus a fost

---

de regretatul N. N. Pușcașu de la Muzeul de istorie a Moldovei din Iași, este posibil să reprezinte de fapt partea inferioară a caserolei recuperate de noi.

²⁴ Ion Ioniță, **op.cit.**, p. 80.

ascuns în pământ cândva pe la jumătatea secolului al III-lea, când proprietarul a fost nevoit să-și ia măsuri de siguranță în fața unor evenimente tulburi.

Cu remarcă necesară că tezaurul de la Muncelu de Sus reprezintă singura descoperire de acest fel făcută până acum în spațiul vechii Dacii, constituind un unicat pentru această zonă a Europei, să conchidem că alături de tezaurul de monede romane imperiale de la Măgura-Bacău, și alte numeroase tezaure monetare mai mici, reflectă nivelul raporturilor dintre dacii liberi și Imperiul Roman în cursul secolului al III-lea. Cele două valoroase tezaure romane probează deschiderea și interesul lumii dacice pentru civilizația romană. Pe de altă parte, cele două tezaure întăresc presupunerea că cel puțin în anumite regiuni ale teritoriului locuit de dacii liberi au putut exista formațiuni teritoriale de tip statal, cărora romanii le acordau o atenție deosebită.

Localizarea acestor formațiuni teritoriale într-un loc de la confluența Bistriței cu Siretul și respectiv de la confluența Moldovei cu Siretul nu este deloc întâmplătoare. În aceste locuri deosebit de favorabile și înainte de cucerirea romană și mai târziu în evul mediu au existat centre economice, politice, culturale și administrative importante. Să ne amintim că puțin mai la sud de confluența Moldovei cu Siretul a existat importanta cetate dacică de la Brad (probabil Zargidava antică), la sud de confluența Bistriței cu Siretul a fost descoperită cetatea dacică de la Răcățău (probabil Tamasidava antică), iar mai jos de confluența Troțușului cu Siretul a fost importanta cetate dacică de la Poiana (probabil antica Piroboridava). În evul mediu, la confluența râurilor amintite și, respectiv la intersecția drumurilor comerciale de pe văile acestor râuri, s-au născut orașele Roman, Bacău și Adjudul Vechi.

Cele două importante tezaure prezentate, alături de alte numeroase produse de factură romană răspândite pe teritoriul locuit de dacii liberi de la est de Carpați în secolele II-III, conturează cu mai multă claritate dialogul interactiv, creator, întrerupt uneori de momente conflictuale, dintre dacii liberi și romani.

Aflați într-o situație mai puțin favorabilă, față de dacii liberi de la sud de Carpați de exemplu, și dacii liberi din spațiul est-carpatic s-au arătat deschiși față de civilizația romană, adoptând numeroase valori ale acesteia.

Deși nu putem vorbi de romanizarea comunităților de daci liberi din regiunile est-carpătice în secolele II-III, permanentele legături cu

lumea romană, focarul de romanitate din sudul Moldovei stăpânit efectiv de romani, prezența a numeroase produse aparținând civilizației materiale romane, între care și cele două importante tezaure de la Măgura-Bacău și Muncelul de Sus, au pregătit terenul pentru romanizarea acestor comunități autohtone în cursul veacurilor IV-VI, dovedind că și spațiul est-carpatic, în ansamblul său, a făcut parte din aria largă a romanității orientale, respectiv din aria formării poporului român.

Fig. 1. Măgura-Bacău. Vasul cu monede și un lot de denari din tezaur

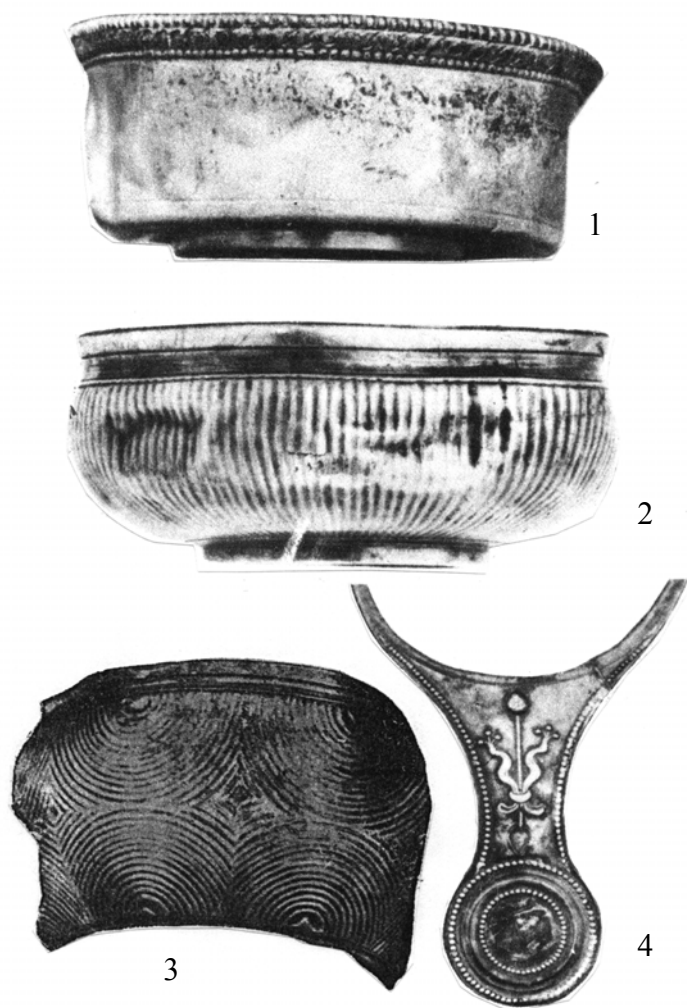

Fig. 2 Muncelul de Sus. Cupe (1-2), fragment de bol (3) și fragment de caserolă (4), din argint

Fig. 3 Muncelul de Sus. Cupa nr. 2, cu decorul desfășurat (1-3)

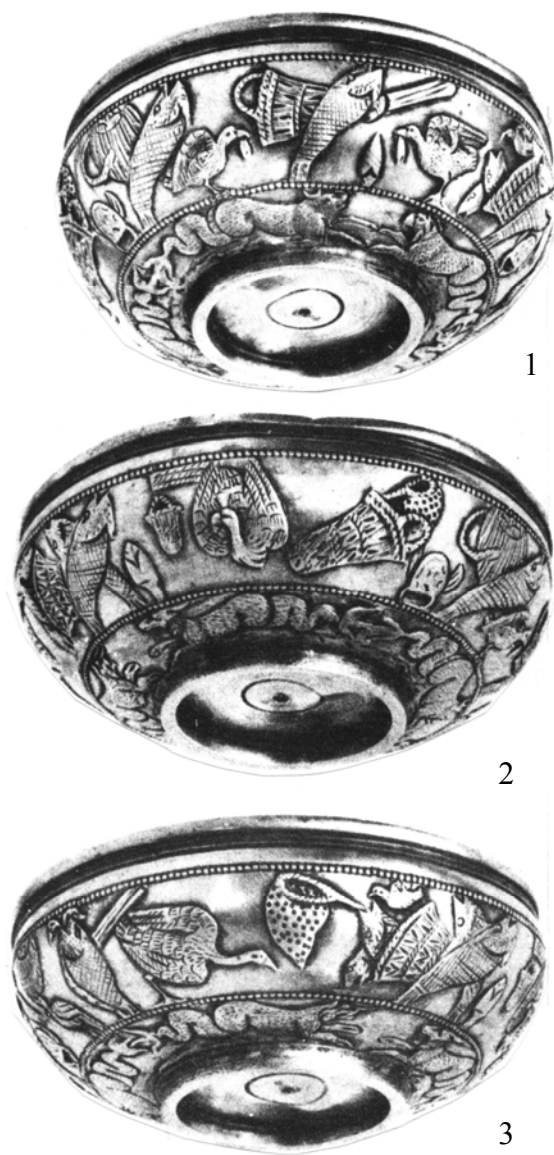

Fig. 4. Muncelul de Sus. Cupa nr. 3, cu decorul desfășurat (1-3)

DE LA DEMITIZAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE LA INTOXICAREA CITITORILOR*

Ioan Mitrea

Despre Ștefan cel Mare și epoca sa s-a scris mult¹ și totuși anul 2004, în care s-au împlinit cinci secole de la trecerea marelui domnitor Ștefan cel Mare în lumea umbrelor, a prilejuit, cum era și firesc, apariția unor articole, studii și câtorva monografii consacrate vieții și faptelor celui care este considerat, în memoria colectivă, „părintele Moldovei”. Unele din lucrările apărute² au adus noi puncte de vedere, sau mai exact

---

* Într-o formă prescurtată acest articol a fost publicat în *ATENEU – revistă de cultură*, nr. 7 (431), iulie, 2005, p. 12-13.

¹ Șerban Papacostea, **Bibliografia istorică a epocii lui Ștefan cel Mare**, în vol. **Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare**, București, Editura Academiei, 1964, p. 641-675; idem, **Bibliografie**, în vol. **Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504)**, București, Editura Enciclopedică, 1990, p. 85-97.

² Dintre lucrările apărute cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la trecerea lui Ștefan cel Mare în eternitate, cităm câteva de care am luat cunoștință până la redactarea acestui text: menționăm mai întâi un triptic, tipărit de Sfânta Mănăstire Putna, cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților: **Portret în legendă**, Editura Mușatinii, 2003, cu un Cuvânt înainte de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, și un Argument de acad. Virgil Cândea; **Portret în istorie**, Editura Mușatinii, 2003, Cuvânt înainte de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților și un Argument de Ștefan S. Gorovei, îngrijitorul științific al volumului; **Portret în cronică**, Editura Mușatinii, 2004, Cuvânt înainte de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților și un Argument de Ștefan S. Gorovei; **Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004, Bibliografie**, Editura Mușatinii, 2004, Cuvânt înainte de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților și un Argument de Ștefan S. Gorovei, cuprinzând peste 2300 de titluri, având totuși și unele omisiuni de exemplu sunt omise cele aproape 40 de lucrări prezentate la Simpozionul Național „Borzești – 500”, prilejuit de împlinirea a 500 de ani de la sfințirea bisericii din Borzești, simpozion organizat în zilele de 30 septembrie-2 octombrie 1994 la Onești. Lucrările au fost publicate în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, vol. VI, 1994, p. 31-308. Mai menționăm **Biserica – o lecție de istorie**, Editura Mușatinii, 2004, Predoslovie de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, îngrijit de Ștefan S. Gorovei; **Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt**, legende strânse la un loc de Simion T. Kirileanu, ediție îngrijită, postfață, note și bibliografie de Constantin Bostan, Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2004; Emil Satco, **Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004, Documente**, Suceava, 2004; **Ștefan cel Mare și Sfânt**, Iași, 2005, apărut sub egida Centrului pentru democrație din Iași și distribuit în școlile și bibliotecile din Republica Moldova; **Ștefan cel Mare și**

nuanțări, fără a putea remarca și reține contribuții spectaculoase în plan științific cu privire la domnia lui Ștefan cel Mare și a epocii sale. O privire generală asupra a ceea ce s-a scris în 2004 despre Ștefan cel Mare, cu plusuri și minusuri, ne face să apreciem că totuși nu s-a realizat o monografie de referință, așa cum s-a întâmplat în 1904, când a apărut lucrarea lui N. Iorga, **Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român**³.

Și în 2004, fiind un moment comemorativ remarcabil, o jumătate de mileniu de la moartea lui Ștefan cel Mare, majoritatea lucrărilor tipărite au reiterat date, fapte și sintagme cunoscute; au fost îngroșate iarăși aprecierile privind izbânzile și faptele bune săvârșite de domnitorul Ștefan, și mai puțin au prezentat aspectele controversate ale domniei ștefanienne sau au luat atitudinea critică necesară față de exagerările și sintagmele specifice epocii naționalist-comuniste. Ne-am convins din nou că adagiul lui Tacit *sine ira et studio* („fără mânie și fără părtinire”), precum și credința lui Ranke care vorbea despre capacitatea istoricului de a stoarce din documente „istoria așa cum a fost ea cu adevărat”, rămân simple deziderate.

Din toate lucrările apărute în 2004 se constată că, într-o măsură mai mică sa mai mare, se menține mitul lui Ștefan cel Mare. Până la un punct, în anume limite rezonabile, faptul în sine poate fi admis. În fond există un mit al lui Alexandru Macedon, un mit al lui Traian, dar există și un mit al lui Mihai Viteazul sau Al.I. Cuza. Prin veacuri s-a format și un mit al lui Ștefan cel Mare, care încă e viu.

Așa cum remarca într-o cunoscută lucrare istoricul Lucian Boia⁴, miturile nu pot fi desființate total, dar nu trebuie ținute artificial și cu atât mai mult nu trebuie amplificate. Uneori sub pretextul „demitizării”, al combaterii unor aserțiuni din trecutul nu prea îndepărtat, se creează noi mituri, cu o tentă suficient de nocivă, ducând în fapt la

---

sfânt în memoria băcăuanilor, volum îngrijit de prof.dr. Ioan Mitrea, prof.dr. Alexandru Artimon, Bacău, Editura Conexiuni, 2004, 272 p.; **Ștefan cel Mare și sfânt. 500, evocări băcăuane**, volum îngrijit de Jean Ciută, Lăcrămioara Marin-Stratulat, Grigore Codrescu, Marius-Alexandru Istina, Bacău, Editura Conexiuni, 2004, 200 p.

³ N. Iorga, **Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român**, București, Editura Minerva, 1904; ediția a II-a, București, Editura pentru literatură, 1966.

⁴ Lucian Boia, **Istorie și mit în conștiința românească**, București, Editura Humanitas, 1997, p. 8-9.

intoxicarea cititorilor. Așa este cazul volumului semnat de Vasile Stati⁵, intitulat pe coperta exterioară **Ștefan cel Mare**, iar pe coperta interioară **Ștefan cel Mare, voievodul Moldovaniei**; volum însumând 180 de pagini și apărut în 2004, la Chișinău. Titlul de pe coperta interioară dezvăluie intenția principală a lui V. Stati, și anume nu de a prezenta o lucrare monografică despre Ștefan cel Mare în general, ci de a-l „confisca”, de a-l face în principal, sau chiar exclusiv, exponent al istoriei basarabene, „voievodul Moldaviei” (termen născocit de istoricul de la Chișinău), și în final „patron al Republicii Moldova” (p. 7).

Unul din imboldurile care l-au determinat pe V. Stati să scrie această carte a fost și acela că în manualele de istorie lui Ștefan cel Mare îi sunt consacrate „tot atâtea pagini ca și valahului Vlad Țepeș «un degenerat» (formulă nefericită preluată de la P.P. Panaitescu), și mai puține decât «cuceritorului» valah Mihai Viteazul care a domnit în Valahia doar opt ani, «pohtind și luând cu sabia» pământuri străine”. Cum se vede dorind să ne prezinte „concluzii și generalități științifice” (p. 9), cum pretinde în *Cuvânt înainte*, autorul de la Chișinău se dovedește a nu fi slujitor credincios al muzei Clio, ci un „simbriăș” al unor interese politice ce nu sunt greu de bănuț. Trecând peste caracterizarea denigratoare a domnitorului Vlad Țepeș, preluând necritic și fără discernământ unele formulări folosite în trecut, domnul V. Stati preia și aprecierile neștiințifice privind acțiunea și fapta lui Mihai Viteazul de unire politică a Țărilor Române. Pentru autorul de la Chișinău, Mihai Viteazul rămâne un „cuceritor” care a „pohtit și luat cu sabia pământuri străine”. Prin urmare, în raport cu Valahia (Țara Românească), Transilvania și Moldova, pentru domnul Stati sunt „pământuri străine” (p. 7), nu părți componente și complementare ale spațiului străvechi geto-dacic, teritorii locuite de oameni de aceeași origine, daco-romană și respectiv veche românească.

Adevăratul scop al lucrării lui V. Stati nu este „reabilitarea” lui Ștefan cel Mare în raport cu Vlad Țepeș și Mihai Viteazul, și nici o prezentare a domniei marelui voievod la dimensiunile sale reale, cu luminile și umbrele sale, ci cu totul altul. Simpla menționare a titlurilor capitolelor ce formează sumarul cărții ne spune încotro „bate” autorul. Sub titlul „Simbol al Moldovei” se regăsește de fapt un scurt Cuvânt

---

⁵ Vasile Stati, **Ștefan cel Mare**, Chișinău, 2004, 180 p. În continuare trimiterele la volumul lui V. Stati se vor face în text, indicându-se doar pagina.

înainte al autorului în care își motivează demersul „științific”, urmând apoi capitolele: **Noi sîntem domn al Moldovei, O nouă țară vestită, Moldova și Ungaria, Moldova și Polonia, Dușmanii creștinătății: otomanii, Moldova și Valahia, Ștefan cel Mare și Rusia, Gospodarul Moldovei, Primele istorii scrise ale Moldovei, ... Atâtea biserici a făcut, Familia lui Ștefan cel Mare, Câte limbi vorbea Ștefan cel Mare, Mari sfetnici și dregători, Și credința mitropolitului nostru, Judecata lui Ștefan cel Mare, Au adus mulți ruși..., Filosofia statului moldovenesc, Fecior al veacului său, Ștefan cel Mare legendarul, Stephanus ille magus, Idealul viitorului, Candela nemuririi, Ștefan cel Mare și Moldova.** Acestor capitole li se adaugă o **Bibliografie selectivă**, câteva hărți, ilustrații și în **Anexă** două documente semnate de Ștefan cel Mare; o listă cu nume de locuri din Moldova dintre Prut și Nistru, cuvinte moldovenești, precum și **Indice de persoane** și **Indice de localități**.

Greșeala fundamentală a cărții prezentate este aceea de a confisca istoria epocii lui Ștefan cel Mare, a realizărilor ștefanienne pe plan economic și cultural numai în favoarea teritoriului dintre Prut și Nistru, de parcă Ștefan ar fi întărit proprietăți și ar fi ctitorit numai acolo.

Nu ne vom opri asupra conținutului fiecărui capitol din lucrare. Spunem doar că autorul reiterează multe date și fapte privind domnia lui Ștefan cel Mare, cunoscute în istoriografia noastră, pe care le aduce din nou la cunoștință cititorului. Din text nu rezultă clar, cum s-ar fi convenit într-o lucrare științifică, ce a preluat de la alți istorici și care este contribuția sa. Și totuși dacă s-ar fi oprit aici demersul său încă era de acceptat. Dar plecând de la aceste date, pe care uneori le îngroașă, autorul merge spre concluzii neștiințifice, care evident că nu slujesc adevărul ci duc la intoxicarea cititorului.

În cele ce urmează ne vom opri asupra unora din aceste „contribuții” ale lui V. Stati, relevând lipsa lor de substanță, reaua credință a autorului și nocivitatea unor asemenea „însăilări științifice”.

În primul rând trebuie remarcat faptul că V. Stati are alergie la termenii „român”, „românesc” și folosește doar, cu mare plăcere numai nume precum „moldoveni” dar mai ales „moldovan”. Autorul dorește, cu orice preț, să convingă eventualii cititori ai cărții sale că Ștefan cel Mare nu a fost român, ci „moldovan”, că nu vorbea limba română ci „limba moldovenească”. Sigur că în epoca medievală, din motive cunoscute, locuitorii spațiului carpato-nistrean se numeau moldoveni, iar țara lor

Moldova, dar asta nu înseamnă că aceștia nu erau români, iar Moldova nu era, în fapt, una din cele trei țări românești, cum dorește să acrediteze ideea domnul V. Stati.

Deși este cunoscut faptul că Ștefan, viitorul domnitor al Moldovei, s-a născut la Borzești, în zona Bacăului, autorul lucrării de care ne ocupăm, pentru a-l lega mai mult pe Ștefan de Basarabia, încearcă a sugera că meleagul natal al lui Ștefan ar fi chiar între Prut și Nistru.

Pregătindu-și concluziile finale și obiectivele stabilite, autorul încă în **Cuvânt înainte** remarcă „contribuția lui Ștefan cel Mare la valorificarea meleagului natal, prin așezarea pe pământul moldovenesc a altor neamuri, ceea ce a făcut ca populația moldovenească să devină multinațională” (p. 7). Potrivit tezei lui V. Stati, moldovenii dintre Prut și Nistru nu sunt deci români, ci încă din evul mediu sunt „multinaționali”... ca și în zilele noastre. Prin urmare „multinaționalismul” Republicii Moldova de azi, ar fi opera lui Ștefan cel Mare și nu rezultatul politicii de rusificare promovate de Rusia țaristă după 1812 și de U.R.S.S. după 1944.

Ca și în anii național-comunismului V. Stati evidențiază, cu deosebire, legăturile lui Ștefan cel Mare cu Kievul și cu Moscova, neuitând și relațiile matrimoniale, legături pe care le contrapune conflictelor pe care Ștefan cel Mare le-a avut cu Valahia și Transilvania. Legăturile lui Ștefan cel Mare cu Moscova, în viziunea lui V. Stati, sunt considerate un preludiu al relațiilor deosebite de azi dintre conducătorii de la Chișinău și Moscova, dintre Republica Moldova și Rusia (p. 57). Insistența domnului V. Stati în a sublinia legăturile lui Ștefan cu Moscova, prietenia dintre slavi (ruși, ucraineni) și moldoveni, ne amintește de istoria de „tip Roller”. Faptul este de înțeles. Roller, nume de tristă amintire în istoriografia noastră, era un promoscovit convins, iar V. Stati, ne-a demonstrat și acum, că este un filorus autentic.

Autorul lucrării la care ne referim minimizează legăturile firești dintre Țările Române, legături ce au existat permanent⁶, în ciuda unor momente de încordare specifice evului mediu. În schimb evidențiază și îngroașă neînțelegerile, conflictele militare, mai ales dintre Moldova și Valahia, afirmând că ar fi existat chiar „un front antimoldovenesc al

---

⁶ Ion Toderașcu, **Unitatea românească medievală**, I, București, Editura științifică și enciclopedică, 1988, passim, cu numeroase trimiteri, pe această temă, la lucrările lui N. Iorga, D. Onciul, Ioan Lupaș, Gh.I. Brătianu etc.

Valahiei și Turciei” (p. 42), și un „război de 60 de ani al Valahiei și Turciei împotriva Moldovei” (p. 42). V. Stati susține că nu a existat „un front antiotoman românesc” ci „un front antimoldovenesc valaho-turc” (p. 50), care ar fi fost cauza „ruinării și prăbușirii Moldovei” (p. 48).

Parcă prea mult accent și însuflețire pune autorul pe prezentarea conflictelor dintre Muntenia și Moldova, fenomen caracteristic în general evului mediu, uitând că Țara Românească (Valahia Mare), supusă Porții, era obligatoriu antrenată la expedițiile otomane asupra Moldovei, cu atât mai mult cu cât trecând în nordul Dunării spre Moldova, turcii treceau pe pământul Țării Românești de la sud de Carpați.

Cultura moldovenească din epoca lui Ștefan cel Mare, originală și înfloritoare, nu este văzută ca o parte a culturii românești medievale, cu particularitățile sale firești, ci ca o entitate spirituală ce legitimează și „reîncadrează în parametrii realității adevărata istorie a Moldovei” (p. 83). Firește autorul nu pierde prilejul pentru a sublinia, în mod deosebit, că Ștefan cel Mare a vorbit „limba poporului său, a moldovenilor, adică limba moldovenească”, care nu era de fapt limba română, ci limba moldovenească. Pentru a înlesni legăturile dintre locuitorii, de aceeași origine, de pe ambele maluri ale Prutului, în ultimii ani a fost tipărit la Chișinău și un dicționar moldavo-român. V. Stati nu știe sigur dacă Ștefan cel Mare vorbea românește, în schimb nu uită să ne comunice faptul că „vorbea limba rusă”.

Dacă suntem de acord cu autorul când spune că „nici unul din domnitorii Moldovei n-a arătat prin fapte concrete atâta grijă, atâta milostenie față de lăcașele sfinte și față de slujitorii Domnului, precum Ștefan cel Mare”, nu înțelegem de ce nu ne prezintă situația monumentelor religioase ștefaniene din Basarabia în epoca „de prosperitate” sovietică și chiar din zilele noastre. Cum păstrează urmașii lui Ștefan cel Mare aceste monumente?

Exagerând și mistificând, în fapt intoxicând eventualul cititor, V. Stati ne spune că din actele cancelariei lui Ștefan cel Mare rezultă „ocrotirea drepturilor sociale și naționale, respectarea egalității în drepturi a tuturor locuitorilor Țării Moldovei, indiferent de origine” (p. 113). Un anume document, citat de autor, ar evidenția „democratismul său în raport cu drepturile omului” (p. 114). Vorbind despre dreptul moldovenesc, în vremea lui Ștefan cel Mare, autorul nu pierde prilejul să ne amintească faptul că „legea țării, obiceiul pământului erau făcute îngăduitoare, umane față de conlocuitorii de altă origine, statornicind din

zorii evului mediu (zori care erau cu câteva secole mai vechi – n.n.I.M.), tradițiile de conviețuire pașnică interetnică în Țara Moldovei” (p. 114). Din păcate această tradiție, dacă a existat, nu s-a păstrat dacă avem în vedere tratamentul la care au fost supuși românii din Basarabia în vremea ocupației țariste și mai târziu sovietice.

V. Stati reia aprecierile istoricului bulgar Gh. Atanasov, care în 2002 afirma că „la sfârșitul veacului XV, când Bizanțul a căzut, iar Rusia abia se ridica, iar unele țări ortodoxe erau cucerite de turci, și-a manifestat destul de serios pretențiile de a deveni o „nouă Romă” Moldova lui Ștefan cel Mare. În întreaga lume a ortodoxiei atunci rămânea o singură „verticală”, „Ștefan cel Mare” (p. 121). Ștefan însă ducea această politică de salvare a creștinismului, a Bisericii ortodoxe, a sprijinirii Mănăstirilor Athos, nu în numele lumii pravoslavnice cum sugerează V. Stati, ci în numele credinței creștine, a faptului că Moldova era „o poartă a creștinătății”.

Strădania domnului V. Stati de a rupe istoria Republicii Moldova de istoria românilor, de a rupe pe „moldovani” de români, de a-l „sechestra” pe Ștefan cel Mare, rezultă și din faptul că dând o listă de nume de locuri din Moldova vremii lui Ștefan cel Mare, menționează numai nume de localități din spațiul dintre Prut și Nistru, încât cititorul mai puțin avizat poate să creadă că documentele cancelariei lui Ștefan se referă numai la spațiul pruto-nistean și nu la întreaga Moldovă.

Văzând în fața ochilor numai „moldovani”, în lucrarea lui V. Stati românii sunt văzuți ca străini față de locuitorii Moldovei. La indicele de nume, colaboratorul domnului V. Stati, P. Ivanov, și când se referă la personalități din epoca modernă și contemporană, când deja se generalizaseră numele de român, vorbește tot de „moldovani”. Astfel M. Eminescu nu este poet român ci „poet moldovan”, M. Sadoveanu nu este scriitor român, ci „scriitor moldovan” etc.

Terminând lectura cărții **Ștefan cel Mare, voievodul Moldovaniei** de V. Stati, ai impresia că unii istorici din Republica Moldova, unde trăiesc și istorici de mare ținută științifică, suferă de mania „moldovanismului”. Peste tot în carte oamenii dintre Prut și Nistru dintotdeauna au vorbit și vorbesc „limba moldovenească”, nu româna; Ștefan cel Mare este tot timpul numit „moldovan”, autorul se ferește ca de ciumă să spună că Ștefan cel Mare era, în fapt, român.

Lucrare care circulă, în mod firesc, și în România se dovedește de fapt un manifest anti-românesc, care nu contribuie la cultivarea

sentimentelor de stimă, bunăvecinătate și colaborare, dintre locuitorii celor două state românești.

Sub pretextul demitizării istoriei lui Ștefan cel Mare, autorul de fapt creează mituri mult mai nocive, cartea sa dovedindu-se un autentic instrument de intoxicare a eventualilor cititori.

În final ne întrebăm cui servește o asemenea lucrare? Răspunsul este lesne de intuit, dar îl completăm afirmând că nici palmaresul științific al domnului V. Stati, o asemenea lucrare nu-l onorează. În ansamblul bibliografiei bogate despre Ștefan cel Mare și epoca sa⁷ lucrarea lui V. Stati rămâne ca „un accident regretabil”.

---

⁷ **Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004, Bibliografie**, Editura Mușatinii, 2004, Cuvânt înainte de Ț Pimen Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Argument de Ștefan S. Gorovei. Dintr-o mențiune de la p. 4, rezultă că la „realizarea științifică a acestui volum” au contribuit Ștefan S. Gorovei, Șerban Papacostea și Maria Magdalena Szekely.

INSTITUȚIA DOMNIEI DIN MOLVODA ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE INSTAURĂRII EPOCII FANARIOTE (1658-1711)

Constantin Șerban

În urmă cu mai bine de trei decenii, la un Simpozion internațional cu tema: EPOCA FANARIOTĂ, desfășurat în Grecia la Thessalonice (21-25 oct. 1970), organizat de Institutul de studii balcanice, din acest oraș, condus atunci de prof. Gh. Fragistas, la care a participat un mare număr de istorici români și eleni, cei mai mulți fiind primii (29 din totalul de 39, printre care și cel ce semnează aceste rânduri)¹, s-au făcut mari progrese în domeniul istoriografiei românești și elene în cunoașterea mai bine a problematicii care stă la baza acestei teme de cercetare „Epoca fanariotă”, în timpul căreia s-a întrerupt succesiunea firească a domniilor pămâtenene la conducerea celor două Principate dunărene, de-a lungul unui secol și ceva (1711-1821). Cu acest prilej, **pentru prima dată** s-a dezvăluit faptul că, în cercetările lor, istoricii au constatat că regimul fanariot instaurat în mod oficial în 1711 a fost precedat de o perioadă de câteva decenii, cuprinsă între anii 1658-1711, în care este evidentă apariția **preliminariilor** acestei epoci, în sensul că în această perioadă se constată adoptarea de către Înalta Poartă a unor forme noi de dominație otomană în cele două Principate dunărene, menite să asigure puterii suzerane atașamentul aproape total al acestora, prin numirea, de cele mai multe ori, în locul domnilor pămâteneni, al unora proveniți din rândul grecilor țarigrădeni stabiliți în cartierul Fanar din Constantinopol, care se bucurau de înalta încredere a sultanului².

În contextul acestor noi concluzii privind începutul epocii fanariote, în cele ce urmează vom prezenta evoluția instituției domniei din Moldova în perioada premergătoare regimului fanariot.

---

¹ Vezi vol. **Symposium l'Epoque phanariote 21-25 oct. 1970. A la mémoire de Cleobul Tsourkas**, Thessalonique, 1974, 480 p.

² Constantin Șerban, **Les préliminaire de l'Epoque phanariote**, în vol. **Symposium l'Epoque phanariote...** op. cit., p. 29-39; Eugen Stănescu, **Prephanariote et Phanariotes dans la vision de la société roumaine des XVII - XVIII siècles**, în op.cit., p. 347 - 358.

În această perioadă, domnii țării - ca reprezentanți ai autorității centrale - care s-au succedat la conducerea Moldovei, au fost în număr mult mai mare în comparație cu cei din Țara Românească, ca urmare a unei instabilități politice mult mai accentuate decât în țara vecină. Astfel, în numai o jumătate de secol au fost consemnate un număr de 27 de domnii, față de numai 13 înregistrate în Țara Românească³. În privința duratei domniilor, în Moldova se constată existența mai multor particularități, **prima** fiind aceea că cea mai scurtă a fost a lui **Constantin Șerban Basarab** de numai 19 zile (2-21 noiembrie 1659), iar cea mai lungă fiind a lui **Constantin Cantemir**, de aproape opt ani (15 iunie 1685 - martie 1693).

A **doua** particularitate ar fi aceea că în majoritatea cazurilor durata domniei a fost relativ foarte scurtă, de numai un an, iar cu unele excepții, de doi până la patru ani. Astfel, domnii de aproape doi ani au avut: **Ștefăniță Lupu** (1659-1661), **Iliaș Alexandru** (1666-1668), **Constantin Duca** (1693-1695), **Mihai Racoviță** (1703-1705), **Antioh Cantemir** (1705-1707), de trei ani **Antonie Ruset** (1675-1678), **Constantin Duca** (1700-1703), iar de patru ani **Eustratie Dabija** (1661-1665) și **Gheorghe Duca** (1668-1672).

A **treia** particularitate constă în faptul că mulți dintre domnii țării au dobândit tronul de mai multe ori în această perioadă. Astfel, s-au bucurat de trei domnii următorii: **Gheorghe Duca** (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683), **Ștefan Petriceicu** (1672-1673, 1673-1674, 1683-1684) și **Dumitrașcu Cantacuzino** (1683, 1674-1675, 1684-1685), iar de două domnii: **Constantin Duca** (1693-1695, 1700-1703), **Antioh Cantemir** (1695-1700, 1705-1707), și **Mihai Racoviță** (1703-1705, 1707-1709).

Acest mod neobișnuit de succesiune la tronul Moldovei în comparație cu perioada anterioară, dar și cu cea din Țara Românească, își are explicația în faptul că, în acea vreme, Înalta Poartă - aflată într-un declin politic după înfrângerea oștilor sale de către cele austriace în lupta de la Saint Gothard (1 august 1664)⁴ - căuta să-și mențină pe mai

---

³ Dinu C. Giurescu, Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolaescu, Marcel D. Popa, Gheorghe Rădulescu, Alexandru Stănculescu, coordonare Dinu C. Giurescu, **Istoria României în date**, București, 2003, p. 874; Georgeta Smeu, Homar Radu, **Mic dicționar de istoria românilor**, București, 1994, p. 151 - 153.

⁴ M. de Hammer, **Histoire de l'Empire ottoman**, Paris, 1844, vol. III, p. 91 - 93.

departe dominația în spațiul carpato - dunărean asupra statelor românești vasale: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Și cum Moldova, aflată în imediata vecinătate a Poloniei și a Țării cazacilor - ultima ocrotită de Rusia - ocupa o poziție strategică importantă în planurile sale de a dobândi și hegemonia în Ucraina apuseană, aceasta a luat pe de o parte măsuri de a reglementa succesiunea la tronul țărilor române pe o durată de cel mult trei ani, dată după care domnia trebuia reînnoită⁵, iar pe de altă parte, mai ales în Moldova, reînnoirea domniei se obținea numai dacă cel în cauză dovedise anterior un deosebit atașament față de interesele sale politice.

O a **patra** particularitate ar fi aceea că, uneori, domnii țării proveneau din aceeași familie, de exemplu: din familia **Cantemir** au fost trei reprezentanți: mai întâi **Constantin Cantemir** (1685-1693) și cei doi fii ai săi: **Dimitrie** (1693, 1710-1711) și **Antioh** (1695-1700, 1705-1707), iar din familia **Duca: Gheorghe Duca** (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și fiul său, **Constantin** (1693-1695, 1700-1703).

În fine, tot în această perioadă se constată că unul din domnii Moldovei, **Constantin Cantemir** (1685-1693), a obținut **domnia pe viață** în al doilea an de domnie, drept recompensă pentru victoria obținută la Boian (circa 10 km. SE de Cernăuți) împotriva armatei polone, care invadase țara condusă de acesta⁶. Se spune că sultanul Mehmed al IV-lea (1648-1687), la aflarea acestei vești ar fi poruncit „*că atâta vreme cât stăpânesc eu, el (adică domnul Constantin Cantemir, n.n.) să țină domnia Moldovei*”⁷. Un caz similar s-a mai repetat în anul 1703 când Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești (1688-1714), a dobândit domnia pe viață după călătoria acestuia făcută la Adrianopol la curtea sultanului Ahmed al III-lea (1703-1730)⁸, potrivit afirmației cronicarului Radu Greceanu

---

⁵ Radu Popescu, **Istoriile domnilor Țării Românești**, București, 1963, p. 136. Cronicarul mai afirmă că o cauză ar mai fi că mulți domni „*să hainesc de către împărat*” și că la reînnoirea domniei se plătea și un plocon în bani, numit **mucarer** (adică **confirmare**, în l. turcă).

⁶ Constantin Șerban, **Politica Poloniei față de Moldova în anii 1683-1699**, în *Studii și articole de istorie*, XLIX, 1984, p. 89; Ion Neculce, *Cronica*, vol. I, Craiova, s. a., p. 118; Mihail Kogălniceanu, **Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei**, ediția a doua, vol. II, București, 1872, p. 35 - 36.

⁷ Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin vodă Cantemir**, Craiova, s. a., p. 75.

⁸ Mihai Guboglu, **Sultanii și marii dregători otomani**, în *Hrisovul*, VII, 1947, p. 64.

logofătul: „*l-au miluit și cu domnia țării să o aibă până la sfârșitul vieții Măriei sale*”⁹.

De altfel, în această perioadă se mai constată că, spre deosebire de situația din Țara Românească, unde în majoritatea cazurilor domnia țării și-au încheiat domnia prin mazilirea de către sultan, în Moldova au fost trei cazuri în care aceștia și-au încheiat domnia murind în scaunul țării, fie de boală, precum **Ștefăniță Lupu** (1659-1661)¹⁰, fie de bătrânețe, precum **Eustratie Dabija** (1661-1665) la vârsta de 62 de ani¹¹, fie de boală și de bătrânețe, precum **Constantin Cantemir** (1685-1693) la vârsta de 81 de ani¹².

Tot în această perioadă, caracterul autohton al candidaților la domnia țării începe să se degradeze, ca și în Țara Românească, în sensul că **Înalta Poartă nu numai că îi numea direct** pe aceștia în loc să confirme pe cei propuși de boierii țării, dar prefera ca aceștia să provină din rândul grecilor țarigrădeni, care aveau și strânse legături cu marii dragomani otomani, fie cu Panaiotis Nikusios până la 1673, fie cu Alexandru Mavrocordat Exaporitul (adică „secretar intim”, în l. greacă, n.n.)¹³. Drept urmare, între 1678 și 1710 au fost numiți **direct** de către Înalta Poartă în scaunul Moldovei aproape toți domnii, în număr de 15, cu excepția a cinci dintre ei, aleși de boierii țării și apoi

⁹ Radu Greceanu, logofăt, **Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voevod**, în *Cronicari munteni*, vol. II, București, 1961, p. 128.

¹⁰ Constantin Andreescu, C. A. Stoide, **Ștefăniță Lupu, domnul Moldovei, 1659 - 1661**, București, 1938, p. 167. Domnul a decedat la vârsta de 20 ani, bolnav de febră tifoidă.

¹¹ Georg Kraus, **Cronica Transilvaniei 1608-1665**, București, 1965, p. 546. Cronicarul afirmă că acesta avea în 1663 vârsta de 60 ani (vezi și Ion Neculce, **op.cit.**, vol. I, p. 43).

¹² Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin vodă Cantemir**, în **op.cit.**, p. 145-146. Autorul afirmă că tatăl său suferea de litiază renală, complicată cu o "dambă" la toată partea stângă a trupului (adică o paralizie, n.n.).

¹³ Nestor Camariano, **Alexandru Mavrocordat. Le grand Dragoman. Son activité diplomatique (1673-1709)**, Thessalonique, 1970, p. 24-26; *****Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754**, București, 1965, p. 53-55, ed. Nestor Camariano și Ariadna Camariano Cioran; Paul Cernovodeanu și Mihail Caratasu, **Correspondence diplomatique d'Alexandre Mavrocordat l'Exaporite (1676-1703)**, în *Revue des études sud-est européennes*, XX, 1982, nr. 1, p. 93-128; nr. 3, p. 327-348, XXII, 1984; nr. 4, p. 327-358; Paul Cernovodeanu, **Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1641-1709)**, în **Diplomați iluștri**, vol. IV, București, 1983, p. 5-64; Biblioteca Academiei, secția msse CCCIX, 102 - 103; **Documente Hurmuzachi**, vol. V, partea I, p. 118-367 (perioada 1686-1691).

confirmați de puterea suzerană, precum Eustratie Dabija (1661-1665), Gheorghe Duca (1665 - 1666), Ștefan Petriceicu (1672-1673), și Mihai Racoviță (1703-1705)¹⁴. Cât privește pe Dimitrie Cantemir, ales de boieri după moartea tatălui său în 1693, care a domnit numai 20 de zile (între 19 martie și 8 aprilie 1693), acesta n-a primit confirmarea sultanului¹⁵. De asemenea, mai trebuie reținut faptul că unii din domnii Moldovei numiți direct de Înalta Poartă s-au bucurat cu acest prilej și de sprijinul unor domni ai Țării Românești, precum Șerban Cantacuzino (1678-1688) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în ambele cazuri în intenția vădită de realizare a unei politici unitare, interne și externe. Astfel, pentru a fi numit domn al Moldovei, Constantin Cantemir, după mărturia cronicarului Ion Neculce¹⁶, a obținut sprijinul nemijlocit al lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, și al unor boieri moldoveni refugiați la curtea domnului muntean, care aveau „*prieteșug*” cu Suleiman pașa seraschierul (comandantul suprem al armatei otomane), ajuns în 1686 mare vizir¹⁷. Dar, pentru a se bucura de acest sprijin, Constantin Cantemir a fost obligat să facă unele concesii, afectând prerogativele care-i reveneau acestuia în calitate de domn, în sensul că a depus un jurământ domnului muntean, că-i va fi cu totul subordonat și-i va îndeplini toate poruncile, în realitate domnul muntean va conduce și Moldova. „*Și au giurat Constantin Cantemir clucerul - afirma Ion Neculce - lui Șerban vodă că din cuvântul lui nu va ieși, ce-i va porunci, pe voie i-a face de toate*”¹⁸. De fapt, în acea vreme domnul Țării Românești **avea nevoie** de talentul militar al lui Constantin Cantemir în campania antiotomană pe care o pregătea în secret pentru a „*desbate* (adică a elibera, n. n.) *toată creștinătatea din Țarigrad încoace de supt mâna turcilor*”¹⁹. În ceea ce privește rolul lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, la înscăunarea lui Constantin Duca ca domn al Moldovei, același cronicar afirma că „*atuncea, mergând vestea la Poartă că au murit Cantemir vodă, Brâncoveanu vodă, domnul muntean, au apucat*

¹⁴ Gl. M. Racoviță - Cehan, **Familia Racoviță - Cehan. Genealogie și istorie**, București, 1912, p. 67-73, domnia în Moldova.

¹⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, vol. I, p. 144 - 145.

¹⁶ Ion Neculce, **op.cit.**, vol. I, p. 108.

¹⁷ Mihai Guboglu, **Sultanii și marii dregători...**, p. 76.

¹⁸ Ion Neculce, **op.cit.**, vol. I, p. 108.

¹⁹ **Ibidem**.

înainte și au isprăvit (adică au dobândit, n.n.) domnia lui Constantin sin Duca vodă celui bătrân de au îmbrăcat caftan de la Poartă ca domn Moldovii"²⁰. Drept urmare, potrivit afirmațiilor aceluiași cronicar, pe timpul lui Constantin Duca Moldova era condusă, ca și Țara Românească, de același domn Constantin Brâncoveanu. „*Pre acest domn Constantin Duca vodă - relatea Ion Neculce - întru această domnie dintâi era numai cu numele domn, că-l stăpâneau muntenii. Și pe cine zicea muntenii să-l boierească pe acela îl boierea, și ce zicea muntenii aceea făcea*”²¹.

Dar tot în această perioadă se constată că Înalta Poartă a numit ca domni ai Moldovei și pe unii mari boieri din această țară, care anterior ocupaseră funcția de **capuchehaia** la Constantinopol. Acești reprezentanți ai domnului țării pe lângă înaltele autorități otomane nu numai că stabiliseră strânse legături cu înalții dregători otomani, în frunte cu marii viziri, dar se bucurau și de o mare încredere din partea acestora, fapt pentru care, unii dintre ei erau preferați de Înalta Poartă drept candidați la tronul Moldovei, declarat vacant după mazilirea vreunuia din domnii țării. Acest obicei era ceva mai vechi, înainte de 1658. De exemplu, Gheorghe Ghica, domn al Moldovei în 1658-1659, fusese capuchehaia pentru Vasile Lupu (1634-1653) în anii 1639 și 1652, apoi și pe timpul domniei lui Gheorghe Ștefan (1653-1658)²². Tot așa, Dumitrașcu Cantacuzino, domn în 1674-1675, fusese capuchehaia pentru Ștefan Petriceicu în 1673, iar Antonie Ruset, domn în 1675-1678, fusese capuchehaie pentru Eustratie Dabija în anii 1661-1665. La rândul său, Constantin Cantemir, înainte de a fi domn (1685-1693), fusese capuchehaia în a treia domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino (1684-1685), iar fiul său, Antioh, domn în 1695-1700, fusese capuchehaia pentru fratele său, Dimitrie, în 1693²³.

De altfel, recrutarea viitorilor domni ai Moldovei și ai Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea din rândul celor care îndepliniseră anterior funcția de capuchehaia pe lângă Înalta

²⁰ **Ibidem**, p. 144.

²¹ **Ibidem**, p. 104 - 105.

²² Aurel Golimaș, **Despre capuchehaialele Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829**, Iași, 1943, p. 75, 77 - 78. Paul Cernovodeanu, **Știri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei (1658 - 1659) și la familia sa (I)**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, XIX, 1982, p. 33, 340.

²³ Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin vodă Cantemir**, p. 45, 157.

Poartă, făcea parte din politica promovată de conducerea Imperiului Otoman, care urmărea să aibă, pe această cale, domni deosebit de atașați intereselor ei, și care cunoșteau, cât se poate de bine, problemele politice și diplomatice europene din acea vreme. Astfel, se prefigurau încă de pe atunci preliminariile epocii fanariote, instaurate, în mod oficial, în al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea²⁴.

Un element inedit în această perioadă în legătură cu instituția domniei în Moldova îl constituie **asocierea** la conducerea țării a fiilor de domn, obicei surprins în Moldova, ca și în Țara Românească, încă din secolele XIV-XV²⁵. Astfel, Gheorghe Ghica, numit ca domn al Moldovei în 1658 la vârsta de 58 de ani, l-a asociat la tron pe fiul său, Grigore, atunci în vârstă de 30 de ani, pentru scurtă vreme, și care în această calitate a semnat mai multe hrisoave cu titulatura de Grigore voievod, fiul lui Gheorghe Ghica voievod²⁶. Ulterior, Grigore Ghica a fost trimis la Constantinopol în funcția de capuchehaia pentru tatăl său. Comentând această situație, istoricul Nicolae Iorga afirma că Gheorghe Ghica „*era un om bătrân, aproape de sfârșitul vieții*” (de fapt, la numirea ca domn avea 58 de ani, n.n.), și mai departe: „*Grigore a fost întâi tovarăș de domnie al tatălui său*”²⁷. La fel a procedat temporar și Antonie Ruset (1675 - 1678), care l-a asociat la

---

²⁴ Constantin Șerban, **Les préliminaires de l'époque phanariote**, în vol. **Symposium l'Epoque phanariote**, 21-25 oct. 1970, Thessalonique, 1974, p. 35 și nota 17.

²⁵ Emil Vărtosu, **Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea)**, București, 1960. Vezi Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, **Istoria românilor**, vol. III, Genezele românești, coord. Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, București, 2001, p. 581; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, **Istoria românilor**, vol. III, București, 1976, p. 30, 94, 113, 132, 135, 136.

²⁶ Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivelor Centrale Istorice (A.N.R.-DACI), mrea Coșula, V-7, ms. 629, f. 347; mrea Sf. Sava, Iași, XXXII - 14; Vezi și vol. **Șapte biserici cu averea lor proprie**, București, 1904, cu o **Introducere** de Petre Gârboviceanu; Vezi și planșa I, p. 250 - 251, cu arborele genealogic al familiei Ghica; Dikitrîe Scarlat Sutz, **Ellinas ighemones Vlahiaskai Moldavias (Domnii greci al Țării Românești și Moldovei)**, Athena, 1972. În lucrare au fost cuprinși arborii genealogici pentru familiile grecilor țarigrădeni, precum: GHICA, p. 88 - 89; DUCA, p. 116; CANTACUZINO, p. 120-121; Ruset, p. 136-137; MAVROCORDAT, p. 152-153; CALIMACHI, p. 168-169; IPSILANTI, p. 184-185; MORUZI, p. 200-201; CARAGEA, p. 216-217; ȘUȚU, p. 232-233; MAVROGHENI, p. 279; HANGERLI, p. 296.

²⁷ N. Iorga, **Istoria românilor pentru poporul românesc**, Chișinău, 1992, p. 148.

domnie pe fiul său, Alexandru, tatăl având atunci vârsta de 75 de ani²⁸. Drept urmare, fiul său a semnat hrisoave cu titulatura de beizadea, adică fiu de domn (turc. beyzade = fiu de bei, n. n.), în perioada mai 1676 - februarie 1678²⁹, și a făcut parte din divanul țării când s-a judecat un proces între doi boieri³⁰.

Ca și în Țara Românească, domnii Moldovei au condus țara cu ajutorul Sfatului domnesc³¹, alcătuit din reprezentanții marii boierimi. Potrivit afirmațiilor lui Dimitrie Cantemir din lucrarea „Descrierea Moldovei”, aceștia se bucurau *„de toată libertatea de a face legi, de a pedepsi pe locuitori, de a face boierii și a lua boieria celui considerat incapabil de a pune impozite, adică dări, și chiar de a întări alegerea tuturor clericilor, care fac parte din tagma bisericească (inclusiv mitropolitul, episcopii și arhimandriții)”*³². De asemenea, domnii mai puteau acorda scutiri și privilegii principalilor lor colaboratori la conducerea țării, precum și bunuri funciare - sub formă de danie - când aceștia se remarcă în mod deosebit prin dreaptă și credincioasă slujbă îndeplinită în dregătoria ce le fusese încredințată. La aceste prerogative se mai adăugau și cele în legătură cu: conducerea armatei țării în campaniile militare desfășurate pe teritoriul țării³³ sau în afara acestuia, dar în acest din urmă caz numai alături de oastea otomană³⁴, precum și cu repopularea țării cu oameni străini, prin înființarea de sate de slobozie, ai căror locuitori beneficiau de unele scutiri și privilegii pentru o anumită perioadă de timp³⁵.

În privința prerogativelor de care se bucurau domnii Moldovei în această perioadă se constată existența unor **derogări** de la obiceiul țării de care s-a ținut seama până atunci, în sensul că în condiții

²⁸ A.N.R.-DACI; mrea Bârnova, III; mrea Galata, VII - 12, ms. 578, f. 380, Mitropolia Moldovei, I - 2.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ A.N.R. - DACI, ms. 1384, f. 102.

³¹ Nicolae Stoicescu, **Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)**, București, 1968, p. 260.

³² Valentin Georgescu, Petre Strihan, **Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831**, partea I, 1611 - 1740, București, 1979, cap. I, *Domnul*, p. 15 - 68.

³³ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, p. 71.

³⁴ Despre îndatoririle militare ale Moldovei față de Înalta Poartă, în vol. **Istoria R. S. S. Moldovenesti**, sub redacția lui C. V. Cerepnin, Chișinău, 1967, p. 173-176.

³⁵ Matei Vlad, **Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova, secolele XV-XVIII**, București, 1973.

externe deosebite, pe timpul domniei lui Gheorghe Duca, a treia domnie (1678-1683), aceste prerogative s-au aplicat nu numai pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpații răsăriteni și malul drept al Nistrului, dar ele s-au extins și dincolo de Nistru, în Ucraina apuseană, până chiar dincolo de Bugul superior, teritoriu anexat de Imperiul otoman, obținut de la Imperiul țarist în urma războiului turco - rus din anii 1676-1681, încheiat cu pacea de la Bacceseraî (13 ianuarie 1681)³⁶. Și pentru că Gheorghe Duca se implicase direct în negocierile pentru încheierea acestui război, cu știrea Înaltei Porți, încă din 1679³⁷, acesta fusese investit la 25 iunie 1681, la Constantinopol, în cadrul unei ceremonii la care a participat și sultanul Mehmed al IV-lea, cu înalta funcție de hatman al Ucrainei³⁸. De fapt, lui Gheorghe Duca îi fusese acordată, în numele Înaltei Porți, administrarea acestui teritoriu din Ucraina apuseană care se întindea pe o suprafață de circa 56.000 km.p., cu capitala la Nemirovo, ceea ce reprezenta aproximativ cam 2/3 din suprafața Moldovei din acea vreme, teritoriu numit de cronicarul Nicolae Muste și de cel anonim tradus în grecește de Alexandru Amiras, drept Ucraina cea Mică³⁹. Drept urmare, din anii

---

³⁶ Ion Nistor, **Istoria Basarabiei, scriere de popularizare**, ed.2, Cernăuți, 1923, p. 184; Mihail Guboglu, **Cronici turcești privind țările române**, Extras, vol. II, secolul al XVII - lea și începutul secolului al XVIII - lea, București, 1971, p. 357; Gh. Bezviconi, **Contribuții la istoria relațiilor româno - ruse**, București, 1962, p. 101 - 102. De fapt, Imperiul otoman obținuse acest teritoriu încă din 1672 de la Polonia, prin pacea de la Buczacz. Vezi **Istoria modernă**, vol. I, 1740 - 1789, sub redacția B. F. Porșnev, S. D. Skazkin, V. V. Biriucovici, București, 1954, p. 421. Dar pentru că Rusia se considera amenințată de vecinătatea Înaltei Porți, aceasta a declarat război otomanilor în 1676, la care au participat, alături de aceștia din urmă, și domnii Moldovei și Țării Românești, respectiv Antonie Ruset și Gheorghe Duca, în calitate de vasali, în luptele pentru cucerirea cetății Cehrin (Tchighirin) - vezi Radu Popescu, *op.cit.*, p. 169 - 170; Ion Neculce, *op.cit.*, p. 74 - 76.

³⁷ *** **Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în secolul XV-începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale**, III, 1673 - 1711, Moscova, 1970, p. 47 - 55; I - 65, 74 - 78. Vezi și Biblioteca Academiei Române, ms. rus 5216, f. 98.

³⁸ Nicolae Costin, **Letopisețul Moldovei (1662-1711)**, în Mihail Kogălniceanu, **Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei**, ed. 2, II, București, 1872, p. 21; Ion Neculce, *op.cit.*, I, p. 84.

³⁹ Nicolae Muste, **Letopisețul Moldovei (1662-1720)**, în Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, III, București, 1874, p. 20; **Cronica anonimă a Moldovei (1662-1733)**, tradusă în grecește de Alexandru Amiras, în Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, III, p. 105. De fapt, Nicolae Costin, în opera sa, *op.cit.*, p. 18, numește acest teritoriu **Ucraina căzăcească**;

1681 - 1683 s-au păstrat numeroase hrisoave și tot felul de acte semnate de Gheorghe Duca cu titulatura domnească „*Gospodar zemli Moldavscoi i zemli Ukrainska*” (domn al Țării Moldovei și al Țării Ucrainei, n. n.)⁴⁰. De altfel, chiar doamna Anastasia Duca a semnat în acea vreme diferite acte oficiale cu titulatura de „*Doamna Moldovei și Ucrainei*”⁴¹.

În privința prerogativelor de care se bucurau domnii Moldovei în calitate de stăpânitori deplinși asupra supușilor lor se constată, totuși, că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe timpul războaielor turco - polon din 1672-1676 și turco - rus din 1676-1681 pentru hegemonia în Ucraina apuseană, precum și al expedițiilor armatei polone în Moldova din anii 1684-1690, - însoțite de jafuri, distrugerii și pierderi de vieți omenești în rândul locuitorilor - acestea nu s-au mai exercitat de către domnie decât cu mare greutate. Și pentru că oștile străine ocupau deseori principalele cetăți ale țării (precum Hotin, Suceava, Neamț), domnul Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675) a poruncit, din proprie inițiativă, dărâmarea lor prin explozie cu iarbă de pușcă (lagum). Și pentru că zidurile cetății Suceava au rezistat, s-a continuat distrugerea acesteia prin incendierea cu paie și cu multe lemne⁴². Cu toate acestea, domnul Constantin Cantemir și-a exercitat prerogativele de domn al țării nu numai în Iași, capitala Moldovei, ci și în Țara de Jos (cu cele 12 ținuturi), deoarece Țara de Sus (cu cele 7 ținuturi) era ocupată, împreună cu cetățile Hotin, Suceava, Neamț, de armata polonă, și teritoriul dintre Prut și Nistru și Ucraina cea Mică, aflat sub stăpânirea tătarilor din Crimeea, al căror

---

dar istoricul N. Iorga, în opera sa o numește altfel, și anume **Ucraina moldovenească** (vezi N. Iorga, **Ucraina moldovenească**, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXV, 1912 - 1913.

⁴⁰ O delimitare geografică a acestui teritoriu vezi în **Atlas istorii CCCP**, partea I, sub redacția lui K. V. Bazilevici, I. A. Golubova și N. A. Zinoviev, Moscova, 1949, harta 22, p. 19.

⁴¹ A. N. R. - DACI. Documente istorice XLV - 44, 46, V - 114; m-rea Brazi XXVII - 8, XXXIV - 36; m-rea Coșula, V - 15; Episcopia Roman, I - 7; mrea Răchitoasa, V - 21; A. N. XCI - 67; MXCIX - 6; MMCDLVI - 10 (43); mss. 543, f. 108 - 109; ms. 580, f. 2, 29; ms. 818, f. 12; ms. 28, f. 254; ms. 44, f. 3; ms. 318, f. 12 ; N. Iorga, **Histoire des Roumains et de la romanité orientale**, VI, p. 403; A. Veress, **Documente privind istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești**, IX, București, 1939, p. 139, 193, la p. 193 act din 26 iunie 1683.

⁴² Nicolae Costin, **Letopisețul Țării Moldovei**, în Mihail Kogălniceanu, **op.cit.**, vol. II, p. 12.

han se proclamase „*hatman al Țării căzăcești*”, titlu purtat până atunci de domnii Moldovei. Din aceste motive Constantin Cantemir își mutase reședința domnească din Târgul de Jos din Iași, pe dealul Cetățuia, la adăpostul fortificațiilor mănăstirii cu același nume, ctitorită de Gheorghe Duca în anii 1669-1670, prevăzută cu incintă de zid înaltă de circa 5 m. prevăzută cu metereze, cu porți întărite, cu ambrazuri pentru armele de foc, și unde fusese ridicată și o Casă domnească chiar de către ctitor⁴³. „*Ce mai mult ședea (Cantemir vodă, n.n.) la Cetățuia decât în târg în Iași, că n-avea odihnă de podgheazuri (oști de pradă, n.n.) leșești și de moldoveni ce erau pribegi în Țara leșească*” - afirma în cronica sa Nicolae Costin, referindu-se la această situație⁴⁴.

De altfel, în această perioadă se mai constată faptul că unii domni ai Moldovei **renunță la anumite prerogative**, acordându-le pe acestea fie conducerii Bisericii ortodoxe, fie celei romano - catolice. Astfel, Ștefăniță Lupu (1659-1661) acorda mitropolitului țării, precum și episcopilor subordonați acestuia, dreptul de judecată a clericilor, cu excepția celor vinovați de crime ⁴⁴. La rândul lor, domnii Iliăș Alexandru (1666-1668), Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675) și Constantin Duca (1693-1695) au permis episcopului Hușilor să poată globi și judeca pe călugării și preoții mireni din eparhia lor⁴⁵. Cât privește pe Gheorghe Duca (1665-1666, 1668-1672), Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675) și Antonie Ruset (1675-1678), aceștia au acordat Episcopiei romano - catolice din ținutul Bacău dreptul de judecată asupra enoriașilor lor⁴⁶.

Dar domnii Moldovei din această perioadă au mai avut și o seamă de preocupări în domeniul afacerilor publice cu caracter edilitar, administrativ și fiscal. Așa de exemplu, Antonie Ruset (1675-1678) a luat măsuri pentru alimentarea cu apă a orașului Iași prin conducte de olane subterane, pentru cișmeaua construită în zidul Curții domnești „*dinspre Poarta cea mare*”, apa fiind adusă „*de departe*”, după mărturia aceluiași cronicar Nicolae Costin, ispravnic

---

⁴³ **Ibidem**, p. 38.

⁴⁴ A. N. R. - DACI, ms. 629, f. 35: Documente istorice, LXI - 128.

⁴⁵ **Ibidem**, ms. 652, f. 8 - 10; ms. 543, f. 88 - 89.

⁴⁶ A. N. R. DACI, ms. 543, f. 88 - 89; ms. 628, f. 492 - 492 v.; ms. 652, f. 8 - 9.

fiind pentru această lucrare edilitară un anume Abaza clucerul⁴⁷. Alți domni, precum Ștefăniță Lupu (1659-1661), Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675), Constantin Cantemir (1685-1693) și Antioh Cantemir (1695-1700), au organizat paza militară a mănăstirilor Hlincea, Socola și Rădăuți împotriva răufăcătorilor, cu ajutorul unor trupe alcătuite din poslujnici în număr de la 12 până la 30, scutiți de dări pentru această slujbă⁴⁸. La rândul său, Eustratie Dabija (1661-1665) s-a îngrijit de crearea unei bănării (monetărie, n.n.) domnești în orașul Suceava, unde au fost bătute monede după modelul celor austriace, numite în popor **șalăi** (de la **schiling-ul** austriac, n.n.), care a funcționat și pe timpul urmașului său la tron, Iliaș Alexandru (1666-1668). Aceste monede din aramă aveau circulație numai pe piața internă, și o valoare de 4 șalăi la un ban bun⁴⁹.

De asemenea, domnii Moldovei din această perioadă au continuat într-o măsură mai mare să consolideze pozițiile puterii centrale cu sprijinul boierimii și al bisericii, în comparație cu perioada anterioară și cu situația din Țara Românească⁵⁰, să restrângă privilegiile și scutirile orașenilor și târgoveților, inclusiv dreptul de autonomie administrativă asupra moșiei (hotarului, țarinei, ocolului) și ale așezărilor urbane, prin acordarea acestora, sub formă de danie, unor reprezentanți ai boierimii și unor instituții de cult. Astfel, începând cu Ștefăniță Lupu (1659-1661) și încheind cu Mihai Racoviță (1707-1709), domnii țării au dăruit importante suprafețe funciare, precum: locuri de țarină, de fânaț, bălți, heleșteie, păduri, și chiar sate întregi aflate din vechime în folosința așezărilor urbane, ca de exemplu: Iași, Suceava, Piatra Neamț, Vaslui, Hârlău, Tg. Neamț, Focșani, Bârlad, Tg. Cotnari, Tg. Scheia, Orhei, Tg. Trotuș, Tg. Baia,

---

⁴⁷ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 14.

⁴⁸ A. N. R. - DACI, mrea Cetățuia, I - 10; mrea Socola, VI - 2, 6, 8; ms. 628, f. 615.

⁴⁹ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 4; Nicolae Muste, **op.cit.**, p. 6; Constantin Moisil, **Bănăria lui Dabija vodă**, București, 1915, 29 p.

⁵⁰ În documente sunt consemnate puține astfel de cazuri în Țara Românească în secolul al XVII-lea, și anume numai relativ la unele orașe precum București, Târgoviște, Ploiești, Câmpina și Orașul de Floci. Vezi A. N. R. - DACI, Mitropolia Țării Românești, CCLXXIX - 1; Documente istorice, CXCVI - 229, CCCLXVII - 142, CCCLXVII - 6; P. P. Panaitescu, **Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială**, București, 1947, p. 169 - 170; Nicolae Iorga, **Documentele Cantacuzinilor**, București, 1902, p. 243.

Bârlad, Tecuci, Huși, Tg. Frumos, Tg. Ștefănești, Tg. Fălciu. Apoi unor mănăstiri, ca de exemplu: Agapia, Aron vodă, Bogdana, Bârnova, Barnovschi, Biserici, Cetățuia, Copou, m-rea din Cetatea Neamțului, Danciu, Hlincea, Fărcășani, Răchitoasa, Secul, Zlataust din Iași etc., dar și unor înalți dregători, precum: Mihalache Racoviță, mare spătar, Ioan Sturza, mare paharnic, Grigore Ursachi și Teodor Prăjescu, mari cluceri, Constantin Ciobanul, mare postelnic, Vasile Costache, mare vornic de Țara de Sus, Alexandru Draco, mare sluger, Aldea agă, Ion Palade, fost mare vistier, Toderășcu Grama, fost mare căminar, Maxut, mare ușer, Nicolae Buhuși, mare medelnicer, Gheorghe Catargi, pârcălab de Orhei, Ionașcu Balș, mare vornic de Țara de Sus etc., dar și unor slujbași ai domniei, precum Constantin Sevastos grămaticul, Aldea și Grigore Lungul căpitani, etc.⁵¹.

Dar pentru că în hotarul unor orașe și târguri rămăseseră puține locuri de hrană și agoniseală locuitorilor din așezările urbane, fapt pentru care aceștia înaintaseră la domnie jalbe că „*n-au unde se hrăni*” din cauza daniilor făcute până atunci, Nicolae Mavrocordat (1709-1710), domnul Moldovei, a luat inițial hotărârea, după mărturia cronicarului Nicolae Costin, „*să să strice daniile cele ce s-au făcut de domnii de mai de curând*”, menținându-le însă pe cele vechi, „*ale vechilor domni celor bătrâni*”⁵². Ulterior, însă, pentru a nu-i „mâhni” pe o seamă de boieri care beneficiaseră de aceste danii, domnul țării a revenit asupra acestei hotărâri, poruncind să nu se mai facă acolo „cărțile” pentru stricarea daniilor recent făcute. În realitate, Nicolae Mavrocordat, domnul Moldovei, care și-a dat seama că pe această cale și-ar fi ridicat împotrivă-i nu numai pe un mare număr de boieri, ci și clerul împreună cu înalții lui ierarhi, care beneficiaseră de acele danii, „*au părăsit de au poruncit să nu se mai ivească acele cărți*”⁵³, afirma cronicarul Nicolae Costin.

În această perioadă, domnii Moldovei au promovat și o **politică fiscală mai apăsătoare** în comparație cu perioada anterioară, începând cu Ștefăniță Lupu (1659-1661) și încheind cu cea a lui

---

⁵¹ **Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale**, vol. II-VI, București, 1959-1975. Vezi și Constantin Șerban, **Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale, sec. XVIII - începutul secolului al XIX - lea**, în *Studii*, 6/1960, p. 32.

⁵² Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 85.

⁵³ **Ibidem**.

Nicolae Mavrocordat (1709-1710). O evidență a dărilor plătite de contribuabilii din Moldova la Vistierie între 1659 și 1710, efectuată de istoricul P. V. Sovetov în urmă cu două decenii, a dus la concluzia că în această perioadă numărul dărilor s-a dublat în decurs de o jumătate de secol, și anume de la 66 la 105 în 1708⁵⁴.

Începutul acestei politici fiscale este atestat de cronicarul Ion Neculce încă din timpul domniei lui Ștefăniță Lupu (1659-1661), când domnul țării a încercat să sporească darea fumăritului pe țară de la un leu (sau 40 parale) cât era atunci, până atunci la 6 orți adică 60 parale, ceea ce însemna un spor de circa 50% pe seama contribuabililor⁵⁵. El însă a fost împiedicat de principalii săi colaboratori, și anume de: Iordache Cantacuzino, marele vistier, și de Toma Cantacuzino, marele vornic de Țara de Jos⁵⁶, argumentul acestora fiind acela că „*obiceiurile cele noi fac risipa țărilor și pieirea domnilor*”⁵⁷. Și totuși, în timpul acestui domn, contribuabilii țării au fost obligați să plătească două noi dări și anume: **dajdea de seu și lucru la braniște**⁵⁸. Cu toate acestea, Moldova „*nu era împresurată cu dările*”⁵⁹, nici chiar pe timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661-1665), după părerea cronicarului Ion Neculce. Probabil că din acest motiv succesorul lui Ștefăniță Lupu a „scornit” alte noi dări, precum: **dajdea grădinilor** (1661), **deseatina domnească** pentru butoaie și alte obiecte de lemn, lucrate de meșteșugarii casnici, **alămul** (darea pe vite plătită de tătarii din Bugeac), **ușurul** (darea pe cereale plătită de aceiași tătari)⁶⁰, **pogonăritul**, un leu de pogonul de vie⁶¹, **dajdea**

⁵⁴ P. V. Sovetov, **Razvitie feudalism i crestiane Moldavii. Ocerki istorii renti v XVI - naceale XVIII vv. (Dezvoltarea feudalismului și țărănimea Moldovei. Contribuție la istoria rentei în secolul al XVI - lea - începutul secolului al XVIII - lea)**, Chișinău, 1980, p. 197 - 213. Vezi tăblița 5 care cuprinde dinamica obligațiilor fiscale ale contribuabililor Moldovei în această perioadă.

⁵⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, vol. I, p. 33 - 34.

⁵⁶ C. I. Andreescu, C. A. Stoide, **Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659-1661)**, București, 1938, p. 71-72, 86-89, 103-108, 127, 131.

⁵⁷ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 33-34.

⁵⁸ A. N. R. - DACI, ms. 628, p. 3-4.

⁵⁹ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 38.

⁶⁰ Mihai Lazăr, **Realități fiscale în Țara Moldovei...**, 2000, p. 188-189. Autorul afirmă, nefundamentat documentar, că cele două dări, **alămul** și **ușurul**, s-au instituit abia pe timpul domniei a treia a lui Mihai Racoviță (1715-1726). Vezi atestarea **alămului** în A. N. R. - DACI, Mitropolia Moldovei, CXLI 10 (nr. 2), 1661, decembrie 5.

pentru transportul de sare la beciul domnesc⁶², **dajdea împărătească**⁶³ și **folăritul** (darea pe stâne)⁶⁴. Din aceste motive, cronicarul Ion Neculce afirma că pe timpul lui Iliaș Alexandru (1666-1668) Moldova „*era împresurată cu dările*”, ca urmare și a faptului că în acea vreme „*să făce cheltuele mari la Visterie și era și darnicu*” domnul⁶⁵. Drept urmare, pe timpul celei de a doua domnii a lui Gheorghe Duca, în 1672, a izbucnit o răscoală din cauza dărilor grele și a numeroșilor greci țarigrădeni care dobândiseră o mare influență asupra domnului țării, în frunte cu boierii Rusetești sau Cupărești⁶⁶, răscoală condusă de marele serdar Mihalcea Hâncul și fostul mare medelnicer Apostol Durac⁶⁷, înăbușită în sânge de tătarii din Bugeac, la porunca Înaltei Porți. Același domn, pe timpul celei de a treia sa domnii în Moldova (1678-1683), cunoscut de contemporanii săi drept „*lacom la avuție*”, sub pretext că „*împărăția* (adică Înalta Poartă, n.n.) *avea multe trebi și-i cerea de la țară mulți bani*”, a scos dări multe „*fără seamăn pre boieri și pre țară*”⁶⁸. Cronicarul Nicolae Costin mai afirma în cronica sa că Gheorghe Duca a adăugat la vechile dări o alta nouă, numită **mortasipia** (dare pusă la vânzarea sau cumpărarea de cai, iepe, sau vite mari (boi și vaci) la iarmaroc⁶⁹, precum și o dare mai veche, **gorștina de oi**, pe care trebuia s-o plătească atât boierii cei mari, precum și mănăstirile⁷⁰. În consecință, contribuabilii au fost obligați să fugă din țară în Ucraina, peste Nistru, iar glotașii care nu puteau să strângă aceste dări, erau siliți să plătească toți banii datorăți de fugari din propria lor avere⁷¹. La rândul lui, cronicarul Nicolae Costin afirmă că mulți boieri fugeau din țară

---

⁶¹ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 38.

⁶² A. N. R. - DACI, mrea Giurgeni, II - 5.

⁶³ **Ibidem**, mrea Aron Vodă, I - 5.

⁶⁴ **Ibidem**, mrea Giurgeni, II - 52.

⁶⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 47.

⁶⁶ **Ibidem**, p. 7; **Cronica anonimă a Moldovei (1662-1733)**, p. 100.

⁶⁷ C. C. Giurescu, **Istoria românilor**, vol. III, partea I, p. 141-142; Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 48.

⁶⁸ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 18.

⁶⁹ **Ibidem**, p. 19; Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 86.

⁷⁰ Mihai Lazăr, **op.cit.**, p. 119 - 156; Nicolae Muste, **op.cit.**, p. 20; **Cronica anonimă a Moldovei (1662-1733)**, p. 105-106.

⁷¹ Nicolae Muste, **op.cit.**, p. 20; **Cronica anonimă a Moldovei (1662-1733)**, p. 105-106.

din cauza dărilor fie în Țara Românească, fie în Polonia, iar cronicarul Ion Neculce relatează că pe contribuabilii neplatnici slugile domnești îi duceau la închisoare, iar pe cei săraci la **gros** (o închisoare unde celor întemnițați li se prindeau picioarele între două scânduri prevăzute cu găuri și legate cu lacăt), iar pe jupânesele sărace „*le legau la pușce și le închidea la seimeni*” pentru banii neplătiți⁷².

În scopul reușitei politicii fiscale promovate, unii domni, precum Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675) a procedat la efectuarea unui **recensământ al contribuabililor țării** cu întreaga lor familie, precum și a averii acestora, fieșcărui contribuabil întocmindu-i-se de către slujbașii domniei o **foaie personală de impunere** cu semnalmentele capului de familie, măsură adoptată pentru prima dată în istoria Moldovei și care servea titularului drept dovadă că era inclus în rândul contribuabililor dintr-o anumită localitate⁷³. Acest recensământ fiscal mai este menționat și de Dimitrie Cantemir în opera sa "Descrierea Moldovei", când menționează numărul caselor din Iași stabilit cu prilejul recensământului făcut - afirma acesta – „*în urmă cu 50 de ani (ante annos censa facto)*”⁷⁴. Tot Dumitrașcu Cantacuzino a **unificat** Visteria țării cu Visteria domnească, și „*câți bani venea din țară - scria cronicarul Nicolae Costin - nu-i trimitea la Visterie, ci-i număra el singur și-i strângea în casă la dânsul*”⁷⁵. Același domn, în timpul celei de-a treia domnii (1684-1685), a continuat aceeași politică fiscală apăsătoare, scoțând **hârtii pentru plata dărilor** cu numele contribuabililor, precum procedase cu un deceniu mai înainte, de data aceasta, însă, aplicând pedepse cu adevărat diabolice împotriva celor rău platnici, adică îi spânzura pe aceștia de mâini, indiferent că erau boieri sau fii de boieri. De asemenea, a umplut din nou închisorile cu contribuabilii neplatnici, precum și odăile seimenilor și beciurile divanului, „*pe care-i pedepsea în toate chipurile*”, afirma cronicarul Nicolae Costin⁷⁶.

În ceea ce-l privește pe Constantin Cantemir (1685-1693), politica fiscală a acestuia a fost ceva mai suportabilă pentru

⁷² Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 86.

⁷³ **Ibidem**, p. 72.

⁷⁴ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, 1973, p. 72 - 73.

⁷⁵ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 13.

⁷⁶ **Ibidem**, p. 34.

contribuabili, în sensul că cererea de bani se făcea numai pentru a putea face față multiplelor cereri ale Înaltei Porți. Din aceste motive a reintrodus darea **pogonăritului pe vii**, un taler pe pogon, dar la interval de doi ani. „*Nelacom la avere*”, cum îl apreciază Nicolae Costin în cronica sa, Constantin Cantemir i-a protejat pe preoții de țară, care au fost scoși de la birul plătit de țărani prin cislă, la plata unei dări mai mici, numită **rupta**, valoarea acesteia ridicându-se la 2 ughi sau 400 bani pe an⁷⁷.

Cât despre Constantin Duca (1693-1695), și acesta, pentru a face față poruncilor Înaltei Porți a impus pe contribuabilii din Moldova la darea **văcăritului** după obiceiul „*muntenesc*”, valoarea acestuia fiind de un zlot, adică 80 bani de bou, de vacă, și de un **tult** (monedă turcească valorând 15 parale, n. n.) de vită gonitoare, și de un leu de cal și de iapă⁷⁸. De asemenea, tot pe vremea aceluiași domn a fost percepută o dare nouă, numită **pogonăritul de păpușoi** (porumb), câte 2 orți sau un zlot de pogon (adică circa 20 - 30 parale, n.n.), și **pogonăritul de tutun**, câte 4 lei de pogon (un leu = 40 parale, n.n.)⁷⁹.

În a doua domnie, Constantin Duca (1700-1703), de asemenea, pentru a face față cererilor sporie în bani și în produse ale Înaltei Porți, acesta a arendat prin licitație (la **cochii vechi**) nu numai darea văcăritului, dar și a goștinei pe oi și deseatina pe stupi⁸⁰. De asemenea, a impus pe contribuabili la o nouă dare a vădrăritului, câte doi bani de vadra de vin, plătită numai de negustorii și târgoveții din Iași⁸¹, boierii fiind scutiți de această dare. Pe de altă parte, tot pe timpul acestui domn a fost desființată, cu blestem, darea văcăritului și a deseatinei de miere și ceară⁸².

Din punctul de vedere al politicii fiscale promovată de Antioh Cantemir (1695-1700), cronicarul Nicolae Costin afirma că „*fost-au țării cu ușurință întâi în anul cel dintâi*”⁸³. În schimb, în anii următori, de asemenea, pentru a face față poruncilor Înaltei Porți, și la cererile în bani ale acesteia, domnul țării a fost nevoit să scoată iar darea

---

⁷⁷ **Ibidem**, p. 38.

⁷⁸ **Ibidem**, p. 37.

⁷⁹ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 15; Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 40.

⁸⁰ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 40.

⁸¹ **Ibidem**, p. 46.

⁸² **Ibidem**.

⁸³ **Ibidem**, p. 42.

văcăritului pe vite, adăugându-i un ughi (200 bani) de vită, ori cai, iepe, ori boi, vaci, de vite mari, cele mici nepunându-le la socoteală⁸⁴. Darea văcăritului a fost plătită de contribuabili numai în anii 1696 și 1697, atunci având valoarea de 2 lei de cal, și un galben de vacă, având domnul nevoie de bani - după afirmația cronicarului Ion Neculce - pentru a se apăra de dușmani, dar, constatând că această dare dusesse la pustiirea țării, domnul a desființat-o cu mare blestem în 1698, și nu a mai scos-o nici în a doua sa domnie din anii 1705-1707⁸⁵. Totuși, acesta a extins atunci darea numită **rupta** (adică cu învoială, n.n.) și la călugări, și la preoții din mănăstiri și biserici⁸⁶, și a scos o nouă dare, **cornăritul** (darea pentru boii de negoț, n.n.), în valoare de un leu, pentru a face față unor datorii în bani ce avea față de creditorii săi din Țarigrad⁸⁷, în fine, tot acest domn a impus pe posesorii de case la plata unui zlot de familie⁸⁸.

Spre deosebire de domnii anteriori, Mihai Racoviță chiar din prima sa domnie (1703-1705) a hotărât să perceapă dările: **camăna** (darea plătită de posesorii de dughene, n.n.), și **bezmenul** (darea plătită de cel care ținea o crâșmă, n. n.)⁸⁹ de la posesorii de cârciumi mari și mici din târguri și orașe, precum Mitropolia Moldovei⁹⁰, Episcopia Hușilor⁹¹, precum și mănăstirile: Agapia, Aron vodă, Bârnova, Hlincea, Putna⁹², care până atunci beneficiaseră de scutiri acordate prin hrisoave de domnii țării de mai înainte, precum Ștefăniță Lupu (1659-1661), Eustratie Dabija (1661-1665), Gheorghe Duca (1665-1666), Ștefan Petriceicu (1672-1673) și Constantin Duca (1700-1703). Despre această hotărâre a lui Mihai Racoviță, cronicarul Nicolae Costin preciza în cronica sa că, la porunca domnului, „*au fost anulate toate scutirile de darea camenei și a bezmenului, fie boierilor*

⁸⁴ **Ibidem**.

⁸⁵ A. N. R. - DACI, Documente istorice, LXI - 139.

⁸⁶ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 52.

⁸⁷ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 222; Mihai Lazăr, **op.cit.**, p. 189 - 190.

⁸⁸ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 222.

⁸⁹ Ioan Murariu, **Dicționar de arhaisme și termeni istorici**, ediția 2, Bacău, 2002, p. 33.

⁹⁰ A. N. R. - DACI, ms. 527, f. 67.

⁹¹ **Ibidem**, ms. 543, f. 63 - 64, 78 - 79, 80 - 81.

⁹² **Ibidem**, mrea Agapia, I - 7; mrea Bârnova, XII - 2; mrea Galata, XIV - 25; ms. 527, f. 67; ms. 573, f. 269 - 270; ms. 623, f. 64; ms. 628, f. 2 - 4; Documente istorice, LXXIX - 11; LXXXII - 132.

și mănăstirilor, și oricui, să nu mai fie crâșme scutelnice nemărui pe la târguri în toată țara”⁹³. Iar în timpul celei de a doua domnii a lui Mihai Racoviță (1707-1709), s-a reintrodus în 1708 darea deseatinei pentru toți contribuabilii „din toată țara” sub numele de „deseatina țărănească”, la care au fost impuși și boierii și clerul, până atunci scutiți de „domnii cei bătrâni”. După aceea, domnul țării a dat o carte de blestem să nu se mai strângă această dare în anii viitori⁹⁴. Dar același domn a reintrodus dările: **pogonăritul**, a cărei valoare era cu un zlot mai mult peste un leu, plătindu-se câte un galben de pogon⁹⁵, și **vădrăritul** în valoare de 4 bani de vadra de vin⁹⁶, precum și **fumăritul**, de la toate hornurile câte doi ughi (adică 400 bani, n.n.), perceput prin arendare la cochii vechi⁹⁷.

În privința lui Nicolae Mavrocordat (1709-1710), acesta a menținut pe de o parte darea **cornăritului** nu numai pentru negustorii autohtoni, ci și pentru cei din Imperiul otoman, iar pe de alta a aplicat darea **ruptei** pe toată țara, încasată de către dregătorii domniei, aleși din rândul boierilor⁹⁸.

Evoluția politicii fiscale promovată de domnii Moldovei, în virtutea prerogativelor de care dispuneau la conducerea țării⁹⁹, oglindește nu numai raporturile acestora cu supușii lor (boieri, clerici, orășeni, țărani), dar și unele aspecte ale guvernării statului într-o perioadă în care marea boierime autohtonă, dar și străină, de etnie greco - țarigrădeană, încerca să influențeze, și chiar să subordoneze - ca și în Țara Românească, în aceeași perioadă - autoritatea centrală în realizarea propriilor interese, prin intermediul Sfatului domnesc. În această confruntare cu caracter politic, marea boierime din Moldova a căutat să promoveze mai întâi la conducerea țării domni bătrâni, fără urmași, lipsiți de prea multă avere, și mai ales fără experiență dobândită până la obținerea tronului, pentru ca apoi să facă din aceștia

---

⁹³ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 51.

⁹⁴ Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 50.

⁹⁵ **Ibidem**, p. 58-59.

⁹⁶ **Ibidem**.

⁹⁷ **Ibidem**, p. 57.

⁹⁸ **Ibidem**, p. 79.

⁹⁹ Valeria Costăchel, Petre P. Panaitescu, Aurel Cazacu, **Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)**, București, 1957, p. 321.

uneltele de care să se folosească pentru atingerea scopului acesteia¹⁰⁰.

La începutul acestei perioade s-au impus în atenția contemporanilor boierii greci țarigrădeni, **Ruseteștii**, cunoscuți și sub numele de **Cupărești**, stabiliți în Moldova pe timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653)¹⁰¹, prin implicarea directă a unora dintre aceștia la alegerea noului domn al Moldovei, după moartea lui Ștefăniță Lupu în 1661. Astfel, potrivit mărturiei cronicarului Ion Neculce, Chiriță Dracon Ruset - mai târziu domn al Moldovei cu numele de Antonie Ruset (1675-1678) - cel care se bucura de „*trecere și cinste*” la Înalta Poartă, împreună cu fratele său, Constantin Cupariul Ruset cel Bătrân, au contribuit la numirea lui Eustratie Dabija ca domn în toamna anului 1661¹⁰². Drept recompensă pentru sprijinul acordat, noul domn al țării l-a numit pe Chiriță Dracon Ruset în funcția de capuchehaia¹⁰³, iar unui nepot de frate de-al acestuia, anume Lascarache Ruset, i-a acordat dregătoria de vistier II¹⁰⁴. De asemenea, boierii Rusetești s-au mai implicat și în alegerea mai târziu a lui Gheorghe Duca, tot grec țarigrădean, la tronul Moldovei în toamna anului 1665, după mărturia aceluiași cronicar Ion Neculce, aceștia fiind în acea vreme „*purtătorii de grije la trebile domniei, la vizirul și la alte căpetenii a Porții împărătești*”¹⁰⁵. De data aceasta boierii Rusetești au păstrat funcția de capuchehaia la Țarigrad, iar Lascarache Roset a primit o dregătorie mai mare, și anume de mare căminar (dregător care strângea dările pentru băuturile spirtoase vândute în târguri, n. n.)¹⁰⁶. Și tot boierii Rusetești au contribuit la numirea ca domn al Moldovei, pentru a doua oară, a lui Gheorghe Duca în 1668, după mărturia cronicarului muntean Radu Popescu, „*iar Duca vodă* - afirma acesta - *s-au pus domn de la împărăție, umblându-*

¹⁰⁰ **Istoria României**, vol. III, București, 1964, p. 203 - 204.

¹⁰¹ Dimitrie Scarlat Sutz, **op.cit.**, p. 134.

¹⁰² Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 37.

¹⁰³ Radu Popescu, **op.cit.**, p. 132.

¹⁰⁴ Nicolae Stoicescu, **Un aspect al relațiilor politice dintre Țara Românească și Moldova în secolele XVI - XVII: mutarea dregătorilor dintr-o țară în alta**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, XI, 1974, p. 255.

¹⁰⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 44; vezi și Constantin A. Stoide, **Prima domnie moldovenească a lui Gheorghe Duca**, în *Revista Istorică Română*, 1945, XV, fasc. 1, p. 43.

¹⁰⁶ Constantin A. Stoide, **op.cit.**, p. 52.

i umbletele cu mare meșteșug Cupariul cel Bătrân Ruset, de i-au scos domnia Ducăi vodă cu bani mulți”¹⁰⁷.

Prima reacție a boierilor pământeni din Moldova împotriva boierilor Rusetști a avut loc în **1672**, când cei din ținuturile de peste Prut, în frunte cu marele serdar **Mihalcea Hâncul** și cu fostul mare medelnicer **Apostol Durac**, s-au răsculat contra domnului **Gheorghe Duca**¹⁰⁸. În anul următor, 1673, boierii Rusetști l-au însoțit pe Gheorghe Duca în Țara Românească, unde acesta fusese numit domn în locul lui Grigore Ghica, obținând de la acesta mari dregătorii, de exemplu: Lascarache Ruset, ca mare postelnic în anii 1674-1676, apoi ca mare spătar în 1677-1678, și apoi funcția de capuchehaia la Țarigrad, iar fratele său, Iordache Roset, care era și cumnat cu domnul Gheorghe Duca, a ajuns mare postelnic în anii 1676-1678¹⁰⁹. De altfel, datorită boierilor Rusetști, Gheorghe Duca și-a înnoit domnia în Țara Românească în 1676 pe încă trei ani, Lascarache Ruset aducându-i acestuia caftanul de domn de la Țarigrad, însoțit de un mare agă¹¹⁰.

Stabiliți temporar în Țara Românească în **1673**, boierii Rusetști s-au alăturat boierilor Băleni în lupta cu tabăra boierilor Cantacuzini și au devenit adversari fățiși ai Cantacuzinilor¹¹¹. Între timp, boierii Rusetști au reușit, folosind relațiile lor cu marii dregători otomani, să impună pe tronul Moldovei în 1675 pe unul din conducătorii lor, și anume pe Chiriță Dracon Ruset ca domn, acesta luând numele de Antonie Ruset. Astfel, la acea dată, viața politică din cele două

---

¹⁰⁷ Radu Popescu, **op.cit.**, p. 135.

¹⁰⁸ După mărturia lui Dimitrie Cantemir, răsculații ar fi fost în număr de 8.000 de oameni. Vezi Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin Vodă Cantemir**, Craiova, s. a., p. 32; Nicolae Costin, **op.cit.**, p. 7; Ion Neculce, **op.cit.**, p. 6 - 7; Constantin Stoide, **Un episod din domnia lui Gheorghe Duca. Răscoala lui Hâncu și Durac din 1671 - 1672**, Iași, 1936, extras din *Arhiva*, Iași, 1936; Ioana Roseti, **Iordache Roset**, în *Revista Istorică Română*, 1937, III, p. 308.

¹⁰⁹ Damaschin Mîoc, Constantin Bălan, Maria Bălan, Haralambie Chircă, Nicolae Stoicescu, Ștefan Ștefănescu, **Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Țării Românești și Moldovei în secolele XV-XVII**, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 572, 581.

¹¹⁰ Radu Popescu, **op.cit.**, p. 168.

¹¹¹ **Istoria Țării Românești, 1290-1690**, op. cit., p. 174. Cronicarul Stoica Ludescu arată că marele spătar Lascarache Ruset a fost închis din porunca vizirului la uneltirile boierilor Cantacuzini și eliberat din temniță după reîntoarcerea lui Gheorghe Duca din campania militară la care participase.

principate, Țara Românească și Moldova, era dominată de acțiunile boierilor Rusetști atât pe plan intern, cât și extern, de vreme ce unii din ei ocupau funcția de capuchehaia pentru ambele principate române la Țarigrad.

Pe timpul acestui domn al Moldovei, Antonie Ruset, s-a produs a doua reacție a boierilor autohtoni, reprezentați de data aceasta de **boierii Costinești**, în frunte cu marele logofăt Miron Costin și cu marele comis Velicico Costin, acestora alăturându-li-se hatmanul Alexandru Buhuș, care în 1677 l-au pârat cu „*mare strâmbătate*” la Înalta Poartă, obținând pe această cale mazilirea lui Antonie Ruset în anul următor¹¹². În același an boierii Rusetști au pierdut pozițiile dominante în viața politică din Țara Românească, ca urmare a numirii în locul lui Gheorghe Duca a lui Șerban Cantacuzino - dușmanul lor de moarte - aceștia fiind obligați să revină în Moldova definitiv, însoțindu-l pe Gheorghe Duca, numit domn în locul lui Antonie Ruset. Ulterior, ei au reușit, relativ pentru scurt timp, să se integreze în viața politică din Moldova nu numai pe timpul celei de-a treia domnii a lui Gheorghe Duca în această țară, dar și a succesorilor acestuia la tron, respectiv pe vremea domniilor lui Ștefan Petriceicu (1683-1684) și Dumitrașcu Cantacuzino (1684-1685), aceștia deținând pe mai departe funcția de capuchehaia la Înalta Poartă.

Dar, pe vremea domniei lui Constantin Cantemir (1685-1693), boierii Rusetști au fost prigonii o vreme de către acest domn, potrivit promisiunii ce acesta făcuse lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, fără însă a fi uciși, cum ceruse domnul muntean¹¹³, pentru ca ulterior ei să fie reintegrați în viața politică a țării, prin dobândirea de mari dregătorii. Astfel, Iordache Ruset a devenit mare vistier, fratele său, Manolache, staroste de Putna și apoi mare postelnic (1692-1693), iar alți doi frați, Scarlatache și Lascarache Ruset, capuchehaiale la Constantinopol, și faptul că de partea lor l-au atras și pe Lupu Bogdan, marele hatman, ginerele lui Constantin Cantemir,

---

¹¹² Radu Rosetti, **Familia Rosetti. Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousestos**, București, 1938, p. 37. Autorul afirmă că în 1677 ar fi luat naștere partida boierilor Costinești.

¹¹³ Cronicarul Ion Neculce afirma că boierii Costinești i-ar fi ajutat atunci pe Rusetști să plece din țară temporar, unii în Transilvania, alții la Constantinopol, pentru a scăpa cu viață (vezi **Cronica** sa, **op.cit.**, I, p. 119; Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin vodă Cantemir**, **op. cit.**, p. 98).

rezultă că pe drept cuvânt Rusetestii conduceau în acea vreme Moldova în numele domnului țării¹¹⁴, fapt care explică afirmația cronicarului Ion Neculce, referindu-se la faptele lui Iordache Ruset „care i-au dat Constantin vodă cheia țării în mână”¹¹⁵.

Din aceste motive, **boierii Costinești**, care reprezentau **tabăra boierilor pământeni**, de țară, rivala boierilor greci țarigrădeni, precum erau boierii Rusetestii, au încercat să obțină un **sprijin extern**, și anume al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, care-și datora tronul boierilor Cantacuzini, moștenind de la aceștia și resentimentele lor față de Constantin Cantemir, protectorul boierilor Rusetestii. În acest fel, boierii Costinești încercau să rezolve nu numai problema eliminării Rusetestilor din viața politică a Moldovei, dar și înlocuirea lui Constantin Cantemir din domnie cu Velicico Costin, pentru a instaura un **regim politic boieresc**. Aceste relații tainice ale boierilor Costinești cu domnul Țării Românești, precum și intenția acestora de a pune capăt domniei lui Constantin Cantemir folosindu-se și de relațiile lor strânse cu marii dregători ai Înaltei Porți, au fost dezvăluite, la vreme, domnului Moldovei, care, și la îndemnul boierilor Rusetestii, i-a scos din funcție pe cei doi mari dregători - pe Velicico Costin, mare vornic de Țara de Jos, și pe Miron Costin, fratele său, staroste de Putna - și i-a dat pe mâna călăului pentru a fi decapitați (decembrie 1691)¹¹⁶.

După moartea acestora, boierii Rusetestii au continuat să domine în viața politică a Moldovei, dar numai pe timpul domniei lui Antioh Cantemir (1695-1700)¹¹⁷, deoarece în vremea domniei lui Constantin Duca (1693 - 1695) ei au fost obligați să fugă din țară. Pe atunci, domnul Moldovei numai cu numele conducea țara, aceasta fiind condusă de „munteni”, adică de Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești. De altfel, datorită uneltirilor lor la Înalta Poartă, a fost numit ca domn al Moldovei, în 1695, Antioh Cantemir. „*Au venit Antioh vodă, fiul lui Constantin vodă, cel mai mare, iar cu mijlocul Cupăreștilor ce erau la Țarigrad*” - afirma cronicarul Nicolae

¹¹⁴ Miron Costin, **Opere**, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 12.

¹¹⁵ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 125.

¹¹⁶ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 137 - 138; Dimitrie Cantemir, **Viața lui Constantin vodă Cantemir**, p. 131 (vezi capitolul intitulat **Omorârea fraților Costin**); Ioana Rosetti, **op.cit.**, p. 307, despre rolul Rusetestilor la uciderea fraților Costin.

¹¹⁷ Ion Neculce, **op.cit.**, p. 167; Ioana Rosetti, **op.cit.**, p. 310.

Muste¹¹⁸. Noul domn se deosebea de tatăl său în sensul că, ne iubind „*minciunile și vicleniile*”¹¹⁹ care împărțeau pe boierii țării în tabere vrăjmașe, a Rusetestilor și Cupăreștilor, a căutat să-i împace pe aceștia în folosul țării¹²⁰, numai că boierii Rusetesti au refuzat propunerea domnului, preferând să fugă din țară, în Polonia. Ulterior, aceștia au trecut de partea lui Constantin Brâncoveanu, pe timpul celei de-a doua domnii a lui Constantin Duca (1700 - 1703), când au devenit adversarii Cantemireștilor¹²¹.

Drept urmare, Rusetestii care dețineau încă dregătoria de capucehaia la Țarigrad, în 1703, au sprijinit candidatura la tronul Moldovei a marelui spătar Mihai Racoviță¹²². Reîntorși în țară din refugiu, ei au participat, de data aceasta în mod activ, la conducerea Moldovei, Mihai Racoviță, cel ales domn cu ajutorul lor, conducând țara numai cu numele, deoarece marele vornic Iordache Roset era „*aflat la mare cinste*” în fața tuturor boierilor din Sfatul domnesc, și „*ce vrea el și ce poruncește el, aceea să facă la Mihai vodă*” după afirmația cronicarului Ion Neculce¹²³. Aceasta însemna că în acea vreme, mai precis în anii 1703-1705, se instaurase un **regim politic boieresc în Moldova** de către boierii Rusetesti, dar care a funcționat relativ scurtă vreme, pe timpul domniilor lui Mihai Racoviță din 1703-1705 și 1707-1709, dacă ținem seama de o altă afirmație a aceluiași cronicar privind rolul lui Iordache Ruset¹²⁴ în viața politică a Moldovei din anii 1707-1709: „*umai chiverniseala și cinstea era tot a țarei după Iordache Ruset vornicul, măcar că nu era la boierie, ce vrea el să facă, făcut era și de domnul, de Mihai vodă*” ceea ce însemna că atunci se poate afirma că Rusetestii, prin reprezentantul lor, tutelau conducerea țării¹²⁵.

Cu toate acestea, boierii pământeni din Moldova încă rezistau

¹¹⁸ Nicolae Muste, **op.cit.**, p. 90.

¹¹⁹ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 166.

¹²⁰ **Ibidem**, p. 189 - 190.

¹²¹ **Ibidem**, p. 201.

¹²² **Ibidem**, p. 209.

¹²³ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 213; Gl. M. Racoviță Cehan, **op.cit.**, p. 70. Autorul afirmă că domnul Mihai Racoviță „*ținea socoteală de sfaturile celui mai de seamă din boierii săi, de Iordache Ruset, mare vornic de Țara de Jos*”.

¹²⁴ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 230.

¹²⁵ **Ibidem**.

încercărilor boierilor greci-țarigrădeni reprezentați de Rusetști, care căutau „*să-i supue și să-i încalece, dar tot nu putea deplin să-i calce și să-i scoată din obiceiurile lor*”¹²⁶, precum afirma cronicarul Ion Neculce în opera sa. Abia pe timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat (1709-1710), care de la începutul activității sale politice s-a dovedit a fi autoritar față de boierii țării¹²⁷, acesta acordând dregătorii și boierilor pământeni, deși el era grec-țarigrădean, potrivit afirmațiilor cronicarului Nicolae Muste: „*Nicolae vodă sosind la Iași la scaunul domnesc - apreciază acesta - au pus boieri mari, fie unii și din pământeni*”¹²⁸. Boierii pământeni l-au avut de partea lor pe domn și au reușit să întrerupă hegemonia Rusetștilor în viața politică a Moldovei, al căror reprezentant de seamă, Iordache Ruset, fusese până atunci adevăratul conducător al țării, apreciat de cronicarul anonim al Cronicii Ghiculeștilor a fi fost „*matca tuturor răutăților*”¹²⁹. De altfel, mai mulți mari boieri din rândul Rusetștilor, și al celor înrudiți cu ei, la îndemnul lui Iordache Ruset, mare vornic, s-au grăbit să fugă din țară în Polonia¹³⁰, în speranța că noul domn va putea fi mazilit, nefiind pe placul „*țării*”¹³¹. Drept urmare, Iordache Ruset a fost închis din porunca lui Nicolae Mavrocordat în beciul de la Curtea domnească din Iași, „*încuiat cu lacăt*”¹³² și ținut tot timpul domniei acestuia până la mazilirea sa de către Înalta Poartă, din rațiuni politice de natură externă¹³³.

În concluzie, se constată că atât în Moldova, cât și în Țara Românească, instituția domniei a cunoscut o nouă fază de dezvoltare în perioada premergătoare instaurării epocii fanariote, după dispariția dinastiilor Bogdăneștilor și Basarabilor, conducerea celor două Principate provenind, de data aceasta, din rândul familiilor marilor boieri greci-țarigrădeni, cu foarte mici excepții, care, la rândul lor, își

---

¹²⁶ **Ibidem**, p. 231.

¹²⁷ **Ibidem**, p. 243 - 244.

¹²⁸ Nicolae Muste, **op.cit.**, p. 41.

¹²⁹ **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754...**, p. 49. Cronicarul mai afirma că Nicolae Mavrocordat manifesta ură față de boierii Cupărești, deoarece aceștia erau iubitori de "*turburare*" - **op.cit.**, p. 65.

¹³⁰ Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 245.

¹³¹ **Cronica Ghiculeștilor**, p. 65, 67.

¹³² Ion Neculce, **op.cit.**, I, p. 245.

¹³³ **Ibidem**, p. 252 - 253.

crează propriile lor dinastii (Cantemir, Duca, Cantacuzino, Ruset, Ghica). Noile dinastii, de esență boierească, au fost promovate cu sprijinul Înaltei Porți, ai căror membri desfășuraseră, în majoritatea cazurilor, o bogată activitate în funcția de capuchehaia la Țarigrad, aceștia posedând bogate cunoștințe în domeniul politicii și diplomației europene, dar și în domeniul afacerilor publice (edilitate, administrație publică, fiscalitate), mulți dintre ei promovând și o politică fiscală benefică pentru țară, dar mai ales pentru propriile lor interese. Între toate aceste dinastii de esență boierească se remarcă **activitatea Rușetștilor, care au dominat viața politică** în ambele Principate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în primul deceniu al secolului al XVIII-lea.

LIBERALISMUL POLITIC ÎN ROMÂNIA PÂNĂ LA MAREA UNIRE (IV)¹

Mihai Vasiliu

Liberalismul politic (1875-1907) are ca punct de plecare formarea Partidului Național Liberal. Deși despre formarea acestui partid există mai multe ipoteze², cei mai mulți istorici consideră că punctul de plecare l-ar constitui cualiția de la Mazar – pașa³, chiar dacă eforturi evidente s-au făcut și în perioada liberalismului oficializat de unificare a fracțiunilor liberale. Pe plan politic, guvernarea conservatoare a lui Lascăr Catargiu a determinat o efervescență în diferite grupuri liberale, care au trecut la cristalizarea unei linii programatice capabilă să le asigure o integrare organizatorică.⁴ Efervescența a fost mai evidentă în rândul liberalilor radicali, singura formație sudată și disciplinată din cadrul amplului curent liberal⁵. “Era partidul (gruparea – n.n.) ce avea în frunte pe Ion Brătianu și C.A. Rosetti, partidul cu tradițiile în anul 1848, partidul care fusese revoluționar la Paris și purta încă ponosul ideilor răsturnătoare”⁶. Dincolo de alți factori care au facilitat fuziunea, apropierea alegerilor parlamentare din aprilie 1875, a constituit, după opinia noastră, elementul dominant⁷. Nu putem omite din această prezentare nici încercările de până atunci de a forma un partid unitar, așa cum s-a întâmplat la 8/20

---

¹ Articolul continuă intervenția noastră din *Carpica*, XXXIV/2005.

² C. Gane, **P.P.Carp și rolul său în istoria politică a țării**, vol.I., Editura ziarului Universul, București, 1936, p. 47 și următoarele; Ioan Scurtu, Ion Bulei, **Democrația la români (1866-1939)**, Humanitas, București, 1993, p. 42-43.

³ Vezi: Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 167 și urmât.; Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, 1993, p.286 și următoarele; Anastasie Iordache, **Pe urmele lui D. Brătianu**, Editura Sport-Turism, București, 1984, p.288; Emilian Bold, Ion Agrigoroaiei, **Partidele politice burgheze din România (1918-1938)**, Iași, 1977, p. 41.

⁴ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 167.

⁵ Dan Berindei, **Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)**, Editura Militară, București, 1992, p. 181.

⁶ Constantin Bacalbașa, **Bucureștii de altădată (1871-1877)**, Vol.I., Editura Eminescu, București, 1987, p. 156.

⁷ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 167.

noiembrie 1871, când s-a întrunit la Iași un congres al ziarelor liberale⁸. A fost prezentat și s-a adoptat un program de principii privind viitorul României. Pe planul practicii politice, fracțiunile liberale se regăseau pe platformă similară, în acțiunea de răsturnare a guvernului conservator. Deoarece liberalii radicali se aflau în fruntea strădaniilor pentru fuzionarea tuturor grupărilor liberale, ei au creat în septembrie 1871 Clubul “Uniunea liberală” din București. Cluburi similare au luat ființă în anii următori la Ploiești, Craiova, Pitești, Galați, Brăila și Dorohoi⁹. La 29 aprilie 1872, radicalii au propus reuniunea oamenilor politici de convingere liberală într-o formație numită “Uniunea liberală”. În ianuarie 1875 a fost creat un comitet electoral și apoi, o Ligă pentru pregătirea alegerilor. Pe manifestul electoral se întâlneau semnăturile principalilor lideri liberali. Fracțiunile liberale au mai hotărât editarea, începând cu 23 ianuarie 1875, a unui periodic intitulat “Alegătorul liber”¹⁰. Au fost organizate numeroase manifestații de stradă și mitinguri, la care au luat cuvântul tineri liberali, precum N.Fleva, E.Stănescu, C.Grădișteanu¹¹. Fruntașii fracțiunilor liberale au înțeles că bătălia electorală nu putea fi câștigată decât dacă se realiza o deplină unire într-un partid liberal. Ei au obținut un mare succes imediat după alegerile în care guvernul conservator a înfăptuit numeroase fraude electorale, din pricina cărora a urmat demisia unor magistrați¹². Intrați în corpul legislativ la 24 mai 1875, fruntașii diferitelor formațiuni liberale, printre care I.C. Brătianu, M.Kogălniceanu, G.Vernescu, A.G.Golescu, precum și dezidentul conservator M.C.Epureanu au făcut legământ să acționeze împreună pentru apărarea principiilor înscrise în Constituție¹³. Semnarea actului, care de fapt însemna nașterea Partidului Național Liberal, a avut loc în casa maiorului englez Lakmann, cunoscut sub numele de Mazar – Pașa¹⁴. La 4 iunie 1875, în ziarul “Alegătorul liber” și la 5 iunie 1875, în “Românul” se publica programul și comitetul director al partidului, dintre care menționăm: V.Arvănescu, D.Berindei, Pană Buescu, I.C.Brătianu, D.Brătianu, Nae Calinderu, Dimitrie Cariagdi, I.Câmpineanu, M.C.Epureanu, N.Fleva, M.Ferechide, Ion Ghica, D.Giani, A.G.Golescu,

---

⁸ **Ibidem**, p. 165

⁹ **Ibidem**, p. 166

¹⁰ **Ibidem**, p. 167

¹¹ **Ibidem**, p. 167

¹² **Ibidem**, p. 173 – 174

¹³ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 167.

¹⁴ **Ibidem**

C.Grădișteanu, M.Kogălniceanu, Al.Lupescu, C.Nacu, Remus Opanache- Protopopescu, C.A. Rosetti, E.Stătescu, D.A.Sturdza, George Vernescu¹⁵. Deși cuprindea toate nuanțele Partidul Național Liberal se baza în fapt pe gruparea radicală, condusă de Ion C.Brătianu și C.A. Rosetti, în care “liberalii aveau oratori, agitatori, foști revoluționari, pe care îi pusese în vază nu calitățile lor de bărbați de stat, dar mai mult calitățile lor de luptători pentru răsturnarea vechiului regim”¹⁶. În ciuda acestui dezavantaj, prin I.C.Brătianu și M.Kogălniceanu mai ales, adeptii Partidului Național Liberal vor dovedi o mare capacitate de adaptare la realități, foștii revoluționari frământați de răsturnări și viziuni uneori utopice devenind oameni politici¹⁷. Programul de la Mazar – Pașa¹⁸ era un program moderat, explicabil, dacă ne gândim că partidul s-a născut prin unificarea unor grupări care avuseseră, orientări și metode proprii de acțiune în politica internă și externă. Nu trebuie omis faptul că el era un program electoral care se adresa și acelor categorii sociale care priviseră, până atunci, pe liberali prin gruparea radicală, temându-se de “exaltările și inițiativele republicane”, iar acum trebuiau convinși de noua orientare în vederea înlăturării guvernului conservator. Programul “trebuia” să convingă și marile puteri garante, care considerându-i periculoși pentru menținerea ordinei în sud-estul Europei, nu-i doreau la conducere. De aceea, în program se cerea “o politică românească, o politică de pace”, și de respectare a tratatelor. În prima parte se făcea un rechizitoriu asupra guvernării conservatoare conduse de Lascăr Catargiu, denunțând violența și “regimul bunului plac”, care loviseră asupra stării “claselor muncitoare”. Se imputa conservatorilor că-și arogaseră nejustificat dreptul de a suspenda aplicarea legilor, ceea ce contravenea Constituției. Unul din capitole, își propunea să reînnoade “firul vieții noastre naționale”, pronunțându-se pentru domnia legilor și respectarea principiilor regimului constituțional parlamentar. Scopul final al realizării acestor puncte programatice era “dreptul, binele și interesul națiunii”. Ca elemente concrete din documentul mai sus pomenit, menționăm: desființarea legilor de excepție, apărarea intereselor claselor muncitoare, aplicarea legilor privind învățământul gratuit și obligatoriu, reducerea

---

¹⁵ **Ibidem**, p. 168

¹⁶ Constantin Bacalbașa, **Bucureștii de altădată (1871-1877)**, vol.I., Editura Eminescu, București, 1987, p. 150.

¹⁷ Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, București, 1993, p. 288-289.

¹⁸ **Istoricul Partidului Național Liberal de la 1848 și până astăzi**, București, 1922, p. 98-103

cheltuielilor publice, modificarea legii armatei, descentralizarea administrativă, încetarea subordonării justiției de către administrație, independența individului în raport cu statul¹⁹. Programul are, desigur, o latură patetică, urmărind să impresioneze anumite “medii sociale”, dar în ultimă instanță el preconiza “adâncirea unui proces de reformă și înnoire: împropietărirea însurățeilor, o acțiune de industrializare, în limitele epocii respective, o politică economică protecționistă, crearea de noi instituții, lărgirea legii electorale”²⁰. Tinzând, în mod evident, aducerea la cârma țării a unui guvern de orientare politică liberală, noul partid a trecut la organizarea structurilor lui centrale și județene, iar organele de presă devin puternice nuclee de propagandă politică, urmărind să influențeze opinia publică²¹. Fiind format dintr-un număr de personalități, organizarea care s-a impus nu a urmărit să estompeze diferitele păreri sau aprecieri care bântuiau curentul liberal, ca să se introducă o singură optică de apreciere a faptelor politice²². Din contra, ele s-au manifestat în continuare, ducând la demisii, retrageri²³ și la constituirea, mai târziu, a dezidenților libérale²⁴.

Deși a fost contestat ca partid politic, “partidul liberal nu s-a legitimat până acum decât prin ambițiunea a doi sau trei oameni, cari, punând mâna pe putere, au impus țării un grup de oameni, ce n-ar fi putut, în timpuri normale, râvni la onoarea de a cârmui această țară...”²⁵, apariția acestuia, “nu a însemnat altceva decât redimensionarea primului și principalului partid din viața politică a României moderne”²⁶. Partidul nu a reușit nici în acest interval să elaboreze o doctrină încheată în care să proiecteze “o concepție asupra situației sociale sau / și asupra evoluției

¹⁹ Apostol Stan, **Grupări și curente politice în România între Unire și independență**, București, 1979, p. 402-416.

²⁰ Dan Berindei, **Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)**, Editura Militară, București, 1992, p. 182.

²¹ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 168.

²² **Ibidem**, p. 168-169.

²³ Mihail Manoilescu, **Tragica predestinare a geniului moldovenesc**, Ediție îngrijită, note, postfață și indice de V.Dinu, Editura Moldova, Iași, 1993, p. 24.

²⁴ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p.249-263.

²⁵ C.Gane, **P.P.Carp și rolul său în istoria politică a țării**, vol.I., Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.168.

²⁶ C.Gane, **P.P.Carp și rolul său în istoria politică a țării**, vol.I., Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.168.

sociale, și un ideal social”²⁷. Credem că această carență s-a datorat nu lipsei de oameni capabili să analizeze dimensiunile reale ale societății românești sau să recomande o modalitate de acțiune în funcție de anumite opțiuni ideologice, ci unor factori impuși de “adoptarea – adaptarea” liberalismului la noi²⁸, de modul în care s-a constituit Partidul Național Liberal:

- liberalismul a apărut ca o soluție de adoptat în condițiile unei mișcări de emancipare, de autonomie și de independență, pe care clasa politică românească a inițiat-o într-un moment de disperare²⁹;

- liberalismul la noi în țară nu a fost o ideologie de clasă și în nici un caz nu a fost apanajul burgheziei³⁰. Matricea socială a curentelor politice a fost însă comună: aristocrația funciară, cu deosebiri în ce privește condiția păturilor nobiliare³¹;

- condițiile specifice de dezvoltare ale societății românești, a arderii etapelor, când transformările s-au realizat într-un ritm mult mai rapid și când formele nu s-au succedat într-o ordine firească³²;

- raportarea la modelul occidental, cu evoluțiile sale particulare, cel francez, cel englez și cel german;

- unificarea tuturor grupărilor liberale în cadrul Partidului Național Liberal s-a făcut prin concesii, cedări, renunțări, fie că a fost vorba de principii programatice, fie că a fost vorba de cadrele de conducere;

- problematica complexă ce stătea în fața României în 1875 în care stratul de viață modernă s-a grefat pe o existență agrară prea puțin antrenată influxurilor înnoitoare ale dezvoltării moderne;

- gândirea social - politică s-a constituit pe “cultura critică română”, care s-a raportat în mod esențial la opera transformărilor social economice și politice, a întocmirilor constituționale și a edificiului

---

²⁷ Virgil Madgearu, **Doctrina țărănistă**, în **Doctrinile partidelor politice**, Ediție îngrijită și note: Petre Dan, Editura Garamond, București, p.91.

²⁸ Alexandru George, **Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică**, în **Doctrine politice. Concepte universale și realități românești**, coordonator Alina Murgu – Pippidi, Polirom, Societatea Academică din România, Iași, 1998, p.46.

²⁹ **Ibidem**, p. 47

³⁰ **Ibidem**, p. 48

³¹ Radu Florian, Damian Hurezeanu, Alexandru Florian, **Tranziții în modernitate. România în secolele XIX – XX**, Editura Noua Alternativă, București, 1997, p.130.

³² Gh. Platon, **De la constituirea națiunii la Marea Unire**, Studii de istorie modernă, vol.II, Editura Universității “Al.I.Cuza” Iași, 1998, p.220.

instituțional juridic – administrativ³³.

La toate acestea, liberalismul, Partidul Național Liberal a răspuns cu realizări practice, mai puțin, cu o construcție teoretică, doctrinară. Născut “ca o asociație liberă de cetățeni, uniți în mod permanent prin interese și idei comune, de caracter general”³⁴, ce doreau schimbarea³⁵, Partidul Național Liberal își recruta elementele componente din rândul proprietarilor, burgheziei, intelectualității și țărănimii înstărite³⁶. Departe de a fi un “partid de clasă”³⁷, așa cum a fost mult timp apreciat, Partidul Național Liberal este exponentul “în gândire și acțiune al celei mai dinamice părți a elitei moderne”³⁸ care urmărea să realizeze societatea liberală - o “societate nouă” în raport cu cea “de privilegiu” – omul nu a fost supus, de la bun început, unui proces de remodelare în felu-i de a fi, ci unuia de emancipare în felu-i de a trăi, de a se exprima, liber și demn, ca individ – cetățean³⁹.

Aduși la guvern, coaliția de la Mazar – pașa, institua cea mai lungă guvernare liberală din epoca modernă 1876 – 1888, cel mai binefăcător și mai vrednic guvern ce l-a avut România.⁴⁰ Așa cum se remarcă într-un comentariu asupra specificității liberalismului românesc, la noi “*prin libertate s-a înțeles eliberare*, care avea și orientare socială, dar, în primul rând, avea una națională”⁴¹. Într-adevăr evenimentele care au marcat intrarea mișcărilor de eliberare națională și socială din sud-estul Europei într-o fază superioară, caracterizată prin marile răcoale din Boznia, Hertegovina și Bulgaria (1875-1876), urmate (iunie 1876) de războiul pentru neatârnare pornit de Serbia și Muntenegru, au fost precedate de o radicalizare a activității emigrației revoluționare bulgare

³³ Radu Florian, Damian Hurezeanu, Alexandru Florian, **Tranziții în modernitate. România în secolele XIX-XX**, Editura Noua Alternativă, București, 1997, p.136.

³⁴ D. Gusti, **Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic**, în **Doctrinile Partidelor politice**, Editura Garamond, București, p.12.

³⁵ P.P. Negulescu, **Partidele politice**, Ediție îngrijită, prefață și note: Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, Editura Garamond, București, p.61.

³⁶ Apostol Stan, **Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.413.

³⁷ **Dicționar politic**, Editura Politică, București, 1975, p.440-441

³⁸ Gheorghe Cliveti, **Liberalismul românesc. Eșeu istoriografic**, Editura Fundația “Axis”, Iași, 1996, p.137.

³⁹ O. Sumea, **Ion Constantin Brătianu**, Editura “Asociațiunii”, Sibiu, 1922, p.45.

⁴⁰ Alexandru George, **Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică**, în **Doctrinile politice. Concepte universale și realități românești**, coordonator Alina Murgu-Pippidi, Polirom, Societatea Academică din România, Iași, 1998, p.52.

⁴¹ Al. George, **op.cit.**, p. 56

de pe teritoriul statului român, cât și de o apropiere pe plan politico-diplomatic între București, Belgrad și Cetinje⁴². Redeschiderea “problemei orientale”, de care marile puteri nu erau străine⁴³, a stimulat cercurile politice românești de a realiza un obiectiv, pentru care s-a desfășurat o activitate intensă diplomatică începând cu anul 1866⁴⁴. Dar planul de cucerire a independenței pe cale diplomatică, cu concursul marilor puteri, s-a izbit de ostilitatea acestora⁴⁵, și a unor fracțiuni liberale (în special radicale – n.n.)⁴⁶. Evoluția evenimentelor din Balcani, ca și relațiile dintre marile puteri îl vor face pe M.Kogălniceanu, ministru de externe, în noul guvern, condus de I.Brătianu să întreprindă acțiuni mai hotărâte pe calea câștigării independenței⁴⁷. Acest document din 16 / 28 iunie 1876 “poate fi apreciat drept cel mai important act diplomatic din întreaga perioadă de la deschiderea crizei orientale până la încheierea convenției româno – ruse”⁴⁸. Intransigența manifestată de Turcia, încurajată și de guvernul englez, grava atingere adusă demnității României, considerată drept “provincie privilegiată” în noua constituție otomană, prin înglobarea României și ștergerea străvechilor drepturi de suveranitate⁴⁹, a indignat opinia publică românească⁵⁰. De aici și Moțiunea Adunării Deputaților, din 22 decembrie 1876/ 3 ianuarie 1877, prin care invita guvernul să protesteze pe lângă Poartă și Puterile garante împotriva “încălcării drepturilor incontestabile ale României”. Cu acest prilej, primul ministru Ion C.Brătianu declara: “Niciodată sabia lungă a

---

⁴² Șerban Rădulescu – Zoner, **România și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani (1875-1877)**, în *Era Socialistă*, Anul LVII, februarie, 4/1977, p.42

⁴³ V.Manciu, **România în ajunul războiului pentru independență, în Independența lupta milenară a poporului român**, Editura Junimea Iași, 1977, p.46.

⁴⁴ Dan Berindei, **Diplomația românească modernă (1821-1877)**, Editura Albatros, București, 1995, p.159-165 și 170-171.

⁴⁵ Nicolae Ciachir, **Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p.147.

⁴⁶ Apostol Stan, **Independența statală în gândirea și practica politică a anilor 1859-1877**, în *Revista de istorie*, Tom 28, Nr.10/1975, p.1523.

⁴⁷ Mihail Kogălniceanu, **Texte social-politice alese**, Editura Politică, București, 1967, p.299-301.

⁴⁸ Alexandru Porțeanu, **Preludii diplomatice ale independenței**, în *Muzeul Național – volum omagial dedicat centenarului independenței României*, IV, 1978, București, p.171

⁴⁹ **Istoria Românilor**, Editura Cultura fără frontiere, Iași, p.223.

⁵⁰ Ion Pătroi, **Cucerirea independenței depline – cerință vitală a vieții economice și social-politice a întregii națiuni române**, în *Revista de istorie*, Tomul 31, Nr.4/1978, p.626.

lui Baizet și Mahomet nu a putut să pătrundă în munții României, unde cutează astăzi să străbată Midhat Pașa cu constituția lui”⁵¹. În condițiile în care puterile garante occidentale se cramponau de menținerea statu-quo-ului politic, neutralitatea noastră condiționată de suzeranitatea otomană devenise inoperantă. Mai mult, presiunile Rusiei, sub diferite forme, violau neutralitatea României, țara fiind amenințată de ocupația uneia din puterile garante, fără ca aceasta să poată fi oprită de “areopagul european”⁵². Din inițiativa Rusiei se va desfășura la Livadia, la 29 septembrie / 11 octombrie 1876, întâlnirea ruso - română, unde discuțiile purtate au pus în evidență pozițiile și interesele urmărite de cele două state, Ion C. Brătianu manifestând, intransigență și fermitate la amenințările profesate de cancelarul Gorceakov⁵³. Negocierile au continuat la București cu diplomații ruși, dar și cu diplomații Angliei, Franței, Turciei și Germaniei, I.C.Brătianu, fiind convins de iminența războiului ruso-turc, și de aici, decizia sa, de a consolida poziția externă a țării, prin asigurarea unui rol în desfășurarea evenimentelor ce se anunțau⁵⁴. La Consiliul de Coroană ținut la 2/14 aprilie 1877, nu s-a obținut consensul dorit de I.C.Brătianu⁵⁵, oamenii politici consultați, nu s-au ridicat, după aprecierea lui N.Iorga, nici “până la cele mai modeste așteptări”⁵⁶, dar guvernul a acționat în sensul hotărârii deja luate. Convenția încheiată între România și Rusia la 4/16 aprilie 1877 a avut un rol bine definit în orientarea politicii externe a guvernului țării noastre, și după cum aprecia Mihail Kogălniceanu: “Invadarea României prin armată și basibuzucii turci nu poate fi justificată prin trecerea armatei rusești, așa cum se crede la Constantinopol. Armata rusă nu va trece prin țara noastră decât cu asentimentul mai mult sau mai puțin tacit al puterilor. Noi nu putem face ceea ce Europa nu face. Dacă însă noi nu ne putem opune trecerii armatelor rusești, Turcia nu poate fi pentru aceasta în drept să mute în România teatrul de război. Noi vom fi siliți să luăm hotărâri în disperarea noastră atunci când puterile ne părăsesc în

⁵¹ Vasile Petrișor, Vasile Niculae, **Românii în lupta pentru cucerirea independenței depline de stat (1877-1878) – Repere cronologice**, Editura Politică, București, 1987, p.24- 25.

⁵² Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, București, 1993, p. 304.

⁵³ **Ibidem**, p.307.

⁵⁴ Ion Mamina, **Consilii de coroană**, Editura Enciclopedică, București, 1997, p.12-13.

⁵⁵ **Ibidem**, p. 22.

⁵⁶ N. Iorga, **Politica externă a Regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București**, Editura Glykon, București, 1991, p.199.

momentele critice și când lasă ca Turcia să-și realizeze amenințările”⁵⁷. Intrarea armatelor ruse pe teritoriul României, declanșarea războiului ruso-turc, a atras reacția trupelor otomane, obligând Adunarea Deputaților, la 29 aprilie/ 11 mai 1877, să constate printr-o moțiune “starea de război prin care Poarta rupea legăturile cu România”⁵⁸. La 9 / 21 mai 1877, tocmai aceste instituții politice liberale menținute în timpul ostilităților antiotomane îngăduiră exprimarea deschisă, hotărâtă și rapidă a voinței naționale⁵⁹, prin intervenția ministrului de externe Mihail Kogălniceanu, a independenței de stat depline a României. “Sântem independenți; sîntem națiune de sine stătătoare... Așadar, d-lor deputați, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața reprezentanței naționale că noi suntem o națiune liberă și independentă”⁶⁰. Independența națională fiind un deziderat al întregului popor, era firesc ca la obținerea ei să contribuie toate clasele și păturile sociale românești, iar greutățile și victoriile ostașilor noștri de pe front să găsească un larg ecou în rândul românilor de pretutindeni.⁶¹

În timpul războiului de neatârnamare s-a afirmat încă o dată cu putere unitatea tuturor românilor, în pofida frontierelor impuse de vitregia vremurilor⁶². Înfrângerile suferite de armatele ruse în sudul Dunării, pierderile mari pricinuite de turci au obligat cercurile militare și politice ruse să solicite concursul urgent al întregii armate române, transformând războiul ruso-turc într-un război ruso – român – turc⁶³. Deși Carol a adoptat o poziție de tergiversare, explicabilă pentru stabilirea unor condiții de cooperare și notificate într-un tratat⁶⁴, cercurile politice liberale, în frunte cu I.C.Brătianu erau convinse că solicitarea unui nou tratat nu va găsi înțelegere din partea Rusiei, și nu se va dobândi, în

---

⁵⁷ Mihail Kogălniceanu, **Texte social politice alese**, Editura Politică, București, 1967, p.308-309.

⁵⁸ N. Iorga, **Politica externă a Regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București**, Editura Glykon, București, 1991, p.206

⁵⁹ Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, București, 1993, p. 327-328.

⁶⁰ Mihail Kogălniceanu, **Texte social politice alese**, Editura Politică, București, 1967, p.315-317.

⁶¹ N. Adăniloae, I.Gh. Cupșa, **Războiul pentru independența națională a României 1877-1878**, Editura Politică, București, 1967, p.88-96.

⁶² **Istorici români și străini despre războiul de independență al României (1877-1878)**, Editura Politică, București, 1979, p.264 – 268, p.276-277.

⁶³ **Istoria României**, Editura Enciclopedică, București, 1998, p.388.

⁶⁴ N. Iorga, **Politica externă a Regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București**, Editura Glykon, București, 1991, p.244.

schimb, un echivalent suficient în toate privințele⁶⁵. Tratatul purtat la cartierul general al țarului de la Gornî Studen au reușit să-l convingă pe marele duce Nicolae să se învoiască “la toate dorințele” exprimate de domnitor⁶⁶. Independența României, întărită cu sângele vărsat pe câmpiile și dealurile Bulgariei de tânăra armată română, din rândurile căreia au căzut peste 10.000 de soldați și ofițeri, dovedise, încă o dată, că ea se afla la înălțimea misiunii sale⁶⁷. Pe bună dreptate, într-un articol apărut în ziarul “Le Messenger de Vienne”, se arăta că: “Noi nu suntem nicidecum nesimțitori la dovezile de vitejie pe care le dă juna națiune română... Nimic nu putea asigura mai bine, în condițiile Europei, triumful independenței României”⁶⁸. Tratatul preliminar, ca și tratatul de pace au pus în evidență intențiile Rusiei, și a celorlalte puteri de a condiționa independența României de “cedarea către Rusia a sudului Basarabiei și de acordarea de drepturi civile și politice tuturor supușilor români, încorporarea la România a Deltei Dunării, a Insulei Șerpilor și a Dobrogei până la sud de Mangalia”⁶⁹. Cu toate eforturile diplomatice făcute de reprezentanții României la Berlin și în alte capitale europene⁷⁰, Tratatul de la Berlin impunea țării noastre condiționări (modificarea articolului 7 din Constituție – n.n.), care permiteau unor puteri să exercite presiuni pentru a obține concesiuni oneroase politice, economice și financiare⁷¹. Cei doi delegați la Congres, Ion C.Brătianu și Mihail Kogălniceanu, deși desfășuraseră o acerbă luptă cu reprezentanții marilor puteri, acționând convergent în interesul național – românesc, chiar dacă între ei existau sensibile diferențe în modalitățile de abordare a problemelor⁷², dar erau convinși, în final, că trebuie să se supună voinței

⁶⁵ Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, București, 1993, p. 333-334.

⁶⁶ **Ibidem**, p.334

⁶⁷ **Societatea românească la 1877. Memorii ale unor luptători**, Antologie, studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu, Editura Militară, București, 1977, p.23-261.

⁶⁸ Vasile Petrișor, Vasile Niculae, **Românii în lupta pentru cucerirea independenței depline de stat (1877-1878) – Repere cronologice**, Editura Politică, București, 1987, p.170.

⁶⁹ Gh. Platon, **De la constituirea națiunii la Marea Unire, Studii de istorie modernă**, vol. II, Editura Universității “Al.I.Cuza” Iași, 1998, p.247.

⁷⁰ **Ibidem**, p.246 – 247.

⁷¹ **Istoria României**, Editura Enciclopedică, București, 1998, p.389.

⁷² N. Iorga, **Politica externă a Regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București**, Editura Glykon, București, 1991, p.308 - 309.

Europei⁷³. Independența, așa cum pe drept se apreciază, a fost urmarea firească a evoluției societății românești, a contribuției națiunii române și a clasei politice românești, dominată de Partidul Național Liberal. Nu putem omite aportul adus de Carol I, atât la derularea evenimentelor militare din Balcani, cât și în susținerea “rezistenței” față de Rusia și față de celelalte mari puteri⁷⁴. De fapt, Independența, a putut fi realizată numai “prin noi, pentru noi înșine”⁷⁵.

Pe linia realizărilor urmărite de liberalismul politic se înscrie și proclamarea Regatului, la 14/26 martie 1881⁷⁶, determinare logică, a noului statut politic internațional pe care-l ocupa România după recunoașterea independenței. Proclamarea regatului a stârnit chiar în acea perioadă, numeroase controverse, ținând cont că unul din inițiatorii ei era Ion I.Brătianu⁷⁷. Atacul a venit din partea conservatorilor⁷⁸, care-i reproșau lui I.C.Brătianu ideile sale republicane și manifestările sale antidinastice. De fapt nici unul din liberalii republicani nu și-au ascuns niciodată opțiunile despre crezul lor⁷⁹. Astfel, C.A.Rosetti, a fost republican, a crezut în republică, dar realist a acceptat soluția monarhiei constituționale în împrejurările interne și mai ales internaționale date țării sale. Mai târziu, în 1882, el și-a reafirmat credințele republicane și a adăugat însă profetic: “Eu voiesc să-mi consolidez națiunea, și cât pentru republică, aceasta este treaba copiilor mei și a copiilor lor”⁸⁰. “Surpriza” este determinată de graba manifestată de I.C.Brătianu și de faptul că nu dorea să asocieze la o astfel de acțiune Partidul Conservator condus de Lascăr Catargiu⁸¹, ci, doar câțiva conservatori junimiști, care să dea o

---

⁷³ Apostol Stan, **Ion C.Brătianu și liberalismul român**, Editura Globus, București, 1993, p. 354.

⁷⁴ Ioan Scurtu, **Poporul român are înțelepciunea de a-și alege conducătorii**, în *Lumea* – Supliment, Mai 1986, p.10.

⁷⁵ N. Iorga, **Politica externă a Regelui Carol I**, Editura Glykon, București, 1991, p.6.

⁷⁶ Ioan Scurtu, **Monarhia în România 1866-1947**, Editura Danubius, București, 1991, p. 33.

⁷⁷ Titu Maiorescu, **Istoria politică a României sub domnia lui Carol I**, Humanitas, p. 112.

⁷⁸ **Ibidem**, p.113

⁷⁹ Anastasie Iordache, **Pe urmele lui Dumitru Brătianu**, Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 313.

⁸⁰ Dan Berindei, **Concepția social-politică a lui C.A.Rosetti**, în “Studii și Articole de istorie” LI – LII, București, 1985, p.99.

⁸¹ Paraschiva Cîncea, **Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat**, Editura Științifică, București, 1974, p.82-83.

conotație națională actului în sine⁸². “Graba” era determinată de problemele delicate legate de chestiunea Dunării⁸³, de nemulțumirea persistentă în legătură cu Tratatul de la Berlin⁸⁴, de tendințele de unire a fracțiunilor dezidente liberale⁸⁵, dar și de finalizarea actului de independență, într-o Europă monarhică, în care legăturile dinastice își aveau un anumit rol⁸⁶. Nu putem omite și încercările făcute de unele cercuri socialiste, în special cel de la Iași, ce proiectau o altă viziune asupra statului și societății⁸⁷. La refuzul lui P.P.Carp, în numele Partidului Conservator, și a intrigilor ce s-au țesut între forțele politice conservatoare⁸⁸, s-a ajuns la o soluție surprinzătoare: demisionează și se retrage la moșia sa Florica, lăsând locul fratelui său Dumitru Brătianu, nu înainte însă de proclamarea regatului în Parlament, la 14 / 26 martie 1881⁸⁹. Actul în sine a fost adoptat în unanimitate de ambele Corpuri legiuitoare, o serie de reprezentanți luând cuvântul în cadrul dezbaterilor⁹⁰.

Iată ce afirma Mitropolitul Primat al României: “Astăzi când spre fericirea și mărirea poporului român, România se proclamă la rangul ce i se cuvine printre Statele Europene și ia titlul de Regat, titlu pe care l-a câștigat și binemeritat prin sângele a mii de eroi vărsat pe câmpul de bătălie, Clerul român se asociază din tot sufletul la acest mare act național...”⁹¹. Festivitățile au fost organizate pentru 10 mai, când se

---

⁸² C.Gane, **P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării**, Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.243.

⁸³ Gheorghe Nicolae Cazan, Șerban Rădulescu-Zoner, **România și Tripla Alianță, 1878-1914**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.69

⁸⁴ Titu Maiorescu, **Istoria politică a României sub domnia lui Carol I**, Humanitas, p.111-112.

⁸⁵ Paraschiva Cîncea, **Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat**, Editura Științifică, București, 1974, p.82.

⁸⁶ Catherine Durandin, **Istoria Românilor**, Institutul European, 1998, p.125

⁸⁷ Apostol Stan, **Putere politică și democrație în România (1859-1918)**, Editura Albatros, București, 1995, p.131-132

⁸⁸ C.Gane, **P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării**, Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.24

⁸⁹ Anastasie Iordache, **Pe urmele lui Dumitru Brătianu**, Editura Sport-Turism, București, 1984, p.309

⁹⁰ Ioan Scurtu, **Monarhia în România 1866-1947**, Editura Danubius, București, 1991, p.32 - 33.

⁹¹ **România. Istorie în documente**, Album – București, 1992, p.218-219.

împlineau 15 ani de la urcarea lui Carol pe tron și ele au fost un succes, punând în evidență potențialul economic și cultural al capitalei, rezultatele eforturilor de modernizare întreprinse⁹². Există și un alt punct de vedere, acela că “Sărbătorile publice de la București de după această proclamație au reflectat mai curând priceperea organizatorilor, a oficialităților locale decât entuziasmul populației, dat fiind că, după 15 ani, Carol a rămas aceeași personalitate rece, distantă”⁹³. Lucrul acesta (repezeala – n.n.) i-a fost reproșat de Titu Maiorescu, care, ca un susținător al regalității ar fi dorit o acțiune de o mai mare amploare, în care să fie implicate toate forțele politice⁹⁴. Tindem să-i dăm dreptate lui Alexandru George care pe baza unei analize, din păcate nu în totalitate consecventă, afirmă că “sub decorul monarhic”, România trăia într-un regim aproape republican, destul de improvizat așa cum putea să-l conceapă un republican convertit la regalism, I.C.Brătianu⁹⁵. Proclamarea Regatului a fost, susținem noi, *o afacere liberală*, cu o bătaie mai lungă, ce a permis “rechemarea” lui Ion C.Brătianu în fruntea unui guvern, mult mai omogen, dispus să realizeze programul de reforme. Latura națională a fost, în continuare o trăsătură a liberalismului politic, concretizată, în primul rând, prin politica urmărită pe plan extern, care avea ca obiectiv central, desăvârșirea unității de stat, cu “prudența impusă de realitățile politice și raportul de forțe” existent pe plan internațional⁹⁶. În acest sens, îl relevă și momentul 1883, când, România a aderat în secret, la Tripla Alianță, încheiată de Germania, Austro-Ungaria și Italia cu un an mai înainte⁹⁷. Determinată de atitudinea obstrucționistă a Rusiei, manifestată la San-Stefano și Berlin, de incidentul de la Arab – Tabia, dar și de alianța dintre Petersburg și Sofia, relațiile româno-ruse s-au deteriorat treptat, mai ales prin orientarea Petersburgului spre Bulgaria și prin lipsa de tact a diplomaților ruși⁹⁸. Pericolul rus, mai ales în primii

---

⁹² Ion Mamina, Ion Bulei, **Guverne și guvernanți (1866-1916)**, Silex, București, 1994, p. 50-51.

⁹³ Keith Hitchins, **România 1866 – 1947**, Humanitas, București, p.71.

⁹⁴ Titu Maiorescu, **Istoria politică a României sub domnia lui Carol I**, Humanitas, p.120 - 121.

⁹⁵ Alexandru George, **Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică**, în **Doctrină politică**, Polirom, Iași, 1998, p.51

⁹⁶ Gh. Platon, **Istoria modernă a României**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p.249.

⁹⁷ **Istoria Românilor**, Editura Cultura fără frontiere, 1996, p.246.

⁹⁸ **Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării**, Editura Universității “Al.I.Cuza” Iași, 1993, p.252.

cinci ani după obținerea independenței, constituia o experiență dură pentru România “Relațiunile cu Rusia... sunt o problemă anevoioasă a politicii noastre externe. Nu urmărim să provocăm Rusia. Voim chiar să facem tot ce stă în putința noastră pentru a evita un război cu ea. Dar față de primejdia ce ne amenință din partea puternicei Rusii, avem nevoie de sprijinul Puterilor Centrale”⁹⁹. Și tot Carol exprima părerea că “Deoarece primejdiile ce amenință România din partea Rusiei sunt mai serioase decât necazul și durerea pentru răul tratament al românilor din țările ungurești, România caută ocrotire și siguranță la Tripla Alianță”¹⁰⁰. Inițiativa a aparținut atât oamenilor politici români (Titu Maiorescu, P.P.Carp – n.n.), dar și din partea oamenilor politici germani (Ottovon Bismarck – n.n.), chiar dacă în unele lucrări se încearcă, unilateral, să se exagereze fie inițiativele românești¹⁰¹, fie a celor aparținând Puterilor Centrale¹⁰². Oricum, apropierea nu a fost atât de simplă, existând multe probleme, ce trebuiau depășite, mai ales în privința relațiilor cu Austro-Ungaria. Condiția pusă de cancelarul Germaniei, Bismarck a fost categorică, drumul spre Berlin trece în primul rând pe la Viena¹⁰³. Cu eforturi succesive din partea ambelor părți a fost semnat tratatul de alianță dintre România și Austro-Ungaria, la 18/30 octombrie 1883, la Viena¹⁰⁴. Încheierea acordului din 1883 constituia un nou și important pas în stabilirea configurației diplomatice a perioadei care a precedat primul război mondial, un succes al diplomației românești. El permitea României să iasă din izolarea politică și diplomatică la care o condamnase Rusia și alte mari puteri și să desfășoare o politică proprie, a interesului național, în contextul creat de existența celor două blocuri militare¹⁰⁵. Rezultat al intereselor din acel moment al puterilor semnatare, el aducea anumite avantaje pentru fiecare dintre ele¹⁰⁶. Pentru România

⁹⁹ **Din viața regelui Carol I. Mărturii contemporane și documente inedite culese de Al.Tzigara – Samurcas**, București, 1939, p. 321.

¹⁰⁰ **Ibidem**.

¹⁰¹ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu – Zoner, **România și Tripla Alianță, 1878-1914**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.97 - 98.

¹⁰² **Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării**, Editura Universității “Al.I.Cuza” Iași, 1993, p. 255.

¹⁰³ **Ibidem**, p. 257

¹⁰⁴ **Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)**, Editura Politică, București, 1971, p. 467-469.

¹⁰⁵ **Cum s-a înfăptuit România modernă**, Editura Universității “Al.I.Cuza”, Iași, 1993, p. 246-247.

¹⁰⁶ **Ibidem**, p. 258

acest tratat i-a permis, în primul rând, să-și îndrepte toate eforturile spre opera de construcție internă, atât de necesară pentru un stat ce-și obținuse independența prin sacrificii materiale și umane.

Pe plan extern avantajele erau chiar mai substanțiale. Ea și-a atins obiectivul principal, o alianță cu Germania, chiar dacă indirectă, și o micșorare a pericolului de război cu Rusia, soluționând și câteva dintre divergențele ce subzistau cu Austro-Ungaria¹⁰⁷. Tratatul din 1883 putea contribui, și a contribuit, de asemenea, la o întărire a poziției guvernului liberal, prin susținerea sa externă. În cadrul și sub influența acestui tratat s-a derulat, în mare parte, politica noastră externă, timp de 30 de ani, cu urcușurile și coborâșurile inerente conjuncturilor internaționale care s-au manifestat. Caracterul secret al tratatului, cerut se pare de Bismarck și acceptat de Ion C.Brătianu i-au diminuat din eficiența acestuia, dar primul ministru român se temea și el, de reacția opiniei publice din regat, față de Austro-Ungaria. În acest cadru România și-a păstrat libertatea de mișcare, e drept cantonată în anumite limite, și nu a abandonat nici o dată pe românii din Ardeal. Memorandumul românilor din Transilvania împreună cu mișcarea memorandistă culminând cu procesul din mai 1894 au avut ample implicații asupra relațiilor dintre Austro-Ungaria și România. Cu măiestrie, lovitura a fost îndreptată împotriva lezării existenței de-sine-stătătoare a Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice, garanție – am adăuga noi – a viitoarei și fireștii unificări statale a neamului românesc. Memorandul demonstrează, în consecință, acest drept al țării transilvane. Cerându-se dreptate, în numele dreptului istoric și al locului firesc al românilor, se denunța politica de stat dualistă ca fiind “diametral opusă trecutului milenar și negând constituționalismul liberal și adevărat”.¹⁰⁸ Reverberațiile acestei acțiuni au grevat relațiile politice și diplomatice și după cum mărturisea un raport oficial că “Aici există convingerea că problema în cauză (Memorandumul și mișcarea memorandistă - n.n.) va deveni în mod necesar în regat o problemă cu caracter intern împotriva căreia actualul guvern sau oricare altul va fi neputincios să lupte, dacă nu se dorește să se compromită simpatiile României pentru alianța cu cei trei”¹⁰⁹. Începând cu anul 1903, România

¹⁰⁷ Keith Hitchins, **România 1866-1947**, Humanitas, București, p.161.

¹⁰⁸ Dan Berindei, **Temeiurile dreptului istoric și dreptului natural al Memorandumului**, în *Memoriile secției de științe istorice și arheologice*, seria IV, Tomul XVII, 1992, p.50

¹⁰⁹ **România. Documente străine despre români**, Ediția II, București, 1992, p.278

a urmărit cu mai multă atenție evoluția alianței franco-ruse, dar posibilitatea practică a unei apropieri de ea, nu se putea pune încă, la începutul secolului XX.

Liberalismul politic se concretizează, în perioada de care ne ocupăm, de două modificări ale constituției care nu au schimbat esențial înfățișarea:

a) în 1879, în urma tratatului de la Berlin, se modifica art.7 din Constituție privitor la reglementarea naturalizării străinilor, articol impus de marile puteri¹¹⁰;

b) la 8 / 20 iunie 1884 se modifică dispozițiile constituționale privind regimul electoral, prerogativele regelui ca șef al statului, precum și cele vizând întinderea și delimitarea hotarelor țării, regimul presei și cel al terenurilor rurale¹¹¹. Cum modificarea legii electorale a fost analizată în capitolul legat de evoluția regimului politic din România, ne vom permite să facem câteva observații fără să mai intrăm la o cercetare amănunțită:

- existența unor poziții divergente în cadrul Partidului Național Liberal în privința modificării legii electorale, de la soluția “colegiului unic”¹¹² până la “păstrarea vechiului sistem” aplicat până atunci¹¹³;

- s-a dorit, în fapt, o participare mai largă a unor categorii sociale, care se conturau deja în viața politică românească, dar în special a categoriilor ce urmau să se formeze, ca urmare a dezvoltării economico-sociale¹¹⁴;

- se urmărea o creștere a bazei sociale a electoratului ce se putea afla sub influența Partidului Național Liberal și evident, o restrângere a electoratului ce aparținea Partidului Conservator¹¹⁵.

În privința regimului presei, propunerea făcută de C.A.Rosetti este acceptată, și astfel, se interzicea arestarea preventivă, ceea ce ocrotea

¹¹⁰ Eleonora Focșăneanu, **Istoria constituțională a României (1859-991)**, Humanitas, București, 1992, p. 34-9.

¹¹¹ Angela Banciu, **Istoria vieții constituționale în România (1866-991)**, Casa de Editură și presă “Șansa” S.R.L., București, 1996, p.37.

¹¹² Paraschiva Cîncea, **Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat**, Editura Științifică, București, 1974, p.157 - 158.

¹¹³ **Ibidem**, p. 158

¹¹⁴ Radu Florian, Damian Hurezeanu, Alexandru Florian, **Tranziții în modernitate. România în secolele XIX-**, Editura Noua Alternativă, București, 1997, p.131.

¹¹⁵ C.Gane, **P.P.Carp și locul său în istoria politică a țării**, Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.304.

libertatea presei.¹¹⁶

Viața politică a continuat să fie agitată, mai ales că lunga guvernare a Partidului Național Liberal (până 1888 – n.n.) a trezit atât nemulțumirea opoziției (Partidul Conservator în special – n.n.) dar și a grupărilor dezidente din partidul de guvernământ (gruparea lui G.Vernescu; Partidul Liberalilor Moderați; gruparea lui Dumitru Brătianu liberalii radicali – n.n.). În general, fricțiunile și frământările din Partidul Național Liberal erau firești în măsura în care nu-i afectau coeziunea. Fiind vorba de o formațiune liberală în care tenta democratică era evidentă “Matricele acestor conflicte sunt antagonismele larvare între aleși și membrii aparatului, deputați de bază și oligarhici, oligarhici și rivalii lor, dar și doctrinari și pragmatici, politici și tehnocrați. Într-un partid democratic stârnește întotdeauna o oarecare neliniște faptul că în atmosfera sa interioară nu este puțină dezordine. Ordinea absolută este apanajul partidelor unice triumfătoare”¹¹⁷. Cert este că prin “dezertarea” unor politicieni capabili și prin orientarea sa de-a aduce în jurul său a unei “colectivități” docile și incapabile, Ion C. Brătianu este constrâns să preia personal conducerea unor ministere, împreună cu directorii acestora¹¹⁸. “Este epoca așa numitului vizirat, când Brătianu ca un vizir turc, conducea singur destinele României”¹¹⁹. “Răsturnarea” guvernului Brătianu de manifestările îndrăznețe ale Opoziției Unite din 13 / 25 martie – 15 / 27 martie 1888, ce îmbrăcau chiar forme antidinastice, în a forța mâna lui Carol I, asociate “cu o revoltă țărănească în satele din jurul capitalei” îl determină pe Ion C. Brătianu să demisioneze”¹²⁰. Se forma astfel, un cabinet junimist condus de Theodor Rosetti, soluție neașteptată pe care Gh.Panu îl numea, cu vădită ostilitate, “un instrument servil în mâinile regelui”¹²¹. Slăbit de luptele interne, atăcat și contestat de dezidențele liberale, partidul va trece printr-o perioadă de refacere, necesară și de uzura unei îndelungi guvernări.

---

¹¹⁶ Paraschiva Cîncea, **Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat**, Editura Științifică, București, 1974, p.165.

¹¹⁷ Philippe Brand, **Grădina deliciilor democrației. Pentru o lectură psiho-afectivă a regimurilor pluraliste**, Editura Globus, București, p. 97-98.

¹¹⁸ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 262-263

¹¹⁹ C.Gane, **P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării**, Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.303.

¹²⁰ **Ibidem**, p.372

¹²¹ Ion Mamina, Ion Bulei, **Guverne și guvernanți (1866-1916)**, Silex, București, 1994, p. 63.

După moartea lui Ion C.Brătianu¹²², fratele său preia conducerea partidului, Dumitru Brătianu, fiind singurul care ar fi putut atunci să adune toate grupările liberale dezidente¹²³. La 8/20 iunie 1892 murea Dumitru Brătianu¹²⁴, în fruntea partidului fiind ales D.A.Sturdza cu o orientare moderată, apropiată de conservatori¹²⁵. “Sturdza este om de ordine. Cât a fost numai președinte al comitetului nu a ieșit din sfaturile noastre. Dar acum, ca șef al partidului, va voi să lucreze după capul lui și mi-e teamă că o să ne facă pozne”, declara Eugeniu Carada, reproșându-i lui A.Stolojan, această propunere¹²⁶. Programul din 1892, a fost elaborat la Iași și “prevedea obiective care, aplicate, ar fi însemnat un mare progres în toate domeniile vieții social – economice și politice”¹²⁷. Judecând însă lucrurile, în mod obiectiv, programul este un “program electoral”, care vine după ce această generație de excepție (Ion C.Brătianu, C.A.Rosetti, Mihail Kogălniceanu – n.n.), dispăruse, și, era firesc, ca noul șef D.A.Sturdza să-și “motiveze locul”. Domnia legilor, sistemul electoral, problema țărănească, sistemul de impozitare, învățământul, la care se adăugau prevederi importante în privința armatei, finanțelor și al politicii economice alcătuiau elementele principale din program, care încercau să sugereze, e drept cu prudență, noile schimbări¹²⁸. Dincolo de nuanțele politicianiste, remarcate și de Titu Maiorescu, care mai reproșa lui D.A.Sturdza, revenirea la “vechile practici liberale”¹²⁹, liberalii rămăseseră tot “roșii” din epoca formării statului național.¹³⁰ Refacerea treptată a unității partidului, o politică tot mai activă, desfășurată în Parlament, dar și în presă, speculând și lupta românilor transilvăneni, permit revenirea liberalilor în fruntea opoziției

¹²² Sabina Cantacuzino, **Din viața familiei Ion C.Brătianu**, Îngrijire de ediție, introducere și note – Elisabeta Simion, volumul I, Editura Albatros, București, 1993, p. 186-187.

¹²³ Titu Maiorescu, **Istoria politică a României sub domnia lui Carol I**, Humanitas, p. 184.

¹²⁴ Anastasie Iordache, **Pe urmele lui Dumitru Brătianu**, Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 331.

¹²⁵ Apostol Stan, Mircea Ioșă, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p.277.

¹²⁶ M.Theodorian-Carada, **Eugeniu Carada (1836-1910)**, București, 1914, p. 96.

¹²⁷ Apostol Stan, Mircea Iosă, **Liberalismul politic în România**, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 278.

¹²⁸ **Ibidem**, p. 278-282

¹²⁹ Titu Maiorescu, **Istoria politică a României sub domnia lui Carol I**, Humanitas, p. 200.

¹³⁰ N. Filipescu, **Albii și roșii**, București, 1894, p. 3-15.

împotriva guvernelor de nuanță conservatoare. În perioada de care ne ocupăm s-au format 3 guverne liberale conduse de D.A.Sturdza¹³¹ și un guvern de cualiție, condus de P.S.Aurelian¹³², între care s-au intercalat, 9 guverne de nuanță conservatoare¹³³. Viața politică a fost extrem de agitată, mai ales în perioada 1888-1895 când neînțelegerile dintre partide, între grupările dezidente și cele două partide au îmbrăcat forme variate de manifestare, ilustrând în ultimă instanță și nu numai, diferențele ideologice existente, dar și lupta pentru puterea politică. Nu mai puțin adevărat este și faptul că factorii externi au influențat perioada, la care trebuie să adăugăm și preferința regelui față de unele personalități și grupări politice¹³⁴. Un ultim factor și probabil nu ultimul ca importanță a fost complexitatea construcției, a statului modern european, când latura doctrinară nu era conceptualizată, iar nuanțele, adâncite de temperamente diferite, stimulau pe oportuniști. Alternarea la guvern în condițiile confruntării¹³⁵, s-a instituționalizat treptat, de la instabilitate politică relativă (1888-1895) la o perioadă de stabilitate relativă (1896-1907).

În această perioadă, deși nu putem vorbi de o doctrină liberală, în sensul strict al noțiunii, putem să-i concretizăm componentele ei fundamentale, ce se nominalizează treptat, teoretizându-se în textura lor ideologică, fie în raport cu doctrina conservatoare, fie în practica curentă a construcției de stat. Și totuși, aceasta este perioada când șefi de partide, personalități politice (Ion C.Brătianu, P.P.Carp – n.n) fac declarații surprinzătoare pentru poziția pe care o aveau¹³⁶.

Cucerirea independenței de stat în 1877 a avut o înrăurire covârșitoare asupra dezvoltării economico-sociale, a modernizării infrastructurii, marcând începutul unei perioade de dezvoltare modernă mai susținută a organismului economiei naționale¹³⁷. Aceasta se

---

¹³¹ Ion Mamina, Ion Bulei, **Guverne și guvernanți (1866-1916)**, Silex, București, 1994, p.91-95; p.97-103; 109-115.

¹³² **Ibidem**, p. 95-97.

¹³³ **Ibidem**, p. 63-66; 67-69; 69-71; 71-76; 76-81; 81-91; 103-105; 105-109; 115-123.

¹³⁴ Traian Lungu, **Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888-1899)**, Editura Științifică, București, 1967, p.259-260.

¹³⁵ Gh. Iacob, Luminița Iacob, **Modernizare – Europeanism. Ritmuri și strategia modernizării**, volumul I, Editura Universității “Al. I.Cuza” Iași, 1995, p. 246.

¹³⁶ C.Gane, **P.P.Carp și locul său în istoria politică a țării**, Editura ziarului “Universul”, București, 1936, p.239 (În ședința Camerei, din 16 / 28 ianuarie 1880, Ion C. Brătianu, în calitate de prim ministru liberal declarase: “Și eu sunt conservator!”).

¹³⁷ **Progresul economic în România 1877-1977**, Editura Politică, București, 1977, p. 94.

integrează tot mai mult în circuitul economic european și pe plan mai larg chiar, ceea ce oferă posibilități sporite pentru promovarea civilizației moderne. Acest act fundamental trebuia sedimentat, după opinia lui I.C.Brătianu prin independența economică. “Românii sunt deja pătrunși că unei națiuni cucerite de tăișul sabiei îi rămâne dreptul de revendicare și mijloace de descotorosire, pe când, din contra, o națiune cucerită prin mijloacele economice este nimicită pentru totdeauna în drept și în fapt”¹³⁸. Ca atare, Partidul Național Liberal în activitatea sa a fundamentat ca element al doctrinei sale conceptul “prin noi înșine”, ca instrument al renașterii noastre politice, dar în special economice. Această “formulă” a mai fost discutată în anii 1848 – 1849, cu o textură mai generală, dar capătă aspecte practice și particulare după 1877. De fapt, în perioada de care ne ocupăm, ea surprinde, teoretic și praxeologic trăsăturile definitorii, dar și elementele de epocă, reflectând un crez, dar și o mentalitate:

A) Politica economică. Deși liberalismul economic îi este specifică politica liberului schimb, liberalii români concretizând că aceasta ar avea un efect dezastruos asupra economiei românești (vezi Convenția comercială încheiată 1875 cu Austro-Ungaria – n.n.) au adoptat, în marea lor majoritate o politică protecționistă¹³⁹. Toți (liberalii – n.n.) îmbrățișau ideea necesității dezvoltării industriei naționale ca o cale a propășirii economice generale, în urma căreia ar fi avut de câștigat, în egală măsură, și cei ce se îndeletniceau cu agricultura. Ei sunt, de asemenea, de acord în privința necesității de a adopta o politică economică protecționistă, cu scopul de a eluda tendința de acaparare a pieței interne de către valul de fabricate străine, mărfuri ale unei industrii mai dezvoltate și care concurează și sufocă activitatea industrială românească, atât cât era ea dezvoltată în acea vreme. Și aici s-au conturat două nuanțe relativ distincte. Una reprezentată îndeosebi de către P.S.Aurelian, care preconiza o dezvoltare graduală a industriei, începând cu întemeierea și dezvoltarea ei, ca sistem și milita pentru protejarea concomitentă a industriei atât pe plan extern, cât și pe plan intern¹⁴⁰. Cealaltă nuanță, preconiza întemeierea și dezvoltarea de la început, ca

---

¹³⁸ Scrisoarea este reprodusă în N.Bănescu, **Ion I.C. Brătianu, 1864-1927**, Craiova, 1931, p. 30.

¹³⁹ Ilie Puia, Justin Tambozi, **Istoria economiei naționale**, Editura Fundației “Andrei Șaguna”, Constanța, 1993, p.138-139.

¹⁴⁰ Radu-Dan Vlad, **Petre S. Aurelian. Omul și opera**, Editura Gordian, Timișoara, 1994, p.76-83.

sistem, a industriei mari, de fabrică, fără a neglija locul și rolul industriei mici și mijlocii, aceasta urmând a se dezvolta la adăpostul celei mari. Dincolo de cele două nuanțe, sensibil diferite s-au adoptat (până la denunțarea Convenției cu Austro-Ungaria – n.n.) o serie de măsuri ca: Legea pentru încurajarea industriei hârtiei (1884), Legea pentru încurajarea fabricării țesăturilor (1884). În 1886, este inaugurată politica economică protecționistă românească, având două direcții, protejarea vamală și încurajarea industriei.

1. Protejarea vamală a industriei¹⁴¹. În 1886 începe, războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România, care durează până în 1881, afectând grav exportul de vite și produse animale, fapt ce a dus la neglijarea creșterii vitelor, devenită nerentabilă. Dar ea a lovit Transilvania a cărei economie era organic legată de aceea a României¹⁴². În 1886 este adoptat Tariful vamal general care are un caracter net protecționist și căruia i se aduc o serie de modificări, în 1891, când protecția este micșorată, și în 1893, când ea este mărită. Tariful vamal general cuprinde 590 de articole, clasificate pe grupe de produse, taxele la import reprezentau în medie 10-15% ad valorem, fiind fără exagerări și discriminări. Tariful vamal proteja, apăra cu deosebire ramurile industriei ușoare și alimentare, care își propunea valorificarea resurselor naturale, ale solului, cu deosebire a materiilor prime ce proveneau din agricultură și a resurselor forestiere¹⁴³. Tariful vamal Costinescu, elaborat în 1904 și adoptat în 1906, stabilea taxe vamale mai mari, în medie între 10 – 25% ad valorem, și mai diferențiate pe grupe de produse. Taxele vamale erau mai reduse la mașini, instalații, semifabricate și materii prime care nu se găseau și nu se puteau fabrica atunci în țară¹⁴⁴.

2. Încurajarea industriei. A reprezentat a doua direcție de promovare a industriei, s-a aplicat concomitent cu protecția vamală și s-a concretizat în adoptarea unor legi de încurajare a întreprinderilor industriale. În mai 1887 este adoptată legea intitulată Măsuri generale

---

¹⁴¹ N. Clipa, Gh. Iacob, **Idei și fapte din istoria economică a României**, Editura Plumb Bacău, 1994, p.102-103.

¹⁴² Victor Jinga, **Principii și orientări ale comerțului exterior al României (1859-1916)**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p.227-228.

¹⁴³ **Ibidem**, p. 75-76.

¹⁴⁴ Mircea Iosa, Traian Lungu, **Viața politică în România 1899-1910**, Editura Politică, București, 1977, p. 104-106.

pentru a veni în ajutorul industriei naționale¹⁴⁵, prima lege care instituie sistemul de încurajare materială de către stat a industriei românești. Legea menționată consacră trei principii de încurajare a întreprinderilor industriale care se refereau la dimensiunea întreprinderii, tehnica și personalul utilizat, precum și la promovarea lucrătorilor români¹⁴⁶. Legea din 1887 s-a adresat industriei de fabrică, industriei mari, în accepțiunea timpului și nu face vreo precizare privind proveniența capitalului, ceea ce înseamnă că avantajele erau aceleași atât pentru întreprinzătorii autohtoni cât și pentru cei străini.

3. Dezvoltarea agriculturii. Creșterea economică și modificările structurale înregistrate de economia românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt dominate, în sensul larg al fenomenului, de agricultură. În decurs de o jumătate de secol 1864-1914, cu unele accente deosebite ce s-au manifestat în intervalul 1900-1914, problema agrară, respectiv agricultura și relațiile agrare, ocupă un loc fundamental în viața economică, socială și politică a țării¹⁴⁷. Deși recunoșteau existența unei probleme țărănești, cu un anumit specific¹⁴⁸ “apartenența clasei politice la clasa boierească (viața politică fiind dominată de ideea de reformă - n.n.) și independența sa economică, derivând din statutul de proprietari funciari, au amânat desigur rezolvarea deplină a chestiunii țărănești și a altor probleme sociale”¹⁴⁹. Totuși guvernele liberale au încercat în limitele programelor și a doctrinei lor (industrializarea României – “factor determinant” – n.n.) să amelioreze infrastructura agriculturii și implicit relațiile sociale agrare. Și totuși, putem aprecia că în perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea nu a fost formulată și promovată de către stat o politică agrară coerentă, bazată pe coordonate articulate și sistematic urmărite¹⁵⁰. De aici și mișcările și frământările țărănești care au debutat cu răscoala din 1888

¹⁴⁵ Gh. Iacob, **Economia României (1859-1939). Fapte, legi, idei**, Editura Fundației “Axis”, Iași, 1996, p.165-70.

¹⁴⁶ **Ibidem**, p.15.

¹⁴⁷ **Istoria economiei naționale a României**, sub redacția Prof.dr.doc M.A.Lupu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p.229-230.

¹⁴⁸ **Cum s-a înfăptuit România modernă**, Editura Universității “Al.I.Cuza”, Iași, 1993, p. 192-193.

¹⁴⁹ Vlad Georgescu, **Istoria Românilor**, Ediția a III-a, Humanitas, București, 1992, p.151.

¹⁵⁰ Victor Axenciuc, **Considerațiuni asupra formării organismului capitalist al economiei naționale în România**, în “Anale de istorie”, Anul XXI, 2/1975, p.165.

și a culminat cu marea ridicare țărănească de la 1907¹⁵¹.

4. Dezvoltarea infrastructurii.

a) Dezvoltarea transporturilor și comunicațiilor. Dezvoltarea economiei moderne a impus extinderea și diversificarea transporturilor și comunicațiilor. În perioada la care ne referim au fost inițiate și înfăptuite numeroase proiecte de dezvoltare a transporturilor feroviare, rutiere și a celor pe apă. Ca urmare a preocupărilor susținute aparatul căilor ferate a crescut în volum și s-a diversificat, a crescut și numărul mijloacelor de transport principale¹⁵². Paralel cu construcția de căi ferate și în strânsă legătură cu aceasta, autoritățile românești au acordat o atenție constantă amplificării transporturilor pe apă, atât celor fluviale cât și celor maritime¹⁵³. De menționat că mijloacele moderne de comunicație, telegraful și telefonul, sunt utilizate în România la numai câțiva ani de la descoperirea și aplicarea lor în țările de origine¹⁵⁴.

b) Comerțul. Se poate aprecia că în perioada la care ne referim, comerțul cu ridicata a făcut mari progrese atât în ceea ce privește volumul, cât și adaptarea la exigențele economiei naționale¹⁵⁵. Structura comerțului exterior reliefează însăși structura economiei românești, în export predominau cerealele care dețineau peste 80% din totalul exportului, urmate de lemn cu circa 5%, iar după 1900 și de petrol¹⁵⁶.

c) Circulația bănească. După adoptarea sistemului monetar național, în timpul războiului de independență, pentru susținerea efortului de finanțare ocazionat de acesta, s-a emis, pentru prima dată în țara noastră, banii de hârtie, în baza legii din iunie 1877¹⁵⁷. Trecerea la sistemul monometalist aur, în esență o măsură de consolidare a sistemului monetar, a înlăturat din circulație argintul și a eliminat agio-ul¹⁵⁸.

d) Sistemul bancar și creditul. Amplificarea și diversificarea

---

¹⁵¹ N. Adăniloae, **Răscoala țăranilor din 1888**, Editura Academiei R.S.R., București, 1988, p.262.

¹⁵² Victor Axenciuc, **Evoluția economică a României**, cercetări statistico-istorice, 1859 – 1947, Vol.I Industria, Editura Academiei Române, București, 1992, p.323-326.

¹⁵³ **Ibidem**, p.357-358.

¹⁵⁴ **Ibidem**, p.366-367; 368-369; 374-375.

¹⁵⁵ **Istorie economică**, sub redacția: prof.dr. N.Marcu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p.181-182.

¹⁵⁶ **Ibidem**, p.186.

¹⁵⁷ **Ibidem**, p.190.

¹⁵⁸ **Ibidem**, p.191-192.

producției și circulației de mărfuri și accelerarea evoluției pe calea modernă a economiei românești în general, au determinat preocupări susținute din partea oficialităților pentru instituirea unui sistem bancar și a creditului adecvate, inclusiv pentru înființarea unei bănci centrale de emisiune, care să faciliteze derularea tranzacțiilor comerciale și industriale, mișcarea activității economice. În aprilie 1880, Parlamentul României adoptă Legea pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, care constituie actul de naștere a Băncii Naționale a României, instituție care își începe activitatea la 1 decembrie 1880 și care reprezintă un moment crucial în construcția sistemului bancar și de credit modern din România. Potrivit statutului și legii de funcționare, redactate de Eugeniu Carada încă din 1879, Banca Națională cumula două funcții, întrucât ea era bancă unică de emisiune și bancă comercială centrală, funcții prin care a avut un rol important în întemeierea sistemului bancar modern, fiind nucleul acestuia¹⁵⁹. În momentul fondării, Banca Națională a fost concepută ca o bancă mixtă, de stat și particulară. Ea era o societate anonimă pe acțiuni cu capital subscris de 30 de milioane lei, la care statul participa cu o treime și particularii cu două treimi, prin subscripție publică. Potrivit legii, B.N.R. avea privilegiul emisiunii monetare pe timp de 20 de ani, care ulterior a fost prelungit. După înființarea B.N.R., ritmul de constituire de noi instituții bancare este mult accelerat¹⁶⁰.

e) Acumularea internă a capitalului bănesc, capitalul străin. Acumularea de capital în România a fost un proces întârziat și contradictoriu, lovindu-se de doi factori potrivnici:

- dominația străină asupra teritoriului românesc;
- menținerea târzie a relațiilor feudale, care au frânat și formarea brațelor de muncă libere și creșterea pieței interne¹⁶¹.

Insuficiența de acumulare internă de capital bănesc și imperativul restructurării și modernizării economiei românești, a întregii societăți, au impus intensificarea eforturilor proprii de acumulare și atragerea capitalului străin¹⁶². Atragerea capitalului străin s-a făcut, în general, pe trei căi: împrumuturi contractate de stat, concesiuni și investiții. În

¹⁵⁹ **Istoria economiei naționale a României**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p.284-285.

¹⁶⁰ **Ibidem**, p.286.

¹⁶¹ **Istorie economică**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p.212.

¹⁶² **Ibidem**, p.213-214.

funcție de contextul intern și extern, acestea au fost alternative sau simultane și au contribuit, într-o măsură mai mare sau mai mică, la valorificarea potențialului intern, în condițiile unei insuficiente acumulări interne de capital. Până la obținerea independenței capitalul străin în România ocupa o pondere ne semnificativă¹⁶³. După obținerea independenței de stat a României și, implicit, conturarea statutului ei european, condițiile de participare a capitalului străin sunt relativ ameliorate, o parte din contractele de împrumut anterior încheiate fiind renegociate și reeșalonate, convertite, în condiții mai ușor de suportat de către bugetul statului și contribuabilul român¹⁶⁴. Nevoia de împrumuturi mai mari și pe termene mai lungi crește odată cu accelerarea procesului de modernizare a vieții economico-sociale, concretizat în construcții de căi ferate, modernizări de porturi, de drumuri, construcția de clădiri publice. Întrucât realizarea unor asemenea obiective depășesc posibilitățile de moment ale bugetului statului, se apelează la credite externe, ceea ce duce la creșterea datoriei publice externe, de peste 10 ori¹⁶⁵. În această perioadă se cristalizează și concepția despre locul și rolul capitalului străin în economie. Dacă cei mai mulți dintre conservatori sprijineau încurajarea într-o măsură mai mare a capitalului străin, motivată într-o anumită privință, reprezentanți ai Partidului Național Liberal susțineau nevoia colaborării cu acesta în măsura în care puneau în valoare “munca și bogăția națională, asociindu-se cu dâșșii și lăsând în schimb o valoare echivalentă”. Atârnă de noi, afirma în 1883 - I.C.Brătianu, “ca să creăm o industrie și să nu mai fim în privința aceasta birnicii străinilor”¹⁶⁶.

B) Forța de muncă. Față de lucrătorii din industrie, cei mai mulți dintre liberali manifestau o viziune primitivă, mai ales asupra “ideilor subversive”, care se răspândeau la sfârșitul secolului al XIX-lea. Față de țărănime, așa cum am menționat, “statul să intervină cu greutatea sa” spre talerul balanței din partea țăranului, căci astfel proprietarul atârând prea greu, echilibrul amenință mereu să se strice”¹⁶⁷. Prin legile pentru vânzarea de pământ din moșiile statului (1881, 1884), ca și prin alte

---

¹⁶³ Ilie Puia, Justin Tambozi, **Istoria economiei naționale**, Editura Fundației “Andrei Șaguna”, Constanța, 1993, p.110-111.

¹⁶⁴ **Ibidem**, p. 111.

¹⁶⁵ **Ibidem**.

¹⁶⁶ Marin Nedelea, **Prim Miniștrii României (1859-1918). Ideile politice**, Editura Adevarul, București, 1994, p.144.

¹⁶⁷ Th. C.Aslan, **Politica agrară a României**, Atelierele grafice Socec, București, 1909, p.225.

măsuri luate până în 1907, acestea aveau un caracter ameliorativ, ușurând, într-o anumită măsură, situația țăranimii. De o schimbare structurală, se vorbea, ca de ceva îndepărtat, chiar dacă un radical ca C.A.Rosetti încerca să atragă atenția asupra ei. Școala, implicit sistemul de educație, este cuprinsă și ea în acest mers ascendent al vremii. Legea învățământului secundar și superior, din martie 1898, numită și “Legea Spiru Haret”, a deschis o perspectivă modernă învățământului, ea fiind completată cu legea privind organizarea învățământului profesional, din martie 1899. Cu toate eforturile făcute și în ciuda progreselor înregistrate, în România, în ajunul primului război mondial, analfabetismul era o realitate dureroasă, influențând calitatea forței de muncă¹⁶⁸.

Etapa liberalismului politic a fost un segment în dezvoltarea liberalismului românesc, concretizat printr-o serie de realizări de excepție: geneza Partidului Național Liberal, proclamarea independenței de stat, constituirea Regatului, modernizarea structurilor instituționale, ritmul alert al dezvoltării economico-sociale și un regim politic perfectibil. Se înfăptuia, astfel, o concordanță între instituțiile statului liberal și politica liberală, ca instrument de realizare; factorul politic devenind elementul de presiune și de executare a obiectivelor liberale. Perioada a avut în vedere, nu adaptarea societății la “modelele liberale”, ci, adaptarea “modelelor” la structurile românești, în care tiparul propus să păstreze specificul național. Au existat și nerealizări, ca și numeroase compromisuri, inadverdențe și renunțări, dar construcția realizată invita la o puternică recrudescență de interes pentru acțiunea politică purtată chiar în sânul instituțiilor democratice¹⁶⁹.

---

¹⁶⁸ **Istoria economică**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p.138.

¹⁶⁹ Philippe Brand, **Grădina deliciilor democrației**, Editura Globus, București, p.45.

TRAIAN VUIA ȘI REZISTENȚA FRANCEZĂ ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Dan Popescu

Între anii 1936 și 1939, savantul Traian Vuia se apropia de cercurile progresiste studențești și întreținea legături puternice cu socialiștii, militând pentru unirea tuturor forțelor progresiste franceze, pe baza constituirii Frontului Popular, pentru a stăvili agresiunea fascistă și invaziile sale brutale asupra unor țări și popoare ce făceau parte din Societatea Națiunilor.

Fasciștii italieni ocupă încă în 1935 Etiopia, înlăturându-l pe negusul Abisinei, Haile Selassie; cooperează, de asemenea, la intervenția Axei în Spania (1936-1939). Hitleriștii ocupă Austria (1938), Cehoslovacia (1938-1939) și invadează, la 1 septembrie 1939, Polonia, marcând începutul celui de-al doilea război mondial. Puterile occidentale, Anglia și Franța, cu toate că au intrat imediat în acest conflict, n-au mișcat un deget în sprijinul Poloniei. Colonelul Beck, ministrul de externe al Poloniei, a cerut în repetate rânduri să fie bombardate fabrici de armament, arsenale militare, puncte strategice, căi de comunicație ale agresorului, însă atât *Quai d'Orsay*, cât și *Foreign Office* nu au luat nici o măsură militară strategică în perioada războiului cu Polonia, ci doar mici acțiuni militare privind liniile „Siegfried” și „Magenot”.

De fapt, în toamna anului 1939 Germania n-a organizat nici o acțiune militară împotriva Franței și Angliei. În primăvara anului 1940, Hitler a ordonat ocuparea Danemarcei și a Norvegiei, minând strâmțorile Skagerat-Kategat, închizând astfel drumul marinei britanice spre Marea Baltică¹. În 9-10 mai, armata germană a atacat pe un front larg, începând de la Luxemburg până la Marea Nordului, călcând în picioare neutralitatea Olandei și a Belgiei, începând ofensiva împotriva armatelor franco-britanice staționate pe Meusa. „La 14 mai, frontul francez era străpuns pe o lungime de 60-80 km; superioritatea aeriană, diviziile blindate nu numai că demoralizează trupele, dar răspândesc teroarea în rândurile populației civile [...]; drumurile erau înghesuite de mașini, camioane, căruțe, armata fără număr a bicicletelor și sute de oameni ce

---

¹ I. Hurdubețiu, *Istoria Suediei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, p. 301.

porneau pe jos cu bocceaua pe umăr sau pusă într-o roabă pe care o împingeau”². Președintele Consiliului de Miniștri al Franței, Paul Reynaud, încearcă măsuri energice, înlocuindu-l pe generalul Gamelin cu generalul Weygand chemat din Orient, numindu-l președinte pe mareșalul Petain, înlăturându-l pe Daladier și numindu-l pe Mandel, care de fapt a avut un rol dominant în politica țării. Situația, însă, nu s-a echilibrat pe front, căci olandezii capitulează, iar regina Wilhelmina se retrage la Londra, iar câteva zile mai târziu, „regele Belgiei, Leopold al III-lea, capitula cu trupele de sub comanda lui”, căscând o prăpastie adâncă în dispozitivul armatelor franceze din Nord. „Forțele franceze luptau zi și noapte, aproape total epuizate – 40 de divizii franceze trebuiau să oprească atacul dușman format din peste 120 de divizii și blindate de sprijin”³.

După aceste înfrângeri, lordul Got, comandantul forțelor militare engleze, se gândea, încă în 19 mai, la o posibilă retragere spre Dunkerque. Armata germană, blindatele și diviziile mecanizate se scurgeau spre Amiens și Arras, iar în noaptea de 20 mai⁴, armata hitleristă a intrat în orașul Abberville, traversând și tăind toate comunicațiile forțelor militare din nordul Franței. Panzerelor germane înaintau cu o viteză de circa 40-50 km pe zi, ocupând numeroase orașe și sate, fără să întâmpine nici o rezistență.

În aceste momente critice, Hitler a ordonat generalului Hadler să fie prudent, încetinind înaintarea. Toate aceste măsuri militare au creat condiții pentru imbarcarea englezilor, în ziua de 24 mai, pe cele opt distrugătoare aparținând marinei regale britanice. În zilele următoare, prin spiritul de abnegație al unităților militare franceze și engleze, peste 1000 de vase, sprijinite de aviația britanică (R. A. F.), au evacuat 338.000 de soldați⁵.

Data fiind situația existentă, generalul Weygand nu vedea, evident nici o perspectivă ca francezii să continue lupta, iar mareșalul Petain se hotărâse deja că trebuie încheiată pacea⁶. În această situație disperată, Franța, prin vocea primului-ministru al Angliei, a cerut ca Statele Unite să intre în război, pentru a salva Europa de invazia fascistă. Prin ambasadorul

---

² J. Madaule, **Istoria Franței**, Ed. Politică, București, 1973, p. 212-213.

³ **Ibidem**, p. 213.

⁴ Ed. Heriot, **Pagini de Jurnal**, Ed. Flammarin, Paris, 1952, p. 349.

⁵ A. Maurais, **Istoria Angliei**, Ed. Politică, București, 1970.

⁶ W. Churchill, **Al doilea război mondial**, vol. I, Ed. Saeculum, București, 1998, p. 286.

Statelor Unite de la Londra, Kennedy, președintele SUA a trimis următorul răspuns: „... mesajul duminică m-a mișcat adânc... guvernul nostru va pune la dispoziția guvernelor Aliate materiale strategice... ne dublăm eforturile ca să facem mai mult. Minunata rezistență a armatelor franceză și britanică a impresionat profund poporul american”⁷.

La 16 iunie 1940, premierul Marii Britanii, Winston Churchill, a propus guvernului francez crearea Uniunii anglo-franceze și continuarea războiului, prin efectivele ambelor țări. Churchill a elaborat o declarație, propunând ca această Uniune să aibă o dublă cetățenie, cu organe comune de apărare, de poliție, externe, financiare și economice, precum și pentru continuarea războiului; sediul guvernului a fost stabilit în Nordul Africii. Miniștrii erau însă șovăielnici, iar oamenii lui Petain ce formau secția defensivă au adus acuzații violente („Franța sub tutelă”, „Distrugerea imperiului colonial francez împingând Franța în situația de dominion”)⁸.

Cu toate că făcea parte din acest guvern, Charles de Gaulle era pentru continuarea luptei împotriva agresorului. Cu de la sine putere, la 6 iunie, generalul de Gaulle, secretar de stat al ministerului apărării naționale, a ordonat vasului francez „Pasteur”, ce aducea armament din SUA, să se îndrepte către un port englez⁹. În această situație ambiguă, generalul Charles de Gaulle, în ziua de 17 iunie 1940, a părăsit Franța, aterizând la Londra, iar în 18 iunie, la orele 20, postul de radio britanic, difuza discursul generalului francez: „... trebuie să continuăm lupta pentru a repune Franța în drepturile ei și pentru a-i reda măreția, pentru zdrobirea învingătorilor de moment... chem pe toți francezii să salveze patria, să se înroleze în mișcarea ce s-a constituit. «Forces Françaises Libres»”. În aceeași zi, marele general a lansat, de pe teritoriul englez, cunoscutul apel: „orice s-ar întâmpla, flacăra Rezistenței franceze nu trebuie să se stingă și nu se va stinge”¹⁰.

La 22 iunie se semnează armistițiul, Franța fiind separată, printr-o linie de demarcație arbitrară, în două zone: una cuprindea 2/3 din teritoriu, ocupată de inamic, cealaltă rămânea „liberă” și guvernul francez își exercita aici suveranitatea sub controlul comisiilor de armistițiu germană și italiană, prizonierii, aproape 2.000.000 de militari, rămăneau în mâinile

⁷ A. Nevis, H. Steel Commager, **Histoire de Etas-Unis**, Paris, 1989, p. 675.

⁸ W. Churchill, **op.cit.**, p. 305.

⁹ **Ibidem**, p. 303.

¹⁰ Ch. de Gaulle, **Memorii de război**, Ed. Politică, București, 1969, p. 220.

învingătorului, iar flota franceză se găsea concentrată în diferite zone geografice: Mediterană, Oceanele Atlantic, Indian și Pacific. Germanii, prin guvernul de la Vichy, intenționau să folosească escadrilele franceze în interesul lor. Cercetând unele lucrări de specialitate, au ajuns la concluzia că, cele mai multe nave se găseau în porturile engleze Portsmouth și Plymouth, dar mici unități navale se aflau ancorate în porturile: Alexandria, Oran, Toulon, Dakar, Indochina, Madagascar¹¹. La 12 iulie 1940, guvernul Petain îl înlătură pe președintele Republicii a III-a Franceze, Albert Lebrun. Petain devine șeful Statului Francez, înlocuind mândra deviză a revoluției franceze, „Libertate, Egalitate, Fraternitate”, prin lozinca „Muncă, Familie, Patrie”¹².

În anii grei ai războiului, când teroarea hitleristă ajunsese la apogeu, când mii de patrioți au fost asediați, executați, deportați, antifasciștii români au participat alături de aceștia la mișcarea de Rezistență franceză, luptând în regiunea Parisului, în Provence, precum și la insurecția națională din 23 august 1944.

În locuința savantului român Traian Vuia din strada Dupont, în condițiile foarte grele ale ocupației hitleriste, antifasciștii români au făurit planuri legate de mișcarea de rezistență, difuzând fluturași, manifeste, chemări. Pentru meritele sale deosebite, de militant activ, cu toate că trecuse de 70 de ani, în 1943, când s-a constituit F. N. R. în Franța, Traian Vuia a fost ales președintele acestui comitet. În organul său de presă „Libre” se arată că F. N. R. este o mișcare de masă din care fac parte patrioții români provenind din toate păturile sociale și toate credințele politice. Emigranții români, în număr de aproape 14.000¹³, s-au înrolat în această mișcare, susținând-o cu toate forțele. În preambulul programului de acțiune al F. N. R. se preciza: „... noi românii din Franța, nu vrem ca națiunea franceză să ne confunde cu cei care-l slujesc pe Antonescu. Cei ce mănuiesc coasa, sapa și ciocanul, cei ce exprimă adevărata gândire românească... sunt alături de popoarele care luptă împotriva agresorului german”¹⁴.

În lunile iulie-august 1940, Hitler pregătește planul „Leul de Mare” cu scopul de a debarca în Marea Britanie, iar comandantul acestui front

---

¹¹ **Ibidem**, p. 224.

¹² Dan Popescu, **Colocviile Traian Vuia 2000-2001**, Ed. De Vest, p. 57.

¹³ **Ibidem**, p. 58.

¹⁴ **Ibidem**, p. 60.

este numit generalul Rundstedt, având la dispoziție 13 divizii și alte 12 de rezervă. Forțele militare germane erau adunate în porturile dintre Rotterdam și Boulogne, fixând debarcarea între orașele Brighton și Worthing; Doverul urma să fie capturat de pe uscat.

Statul-major naval a cerut pentru această debarcare ca forțele aeriene britanice să fie neutralizate, nu numai în zona de traversare, ci și din zona de debarcare¹⁵. Aici germanii dispuneau de peste 2.500 avioane, însă debarcarea a eșuat, din cauza raidurilor aeriene ale aviației britanice. În vara lui 1940, forțele militare italiene au debarcat în Grecia, însă cele 27 divizii sunt alungate în Albania. „Marina britanică pătrunde în portul Taranto, pricinuind numeroase pagube materiale flotei italiene”¹⁶. În aprilie 1941, forțele germane ocupă întreaga Grecie, iar în 20 mai au început ofensiva pentru cucerirea insulei Creta, în loc să-și îndrepte atenția spre Orientul Apropiat și Mijlociu, unde ar fi putut ocupa zone întinse, căci forțele militare engleze, prezente în regiune erau puțin numeroase.

În Franța oficială a lui Petain, unde dicta Gestapoul, s-a declanșat o puternică prigoană împotriva evreilor și a unor personalități care s-au opus regimului instalat, fiind arestați conducători și miniștri ai Republicii a III-a. În procesul de la Riom au fost condamnați și încarcerați: Leon Blum, Eduard Daladier, Paul Reynaud, Georges Mandel, iar alți patrioți francezi, fără judecată, au fost închiși într-o fortăreață sumbră din Pirinei, în lagărul de la Gurs¹⁷.

În Franța liberă, condusă de generalul de Gaulle, a continuat lupta, găsind o poziție strategică în spațiul african, unde patriotul general a mobilizat la luptă numeroși francezi și africani, constituind, la 23 septembrie 1941 „Comitetul Național Francez”, un organism competent să administreze și să apere interesele Franței libere. Astfel, „în Eritreea, francezii liberi și trupe engleze au lichidat dominația italiană în Africa orientală”¹⁸. La sfârșitul anului 1941, prin intrarea SUA și a Japoniei în război, conflictul european devine unul mondial. Prin intermediul Vichy-ului, Japonia ocupă Indochina franceză, forțele nipone atacând de asemenea Malaca și Singapor-ul englez. În anul 1942, flota americană are pierderi enorme, Filipinele și Indiile olandeze sunt cucerite de japonezi.

¹⁵ W. Churchill, , **op. cit.**, p. 332.

¹⁶ G. Proccaci, **Istoria italienilor**, București, 1975, p. 476-477.

¹⁷ Documente, **Români în rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial**, Ed. Politică, București, 1967, p. 416.

¹⁸ C. Mureșanu, **Imperiul Britanic**, București, 1967, p. 416.

Germanii nu pot cuceri Moscova și se împotmolesc la Stalingrad.

Schimbarea radicală a raportului de forțe pe marile fronturi a exercitat o puternică influență asupra mișcării de rezistență din Europa și, în special, pe teritoriul francez, unde în permanență a existat o intensă interacțiune, care s-a amplificat în anii 1943-1944, când luptătorii din Rezistență din Britannia, masivul central, Alpi, cu arme și muniții parașutate din avioanele aliate sau luate direct de la germani, se constituiau în „Consiliul Național al Rezistenței”, sub conducerea lui Jean Moulin, „unificatorul care a avut legături strânse și constante cu Londra și Algerul”¹⁹.

În această luptă a Rezistenței franceze s-au înregistrat și detașamente românești (care au dat lovituri serioase ocupanților germani), formate din studenții români care studiau în Franța, dintre care remarcăm pe G. Broila, V. Ionescu, I. Ureche și T. Popescu, care erau decisi să lupte împotriva elementelor fasciste în cadrul „Asociației studenților români”. Autoritățile de la București au cerut Rectoratului Universității din Paris să retragă bursele obținute de un număr de 15 studenți români²⁰. Legația României din Paris a lui Antonescu le-a anulat pașapoartele și cetățenia. Rectoratul Universității din Paris a refuzat satisfacerea cererii autorităților antonesciene²¹. Astfel, ziarele clandestine ale Rezistenței scot în relief, în numărul din 3 iulie 1943, faptul că „... în seara zilei precedente partizanul Iosif Clisici, numele de război Albert, matricola 10.012, a căzut în orașul Clichy, în lupta cu un detașament format din o sută de soldați SS”²².

Marele istoric francez Jacques Madaule (în **Istoria Franței**, vol. III, p. 256) sublinia, referindu-se la mișcarea de rezistență: „Franța se mobilizează în taină împotriva invadatorului și a regimului care s-a pus în slujba lui, toată lumea simte că se apropie ceasul luptei supreme; niciodată refrenurile Marseillesei nu au fost potențate de o semnificație atât de mare... se pregătește insurecția națională; victorie sau moarte – sunt cuvinte încrustate în toate inimile”.

În Franța, guvernul de la Vichy, în frunte cu vestita Miliție, un fel de gardă pretoriană, a creat un regim de teroare, folosind metode identice cu cele ale Gestapoului, camerele de tortură nefiind cu nimic mai prejos

---

¹⁹ Documente..., p. 37.

²⁰ **Ibidem**, p. 38.

²¹ **Ibidem**, p. 39.

²² Dan Popescu, **Românii în rezistența europeană**, în **Actualitatea Lugojeană**, martie, 1999, p. 12.

decât ale zbirilor germani. Și-au pierdut viața, în aceste condiții, peste 75.000 francezi, iar alte mii de cetățeni au fost deportați, însă Rezistența franceză a luat un și mai puternic avânt în lupta pentru zdrobirea inamicului. În acele momente dramatice a avut loc, între 14 și 21 ianuarie, Conferința de la Casablanca, unde au participat Roosevelt, Churchill, Eisenhower, generalii Alexander, Giraud și de Gaulle²³. Aici s-au discutat viitoarele operațiuni militare și s-a hotărât capitularea necondiționată, deschizându-se calea ca forțele franceze să se unească cu Mișcarea francezilor liberi din jurul lui de Gaulle, și să-i cuprindă, astfel, pe francezii din lume, aflați în afara stăpânirii germane²⁴.

În această perioadă, englezii ocupă Irakul și Iranul, care optaseră pentru regimul de la Berlin, și, asigură împreună cu SUA apărarea Australiei, Noii Zeelande și a Pacificului de Sud-Vest. În toamna anului 1942, armata a VIII-a condusă de generalul Montgomery începe ofensiva din Egipt, de la El Alamein, iar până în mai armatele generalului Rommel sunt împinse spre Tunis; Africa de Nord este cucerită și se creează condiții pentru debarcarea din Sicilia²⁵. În Oceanul Pacific, flota japoneză este înfrântă în Marea Coralilor și în Insulele Midway²⁶.

Eșecurile suferite de armatele Axei, pe toate fronturile, au determinat ridicarea la luptă a întregului popor francez. Deși decimată, rezistența a continuat lupta și și-a regrupat rândurile; armele îi parveneau în cantități mari, însă tot neîndestulătoare. Franța s-a mobilizat în taină împotriva invadatorului și a regimului care s-a pus în slujba lui.

La 6 iunie 1944 aliații au pus în mișcare operațiunea „Overlord”, la care au luat parte peste 3.500.000 de soldați, transportați cu 4.126 vase de transport, escortate de 1.213 nave de război, iar pentru asigurarea acoperirii aeriene au fost folosite 13.000 avioane²⁷. În august 1944 Comitetul Rezistenței Franceze pregătea insurecția națională, iar românii au participat alături de francezi pentru a pune în practică această mare acțiune.

Într-un manifest al F.N.R., intitulat „Către toți românii din Franța”, se sublinia: „... poporul francez pregătește insurecția națională inseparabilă de libertatea națională”. Manifestul se încheie astfel: „Români din Franța! Pretutindeni unde muncesc români și românce, ei

²³ Idem, **op. cit.**, în **Ibidem**, aprilie, 1999, p. 10.

²⁴ W. Churchill, **op. cit.**, vol. II, p. 182.

²⁵ A. Maurais, **op. cit.**, p. 678.

²⁶ G. Hani, **Istoria poporului japonez**, p. 185.

²⁷ Gh. Buzatu, **Războiul secret**, Ed. Junimea, Iași, 1973, p. 255.

trebuie să saboteze tot ce slujește nemților... toți românii valizi să intre în milițiile patriotice”²⁸.

În regiunea pariziană, în perioada 14-18 august sunt scoși din luptă peste 2.000 de soldați germani, 100 de camioane, atacate și distruse depozite de arme și de muniții. Tone de țepi pentru spargerea cauciucurilor sunt răspândite pe șosele. În cursul operațiunilor de curățire, sunt doborâți 150 milițieni colaboraționiști, trenurile nu mai circulă, din cauza grevei feroviarilor²⁹.

Rezistența este gata să înceapă lupta deschisă pentru a smulge eliberarea. În Manifestele difuzate, se putea citi: „Pariziene și parizieni, F. F. I. și milițiile patriotice sunt gata să-și recucerească orașul prin luptă directă”. Guvernatorul german von Chollitz a luat măsuri discreționare, în perioada 19-20 august. Cităm un fragment din comunicatul Marelui Stat Major german: „Guvernatorul militar este hotărât să mențină ordinea cu orice preț. În cazul unor noi sabotaje, atentate, vor fi luate cele mai severe și brutale măsuri de represiune... Comandanții de grupe tactice vor trebui să acționeze necruțător în zona lor și să curețe punctele de rezistență”.

La 19 august 1944, când s-a declanșat insurecția, patrioții români în frunte cu Traian Vuia au ocupat fosta legăție a lui Antonescu, transformând-o într-un adevărat punct de sprijin al insurecției franceze, din al XVII-lea arondisment³⁰. Pentru a coordona întreaga insurecție ce a cuprins Parisul, colonelul Rol, comandantul regional al Rezistenței, a cerut parizienilor să se unească toate organizațiile existente într-un șuvoi revoluționar, făcând apel la feroviarii care erau în grevă, la muncitorii din marile întreprinderi, la jandarmi și poliție. Un manifest al forțelor franceze din interior, semnat de comandantul regiunii Paris afișat pe majoritatea clădirilor, cerea sprijinul acestora.

Relatăm câteva fraze din manifestul editat de forțele Rezistenței: „Azi este datoria întregului corp al poliției să treacă de partea patrioților grupați în Forțele franceze din interior (F. F. I.). Va trebui să nu mai luați parte la arestări de patrioți, la percheziții, baraje, controale de identitate, paza închisorilor. Veți da ajutor Forțelor Franceze din Interior să-i doboare pe toți cei care vor încerca să-i slujească în acest fel pe dușmani”³¹.

²⁸ Dan Popescu, **op. cit.**, Ed. de Vest, p. 60.

²⁹ *** **Eliberarea Parisului**, Ed. Politică, București, 1967, p. 48.

³⁰ Ch. de Gaulle, **op. cit.**, p. 325.

³¹ *** **Eliberarea...**, p. 41.

Rezistența ocupă prefectura Parisului, unde a fost instalat noul prefect, domnul Luizet, trimis chiar de generalul de Gaulle. La apelul Rezistenței s-au prezentat peste 2.000 de cetățeni care au fost repartizați în toate arondismentele orașului. Patrioții au baricadat Prefectura, aducând saci de nisip ca să întărească apărarea. Nu aveau însă suficiente arme și nemții au atacat-o folosind tancuri care au spart poarta cea mare, însă soldații germani n-au putut intra în interior. Sticle incendiare „Molotov” au distrus două tancuri „Tigru” și au respins atacul forțelor germane. Germanii de la hotelul „Crillon” au deschis focul asupra pieții Concorde, făcând numeroase victime. Între timp la redacția cotidianului „Paris Soire” s-au tipărit manifeste și au apărut ziarele „Liberation” și „Frontul Național”, care au fost difuzate în întregul Paris. Manifestele apărute la 21 august în Parisul insurecționar răspândeau cuvântul de ordine al Comitetului Parizian de Eliberare și al Comandamentului F. F. I., care răsuna ca un tunet: „Toți pe baricade!”, „Rezistența controlează aproape toate sectoarele Parisului”, „La arme, cetățeni!”, „Parizieni, toți pe baricade!”, „Înainte... să nu rămână inactiv nici un cartier!”, „Bateți-vă, ca niște lei!”, „Insurecția a făcut la Paris să triumfe Republica”³².

O delegație pariziană codusă de maiorul Gallois s-a deplasat la Comandamentul anglo-american, la generalul Bradley, unde s-au purtat discuții pentru ca trupele aliate să acorde ajutor insurecției pariziene. Cu aprobarea comandantului-șef al armatelor aliate și cu sprijinul generalului francez Leclerc, s-a deplasat imediat divizia a doua blindată, care își începuse activitatea pe malurile lacului Ciad în Africa, iar în acele zile de august va elibera Parisul. În acest timp, prin intermediul consulatului suedez de la Paris, comandamentul german din capitala Franței a cerut „suspendarea generală a ostilităților în întreg Parisul. Nemții ar lăsa la dispoziția Rezistenței imobilele ocupate sâmbătă, iar Rezistența ar urma să nu mai atace trupele germane care vor trece Sena pe la Paris”³³.

În aceste zile fierbinți, mișcarea de Rezistență a românilor din Paris, condusă de Traian Vuia, a păstrat legături strânse cu Rezistența franceză, partizanii săi răspândind manifeste și ziare în arondismentul al XVII-lea. Din cercetările întreprinse reiese clar că Legația României nu a fost atacată de germani și aici s-au refugiat mulți tineri care au găsit adăpost sigur la Comitetul de rezistență al românilor.

---

³² **Ibidem**, p. 92.

³³ **Ibidem**, p. 75.

În seara zilei de 23 august 1944, Traian Vuia a organizat o ședință solemnă, omagiind ziua eliberării patriei noastre de sub dominația fascistă. Comitetul de rezistență parizian condus de patriotul înflăcărat Jean Marlier nu a aprobat încetarea ostilităților și lupta s-a declanșat cu multă intensitate, iar în dimineața zilei de 25 august intră în Parisul asediat divizia a doua blindată a generalului Leclerc. „Populația se lasă în voia bucuriei... a beției libertății regăsite... parizienii îl așteaptă pe Charles de Gaulle” care a sosit la orele 19³⁴.

Omul de geniu, cunoscut pe toate meridianele Terrei ca inventator al aparatului de zbor cu forță mecanică s-a retras la Garches, bolnav de hemiplegie, unde în sufletul lui curat și cinstit s-au cristalizat convingeri profund democratice. Francezii l-au iubit și cinstit, dând numele său unei piețe a orașului Montesson. Poporul francez a apreciat lupta Comitetului de rezistență al românilor și sacrificiile făcute de Traian Vuia.

Pe strada Obrevoire, pe o placă de marmură, sunt dăltuite imagini pline de eroism, mișcarea de rezistență franceză elogiind spiritul de sacrificiu și abnegația românilor în mișcarea de rezistență europeană. De asemenea, în orașul Clichy s-a amplasat o placă comemorativă, pe casa unde a fost împușcat un patriot român comandant al unui detașament de partizani, pe care se poate citi: „Cinstim memoria lui Iosif Clisici, mort pentru libertatea Franței. Cinstim curajosul popor român, care a dat pe fiul său Clisici”³⁵.

Într-un mesaj adresat guvernului român publicat în revista “La Roumanie Libre” din septembrie 1944 și la conferința din 9 octombrie 1944, ținută la Paris în Sala “Mutualité”, Traian Vuia sublinia că peste 60 de tineri eroi ce au făcut parte din F. N. R. au căzut pe câmpul de onoare al *Maquis*-ului francez, iar la cazarma din Really s-a format o unitate românească.

George Lipovan, în cartea sa **Traian Vuia – un pionier al aviației moderne** (Ed. Facla, Timișoara, 1972), amintește la pagina 205 câțiva eroi ce au căzut pe câmpul de onoare al Franței, dându-și viața pentru eliberarea ei și înfrângerea fascismului european (Iosif Clisici, Andrei Dragoș, Sâsz Zoltan, Călin Ioan, Lazăr Alexandrescu, frații Weis, Ștefan N. Pop, Ioan Petre, Nicolae Cristea ș. a.

³⁴ **La Roumanie Libre**, august, 1944, fila 2.

³⁵ Dan Popescu, **Românii în rezistența franceză**, Ed. Politică, București, 1969, p. 32.

SPIRITUL ISTORIOGRAFIC IORGHIST. 65 DE ANI DE LA MOARTEA SAVANTULUI

Jean Ciută

Noțiunea de **istoriografie** semnifică literal – scrierea istoriei (de la grecescul ”historia = istorie și graphe = scriere). Spiritul istoriografic reprezintă așadar, concepția, maniera cuiva de a cunoaște, a interpreta și a scrie istorie. Acest spirit poate fi influențat și determinat de mai mulți factori: gradul profesionalizării; puterea de cercetare și cunoaștere a fenomenelor istorice; nivelul dezvoltării societății în care istoricul trăiește și scrie; caracterul și temperamentul scriitorului; buna lui credință și interesul manifestat în prezentarea adevărilor istorice; posibilitatea cuprinderii ariei istorice cercetate etc.

NICOLAE IORGA (1871-1940) poate fi considerat pe drept cuvânt – istoricul, scriitorul, profesorul, ziaristul și omul politic român, care a întrunit toate calitățile ce i-au permis, ca nimănui altcuiva din istoriografia română, să cunoască și să scrie într-un stil propriu, istoria națională românească, dar și istoria universală¹.

La **27 noiembrie, anul acesta**, se împlinesc **65 de ani** de la tragicul eveniment al asasinării savantului, de către legionari, în liziera pădurii Strejnicul din apropierea Ploieștiului. Moment de comemorare dar și de reflecție asupra trecutului, prezentului și viitorul poporului român. Volumul și diversitatea scrierilor lui Nicolae Iorga depășesc imaginația omului obișnuit, cuprinzând peste 1300 de cărți și broșuri, aproximativ 20000 articole cu caracter istoric, literar și politic. A efectuat studii și cercetări în mai toate arhivele, bibliotecile, muzeele lumii, a fost un fervent animator al ideii naționale, al luptei pentru reîntregirea statal-națională; a condus gazeta ”Neamul

---

¹ Nicolae Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, Ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu Editura ”Minerva”, București, 1984, p. XIX.

Românesc” (1906-1940); a înființat în 1910 - Partidul Naționalist Democrat; președinte al Camerei Deputaților în 1919; prim-ministru (1931-1932); profesor universitar la Iași și București (1895-1940); membru titular al Academiei Române².

Spiritul operei istoriografice iorghiste conferă viziune unitară asupra fenomenelor istorice, înțelegând istoria ca pe un proces organic în centrul căreia se află popoarele și cu tribunii lor, acceptă necesitatea elitismului la nivelul tuturor categoriilor sociale, ca fiind purtătoare ale progresului uman. Savantul, consideră că, scrierea istoriei (istoriografia) necesită muncă, pricepere, intuiție și talent poetic. Iorga a studiat toate aspectele istoriei românești publicând peste 30000 documente; nenumărate monografii și sinteze (”Istoria Literaturii Române în sec. XVIII”; ”Istoria bisericii române” 1908-1901; ”Istoria armatei române” 1910-1911; ”Istoria comerțului românesc” – 1915; ”Istoria românilor din Ardeal și Ungaria” – 1915; ”Istoria românilor prin călători” 1920-1922; ”Războiul pentru Independența României” – 1927; ”Istoria lui Mihai Viteazul” –1935; ”Istoria Bucureștilor” – 1939; ”Locul românilor în istoria universală” – ediție franceză 1935-1936; ”Geschichte des rumänischen Volkes” – Descrierea poporului român-ediție germană; ”Histoire des Roumains et de la romanité orientale = istoria românilor și a romanității orientale”; ”Histoire de la vie byzantin” –1934 și ”Byzance après Byzance” –1935; etc., etc., culminând cu ”Essai de syntèse de l’histoire de l’humanité – 4 volume - 1926-1928; și în pregătire, rămasă neterminată, ”Istoriologia umană” = o istorie a lumii; asasinarea savantului împiedecând realizarea acesteia din urmă³.

Personalitate de excepție a istoriografiei contemporane – Nicolae Iorga – reprezintă tipul istoricului multilateral, preocupat de o gamă vastă a evoluției umane în plan economic, social, politic, cultural și științific. Enciclopedismul său este urmare a dezvoltării tradiției

---

² Lucian Baia, **Mari istorici ai lumii**, București, 1978, p. 108-109.

³ **Dicționar Enciclopedic Român**, vol. II, Editura Politică, București, 1964, p. 852.

stabilite de marii noștri cărturari și răspundea noilor cerințe ale cercetării istoriei secolului XX.

Nicolae Iorga a fost unul dintre cei dintâi istorici europeni care au pus problema necesității de a se observa în spatele faptelor care apar pe primul plan, forțele profunde care le determină, în sensul unei „istorii totale”. A intuit, ca puțini alții, conexiunea și interdependența fenomenelor care generează stări tensionale, cu legături profunde la nivel regional, zonal și continental. Neîntrecut cunoscător al detaliului istoric a fost preocupat permanent de întocmirea sintezelor istorice. Bucurându-se de un larg prestigiu internațional, Nicolae Iorga, a manifestat o concepție deosebită de aceea a contemporanilor săi în privința modului de a scrie istoria, ceea ce poate fi cu adevărat definit „spiritul istoriografic iorghist”. Situat în planul al doilea a preocupărilor pentru formă i se părea nepotrivită pentru domeniul atât de complex al istoriei, de aceea el regretă faptul că nu dispunea de mai mult talent poetic pentru a surprinde toate aspectele fenomenelor istorice cercetate și a face cunoscut această știință și disciplină școlară mult mai atrăgătoare.

Iorga compara pe istoric „ca pe un bătrân al nației sale” care prin experiența de viață are datoria nobilă să vorbească, chiar și atunci când părerea sa nu i-o solicită nimeni. Istoricul trebuie să aibă probitatea și curajul cunoștințelor sale, spune savantul, pentru ca prin opiniile sale să răspândească adevărurile despre trecut și prezent spre a propulsa constructiv viitorul.

La a **65-a comemorare** a marelui savant - istoric de reputație internațională - **spiritul istoriografic iorghist** trebuie să caracterizeze studierea, cunoașterea și scrierea istoriei naționale și universale în spiritul gândirii și acțiunii marelui savant. Nu întâmplător la vestea asasinării lui Nicolae Iorga, academii și institute științifice internaționale au cerut retragerea diplomelor și onorurilor conferite savantului, motivând că un popor care nu a știut să-și prețuiască o astfel de valoare nu merită să păstreze acele însemne.

Iorga și-a transpus în spiritul său istoriografic toate ideile, întreaga sa concepție despre istorie și societate, astfel că fiecare act al său își are corespondența în gândirea sa teoretică, gândire care avea un pronunțat caracter democratic repugnându-i-se extremele de orice fel. De aceea, pe drept cuvânt, un contemporan mualit afirma cu oarecare îndreptățire: ”.... Dacă Iorga nu era omorât de extremiștii de dreapta – în speță-legionarii – cu greu s-ar putea crede că ar fi scăpat cu bine din calvarul comunist...”. Pentru democrația românească astfel de aserțiuni sunt pline de semnificații și se subsumează spiritului iorghist.

GEORGE ENESCU ÎN POSTERITATE

Elena Artimon, Maria Coroi

Se împlinesc anul acesta 50 de ani de când în noaptea de 3 spre 4 mai trecea în nemurire George Enescu, Orfeul moldav care a fost “un ambasador al pământului, peisajului, cerului, sufletului românesc în ceea ce au mai specific”¹.

Despre “această poveste” care începe “acolo, departe pe plaiurile Moldovei și se isprăvește aici în inima Parisului” au scris numeroși critici. Studiul de față își propune să evalueze păstrarea memoriei marelui George Enescu prin case memoriale, opere de artă și activități culturale.

La 4 mai 1955 s-a decis organizarea Concursului Internațional “George Enescu” și a unui concurs pentru ridicarea unei statui lui Enescu, instituirea a cinci burse de studii “George Enescu”, transformarea casei părintești din Liveni (județul Botoșani) în Casa Memorială “George Enescu”, schimbarea denumirii satului Liveni, a pieței Ateneului Român și a Filarmonicii de Stat din București, urmând să poarte numele marelui artist.

Despre Liveni, “un sat ca toate satele, pierdut între sălcii și mesteceni”, George Enescu spunea că “Peisajul natal, cu tot ce e pe el, îl purtăm toată viața la noi – și e prezent în cântec, în poemă, în piatra sculptată, în pânza pictată, ca și în faptă. Fără el am fi serbezi”². La fel de prețioase erau: casa de la Cracalia pentru liniștea ei, în care își petrecea vacanțele în tovărășia tatălui și a fratelui său și cea de la Mihăileni unde era singuratic “numai cu mama”³.

La 6 mai 1956 se inaugurează la București, în casa lui George Enescu, “Expoziția permanentă George Enescu”, cu ocazia primei comemorări a morții marelui muzician ce cuprinde colecții referitoare la istoria muzicii, documente muzicale, partituri.

Un an mai târziu în Paris la Conservatorul Național de Muzică și la Operă are loc inaugurarea solemnă a două busturi ale lui George Enescu, oferite de Academia Română și Uniunea Compozitorilor create de sculptorii Marquete Lavirillier-Cosăceanu și Gheorghe Anghel.

Tot în acest an, la 29 septembrie, se dezvelește la Viena o placă comemorativă la casa unde a locuit George Enescu în perioada 1888-1893.

În septembrie 1958 se inaugurează la București, Muzeul “George Enescu”, al cărui director devine Romeo Drăghici, apropiat colaborator al marelui nostru muzician. În aceeași zi sunt inaugurate muzeele “George

---

¹ *Lupta*, 15, nr.4901, 18 octombrie 1936, p.5.

² Gavoty, Bernard, **Amintirile lui George Enescu**, Editura Muzicală, București, 1982, p. 22.

³ Al. Cosmovici, **George Enescu în lumea muzicii și în familie**, Editura Muzicală, București, 1990, p. 111.

Enescu”, unul în satul Liveni (județul Botoșani) și celălalt în orașul Dorohoi. Muzeul din Liveni păstrează jucării, cărți de povești, primele creații originale, pianina din copilărie; iar cel de la Dorohoi, mobilier, pian, viori, obiecte de îmbrăcăminte, scrisori originale, partituri, manuscrise (printre care opera Oedip și testamentul său). Tot la Dorohoi se află mulajele mâinilor sale și masca mortuară, luate la 4 mai 1955 în Paris de Marquete Lavirillier-Cosăceanu.

În al 50-lea an al vieții și-a construit singur, adică arhitectul Radu Dunescu a trebuit să țină seama de planurile sale, vila “Luminiș” de la Sinaia. Acolo au luat naștere: “Rapsodiile române”, “Concertul pentru pian, vioară, violă și violoncel Numărul 1 în Re major, Opus 16”, numeroase sonate. În vara anului 1924, doar într-o lună și câteva zile după ce fusese începută la Tescani, a fost plămădită “Sonata pentru pian în Fa diez minor, Opus 24, Numărul 1”. Dar înainte de toate trebuie menționată opera Oedip compusă în parte la Sinaia și la Tescani. Alexandru Cosmovici care-l vizitează o descrie astfel: “Vila arăta ca o culă, conac de țară dezvoltat în înălțime și având tradiționalul turn mărghiaș din care priveai peste zări și căruia în Moldova i se zicea “foișor”. Totul prin înfățișarea simplă a exteriorului îmbiind cu gândul spre trecut dădea impresia unui loc de retragere, izolare, adâncă reculegere într-o poiană înconjurată de brădet unde imaginația creatoare să-și poată lua liber zborul”⁴. La fel de simplu era și interiorul “o pianină, o masă simplă de lucru, câteva scaune, un divan. Atât! Aici în cadrul acesta mai mult sărăcăcios, maestrul Enescu dăruiește neamului său comori somptuoase de creațiune artistică”⁵. La 10 decembrie 1947 George Enescu donează vila Luminiș din Sinaia pentru “înființarea unui înalt așezământ cultural cuprinzând și casa de odihnă”⁶ pentru artiști și intelectuali români sau străini care vor fi desemnați de un Comitet Consultativ condus de Mihail Jora. După o perioadă de restaurare, a intrat în circuitul național sub denumirea “Casa memorială George Enescu”.

Un alt loc în care-i plăcea să stea era casa soției de la Tescani. Aici se simțea “confortabil, bine așezat, dar nu mai mult de o lună”. Era aerul și liniștea în care el compunea în timpul verii odihnindu-se, la masa de lucru, de zbuciumul colindatului prin lume și al concertelor oboșitoare. Pentru că la Tescani “era multă forfotă”, avea o odăiță rezervată lui unde “lucra în tihnă și cu mult spor”⁷. Donată Ministerului Artelor, la fel ca vila Luminiș, casa de la Tescani a devenit un așezământ de cultură în care, din mai 1980 se dă în circuitul public expoziția permanentă “George Enescu.” Astăzi, Centrul Cultural Rosetti Tescanu-George Enescu organizează anual câteva

---

⁴ *Ibidem*, p.91.

⁵ *Iașul*, 6, seria II, nr.116, 14 octombrie 1938, p. 2, 3.

⁶ Cosmovici, Alexandru, *op.cit.*, p. 184-185.

⁷ *Ibidem*, p. 110.

evenimente culturale: Tabăra Internațională de Artă, Gala Tinerilor Artiști.

Viața marelui artist este legată și de orașul Paris unde avea o locuință la 26 Rue de Clichy, la parterul unui bloc plasat într-un colț retras. Camera de lucru impresiona prin cele două biblioteci, una cu literatură și alta cu muzică în care erau așezate pe rafturi de sus până jos toate volumele, 45 la număr, aranjate în ordinea anilor de apariție (1851-1895) ce conțineau întreaga operă a lui J.S.Bach. În fața acestei grandioase colecții Enescu așezase fotografia donatoarei Carmen Sylva care în colțul din dreapta jos, cu litere rotunde, mari reamintea un adagiu cunoscut: “Unde încetează cuvântul, încep sunetele”, semnată Elisabeth.

Întreaga lume artistică a organizat și organizează numeroase acțiuni comemorative dedicate maestrului, cel care “Va rămâne pentru mine Absolutul prin care eu judec pe alții” cum afirma faimosul său elev Yehudi Menuhin. Cea mai importantă manifestare culturală a fost înființată în anul 1958 ca semn al recunoașterii geniului enescian, pentru a omagia viața și creația marelui compozitor român: Festivalul și Concursul Internațional “George Enescu”. Primele ediții ale acestui festival și concurs au reunit nume sonore ale vieții muzicale internaționale printre care amintim: Lordul Yehudi Menuhin, David Oistrach, Sviatoslav Richter, Herbert von Karajan. În 1971 s-a sistat datorită diminuării de fonduri iar după 1989 festivalul a reintrat pe făgașul normal. Ediția din 1989 l-a avut ca Președinte de Onoare pe lordul Yehudi Menuhin.

Hotărârea numărul 214 din 24 martie 2005 stabilea măsuri pentru organizarea celei de-a XVII-a ediții a Festivalului “George Enescu” din acest an a cărui președinte onorific și director artistic a fost Ioan Holender. În cadrul festivalului și concursului au fost organizate expoziții de fotografie: “Ipostaze Muzicale” (de Eugen Oprina, în Sala Mare a Palatului) și “George Enescu – portrete din arhiva muzicală” (în Aula Muzeului Național “George Enescu”). De asemenea, s-a organizat o expoziție de autografe ale celebrităților muzicale prezente la Concursurile și Festivalurile Internaționale George Enescu între anii 1958-1970.

La festival au participat: 6 orchestre simfonice din străinătate, 5 orchestre simfonice din România, 7 orchestre de cameră din țară și străinătate, 4 cvartete și 2 cvintete.

Concursul a fost organizat pe trei secțiuni: compoziție, vioară și pian. La secțiunea compoziție au participat 56 de lucrări din 23 de țări, la vioară s-au înscris 30 de concurenți din 23 de țări, iar la pian 30 de concurenți din 13 țări.

În premieră, pe continentul american, a fost interpretată opera “Oedip”. Spectacolul a fost însoțit de un simpozion și un recital care a avut ca punct central al programului creația enesciană.

Artiștii români au imortalizat geniul lui George Enescu prin sculpturi, desene, picturi, cum ar fi cele aparținând lui Ion Irimescu, Gheorghe Dimitrie Anghel, Ion Jalea, Constantin Baraschi, Corneliu Baba,

Jean A. Steriade. Lui George Enescu i-au fost făcute multe desene, picturi, sculpturi, medalii, caricaturi, afișe pentru concerte și festivaluri. Enescu a fost înfățișat în momentele sale creatoare, într-o expresie de maximă încordare și profundă trăire a artei sale. În orașul Bacău sunt două sculpturi realizate în memoria artistului: una aparține artistului Aciobăniței Mera Vasile – din fața Muzeului de Artă, iar cealaltă se află în holul sălii de concerte Ateneu, sub semnătura lui I.K. din 1881. Lângă casa de la Tescani, unde Enescu își alesese locul de veci, se află un mormânt simbolic, un cenotaf cu chipul marelui artist, din bronz, ce pecetluiește memoria sa în țara în care s-a născut și pe care a iubit-o cu patimă.

În “Anul George Enescu”, B.N.R. a pus în circulație o monedă din aur cu valoarea nominală de 500 lei inscripționată “50 de ani de la trecerea în eternitate a lui George Enescu”.

George Enescu, un maestru al culturii muzicale românești, a fost apreciat pentru activitatea sa fiind ales în 8 iunie 1916 membru de onoare al Academiei Române iar în 1932 devenind membru cu drepturi depline prin moartea lui Iacob Negruzzi. Au votat 29 de membri prezenți, 26 cu bile albe și 3 cu bile roșii.

Propus de Henri Robaud în 1929 este ales membru corespondent al Academiei de Arte Frumoase din Paris.

Este firesc ca despre așa o mare personalitate care spunea “Nu mi-am servit țara decât cu armele mele – pana, vioara și bagheta mea.” să se scrie și să se vorbească foarte mult în “Anul George Enescu” înscris în calendarul UNESCO. Remarcăm lucrările lui Bernard Gavoty “Amintirile lui George Enescu” (o ediție bilingvă română-franceză, în traducerea Elenei Bulai), a lui Viorel Cosma “Un muzician român singular”, a lui Vasile Doroș “George Enescu în constelația muzicii universale” și a lui Clemansa Firica “Enescu – relevanța secundarului”. O lucrare interesantă este setul de partituri (6 caiete) sub semnătura lui Sherban Lupu.

În acest ceas aniversar, cele mai potrivite, ni se par gândurile marelui istoric Nicolae Iorga: “S-a ridicat dintre buni moldoveni din părțile de sus, pline de trecut și poezie un copil care a minunat pe cei mai cunoscători ai unei arte pe care o avea din instinct. Și copilul s-a făcut tânărul, veșnicul tânăr, nou ca în ziua întâia când a înflorat strunele vioarei cu atingerea sufletului”⁸.

---

⁸ M. Voicana, Firica Clemansa, Alfred Hoffan, Elena Zottoviceanu, **Monografia George Enescu**, Editura Academiei, București, 1971, p.689.

APA – ELEMENT PRIMORDIAL. REPREZENTĂRI SIMBOLICE, CREDINȚE, CULTE, RITURI ȘI RITUALURI

Livia Liliana Sibișteanu

Omul – ființă creată sau omul – ființă evoluată dintr-o altă ființă, „alungat” în natură sau „trezit” în natură a trebuit să facă totul pentru a supraviețui. A observat, a explorat, a conștientizat și și-a pus întrebări. Atunci când nu a găsit răspunsuri, a creat mituri, când nu a putut face față vitregiilor naturii, a săvârșit ritualuri. Omul a înțeles, în cele din urmă, că nu poate supraviețui fără o credință. Credința l-a ajutat să cunoască, iar natura, după C.I. Gulian, i-a determinat „reacții existențiale”¹ (Cel mai relevant exemplu, în acest sens, este atitudinea față de natură a lui Ulysse – personaj simbol, care reprezintă voința poporului grec în cucerirea mării. Acesta, cu îndrăzneală, răbdare, inteligență sau șiretenie, uneori săvârșind ritualuri pentru că nu-i uita niciodată pe zei, cu ochiul minții a admirat și a descoperit minunile și misterele naturii).

În lupta pentru existență, omul a descoperit că nu poate supraviețui fără apă, că apa întreține viața și face ca aceasta să fie veșnică. Omul a început să săvârșească ritualuri ale cultului apei pentru perpetuarea vieții, aici pe pământ, dar și ritualuri care țineau de credința în nemurirea sufletului, pentru veșnicia eternă a celui plecat Dincolo. Pentru el, apa a devenit element primordial, alături de foc, pământ, aer.

Apa – element primordial simbolizează înțelepciunea divină, fecunditatea și fertilitatea este purificatoare, regeneratoare, vindecatoare și judiciară².

Reprezentări simbolice ale apei. Zeități

a) Reprezentări simbolice ale apei

Primele reprezentări grafice ale apei se găsesc încă din paleolitic, pe obiectele din os. Semnele apei erau și au rămas până în zilele noastre, liniile ondulate sau în zig-zag, spirala (aceasta din urmă,

---

¹ C.I.Gulian, **Mit și cultură**, Editura Politică, București, 1968, p. 143.

² Livia Liliana Sibișteanu, **Apa – element primordial și simbolurile ei în religii**, în *Zargidava. Revistă de istorie*, Editura Conexiuni, Bacău, 2004, III, p. 90-101.

reprezentând totodată fecunditatea acvatică dar și lunară). Zig-zag-ul este și cea mai veche hieroglifă egipteană pentru apa curgătoare³, este litera M din alfabet care este simbolul apei⁴ (fenicienii numeau litera M „men”, apă)⁵. În limba sumeriană „a” însemna „apă” și „spermă”, „zămislire”, „generare”. În mitologiile amerindiene, semnul pentru apă este un vas, care are pe el înscrise embleme lunare, în care cade o picătură de apă, dintr-un nor⁶. Pentru ploaie, semnele cele mai des folosite în toate culturile au fost liniile verticale întrerupte și hașururile⁷.

Unii filosofi, ca Pitagora și adepții lui, Timeu din Locru și Platon i-au atribuit apei icosaedrul cu douăzeci de baze triunghiulare și unsprezece unghiuri solide⁸. Alchimistii, subliniind contrastul apei și al focului, au reprezentat apa prin semnul inversat al focului, adică un triunghi isoscel cu vârful în jos, care este, de asemenea, un semn lunar. Când cele două semne antitetice se intercalează se obține „focul fluid” sau „apa de foc”, prin unirea elementelor contrastante ale apei și focului⁹.

Apa ca și focul are cele mai multe simboluri datorate atributelor ei cât și răspândirii cultului apei la toate popoarele și în toate etapele istorice.

Semnele sacre ale apei sunt tridentul, care este și semn pentru foc în cultele greco-romane¹⁰, crucea egipteană (ankh) care simbolizează deopotrivă viața și moartea, Universul și aerul¹¹, peștele care simbolizează în creștinism botezul cu apă¹², pasărea-fulger, aducătoare de ploaie în cultele amerindienilor din nord-vest¹³.

³ Mircea Eliade, **Tratat de istoria religiilor**, Editura Humanitas, București, 1992, p. 185.

⁴ Solas Boncompagni, **Lumea simbolurilor**, Editura Humanitas, București, 2004, p.241.

⁵ Ivan Evseev, **Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale**, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p.28.

⁶ Mircea Eliade, **op.cit.**, p.184.

⁷ Virgil Vasilescu, **Semnele cerului – cultură și civilizație carpatică**, Editura Arhetip – Reneșterea Spirituală, Chișinău, 1994, p.62.

⁸ Solas Boncompagni, **op.cit.**, p.178.

⁹ Clare Gipson, **Semne și simboluri**, Editura Aquila, Oradea, 1993. p.75

¹⁰ **Ibidem**, p.32.

¹¹ **Ibidem**, p.129.

¹² **Ibidem**, p.40.

¹³ **Ibidem**, p.43.

Cifra apei este, după Pitagora, cinci, care este și cifra omului și a celorlalte elemente primordiale: foc, pământ, aer, eter¹⁴.

Culoarea apelor primordiale este albastrul¹⁵, a adâncimii apelor este negrul¹⁶, a apelor regeneratoare și purificatoare, căroră botezul le datorează semnificația simbolică, este verdele. Zeii marini, nimfele erau reprezentate în antichitate, înveșmântate în haine verzi, animalele ce le erau jertfite purtau bentițe verzi, iar poeții își închipuiau fluviile, cu plete verzi¹⁷.

Metalul care corespunde apei este argintul, care aparține lanțului simbolic lună-apă-principiu feminin¹⁸.

Din punct de vedere astronomic, apa corespunde solstițiului de iarnă, care deschide faza descendentă a ciclului anual¹⁹. Punctul cardinal corespunzător apei este nordul, la majoritatea popoarelor (la azteci este estul, iar la tunguși este vestul)²⁰, iar anotimpul este iarna²¹.

În Cosmos, apa este unul dintre simbolurile Lunii datorită relației satelitului cu ciclurile naturale, în special cu marea²².

Piatra prețioasă care simbolizează apa dar și luna, femeia este perla²³.

În corpul omenesc, care reprezintă microcosmosul, apei îi corespund sângele, rinichii, vezica urinară²³.

Animalele care simbolizează apa sau ploaia, diferă de la un popor la altul: tigrul negru și broasca țestoasă la popoarele din Extremul Orient, jaguarul la tolteci, broasca la celți (reprezintă puterea tămăduitoare a apei), calul de mare la greci și romani, melcul și scoica la majoritatea popoarelor, caracatița la popoarele mediteraneene (melcul, scoica, caracatița sunt simboluri, de asemenea, pentru lună),

¹⁴ **Ibidem**, p.86.

¹⁵ Jean Chevaliere, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, Editura Atemis, București, 1994, vol. I, p.79.

¹⁶ **Ibidem**, vol.II, p.335.

¹⁷ **Ibidem**, vol.III, p.436.

¹⁸ **Ibidem**, vol.I, p.139.

¹⁹ **Ibidem**, vol.III, p.244.

²⁰ **Ibidem**, vol.III, p.137.

²¹ **Ibidem**, vol.I, p.109.

²² Clare Gibson, **op.cit.**, p.21.

²³ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol.III, p.66.

²³ Teodor Caba și Marius-Theodor Caba, **Acupunctura-metodă străveche**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.19.

lebăda (simbolizează și focul)²⁴, câinele la celți²⁵. Boul alb, care este simbol solar în majoritatea religiilor, simbolizează ploaia fecundă a cerului²⁶, după cum dragonul, care se identifică cu focul la hinduși, face să țâșnească izvoare, producând și el ploaia cerească care fecundează²⁷. În afară de dragon și alte creaturi fantastice sunt simboluri ale apei: Capricornul, peștele-țap și Makara, peștele-crocodil reprezintă apa dătătoare de viață, Leviathanul, peștele-șarpe este haosul primordial al apelor, Scylla, ninfa transformată de Circe în monstru marin, este puterea întunecată a apei²⁸.

b) Zeități ale apelor

În faza mitogenezei fundamentale, apa ca și celelalte elemente primordiale a fost aproape întotdeauna personificată, „uneori , până la cel mai concret antropomorfism”²⁹. În majoritatea religiilor aproape fiecare râu și fluviu aveau câte o zeităte, un duh sau un geniu al apelor. Zeitățile apelor sunt numeroase și nu le vom enumera pe toate. Ne vom opri la câteva dintre aceste zeități, pentru a scoate în evidență atributele lor omenești.

În mitul fenician „Baal și Yam”, păstrat fragmentar pe tăblițele de la Ugarit, se relatează lupta dintre Baal și Yam (marea), cauzată de invidia, atât de omenească, a lui Baal față de Yam, căruia Zeul El-părintele zeilor i-a construit un palat. De asemenea, Baal îl bănuia pe Yam că i-ar râvni locul, bănuială întreținută de zeii aflați în jurul lui Baal. Baal este fiul lui El, este „stăpânul pământului”, însă numele său propriu Hadad Haddu și atributele lui indică că ar fi zeul furtunii, al apelor dezlănțuite. În lupta cu Yam, Baal este învingător³⁰. Locuitorii din Ugarit îl cinsteau pe Baal, pentru că el l-a învins pe Mot, zeul uscăciunii și secetei, aducând oamenilor ploaia, pentru că era milostiv și-i ajuta pe oameni. Dacă El – tatăl său este rege al zeilor pentru natura lui divină, pe Baal oamenii l-au prezentat ca rege al zeilor,

²⁴ Clare Gibson, **op.cit.**, p.107-113.

²⁵ Simone Deyts, **Sequana, guéris-moi**, Notre Histoire, Nr.113, Paris, 1994, p.17.

²⁶ Ivan Evseev, **op.cit.**, p.65

²⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol.I, p.462.

²⁸ Clare Gibson, **op.cit.**, p.132-134.

²⁹ Victor Kernbach, **Miturile esențiale**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p.127.

³⁰ “Baal și Yam”, în Gândirea feniciană în texte, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.180-193.

pentru bravurile sale. Textele din Ugarit nu pomenesc nimic în ceea ce privește legăturile lui Baal cu Anat, zeița războinică, identificată uneori cu Athena. În aceste texte se relatează despre ajutorul dat de Anat lui Baal în lupta cu Mot. Nu se știe dacă Anat a fost sora sau soția lui Baal, cum nu se cunoaște cu cine a avut Baal pe cele trei fiice. Inportante sunt însă faptele prezentate în aceste texte care demonstrează că Baal se comporta ca oamenii, că avea familie, sentimente, doar faptele lui îl ridicau deasupra semenilor. Cultul lui Baal s-a răspândit la evrei și egipteni. În epoca elenistică și romană, Baal a devenit Zeus Cassius, în epoca creștină Sfântul Ilie, la musulmani Khidr³¹.

La greci, cel mai puternic, dintre zeitățile care reprezentau apele, era zeul mării Poseidon, numit de romani Neptun, fiul lui Cronos și al Rheel (la începuturi, zeul apelor, al stării vremii, ploilor, furtunilor a fost Zeus, fratele lui Poseidon, numit „Zeul Plouă”)³². Poseidon a primit împărăția apelor, după lupta împotriva Titanilor, când a fost împărțit Universul. Probabil i s-au dat apele, pentru că era neliniștit și iute la mânie, ca apele dezlănțuite. Faptele sale arată că nu era deloc iertător: s-a răzbunat pe Leomedon, regele Troiei, pentru că nu l-a răsplătit pentru ajutorul dat, împreună cu Apollo, la construirea zidurilor cetății, trimițându-i un monstru marin să-i devasteze țara, pe Ulysse care i-a ucis un fiu, pe ciclopul Polyphen, urmărindu-l, înghițiându-i corăbiile, lăsându-l să rătăcească pe mări, probabil, ca „să caute motivele mâniei sale și să încerce să o potolescă”³². Poseidon își avea palatul și soția (regina Amphitrite) pe fundul mării, domnind peste poporul fără număr al peștilor și monștrilor. Deși era mereu însoțit de delfini, cai și câini de mare, el încăleca pe un cal înaripat, Pegas (în Grecia geniul apelor apare sub forma unui cal). El are raporturi la fel de strânse cu calul (care este și simbol solar și al focului) ca și cu apa. În Pelopones, pe uscat, este numit Zeul – Cal ca și acel al cutremurelor de pământ (în credința populară, cutremurele sunt provocate de erodarea pământului datorată râurilor care se afundă în pământ și apar în alt loc). Cu o lovitură de trident, Poseidon făcea să țâșnească ape, insule sau să le scufunde, făcea să închege lacuri. Însuși calul său, printr-o lovitură de

³¹ Constantin Daniel, **Gândirea feniciană în texte...**, p.223-229.

³² A. Bonnard, **Civilizația greacă**, Editura Științifică, București, 1967, vol.I, p.163.

³² **Ibidem**, p.160.

copită, a făcut să țâșnească izvorul Hippocrene („izvorul calului”), pe muntele Helicon, din Beoția³³.

Grecii ca și fenicienii și-au creat zei ai mării războinici și neliniștiți ca însăși marea, dar și buni, săritori, generoși pentru că marea le asigura hrana și era calea spre alte teritorii. Poseidon este mai neliniștit decât Baal, pentru că și grecul este mai neliniștit decât fenicianul, în veșnicele sale rătăciră, căutări și întoarceri la vatră.

Dacă la fenicieni, greci, romani și la alte popoare, zeitățile apelor aveau doar trăsături umane, la celți unele dintre zeitățile apelor au fost pământeni inițiați, druizi ca Mannan și Mamawyddam, din Țara Galilor. Și aceștia doi erau războinici și băntuiau apele călare, pe cai rapizi. La celți sunt numeroase zeități ale apelor, dintre care îi amintim pe Lir și Lylr însoțiți, de asemenea, de cai, pe Nodens însoțită de câini ca și Sequana. Reprezentările de pe pietrele din Galia, ne prezintă un zeu al mării cu păr buclat, barbă, cu trident în mână, acompaniat de delfini³⁴.

Oceanele, mările, fluviile, râurile, izvoarele erau stăpânite de surorile zeiței Thetis: nimfe, naiade, oceanide, sirene care furau copiii, tulburau mințile oamenilor cărora li se arătau, atrăgeau în adâncurile apelor pe marinari și navele lor. Oare aceste zeități sunt doar capcana naturii pentru om, ostilitatea lumii naturale față de speța umană, forța care-l atrage pe om în cercul naturii, pentru a-l întoarce la starea naturală, în afara societății, după cum afirmă Bonnard³⁵, sau sunt creaturi puternice sortite să-l pună pe om la încercare, măsurându-i puterea voinței, supunându-i slăbiciunea, umilindu-l dacă nu este desăvârșit în inițiere, transformându-l într-o creatură oarecare. De ce Ulysse este singurul care știe să scape din capcanele sirenelor și ale lui Circe ? Ulzsse este un inițiat, chiar dacă și-a desăvârșit inițierea în timpul rătăcirilor pe mare (Hermes a fost unul dintre magistrii săi). El a cunoscut toate ritualurile pe care trebuia să le facă, probabil le-a și săvârșit înainte de a pleca pe mare, știa cum să scape din mrejele frumoaselor sirene. A dovedit până la urmă că este un om desăvârșit în inițiere și merita să trăiască în cetate. Rătăcirile sale pe mări s-au datorat faptului că n-a respectat întotdeauna regulile, că l-a omorât pe Polyphen, că l-a mâniat pe Poseidon. Dacă Scylla și Charyba sau vreun

³³ **Ibidem**, p.159.

³⁴ Jan de Vries, **La religion des Celtes**, Editions payot, Paris, 1963, p.93-94.

³⁵ A.Bonnard, **op.cit.**, p.164.

monstru cu șase guri ar fi înghițit unul după altul navele care colindau mările, ar mai fi ajuns grecii în ținuturi îndepărtate ? Aceste făpturi, care stăpâneau adâncurile mărilor, ieșeau la suprafață doar pentru a-i pedepsi pe oameni sau pentru a le aminti că nu au respectat regulile, nu au îmbunat apele, nu au adus sacrificii și nu și-au îndeplinit obligațiile. Grecii perpetuau aceste mituri, nu pentru a-i descuraja pe semenii lor să pornească pe mare, ci pentru a-i îndemna să respecte ritualurile. Oamenii trebuie să fie recunoscători naturii, pentru că natura le dădea totul pentru a supraviețui, dar în același timp le lua ceea ce le-a dat, dacă n-au respectat regulile.

În mitologia românească, există făpturi asemănătoare nereidelor și monștrilor: Știmele și Cei din baltă. Știmele ies la suprafața apelor și-i cheamă în adâncuri pe pescari cu cântecele lor pentru a-i îneca, mută valurile primejdioase încotro vor și prăbușesc țărmurile în ape. Cei din baltă îi atacă pe înotători noaptea, îi înecă și-i lasă pradă peștilor. Contrar acestor făpturi, este Dulful de mar, care trăiește în Marea Neagră. Acesta îi ajută pe cei care îi cer ajutorul. Marinarii și pescarii trebuie să arunce în mare mere roșii Dulfului, care ronțând merele azvârle miezul lor înaintea bărcilor, indicând drumul bun³⁶.

Cele mai frumoase imnuri de recunoștință față de apă sunt cele închinat lui Hapi, spiritul Nilului, puterea care însuflețește fluviul, „mana cerească cu care cu toți se simt reînviați”, „cel ce luminează”, „cel ce înverzește”³⁷. Nu știm originea lui Hapi. El este Unic pentru egipteni, s-a creat pe sine însuși și este reprezentat sub forma unei divinități opulente, hermafrodite, purtând pe cap o tufă de lotus³⁸.

Credințe, culte, rituri și ritualuri

a) Credințe

Săvârșirea cultului apelor a avut și are la bază o diversitate de credințe. Una dintre aceste credințe este aceea în nemurire. Omul a făcut legătura dintre veșnicia apei și veșnicia vieții aici pe pământ, prin urmași și Dincolo, prin strămoși. A observat, de asemenea, că

³⁶ Romuls Vulcănescu, **Mitologie română**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 478.

³⁷ **Imn către Nil**, în M.E.Matia, **Miturile Egiptului antic**, Editura Științifică, București, 1958, p. 100-101.

³⁸ Guy Rachet, **Dicționar de civilizație egipteană**, Univers Enciclopedic, București, 1997, p.136.

întreținerea vieții pe pământ este dată și de beneficiile focului, de fecunditatea și fertilitatea bărbatului, femeii și ale solului, de mesajul cu care pleacă strămoșii Dincolo, de căldura Soarelui și de ciclurile Lunii. Toate acestea au constituit pentru om, un tot unitar, care perpetuează viața, pentru care el a înfăptuit ritualuri care țineau de cultele apei, focului, fertilității și fecundității, strămoșilor, soarelui și lunii. Chiar dacă fiecare cult era orânduit separat, omul a introdus elemente de ritualuri de la un cult la altul sau uneori le-a săvârșit în paralel, pentru că toate reprezentau aceeași credință: nemurirea și perpetuarea vieții.

O altă credință, care se desprinde din ritualurile cultului apelor asociate cu ritualurile cultului focului, este misiunea omului pe pământ, și anume, aceea de a evalua pe scara spiritualității sale. Ne sprijinim această supoziție pe semnificația simbolurilor de pe statueta, aparținând culturii Boian, numită „Femeia cu brațele în cruce”³⁹ (fig.1). Această figurină este decorată, în partea de sus, sub piept, cu un romb (simbol al focului și al fulgerului), iar în partea de jos cu un decor spiralic, care reprezintă doi pești executați în așa fel, încât formează împreună un pește mare (simbol al apei). Decorul de pe această figurină ar putea fi interpretat astfel: pentru a ajunge la înțelepciune divină, omul trebuie să treacă mintal prin foc, ca să ardă energia negativă; ca să se purifice, omul trebuie să treacă prin apă, ca să spele orice amprentă din aura sa, din mintalul său sau din spiritul său, astfel ca el să rămână curat și să se înalțe spre evoluție.

În mitologia mesopotamiană se desprinde credința că apa, Luna și noaptea, care sunt izvorul vieții, stau la baza creației. Oamenii puteau crea, în sens cosmologic (temple, turnuri, „centre cosmice”), numai dacă luau contact cu zeii apelor sau cu zeii cerului înstelat. Zeul Ea al adâncurilor, al apelor subterane (abzu) era și patronul metalelor și al meseriașilor. Temeliile templelor pătrundeau în pământ, în apele subterane și înțelepciunea lui Ea îi călăuzea pe constructorii monumentelor sacre. Inspirația construcțiilor era un germen viu produs de apă sau noapte⁴⁰. Cupa cu apă de culoarea focului, din cartea apocrifă profetică a lui Erza (IV, 38) este, după Mircea Eliade, băutura care conferă omului darul construcției „cosmologice” sau „al profeției”,

³⁹ Ion Miclea, Radu Florescu, **Preistoria Daciei**, Editura Meridiane, București, 1980, p. 68.

⁴⁰ Mircea Eliade, **Alchimia asiatică**, Editura Humanitas, București, 2003, p. 99.

iar legătura dintre Apă-Lună-Noapte-Fertilitate-Moarte-Nemurire este una „dintre cele dintâi sinteze mentale omenești pentru care se încerca explicarea întregii vieți cosmice și totalizarea nivelurilor de existență într-o imagine unică”⁴¹.

b) Cultul apelor, rituri și ritualuri

Primele ritualuri legate de cultul apei, credem că au fost săvârșite încă din paleolitic. Susținem acest fapt, având în vedere descoperirea, aparținând perioadei Gravettian (spre 28.000 î.e.n.), de pe plafonul unui abri, numit Peștele. Este vorba despre reprezentarea în relief a unui pește de mari dimensiuni, cu fața spre râul Vézère⁴². Basorelieful care reprezintă peștele nu poate fi considerat doar o manifestare artistică, ci și o manifestare religioasă, legată de oficierea în acel loc a cultului apei. S-a vorbit foarte mult de omul vânător al paleoliticului, de săvârșirea cultului vânătorului=eroului, asociat uneori cu cel solar, lăsându-se pe plan secundar omul-pescar al paleoliticului a cărui credință era legată de cultul apelor.

Ritualurile care țineau de cultul apelor aveau ca scop, pe de o parte, sfînțirea apelor, pe de altă parte, invocarea naturii pentru a da omului ploaie. În ambele ritualuri , credem că se cerea zeităților apelor, vindecarea de boli, scurgerea greutăților ca apa curgătoare, fertilizarea solului și a femeii, potența bărbaților etc. Simbolurile de pe vasele pe care le considerăm ritualice, ne transmit acest lucru. Semnificativ în acest sens, este vasul, aparținând culturii Vinča - Turda, descoperit la Rast, numit „Omul care strigă”⁴³ (fig. 2). Acest vas se folosea, probabil, la aducerea apei neîncepute, după ritualul sfînțirii apelor, pentru folosirea în scopurile enumerate mai sus. Vasul are două guri: una prin care se pune apa și alta prin care se toarnă apa. Aceasta din urmă reprezintă un cap de om cu gura deschisă, sprijinit în palme, care pare că cere sau invocă ajutor.

Dunărea era considerată de daci apă sacră, care are apă vie (dacii aveau credința că toate apele care au direcția vest-est sunt ape vii). În fiecare an, pe data de 14 martie, se lua apa vie din Dunăre de către

⁴¹ **Ibidem**, p. 96.

⁴² V. Chiriac, D. Boghian, **Arheologia preistorică a lumii**, Editura Helios, Iași, 2003, p. 142.

⁴³ Ion Miclea, Radu Florescu, **op.cit.**, p.58.

preoți sau fecioare și se ducea la temple și la altare, unde era păstrată în vase speciale, de la an la an. Această apă preoții o foloseau și la sfințirea apelor. Sfințirea apelor se făcea în luna martie, când se topea zăpada și gheața se desprindea de la mal. Preotul pregătea apa pentru sfințirea apelor, punând sare, care avea rol purificator și grâu, care avea rol fertilizator și fecundator. Cerea binecuvântarea Marelui Zeu și împreună cu toți membrii comunității mergea la râu. Fiecare om din comunitate își pregătise din toamnă, pentru acest eveniment, coronițe împletite din spice de grâu, mănunchiuri de flori uscate, busuioc. Pe malul râului, preotul, în poziție de orant, invoca puterea Marelui Zeu, zicând: „Mare Zeu al poporului dac, binecuvântează apa aceasta și poporul care a venit să se roage ca Tu să reverși binecuvântarea Ta asupra noastră”. Se lua din vasul cu apă vie, cu un mănuchi de flori uscate și busuioc, și se stropea de sus în jos râul, zicând: ”Te binecuvântează râul, cu puterea dată mie de Marele Zeu și-ți ordon, în numele Marelui Zeu, să te purifici cu stropirea prin această apă! Să ai o apă limpede și răcoritoare!” Se lua o mână de grâu, se arunca în râu, spunându-se: „Să se înmulțească peștii în tine, precum grâul în spice”. Familiile aruncau coronițele din spice de grâu, zicând: „Mare Zeu, prin aceste coronițe din spice de grâu, dă și înmulțește în familia mea sănătatea, norocul, fericirea, curajul, iubirea, negoțul, animalele, albinele și toate pe câte le avem în stăpânirea noastră! Binecuvântează-le, Mare Zeu, pentru a se înmulți, iar noi să trăim fericiți întru mulți ani!”. Se mergea la toate pâraiele, fântânele și se sfințeau. În fântâni nu se aruncau coronițe, ci doar sare și grâu. Prin sfințirea apelor, acestea se purificau de energia negativă din gheață⁴⁴. Săpăturile arheologice au scos la iveală existența unor puțuri rituale la Brad (comuna Negri, județul Bacău), Ciolănești din Deal (județul Teleorman), Ghermănești (comuna Banca, județul Vaslui), Străulești (București), care sunt dovada practicării cultului apelor la daci. Ofrandele depuse pe fundul acestor puțuri constau în vase de lut⁴⁵.

⁴⁴ Această informație mi-a fost transmisă de Marele Preot, Înțelept și Rege Deceneu, prin doctor Olga Moraru, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

⁴⁵ Silviu Sanie, **Din istoria culturii și religiei geto-dacice**, Editura Universității “A.I.Cuza”, Iași, 1999, p. 31-34.

Dacă luăm în considerare faptul că în vase se ascundeau comorile în vechime, credem că depunerea vaselor pe fundul puțurilor se făcea pentru prosperitatea gospodăriei sau a comunității.

În zilele noastre, marea sărbătoare de sfințirea apelor se înfăptuiește iarna, la Bobotează. Se mai practică în unele regiuni, depunerea unor ofrande pe fundul fântânilor, înainte ca acestea să fie sfințite.

Din relatările autorilor antici cât și din descoperirile arheologice se cunoaște faptul că, odată cu săvârșirea ritualurilor cultului apelor, se aduceau jertfe apelor, izvoarelor sau zeităților, duhurilor care le patronau. Troienii jertfeau lui Scamandros animale și aruncau cai vii în valurile lui, grecii jertfeau cai și boi lui Poseidon⁴⁶, celții jertfeau Sequanei câini, după cum arată depozitele de câini descoperite la Vertault. Un basorelief din epoca galo-romană ne înfățișează o procesiune dedicată Sequanei, în fruntea căreia mergeau copii care purtau în brațe câini, pe care îi aduceau ofrandă zeiței⁴⁷. De asemenea, se dădeau ofrande și în practicarea riturilor de trecere peste o apă. Populația baganda din Africa Centrală aducea ofrandă boabe de cafea la trecerea apelor, massaii din estul Asiei aruncau un pumn de iarbă la trecerea fluviului⁴⁸, celții depuneau aur și argint la trecerea pe lacul Toulouse, socotit de ei, sacru⁴⁹. Din ciclul sacrificiilor aduse apei sunt la români cele referitoare la apa expiatorie: libațiunile cu apă neînceptută, în sămbetele morților, pe morminte, pomenile de apă pentru a ușura călătoria pe apă spre Rai, practicate în Bucovina⁵⁰ și Vrancea.

Dintre ritualurile care se mai practică și astăzi, care țin de cultul apelor, sunt cele prin care se invocă ploaia. La greci, în Arcadia, la izvorul Hagno, pe coasta muntelui Lykaio, preotul zeului Lykaio, când bântuia seceta, invoca ploaia printr-un ritual simplu: lăsa să cadă o ramură de stejar în apă⁵¹. La popoarele altaice exista și există un corp de magicieni, numiți yatdji, specializați în perturbațiile atmosferice,

⁴⁶ Mircea Eliade, **Tratat de istoria...**, p.195.

⁴⁷ Simone Deyts, **op.cit.**, p. 17.

⁴⁸ Mircea Eliade, **op.cit.**, p.195.

⁴⁹ Jean Louis Brumaux, **Les Gaulois-Sanctuaires et rites**, Editions Errance, Paris, 1986, p. 44.

⁵⁰ Romulus Vulcănescu, **op.cit.**, p. 481.

⁵¹ James George Frazer, **Le cycle du Rameau d'Or-Le Roi Magicien dans la société primitive**, Librairie Orientaliste Paul Gethner, Paris, 1935, vol. II, p. 295.

printre care se numără și provocarea ploii și a ninsorii. Aceștia se folosesc de o „piatră”, care de fapt este un bizoar extras din anumite animale și căruia i se spune yat. Ei folosesc Yat-ul, printr-o vrăjitorie nu numai ca să provoace ploaia sau ninsoarea atunci când este secetă, ci și ca tactică de luptă, în bătălii. Atunci când tribul era atacat, yatdji-i dezlănțuiau o furtună magică care îi orbea pe dușmani sau transformau în mlaștină terenul de manevră⁵². La români, în afara ritualurilor creștine pentru aducerea ploii în vremuri de secetă, prin rugăciuni sau prin scoaterea unor moaște de sfinți și plimbarea acestora prin localitățile unde nu a plouat, se mai păstrează ritualuri care nu sunt creștine. Dintre acestea, cele mai răspândite sunt Paparuda și Caloianul. Ambele ritualuri care au ca scop invocarea ploii, se desfășoară primăvara, după zilele de Paști și nu aparțin doar cultului apelor. Caloianul, solul trimis pentru a aduce ploaia, este o păpușă din lut, paie, lemn sau câlți care este dus la o fântână sau râu, este udat cu apă și îngropat sau aruncat pe apă. Desfășurarea acestui ceremonial are elemente din riturile de trecere din ritualurile funerare. Un cortegiu funerar, în care fetele bocesc, îngroapă și dezgroapă păpușa, participă la un ospăț funerar, urmat de o petrecere de bucurie pentru învierea Caloianului. Ca și Caloianul, Paparuda este îngropată și dezgropată, moare și învie, este dată pe apă ca să aducă ploaia. Prin trimiterea Paparudei Dincolo pe apă, uneori decorată cu coji de ouă roșii, se făcea legătura cu cultul strămoșului totemic.⁵³ Practicarea unor ritualuri ale cultului strămoșilor în timpul desfășurării ritualurilor cultului apelor se cunosc și în alte arii de civilizații. Spre exemplu, la unele populații africane, din zona pădurilor Africii de Vest, rugile către zeități, pentru a rânduî ploile, pentru a opri revărsările râurilor, se făceau și prin intermediul strămoșilor morți⁵⁴. De asemenea, se practicau ritualuri ale cultului apelor și în ritualurile cultului funerar. Îngroparea peștelui în T.1 M.5 din necropola sarmatică de la Giurcani constituie o dovadă în acest sens⁵⁴. Populațiile amenințate de arșiță, de secetă, cele din

⁵² Jean-Paul Roux, **Șamanul**, în **Lumea vrăjitorului**, Editura Symposion, București, 1996, p. 225.

⁵³ Lucia Berdan, **Totemism românesc**, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001, p. 73-75.

⁵⁴ E. Jefferson Murphy, **Istoria civilizației africane**, Editura Minerva, București, 1981, vol. I, p. 232.

⁵⁴ Livia Liliana Sibișteanu, **Alogeni în spațiul getic (sec. III î.e.n.-II e.n.). Credințe și culte religioase**, Editura Conexiuni, Bacău, 2000, p. 148.

Mesopotamia, Anatolia, Siria, Palestina, Egipt, credeau că sufletul moare de sete. Prin libațiuni se potolea setea, printr-o „disoluție” totală în apă, prin imersiunea lui în ape, pentru a putea dobândi o nouă naștere. În aceste libațiuni, ritualurile țineau de funcția dizolvantă și germinativă a apei⁵⁵.

Săvârșirea ritualurilor cultelor funerare sau ale strămoșului comun, în timpul desfășurării ritualurilor cultului apelor, nu sunt singulare. În paralel cu oficierea ritualurilor cultului apelor, direct sau indirect, se oficiau ritualuri ale cultelor lunare, ale fertilității sau ale focului. Simbolurile duble sau triple ale unor obiecte, animale, semne, în cadrul aceleași culturi, demonstrează legătura dintre culte și ritualuri. În situația în care nu se desfășurau, pe parcursul săvârșirii ritualurilor cultului apelor, ritualuri ale cultelor lunare, ale fertilității și fecundității, ale focului, prin folosirea acelor simboluri duble sau triple, ca auxiliare, se transmitea mesajul celorlalte culte, ceea ce reprezenta, indirect, oficierea celorlalte ritualuri.

Legătura între apă și Lună, fertilitatea acvatică sau lunară este demonstrată de următoarele simboluri duble sau triple: semnul pentru apă al populațiilor amerindiene (are înscris pe el embleme lunare), perla, scoica, melcul, caracatița, lebăda, broasca, argintul. Apa –Luna – fecunditatea a constituit, după Mircea Eliade, încă din vechime un ansamblu⁵⁶. Legăturile dintre aceste culte sunt rezultatele observării naturii de către om: declanșarea ploilor la schimbările de lună, producerea mareelor în funcție de ciclurile lunare etc. La unele populații amerindiene din Mexic și la irokezi, divinitățile lunare sunt și divinități ale apelor, La australieni, boșimani, chinezi, personaje mitice cu structuri lunare provoacă ploaia⁵⁷. Cel mai elocvent exemplu de legătură între aceste culte este mitul celtic „Orașul Înghițit de ape”. Orașul Ys, situat pe malul mării, s-a confruntat cu o secetă îndelungată, care distrusese toată vegetația. Odată cu declanșarea mareei, asupra orașului se abate o furtună năprasnică, care scufundă orașul. În acest mit, orașul bântuit de secetă reprezintă uterul steril, iar apa produsă de Lună, care a înghițit orașul, are rol fecundator. Orașul înghițit trebuia

⁵⁵ Mircea Eliade, **op.cit.**, p. 191-192.

⁵⁶ **Ibidem**, p.184.

⁵⁷ **Ibidem**, p.159-161.

fecundat, după catastrofa secetei, și prin această fecundare lumea era salvată⁵⁸.

La prima vedere, pare paradoxală legătura dintre apă și foc. Oamenii cunosc faptul că focul se stinge cu apă. Tot oamenii au observat că focul produce apă, că acțiunile creatoare ale celor două elemente se învârt, ca într-un cerc vicios: căldura puternică a soarelui-focul celest, în vremuri de secetă, aprinde pădurea. Prin arderea lemnului, seva copacilor se evaporă, se adună în nori, declanșându-se ploaia, care stinge focul. De asemenea, au constatat că, în actul dragostei, lichidul seminal se elimină, în urma „aprinderii” corpului, cuprinderii lui de o căldură puternică. După cum am arătat mai sus, alchimistii susțineau că prin unirea elementelor contrastante ale apei și focului se obținea „focul fluid” sau „apa de foc”. Există simboluri comune pentru apă și foc:: zig-zag-ul, tridentul, lebăda, boul alb, dragonul, șarpele, calul. După cum verdele este culoarea apei, roșul este culoarea focului. Omul a simțit instinctiv raporturile dintre aceste culori, drept analoge cu cele dintre esența și existența lui. Viața în urcare pleacă de la roșu și se deschide în verde. Populațiile banbara, dagonă și massi socotesc că verdele s-a născut din roșu⁵⁹. În relatările din „Illiada”, referitoare la bătălia pentru cucerirea Troiei, cele două elemente s-au confruntat, așa cum se confruntau grecii cu troienii. Interesantă este aici ideea că focul a devorat apele, nu apele au stins focul. În descrierea lui Titus Livius a luptei de la Fidenae, dintre romani și coaliția antironamă formată din veieni și fidenai, cele două elemente au conlucrat în favoarea romanilor⁶⁰.

Toate exemplele date de noi mai sus, susțin ideea că apa-element primordial, prin larga gamă a simbolisticii ei, i-a determinat pe oameni, ca în săvârșirea ritualurilor cultului apelor, să țină cont de toate binefacerile apei, să privească credința care-i îndemna să officieze acest cult, ca un tot unitar. Numai credința în veșnicia de aici și de Dincolo și a misiunii oamenilor în menținerea acestei veșnicii, i-a determinat pe oameni să combine culte și ritualuri, în numele aceleași credințe.

---

⁵⁸ Jean Markale, *Les Celtes et la civilization celtique, mythe et histoire*, Payot, Paris, 1970, p. 43.

⁵⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op.cit.*, vol III, p. 437.

⁶⁰ Georges Dumézil, *Cele patru puteri ale lui Apollo*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p.144-153.

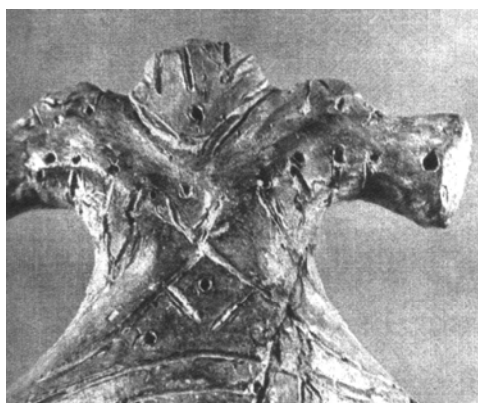

Fig. 1. Femeia cu brațele în cruce

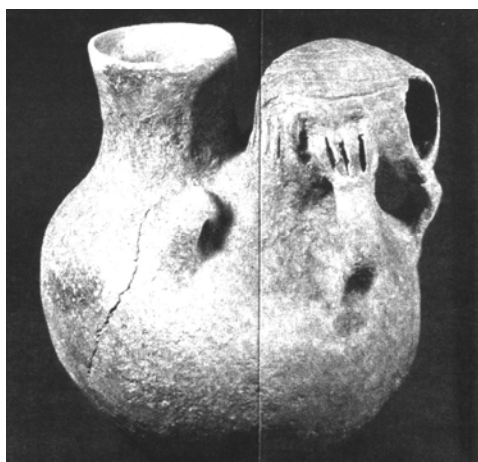

Fig. 2. Omul care strigă

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND ZEUL JUPITER DOLICHENUS

Simona Farcaș

Popularitatea de care s-a bucurat în secolele II-III p.C. Baal din Doliche, devenit Jupiter Dolichenus în cadrul Imperiului roman, a făcut din el cea mai importantă zeitate siriană. În legătură cu Jupiter Dolichenus avem în izvoarele literare antice doar mențiunea sumară a lui Stephanus Byzantinus (secolul VI p.C.) în *Ethnica*, privind zeul local Δολιχαιος Ζευς¹, la care se adaugă inscripțiile și monumentele dedicate zeului descoperite în săpăturile arheologice. Răspândirea sa, destul de mare în lumea antică, a făcut să fie inclus în prima analiză a religiilor orientale al lui F. Cumont² pentru ca apoi A. H. Kan³ să publice prima sinteză dedicată cultului dolichenian. P. Merlat⁴ a întocmit un repertoriu cu toate inscripțiile și monumentele dolicheniene, publicat în 1951, căruia îi va adăuga abia în 1960⁵ partea de interpretare și sinteză în care a analizat difuziunea cultului dolichenian, doctrina religioasă și organizarea cultului. M. P. Speidel⁶ se va ocupa de impactul în rândul armatei a lui Jupiter Dolichenus, incluzând și descoperirile făcute de la publicarea repertoriului lui Merlat. Margarita Tacheva-Hitova⁷ a analizat cultele siriene din provinciile Thracia și Moesia, adunând toate descoperirile din provincii. Dintre istorici români cel care cel care a urmărit îndeaproape evoluția acestui cult este Silviu Sanie⁸.

---

¹ Ennio Sanzi, **I culti orientali nell'Impero romano. Un antologia di fonti**, Edizioni Lionello Giordano, 2003, p. 404.

² F. Cumont, **Les religions orientales dans l'Empire romain**, Paris, 1929.

³ A. H. Kan, **Juppiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke Mit einer einleitung**, *É.P.R.O.*, Leiden, 1943.

⁴ Pierre Merlat, **Répertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus**, Paris, 1951.

⁵ Idem, **Jupiter Dolichenus. Essai d'interprétation et de synthèse**, Paris, 1960.

⁶ M. P. Speidel, **The Religion of Jupiter Dolichenus in the Roman Army**, *É.P.R.O.*, Leiden, 1978

⁷ Margarita Tacheva-Hitova, **Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia**, *É.P.R.O.*, Leiden 1983.

⁸ Silviu Sanie, **Culte orientale în Dacia romană. 1. culte siriene și palmiriene**, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981.

Comagena, locul de origine al zeului Jupiter Dolichenus, era o regiune cuprinsă între Cilicia, Capadocia, Armenia și Cyrrhestique. Orașul Doliche nu este menționat nicăieri înainte de secolul al II-lea, el apare în lista orașelor din Commagene cărora Ptolemeu le dă coordonatele geografice. Doliche frecventat probabil pentru sursele termale ocupa o poziție strategică, ca punct de întâlnire a drumurilor ce veneau din Germanicia, Nicopolis și Cyrrhus până în Edessa, Samosata și Zeugma. Reprezenta un loc de trecere obligatoriu pentru legiunile aflate în război împotriva părților și negustorii ce veneau din Pontul Euxin, fiind înfloritor în timpul dinastiei Severilor. Orașul este menționat în *Itinerarium Antonini* și în *Tabula Peutingeriana*. Dezvoltarea sa ca loc de cult al lui Jupiter Dolichenus va înceta în cursul secolului al III-lea a.C., declinul orașului începând odată cu ocuparea sa în 253 de către Șăhrphur I⁹. În secolul IV a.C., o dată cu dezmembrarea Imperiului roman, își pierde din importanță, mare parte din locuitori convertindu-se la creștinism din moment ce este amintit ca sediu episcopal¹⁰.

Numele sirian de Baal a fost tradus în latină ca Jupiter, Jupiter Optimus Maximus sau mai simplu Jupiter Dolichenus¹¹. La o dată apropiată de secolul X a.C. cultul strămoșului dolichenian trebuie să fi fost implantat în regiunea Doliche. Divinitate adorată și reprezentată sub trăsăturile lui Teshub-Sanduis, asociat unei paredre, era produsul diverselor contaminări pornind de la un tip vechi al unui zeu al furtunii caracterizat de taur, fulger și secure dublă, a căpătat repede aspecte variate, fiind numit Teshub, Adad, Hadad sau Baal. Foarte repede el a devenit, la hitito-huriți, sumero-acadieni, arameeni și fenicieni zeu al războiului, protector al suveranilor în lupte, gardian al pactelor și frontierelor. În același timp ei au început să îi atribuie ca zeu al furtunii și ploii uneori distructivă, care aducea fertilitatea pe terenurile deșertice și, într-o manieră generală, fecunditatea, autoritatea de stăpân al cerului și al pământului, un gen de coordonator suprem al universului, o putere cosmică¹². Cultul lui Jupiter Dolichenus și-a păstrat caracterul local până

⁹ Giusepina Alessandra Cellini, **Les sources littéraires sur Juppiter Dolichenus et Juppiter Heliopolitanus**, în *Orientalia Sacra Urbis Romae Dolichena et Heliopolitana*, coord. Gloria M. Bellelli, Ugo Bianchi, Roma, 1997, p. 21 și urm.

¹⁰ Pierre Merlat, **op.cit.**, Paris, 1960, p.4

¹¹ J. Toutain, **Les cultes païens dans l'Empire Romain**, prima parte **Les provinces latines**, tom II **Les cultes orientaux**, Paris, 1911, p. 36.

¹² Pierre Merlat, **op.cit.**, Paris, 1960, p. 95.

la jumătatea secolului I p.C. când orașul a căpătat popularitate datorită importanței sale strategice constituindu-se astfel în centrul cultului și centru principal de difuziune¹³. În perioada romană, în inscripții, primește apelative ca *augustus*¹⁴, *conservator*¹⁵ și *aeternus*¹⁶ ce reflectă maniera romană a percepției sale ca zeu celest și cosmic ce supraveghează și păstrează stabilitatea lumii, este astfel încadrabil în categoria zeilor cu caracter salvator¹⁷ tipică zeilor orientali, dar are conexiuni în același timp și cu nivelul chtonio-vegetal (chiar și animal) subliniat de prezența motivelor vegetale și de prezența divinității feminine. Este evidentă multitudinea ideilor ce înconjoară zeitatea dolicheniană, ce ascund o complexitate greu de perceput la o rapidă analiză a datelor iconografice și monumentale¹⁸.

Pe lângă ofrandele obișnuite și altor zei, altare votive, plăci de marmură sau piatră cu inscripție, reprezentări figurate ale lui Jupiter Dolichenus și ale paredrei sale, Junona, din bronz sau marmură, lui Jupiter Dolichenus îi sunt caracteristice plăcile triumphiulare și mâinile votive din argint sau bronz. Mâinile sunt goale pe dinăuntru și au în partea inferioară o gaură pentru a se fixa într-o tijă. Toate au degetele întinse, chiar și cele care țin un mic glob între degetul mare și arătător, diferă astfel de mâinile sabaziace care au primele trei degete drepte iar celelalte îndoite spre degetul mare, și în sfârșit toate sunt mâini drepte¹⁹. Pe monumentele obișnuite zeul este reprezentat uneori în picioare, de cele mai multe ori pe spatele unui taur spre dreapta, îmbrăcat cu armura generalilor și împăraților romani, cuirasa și *paludamentum*²⁰. Imaginea nu face decât să suprapună două elemente de importanță inegală, zeu și

¹³ Giusepina Alessandra Cellini, *op.cit.*, p. 32.

¹⁴ *Rep.* nr. 245, 287.

¹⁵ *Rep.* nr. 192, 195, 204, 205, 302.

¹⁶ *Rep.* nr. 27, 28, 192, 195, 200, 204, 273, 346.

¹⁷ M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, München, vol I, p.414, vol. II, p. 154-185.

¹⁸ Concetta Aloe Spada, *Aspetti soteriologici del culto di Jupiter Dolichenus*, în *La soteriologia dei culti orientali nell'Impero romano*, Leiden, 1982, *É.P.R.O.*, vol. 92, p. 541-551, p. 544.

¹⁹ Pierre Merlat, *op.cit.*, 1960, p. 177, despre istoriografia interpretării mâinilor dolicheniene vezi și p 178-179.

²⁰ J. Toutain, *op.cit.*, p. 38.

animal, procedeu obișnuit în arta orientală veche²¹. Plasat sub picioarele zeului animalul apare ca inferior, subordonat zeului. Sunt două motive paralele: pe de o parte un motiv divin arătând zeul în puterea și majestatea sa; iar pe de alta motivul eroic ilustrând lupta și victoria²². Zeul este aproape întotdeauna bărbos și are fizionomia lui Zeus-Jupiter greco-roman. Are de obicei boneta frigiană pe cap, în mâna dreaptă ridicată în spate zeul ține sau agită o secure cu două tăișuri, *bipennis*, sabia care atârna într-o parte este prinsă deseori cu *balteus* de simplu legionar, în mâna stângă ținută în față el are fulgerul. Este însoțit de vultur, figurat fie între coarnele taurului, fie pe armura zeului. Asimilarea, deja indicată prin numele de Jupiter, între Dolichenus și marele zeu al atmosferei la greci și latini, este confirmată de chipul zeului și prezența aproape constantă a fulgerului și vulturului. Dar Jupiter Dolichenus este altceva decât Jupiter greco-roman, el este un zeu luptător, un zeu învingător, un zeu solar.

Provinciile în care a înflorit cultul său sunt provinciile de graniță, ocupate de garnizoane numeroase: în Britania, de-a lungul Rinului și Dunării, în cele trei Galii și în Dalmația²³. Favoarea de care s-a bucurat micul zeu din Doliche în lumea greco-romană se datorează faptului că regiunea Comagene a suferit, în timpul dinastiei greco-iranice, dubla influență a filosofiei elenistice și teologiei dualiste a magilor. După anexarea Comagenei de către Vespasian, acest cult va avea un succes asemănător celui al misterelor lui Mithras²⁴.

Este frapant că deși zeu oriental are o alură neorientală. Se poate crede că transformările vestimentare ale zeului au fost operate în occident la Roma, însă aceste transformări s-au produs în Doliche în plin Orient, ca și la alți zei sirieni și palmirieni. Transformarea tipului original a fost un mijloc pentru credincioși de a-și exprima în același timp venerația față de divinitatea Cezarilor și credința în puterea unui zeu îmbrăcat în costum de *imperator*. Un zeu suprem asimilat lui Jupiter trebuia să aibă o

²¹ Gloria M. Bellelli, **Quelque observations sur les sanctuaires de Jupiter Dolichenus**, în *Orientalia Sacra Urbis Romae Dolichena et Heliopolitana*, coord. Gloria M. Bellelli, Ugo Bianchi, Roma, 1997, p. 351.

²² Ernest Will, **Le relief culturel gréco-romain. Contribution a l'histoire de l'Art de l'Empire Romain**, Paris, 1955, 140 și urm.

²³ J. Toutain, **op.cit.**, 39 și urm.

²⁴ Rene Dussaud, **Les religions des hittites et des hourrites des phéniciens et des syriens**, Paris, 1949, p.393.

soție asimilată Junonei ce reunea atribuțiile unei zeițe mame, stăpână a pământului și animalelor. Tipul său iconografic este mai puțin romanizat decât al zeului, dovadă că zeița interesa mai puțin pe occidentali și că prezența sa era tradițională²⁵.

Studiul sanctuarelor dolicheniene descoperite în săpături conduc spre evitarea oricăror afirmații absolute; singura regulă generală este orientarea E-V; unele au dimensiuni atât de modeste încât nu pot fi considerate decât capele, altele din contra, au suprafețe impresionante, dar fiecare are caracteristici proprii care trebuiau să corespundă necesităților culturale sau topografice particulare²⁶. În inscripții templele aveau denumiri specifice de *templum*²⁷, *sacrarium*²⁸ sau *locum sacrum*²⁹.

În legătură cu fideli zeului s-a găsit mențiunea de *frați*³⁰. Aspiranții la preoție erau numiți *candidatus*³¹ iar preoții erau *sacerdotes*³². Religia dolicheniană pare să ceară o serie de inițieri. Peste tot aspiranții la preoție trebuiau să treacă printr-un stadiu pregătitor³³. Unele inscripții dovedesc existența a doi preoți simultan în același sanctuar³⁴. Confresiile dolicheniene par să presupună o organizare internă diversificată și ierarhizată, dar fără a putea fi generalizată. Este imposibil să putem reconstitui o imagine completă a formelor de inițiere la care erau supuși credincioșii și demnitarii, a ceremoniilor cultului dolichenian, dar practicile cele mai răspândite ale religiei dolicheniene erau fără îndoială cele ale banchetelor liturgice³⁵, deoarece *spotula*³⁶ desemnează probabil un banchet destinat credincioșilor comunității – acest obicei al banchetelor liturgice nu ne surprinde dacă avem în vedere răspândirea acestora în religiile orientale, mai ales în cele siriene. Bineînțeles este imposibil de stabilit în ce constau aceste mese: se poate ca aceste comuniuni să se desfășoare sub auspiciile apei și pâinii, sau chiar a

²⁵ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 33 și urm.

²⁶ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 167.

²⁷ *Rep.*, nr. 14, 25, 69, 270, 280, 286, 335, 344, 349.

²⁸ *Rep.*, nr. 128, 204, 223, 230.

²⁹ *Rep.*, nr.195.

³⁰ *Rep.*, nr. 73, 192, 200.

³¹ *Rep.*, nr. 101, 181.

³² *Rep.*, Indices, p. 428; *I.S.M.*, I, nr. 340.

³³ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 193.

³⁴ *Rep.* 201, 205; *I.S.M.*, I, nr. 340.

³⁵ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 197 și urm.

³⁶ *Rep.*, nr.11.

vinului, băutură prin excelență a nemuririi, sau carnea victimelor sacrificate lui Dolichenus; se poate presupune că aceste victime erau de preferință tauri, taurul fiind animalul atribuit al lui Jupiter³⁷. Pe baza obiectelor descoperite, dar în absența oricărui text antic în legătură cu ceremoniile, se poate doar postula că în centrul cultului se aflau plăcuțele votive³⁸ iar preoții țineau în mână un sceptru cu o mână votivă³⁹. Procesionile⁴⁰ erau precedate de rituri de purificare, lustrații și abluțiuni. Se știe foarte bine importanța pe care o aveau aceste rituri în religiile orientale și valoarea morală care li se atribuia și ar fi important de știut dacă cultul doilchenian presupune practici similare, dar de asemenea este imposibil de determinat în ce constau ele⁴¹.

În ceea ce privește data apariției cultului în Imperiu, primele inscripții datează din timpul lui Hadrian (117-138 p.C.)⁴² și continuă până la sfârșitul secolului III p.C., sau începutul secolului IV p.C.⁴³. Data relativ târzie a apariției lui Dolichenus în lumea romană occidentală se justifică prin faptul general că Baalii sirieni și zeii orientali nu erau adoptați în Occident decât după un anumit timp, după cucerirea definitivă a țărilor de origine de către romani. Pare logic de stabilit în timpul domniei lui Hadrian adevăratul debut al lui Dolichenus în Occident, deoarece încorporarea Commagenei în provincia Syria nu datează decât din 72 p.C.⁴⁴ În epoca Severilor cultele orientale au cunoscut apogeul în lumea romană, fără îndoială și datorită influenței soției lui Septimiu-Sever, Iulia Domna, originară din Emesa, Siria, consilierilor imperiali Iulia Soemias și Iulia Mamaea mama lui Elagabal și Sever Alexandru⁴⁵. Foarte bine atestat este și elementul feminin, numeroase *ex-voto* fiind puse de femei, aceasta sugerând că religia lui Dolichenus favorizează egalitatea lor cu bărbații⁴⁶. Mai trebuie menționate și războaiele numeroase din zonele danubiană și orientală, numeroasele mutări de

³⁷ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 198 și urm.

³⁸ Robert Turcan, **Culte orientale în lumea romană**, București, Editura Enciclopedică, 1998 p. 188.

³⁹ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 198 și urm.

⁴⁰ **Rep.**, nr. 194, 200 – inscripții ce menționează *leticari(i) dei*.

⁴¹ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 206.

⁴² **Rep.**, nr. 121, 186.

⁴³ **Rep.**, nr. 70, 205, 239.

⁴⁴ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 17 și urm.

⁴⁵ Jean Babelon, *op.cit.*, p. 26 și urm.

⁴⁶ **Rep.**, nr. 147, 155, 158, 160, 161; **I.S.M.**, I, nr. 340.

trupe din Orient în Occident care nu puteau decât să favorizeze răspândirea cultului⁴⁷. Trei legiuni romane au fost cantonate pentru mult timp în apropierea orașului Doliche: Galica III, Macedonica V și Augusta VIII⁴⁸.

În Syria documentele menționează cultul între 251-253 p.C.⁴⁹. Pe coasta de nord a litoralului Mării Negre au fost identificate obiecte aparținând cultului din secolul II p.C.⁵⁰, în Moesia Inferior sfârșitul secolului II p.C. până în secolul III p.C.⁵¹. Dacia reprezintă o excepție deoarece monumentele lui Jupiter Dolichenus sunt răspândite în întreaga provincie din timpul lui Antonius Pius(138-161) până în timpul lui Gordian III⁵². În Moesia Superior documentele se datează în secolele II-III p.C.⁵³. În Thracia în timpul lui Severus Alexander (222-235), pentru restaurarea unui sanctuar, probabil fondat în timpul lui Comodus (176-192)⁵⁴, sau mai sigur în 202-211 p.C.⁵⁵, în Dalmația e menționat în 198-208 p.C., mai veche pare să fie răspândirea lui în Panonia Inferioară prin descoperiri datând din a doua jumătate a secolului II p.C. și e posibil să fi subzistat mai mult decât în alte provincii, o dedicație din 285-305 p.C. semnalând un conciliu al preoților dolichenieni. În Panonia Superioară este de asemenea cunoscut dintr-o perioadă destul de veche, două inscripții datând din perioada de început a pătrunderii dolicheniene în Occident, 128-138 p.C.⁵⁶. Către sfârșitul secolului al II-lea p.C. era prosper și în Noricum, cum dovedește un sanctuar construit în 189 p.C. Mărturiile arheologice privind Retia sunt puțin precise, o dedicație din 163 p.C. indică că era cunoscut la Serviodunum. În Germania Superioară a apărut puțin după 142 p.C., iar în Germania Inferioară puțin mai târziu, în 211 p.C. De la Roma provin altare din 150 p.C. apoi sanctuare amenajate și folosite până la sfârșitul secolului III p.C., fără a se putea preciza data lor de dispariție. În Italia a

⁴⁷ Pierre Merlat, **op.cit.**, p. 17 și urm.

⁴⁸ **Dizionario epigrafico di antichità romane**, vol. II C-E, partea III, 1961, Roma, p. 1930.

⁴⁹ Pierre Merlat, **op.cit.**, p. 20.

⁵⁰ M. M. Kobylina, **Divinités orientales sur le littoral nord de la Mer Noire**, *É.P.R.O.*, Leiden, 1976, p.12, 29, nr. 37.

⁵¹ Margarita Tacheva-Hitova, **op.cit.**, p. 325, nr. 26.

⁵² Silviu Sanie, **op.cit.**, București, 1981, p. 36-81.

⁵³ Ljubica Zotović, **Les cultes orientaux sur le territoire de la Mésie Supérieure**, *É.P.R.O.*, Leiden, 1966, p. 37-52.

⁵⁴ Pierre Merlat, **op.cit.**, p. 19.

⁵⁵ Margarita Tacheva-Hitova, **op.cit.**, p. 219-249.

⁵⁶ Pierre Merlat, **op.cit.**, p. 20; Zoltán Kádár, **Die kleinasiatisch-syrischen Kulte zur Römerzeit in Ungarn**, *É.P.R.O.*, Leiden, 1962, p. 31-39

pătruns mai târziu decât la Roma, în timpul lui Comodus sau Severus Alexander. În Britania din contra cele mai vechi mențiuni datează din timpul lui Antonius Pius, dar perioada sa de prosperitate corespunde expedițiilor întreprinse împotriva populațiilor ce locuiau dincolo de Valul lui Hadrian⁵⁷ până la jumătatea secolului III p.C.⁵⁸. Pe valea Rhônului, la Marsilia, o statuie a lui Deo Dolichenio pusă de Octavius Paeternus, cetățean roman, pentru sănătatea sa la ordinul expres al zeului; și pe malul Rhônului o figurină din bronz, un taur pe care era un om în picioare⁵⁹. În Spania nu există nici o dovadă a cultului lui Jupiter Dolichenus doar o inscripție descoperită în apropierea sediului legiunii VII Gemina din anul 224 p.C., 12 februarie, pare să facă aluzie la el⁶⁰. Africa a cunoscut acest zeu foarte devreme, cel puțin Numidia, care posedă una din cele mai vechi mențiuni dolicheniene, datată în 131-133 p.C., cultul fiind încă vivace în 238 p.C. și chiar în 253 p.C. Se poate concluda din descoperirile privind difuziunea cultului dolichenian că s-a bucurat de o extraordinară extensie geografică cu o perioadă de prosperitate în toată lumea romană, în timpul Severilor, și că a dispărut după jumătatea secolului III p.C., epigrafiile dovedind că mai era adorat în timpul lui Aurelian și Dioclețian⁶¹.

Studiul statutului social al credincioșilor dolichenieni demonstrează diversitatea lor socială și funcțiile lor. Un număr considerabil de ofrande a fost pus de sclavi sau liberi, circumstanțe cel mai adesea justificate de originea lor orientală, și sugerează caracterul popular al religiei dolicheniene. De asemenea inscripțiile relevă faptul că Dolichenus recruta fideli și din categoriile sociale mai înalte, funcționari imperiali, magistrați municipali⁶², sau chiar din straturile înalte ale societății imperiale, doi cavaleri numărându-se printre fideli săi, un procurator din Dacia Porolissensis, trei legați și un personaj consular⁶³.

⁵⁷ Pierre Merlat, *op.cit.*, p. 21 și urm.

⁵⁸ Eve and John R. Harris, *The oriental cults in roman Britain*, *É.P.R.O.*, Leiden, 1965, p. 55-71.

⁵⁹ Robert Turcan, *Les religions de l'Asie dans la vallée du Rhône*, *É.P.R.O.*, Leiden, 1972, p. 113-115.

⁶⁰ A. García Z Bellido, *Les religions orientales dans l'Espagne romaine*, *É.P.R.O.*, Leiden, 1967, p. 104.

⁶¹ Pierre Merlat, *op.cit.*, Paris, 1960, p. 23.

⁶² *Ibidem*, p.25.

⁶³ **Rep**, cavaleri nr. 200, 221, 222, procurator nr. 20, legați imperiali nr. 269, personaj consular nr. 251.

O PROBLEMĂ CONTROVERSATĂ: CAUZELE IMPLICĂRII LUI OTTO VON BISMARCK ÎN EXPANSIUNEA COLONIALĂ

Gabriel Leahu

Germania se implică abia în 1884 în competiția colonială, destul de târziu pentru ca teritoriile ocupate să aibă o suprafață și o valoare economică reduse (2,6 milioane km²), comparativ cu celelalte Mari Puteri¹. Cauzele sunt diverse : în 1871, tânărul stat german nu avea flotă de război și nici funcționari sau militari implicați în problema colonială; opinia publică, nu era interesată de teritoriile de peste mări. De asemenea, „cancelarul de fier” nu a fost interesat de expansiunea colonială, care putea aduce politicii sale mai multe deservicii decât avantaje. Abia după 1880, în condițiile în care naționalismul câștigă teren și se visează la o Germanie mai mare, care să includă Austria și Olanda, se observă creșterea interesului pentru expansiunea colonială. Germania putea să ajungă astfel egală cu statele din jur, posesoare de colonii. În acest fel, alături de “pangermanismul continental” își face apariția și un “pangermanism colonial”².

Implicarea subită a lui Otto von Bismarck în activitatea colonială a stârnit controverse în rândul istoricilor. Unii³ consideră că bruscul său interes pentru activitatea colonială a fost determinat de rațiuni interne, în timp ce alții⁴ apreciază că interesele politice externe au impus amestecul său în chestiunile coloniale. După părerea noastră, trebuie luate în

---

¹ Din care 2,3 milioane km² în Africa. În același an, 1900, Marea Britanie avea 31,41 milioane km², din care 9,2 în Africa, Franța avea 10,98 milioane km², din care 10,2 în Africa, Belgia 2,38 milioane km² numai în Africa. R. Girault, **Diplomatie européenne. Nations et impérialismes, 1871-1914**, 3 ed., A. Colin, Paris, 1997, p. 163 – 164. P. Kennedy, **Naissance et déclin des grandes puissances**, trad. d'anglais, Payot, Paris, 1991, p. 251.

² G. Weil, **L'Europe du XIX siècle et l'idée de nationalité**, A. Michel, Paris, 1938, p. 321.

³ A.J.P. Taylor, **Bismarck. The Man and the Statesman**, Random House, New York, 1955.

⁴ De regulă, istoricii relațiilor internaționale susțin acest punct de vedere, cu destul de multe nuanțe. Vezi Ch. Zorgbibe, **Histoire des relations internationales. Du système de Bismarck au premier conflit mondial, 1871-1918**, Hachette, 1994, p. 29-30; P. Milza, **Les relations internationales de 1871 à 1914**, A. Colin, *op.cit.*, Paris, 1990, p. 42.

considerare ambele aspecte, presiunea lor conjugată în anii 1880 determinându-l să accepte, pentru o scurtă perioadă, să se implice serios în competiția colonială. Este ceea ce vom încerca să demonstrăm în continuare, bazându-ne și pe analizele făcute de diplomații români.

În Germania, numai orașele hanseatice aveau experiența legăturilor cu teritoriile îndepărtate, fiind interesate în consolidarea pozițiilor economice prin dominație politică, în condițiile intensificării concurenței internaționale după 1873⁵. Era limpede că aceasta nu se putea realiza fără sprijinul statului german. Pentru a atrage întreaga națiune era nevoie de elaborarea unui adevărat program colonial, care să-i vizeze pe toți germanii. Acesta a fost conceput în anii 1879-1880 de către Friederich Fabri, Wilhelm Hubbe-Schleiden, Hugo Zoller, Ernst von Weber, care susțineau că existența materială și națională germană sunt legate de expansiunea colonială⁶.

În același timp, adepții expansiunii coloniale erau conștienți de faptul că o politică mondială presupunea mobilizarea naționalismului maselor, așa cum se întâmplase în momentele unificării statale. Din acest motiv, ei vor răspândi ideea existenței unei adevărate lupte pentru supraviețuire cu Marea Britanie, care amenință prosperitatea întregii națiuni germane. Coloniile nu erau privite doar ca o necesitate economică, într-o perioadă dominată de considerente de putere, ele deveneau “o formă de asigurare” împotriva pierderii întâietății printre națiunile lumii⁷.

---

⁵ H. Brunschwig, *L'Expansion allemande d'outre-mer. Du XV siècle à nos jours*, PUF, Paris, 1957, p. 92; vezi și R. Poidevin, S. Schirmann, *Histoire de l'Allemagne*, Hatier, Paris, 1992, p. 125.

⁶ Hubbe-Schleiden, un avocat din Hamburg, în *Deutsche Kolonisation* (1881) leagă dezvoltarea conștiinței naționale de desfășurarea unei politici independente dincolo de mări și critică liberul-schimb care favorizează numai Anglia. Germania avea, la fel ca celelalte Puteri, o misiune civilizatoare care să îndepărteze echivocul asupra contribuției sale la evoluția umanității. “Câte invenții sau descoperiri au fost făcute de germani cu mulți ani înainte ca englezii sau francezii să se fi gândit la ele și acestea sunt considerate acum, în lumea întreagă, de origine engleză sau franceză”⁶. Hugo Zoller, în articolele publicate în *Kölnische Zeitung* susținea că Germania are nevoie de colonii. Fr. Fabri, în broșura *Are nevoie Germania de colonii?* lega existența coloniilor de motive economice și demografice, populația în creștere putându-se stabili acolo fără a-și pierde caracterul germanic. Concluzia sa era fără echivoc : “Nevoile economice, legate de marile crize naționale, impun existența coloniilor”. H. Brunschwig, *op.cit.*, p. 94.

⁷ G. Craig, *Germany, 1866-1945*, Oxford University Press, Oxford, 1995, p.119.

Pentru a uni eforturile tuturor celor interesați în expansiunea colonială, dar și pentru a atrage sprijinul națiunii germane, în 1882, se formează, la Franckfurt pe Main, *Kolonialverein*. Aceasta își propunea răspândirea ideii coloniale, „simbol manifest al energiei naționale”, să educe poporul german să-și asume noua sa misiune în lume, să grupeze eforturile în vederea expansiunii și să găsească metodele necesare pentru punerea în practică a acestor idei⁸. Cu toate că în 1885 avea peste 10.000 de membri, unii dintre ei foarte influenți (industriași, bancheri, comercianți, politicieni, savanți) și un ziar propriu, *Kolonialzeitung*, societatea nu reușește să facă din expansiunea colonială o problemă de interes național⁹, pentru că Otto von Bismarck, omul care personaliza Germania, era ostil ideii coloniale¹⁰. Germania nu era un stat parlamentar, ci o autocrație supusă ordinelor, care se va implica în expansiunea colonială doar atunci când Bismarck va considera necesar să o facă¹¹.

Bismarck s-a opus mult timp politicii coloniale, atât din motive personale (“eu nu sunt un colonial”) ¹², cât și din rațiuni de stat¹³. După tratatul de la Franckfurt, care a dat Imperiului german hegemonia asupra Europei, principala sa preocupare a fost constituirea unui sistem diplomatic prin care să izoleze pe deplin Franța. Principalele sale componente au fost *Alianța celor trei împărați* (1873 și 1881), *Tripla Alianță* (1882), *Tratatul de Reasigurare cu Rusia* 1887), *Acordurile mediteraneene* (1887)¹⁴. În viziunea cancelarului, problemele continentului erau vitale pentru Germania și nu acțiunile din Africa¹⁵. Atunci când exploratorul Eugen Wolf îi solicită, în 1888, să intervină în Africa Orientală, susținându-și argumentele cu o hartă a regiunii,

---

⁸ Brunschwig, *op.cit.*, p. 96

⁹ *Ibidem*. Vezi și H. Wesseling, *Le partage de l'Afrique, 1880-1914*, (trad. din olandeză), Denoël, 1996, p. 151 – 152.

¹⁰ AJP Taylor, *op.cit.*, p. 293.

¹¹ *Ibidem*; vezi și Hauser, *Histoire diplomatique de l' Europe, 1871-1914*, PUF, Paris, 1929, p. 231; Craig, *op.cit.*, p. 116-117.

¹² *Apud* G. Hardy, *La politique coloniale et le partage de la Terre aux XIXe-XXe siècles*, A. Michel, Paris, 1937, p. 95.

¹³ S. Bernstein, P. Milza, *L'Allemagne de 1870 à nos jours*, 6 ed., A. Colin, Paris, 1999, p. 42-43.

¹⁴ *Ibidem*, p. 44 – 47. Vezi și Ch. Zorgbibe, *op.cit.*, p. 25-37.

¹⁵ Lothar Gall, *Bismarck. The White revolutionary* (translated from german), Unwin Hyman, Boston, 1990, I, p. 143-144.

Bismarck își motivează astfel refuzul : ”Riscul este prea mare pentru mine. Harta Africii tale este într-adevăr foarte frumoasă, dar harta Africii mele este în Europa. Aici se află Rusia, dincolo Franța, iar noi la mijloc”¹⁶. Erau motive importante pentru a-și menține intacte forțele militare, după spusele sale “cea mai frumoasă dintre colonii nevalorând cât oasele unui singur grenadier pomeranian”¹⁷.

Mai mult, Germania nu era pregătită economic și militar să intre în confruntările coloniale. “Atâta timp cât voi mai fi cancelar, nu vom face o politică colonială, afirma în Reichstag în 1882. Noi avem o flotă care nu poate naviga și nu putem avea, în continente îndepărtate, puncte vulnerabile care să cadă în mâna francezilor, odată cu izbucnirea războiului”¹⁸. Din această perspectivă, cancelarul compara coloniile cu “blănurile de zibelină, dublate cu mătase, ale nobililor polonezi, care însă nu aveau cămașă”¹⁹, subliniind faptul că „nu suntem încă destul de bogați pentru a ne permite luxul de a avea colonii”²⁰.

Rațiunile politice erau la fel de importante. Avea oare sens să agraveze rivalitățile internaționale, să modifice echilibrul puterilor, și așa destul de precar, și să renunțe la rolul său de „gardian al păcii și stabilității în Europa” în schimbul unor avantaje ipotetice? Răspunsul lui Bismarck a fost nu²¹ ! H. Brunswick observa, pe bună dreptate, că „industria sa nu ducea lipsă de materii prime sau de deșeuri, iar comerțul său extern era în plină dezvoltare; celelalte puteri erau adeptele liberului-schimb și împotriva anexiunilor coloniale, cel puțin pentru moment”²². În plus, existența coloniilor presupunea cheltuirea unor fonduri însemnate, care trebuiau votate de Reichstag, ceea ce însemna sporirea rolului acestuia și transformarea treptată a Germaniei într-un stat parlamentar²³. Inacceptabil. Deci avantaje economice minore în cazul expansiunii coloniale, în schimbul unor politici majore în cazul neintervenției.

Alegerea sa este evidentă la Congresul de la Berlin, unde domină

¹⁶ *Apud Ibidem*, p. 143.

¹⁷ *Apud* Renouvin, Prêclin, Hardy, **La paix armée et la Grande guerre, 1871-1919**, PUF, Paris, 1938, p. 323.

¹⁸ *Apud* H. Hauser, **op.cit.**, p. 231.

¹⁹ *Apud* Brunswick, **op.cit.**, p. 97.

²⁰ *Apud* L. Gall, **op.cit.**, p. 617.

²¹ R. Girault, **op.cit.**, p. 87.

²² **Ibidem**, p. 97.

²³ H. Wesseling, **op.cit.**, p. 153.

tocmai prin menținerea Germaniei în postura de „arbitru onest”²⁴. Permite Marii Britanii să se instaleze în Cipru, încurajează Franța să desfășoare o politică colonială activă în Africa de Nord și oferă asigurări Italiei împotriva expansiunii franceze în Tunisia. În acest fel, Bismarck orientează Marile Puteri spre rezolvarea chestiunilor extra-europene, unde interesele lor se ciocneau, izolând și mai deplin Franța, ceea ce îi lăsa mână liberă în Europa²⁵.

Confirmarea acestei preocupări o avem și dintr-un document diplomatic românesc. La convorbirile dintre Waddington, ministrul de externe francez și Bismarck, desfășurate în culisele Congresului de la Berlin, participă și von Radowitz, care în 1882 era ambasadorul Germaniei la Atena. Aici, într-o discuție pe care o are cu reprezentantul român, C. Esarcu, asupra problemei egiptene în plină desfășurare, ministrul german mărturisește că “politica Germaniei era de a împinge Franța în Egipt și Tunisia și de a da activității, intereselor și ambiției sale o direcție de natură să o facă, atât cât este posibil, de a pierde din vedere Alsacia și Lorena sau, în caz de revanșă, să facă dificilă și fără succes orice agresiune franceză împotriva Germaniei”. Din convorbirea avută cu von Radowitz, C. Esarcu ajungea la concluzia că “ocuparea Tunisiei de către trupele franceze fusese deja stabilită în perioada Congresului de la Berlin”²⁶.

Treptat, după 1880, atitudinea lui Bismarck se modifică, evoluând de la arbitru la parte implicată în Africa. Începe să se intereseze de activitatea societăților coloniale, încurajează companiile de navigație, promite avantaje tinerilor care se vor instala în colonii. Cu toate acestea, nu admite intervenția directă a statului în activitatea colonială. “Guvernul va favoriza acțiunile conaționalilor în teritoriile fără stăpân (...) dar noi vom lăsa lucrurile să se organizeze și să se cristalizeze singure”²⁷. Aparent este exprimată o concepție liberală, „laissez faire, laissez passer”. De fapt, neintervenția statului viza neimplicarea Reichstagului, a cărui prerogativă de vota bugetul, de a-l suplimenta, putea deveni un instrument de cenzură a politicii bismarckiene, o armă de care se putea folosi fără preaviz pentru a contracara. Un asemenea moment, transformat de

²⁴ **Ibidem**; vezi și W. Richter, **Bismarck**, Plon, Paris, 1965, p. 348-349.

²⁵ L. Gall, **op.cit.**, p. 141.

²⁶ Arhiva MAE, fond Arh.istorică, vol. 191, f. 115, *Raport al Legației României la Atena din 26 mai/7 iunie 1882*.

²⁷ *Apud* G. Hardy, **op.cit.**, p. 96.

Bismarck într-o bună ocazie de a-și spori popularitatea și de a lovi în același timp în Reichstag, este raportat de legația română la Berlin, la începutul anului 1885, când sunt refuzați guvernului banii necesari înființării unui al doilea post de director în Ministerul Afacerilor Externe. Gestul a fost interpretat drept manifestarea opoziției față de politica externă dusă de Bismarck²⁸. „Niciodată un incident parlamentar nu a emoționat atât de mult Germania. S-a creat obișnuința de a-l vedea pe cancelar conducând diplomația țării sale, fără să întâlnească nici o rezistență. Chiar adversarii săi, recunoscându-i că acționează în acest domeniu prin lovituri de geniu, nu l-au criticat în această calitate de ministru al relațiilor externe. Critica parlamentară nu s-a exercitat decât asupra problemelor interne. Respingerea unui credit, declarat a fi necesar funcționării politicii externe, a surprins pe toată lumea. Departe de a fi aprobat de opinia publică, votul a suscitat, pretutindeni, indignare. Din toate colțurile Imperiului au sosit telegrame de simpatie pentru prințul Bismarck, gata să pună la dispoziția sa suma pe care majoritatea Parlamentului nu o acceptase, iar dezaprobarea manifestată față de corpurile deliberative a fost universală. Acest mare eșec moral nu a sporit deloc considerația de care se bucura parlamentarismul în Germania”²⁹.

Motivele care explică această transformare sunt de oportunitate politică, internă și externă. Cancelarul era, după cum am văzut, puțin interesat de activitatea de peste mări, “pentru că preocuparea sa principală era continentală și pentru că era prea bătrân pentru a mai face schimbări esențiale”³⁰. Pe de altă parte el nu era atât de rigid încât să-și neglijeze susținătorii politici, cu atât mai mult cu cât o mare parte a populației era atrasă de viziunea unui mare imperiu german peste mări, “mai mult din patriotism și orgoliu național, decât din speranța unui câștig material”³¹. Ministrul român la Berlin, George Vârnăv Liteanu, raporta, în primăvara anului 1885, faptul că politica de expansiune colonială a prințului Bismarck era „sprijinită de națiune”, care pune un preț foarte mare pe puterea de a fi, printr-o acțiune diplomatică, ”printre puterile coloniale”. Drept urmare, „popularitatea sa în interior” a sporit

---

²⁸ Arhiva MAE, fond Arh. istorică, vol. 243, f. 3, *Raport al Legației României la Berlin din 24 decembrie/5 ianuarie 1885*.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ Craig, **op.cit.**, p. 116.

³¹ **Ibidem**, vezi și Gollwitzer, **Europe in the age of Imperialism, 1880-1914**, Harcourt, London, 1970, p. 58-59.

foarte mult³².

Ținând cont de aceste circumstanțe, istoricii au ajuns la concluzia că în 1884 Bismarck a înțeles că riscul implicării în politica colonială este depășit de capitalul politic care putea fi obținut pe această cale, că aplicare corectă a atuurilor pe care deja le deținea ar permite atât întărirea sistemului de alianțe continentale, cât și obținerea unor avantaje de politică internă³³.

“Întreaga politică colonială este o înșelătorie, dar avem nevoie de ea pentru alegeri”, mărturisea el în septembrie 1884³⁴. Bismarck urmărea să-i lege mai strâns pe național-liberalii de conservatori, liderul acestora fiind vicepreședintele *Ligii Coloniale* și să-i discrediteze pe liberalii de stânga, aliații progresiștilor și susținătorii prințului moștenitor, Frederick Wilhelm³⁵. Vederile liberale și admirația acestuia pentru Anglia și regimul parlamentar britanic erau binecunoscute, de unde dorința lui Bismarck de a-și lua precauțiile necesare în cazul morții lui Wilhelm I și a instaurării “cabinetului gladstonian” de noul împărat. Aceste calcule sunt dezvăluite și de Herbert von Bismarck în 1890. “Când a început politica colonială, avea în față o lungă domnie a prințului moștenitor, timp în care influența engleză ar fi fost predominantă. El s-a lansat în politica colonială pentru că era populară și pentru că putea produce conflicte cu Anglia în orice moment”³⁶.

Ministrul român la Berlin, George Vârnăv Liteanu, întărește această convingere. El considera modificarea atitudinii lui Bismarck în

---

³² Arhiva MAE, fond Arh. istorică, vol. 243, f. 3, *Raport al Legației României la Berlin din 11/23 martie 1885*, f. 8 - 9.

³³ Craig, **op.cit.**, p. 116-117. Henry Turner considera că Bismarck a înțeles că nu era de dorit ca Germania să se excludă singură de la ceea ce putea fi cea mai mare, dar ultima, împărțire de colonii (**Bismarck's Imperialist Venture: Anti-British in Origin?** în P. Gifford, W.R. Lewis, **Britain and Germany in Africa: Imperial Rivalry and Colonial Rule**, New Haven, 1967, p. 47).

³⁴ *Apud* R. Gildea, **Barricades and Borders. Europe 1800-1914**, Oxford University Press, Oxford, 1987, p. 337.

³⁵ Poidevin, Schirmann, **op.cit.**, p. 120. La întâlnirea din septembrie 1884 cu țarul Alexandru al III-lea, Bismarck a susținut că “singurul scop al politicii coloniale germane era de a bate o pană între prințul moștenitor și Anglia”. Impresionat de manevra cancelarului, țarul ar fi exclamat “Voila qui est intelligent!” Norman Rich, **Friederich von Holstein: Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II**, Cambridge University Press, Cambridge, 1965, vol. 1, p. 145.

³⁶ *Apud* Taylor, **op.cit.**, p. 216; vezi și N. Rich, **op.cit.**, p. 145-146.

chestiunea colonială plină de consecințe, pentru că influența direct “relațiile Germaniei cu Puterile coloniale și mai ales cu Anglia”. Dovezile schimbării erau, după Liteanu, brusca implicare a cancelarului în chestiunea Congo-ului, manifestată prin opoziția față de tratatul anglo-portughez, intenția anexării Angra Pequena și achiziționarea unui depozit de cărbune la Fernando Po (statul german acordând subvenții liniilor de navigație transoceanice). Diplomatul român căuta să explice și motivele care s-au aflat la originea implicării coloniale a Germaniei, avansând trei ipoteze : călătoria exploratorului german Nachtigal în Africa, presiunile Camerelor de comerț și dorința Prințului Bismarck de a produce noi eșecuri politicii externe a cabinetului englez, “deja compromis în Egipt”, cu scopul de a contribui la căderea lui Gladstone, “puțin simpatetic Germaniei și încă și mai puțin Austriei”³⁷.

După alegerile nefavorabile guvernului, din 1881, Bismarck apelează la presiunile naționaliste, cum o mai făcuse în 1866, 1870 și 1875. De această dată contextul internațional nu-i mai permitea să simuleze pericole din partea Franței sau a Rusiei, cel mai avantajos fiind un conflict cu Anglia³⁸.

Pentru aceasta sunt scoase la iveală și supuse atenției opiniei publice probleme litigioase, rămase nerezolvate de mai mulți ani, cum au fost afacerea Fiji și prezența germană în Africa de Sud -Vest. În 1883, guvernul german se adresează guvernului englez solicitând recunoașterea prezenței germane la Angra Pequena, unde activase Lüderitz³⁹. Lentoarea britanică în a recunoaște pretențiile germane constituie un bun prilej de acțiune anti-engleză pentru Bismarck. La 24 aprilie 1884 proclamă protecția germană asupra posesiunilor Lüderitz. Surpriza a fost totală. Britanicii nu au crezut în seriozitatea cererilor germane, știindu-l pe cancelar adversar al achizițiilor coloniale, pregătind anexarea întregii coaste de SV, inclusiv Angra Pequena. Reacția britanică, care ignorase pretențiile germane, îi permite lui Bismarck să declanșeze o dramatică și combativă dispută cu Londra, “acuzată că dorește să restabilească o nouă doctrină Monroe în Africa și susținând că sentimentul național german a

---

³⁷ Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 242, f. 304-305, *Raportul Legației României la Berlin din 8/20 mai 1884*

³⁸ Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1818**, Oxford University Press, Oxford, 1971, p. 293; vezi și H. Brunschwig, **op.cit.**, p. 101 - 102.

³⁹ Negustor german (1834-1886), care cumpără, în 1883, de la portughezi, portul Angra Pequena (astăzi Lüderitz) și zona de coastă învecinată.

fost jignit”. Trimis la Londra, Herbert von Bismarck (ambasadorul german von Münster considera că disputa evoluase prea mult pentru a mai fi compatibilă cu un comportament demn de un gentleman) reamintește britanicilor situația delicată pe care o au în Egipt, unde sprijinul Puterilor Centrale era vital și obține recunoașterea pretențiilor germane în Africa de SV și insulele Fiji⁴⁰.

I. Ghica, ministrul român la Londra, considera că Marea Britanie nu a acordat atenția cuvenită cererilor germane pentru că “nu era obișnuită ca în posesiunile îndepărtate să se afle în fața unei Mari Puteri, până atunci având vecini numai triburi sălbatice sau colonii ce aparțineau statelor mici”. Diplomatul român aprecia că “dacă s-ar fi acordat atenție cererilor, de altfel foarte moderate, ale cancelarului german, s-ar fi putut ajunge la o înțelegere, iar englezii nu s-ar fi trezit în fața faptului împlinit, reprezentat de prezența drapelului german în teritoriile africane învecinate posesiunilor britanice”⁴¹.

Oricât de importante au fost interesele politice interne⁴², considerăm că ele nu pot fi izolate de contextul politic internațional. În Europa anilor '80 începea să se joace un nou joc, cel al constituirii imperiilor coloniale, iar Bismarck nu putea rămâne în afara lui, fără teama de a fi exclus. El transformă chestiunile coloniale în mijloace de presiune, susținând una sau alta din Puteri, în funcție de obiectivele politicii sale generale⁴³. Dorința de a exaspera Anglia și de a-i demonstra avantajele unui acord cu Germania, în starea de izolare în care intrase după anexarea Egiptului, îl determină să intervină în Africa de Sud-Vest (foarte aproape de Colonia Capului și de răzvrătitele Republici bure), în Africa Orientală (dominată de englezi prin Zanzibar), dar și în Africa Occidentală, prin Togo și Camerun (unde comerțul era monopolizat de mulți ani de englezi)⁴⁴. Se observă cu claritate preocuparea lui Bismarck de a amenda întâietatea britanică în

⁴⁰ Craig, **op.cit.**, p. 119-121; vezi și Brunschwig, **op.cit.**, p. 101-102.

⁴¹ Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 192, f. 23-24, *Raport al Legației României la Londra din 3 ianuarie 1885*.

⁴² Vezi opinia lui Taylor, *The Struggle...*, p. 293-294.

⁴³ Vezi problemele Tunisiei, Egiptului, Congo-ului. Apoi era un bun prilej de a căpăta colonii ușor și ieftin, ca o recompensă din partea Angliei pentru neutralitatea benevolă a Germaniei față de ocuparea Egiptului. N. Rich, **op.cit.**, p. 146-147; vezi și Craig, **op.cit.**, p. 121.

⁴⁴ Fieldhouse, *Les Empires coloniaux à partir du XVIII-e siècle*, Bordas, Paris, 1973 p. 188; vezi și N. Rich, **op.cit.**, p. 146.

lume, de a elimina exclusivismul acesteia⁴⁵, de a impune acordarea de compensații și de ce nu, de a introduce un nou drept colonial. Să nu uităm că Germania se afla într-o poziție diplomatică puternică, astfel încât a dorit să învețe guvernul englez că dorințele sale nu pot fi ignorate. O înfrângere pe plan diplomatic a Marii Britanii era una a lui Gladstone, pe care Bismarck îl disprețuia⁴⁶. Astfel, rivalitatea din bazinul Congo i-a oferit prilejul intervenției, privând Puterile coloniale de un profit exclusiv și “recoltând fără să fi semănat”, după plastica expresie a lui Pierre Renouvin⁴⁷. Conferința de la Berlin, sub presiunea constantă a cancelarului, a constrâns guvernele participante să recurgă la procedura notificării și a ocupației efective a teritoriilor coloniale, ceea ce limita conflictele și permitea arbitrajul⁴⁸.

Disputa cu Anglia, pe motive coloniale, i-a permis lui Bismarck să realizeze apropierea de Franța în timpul celei de-a doua guvernări Ferry⁴⁹. Această “pseudo-antantă cordială”, construită pe platforma intereselor anti-engleze, era concepută să creeze premisele unui acord general cu Franța, care să tranșeze definitiv problema revanșei. Ceea ce istoricii francezi au denumit “operațiunea de seducere a Franței”⁵⁰ a eșuat, Ferry fiind obligat să demisioneze în fața acuzațiilor de a fi renunțat la Alsacia și Lorena în schimbul coloniilor.

Într-adevăr, Bismarck nu a fost un “colonial” în adevăratul sens al cuvântului, politica sa colonială fiind mai degrabă timidă, un derivativ și o prelungire în afara Europei a preocupărilor sale interne și continentale.

⁴⁵ G. Hardy, **Histoire de la colonisation française**, Larose, Paris, 1931, p. 239.

⁴⁶ La începutul anului 1885, I. Ghica raporta că anexiunile germane în Africa au determinat nemulțumirea opiniei publice atât față de Germania, cât mai ales față de cabinetul Gladstone, ceea ce confirmă jocul lui Bismarck.

⁴⁷ **Histoire des relations internationales, 1871-1945**, Hachette, Paris, 1994, III, p. 78.

⁴⁸ Vezi articolele 34 și 35 din *Actul final* al Conferinței coloniale de la Berlin. P. Albin, **Les grands traités politiques**, 4e éd., Felix Alcan, 1932, p. 388-407.

⁴⁹ J. Ferry a fost premier între 23 septembrie 1880-10 noiembrie 1881 și 21 februarie 1883-30 martie 1885. L. Gall, **op.cit.**, p. 141-142; vezi și N. Rich, **op.cit.**, p. 147-150; A. Palmer, **op.cit.**, p.228. Avansurile făcute de Bismarck Franței sunt raportate prompt de Legația română la Berlin. La 20 decembrie 1883, Liteanu informa asupra vizitei făcute cancelarului de Courcel, ambasadorul Franței, cu scopul de a-i mulțumi pentru “simpatia manifestată față de cabinetul Jules Ferry, în care vedea o garanție împotriva anarhiei”. Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 242, f. 252, *Telegrama Legației României la Berlin din 20 decembrie 1883*.

⁵⁰ Poidevin, Schirmann, **op.cit.**, p. 132.

NEPAL: SCURTĂ SCHIȚĂ DE ISTORIE CONTEMPORANĂ

Viorel Cruceanu

Cine zice Nepal, zice Himalaya; și cine spune Himalaya, spune alpinism. Cel mai înalt lanț muntos al lumii și acest sport extrem au adus celebritatea micuțului regat asiatic (147181 Km²; 26 milioane locuitori). Și totuși, Nepalul se află, undeva, la periferia intersului mondial. Țintuit într-un ev arhaic, de o elită politică retrogradă, regatul himalayan a stârnit brusc interesul opiniei publice, într-o zi banală (1 iunie 2001), printr-o “tragedie demnă de talentul lui Shakespeare”¹: masacrarea familiei regale (rege, regină, doi copii și alte rude) de însuși prințul moștenitor, Dipendra (29 ani)².

Rădăcinile istorice ale Nepalului coboară, în vechime, până la indo-arieni. Numai că, pentru a ajunge la formula statală cunoscută astăzi, au fost necesare secole... Abia către jumătatea veacului al XVIII-lea, la inițiativa șahului Narayan, conducătorul temuților războinici *gorkha*, s-au pus bazele dinastiei actuale (numită dinastia Șah, prin succesiunea inaugurată de Narayan, căreia i s-a adăugat și numele Deva, transmis pe filiera reginelor-mamă). La numai șapte decenii de la instaurarea dinastiei, pe fondul unor domnii slabe (Rajendra și Surendra), puterea a fost uzurpată de familia Rana, care din 1846 va crea o adevărată “dinastie” de prim-miniștri (până în 1951). Dar, indiferent de autoritate, țara era condusă de o manieră absolutistă. Singura breșă în cadrul acestui sistem feudal a provocat-o regele Tribhuwana, cel care, la 12 februarie 1959, a proclamat monarhia constituțională. Moartea subită (asasinat?) a suveranului reformator, în decembrie 1960, a curmat inedita experiență nepaleză. A urmat la tron, fiul defunctului, Mahendra Bir Bikram Shah Deva, care s-a dovedit promotorul unei reacții conservatoare. Printr-un veritabil “diktat constituțional”³, Mahendra a restaurat sistemul tradițional de comandă, bazat pe “Panchayate”, la 16 decembrie 1962. Era vorba de “un sistem piramidal de adunări”⁴, chemat să restaureze “armonia socială”, bulversată de reformele lui Tribhuwana. Revenirea la tradiționalism

---

¹ Cf. *Lumea magazin*, nr. 7, iul. 2001, p. 10.

² Vezi amănunte în V. Cruceanu, **Asasinate ale secolului XX (Asia, Lumea arabă, America Latină)**, Ed. Corgal Press, Bacău, 2005, p. 66-68

³Cf. *L'Événement du Jeudi*, no. 353, du 8 au 14 août 1991, p. 34.

⁴ *Lumea azi*, nr. 16, 19 apr. 1990, p.8; vezi și *Lumea*, nr. 21, 20 mai 1965, p. 21; idem, nr. 39, 21 sept. 1972, p. 22.

a reiterat percepția că Nepalul reprezenta “o țară a sărăciei [unde, spre exemplu, primul automobil și-a făcut apariția abia în... 1957! – nota ns.], mizeriei și a tuturor compromisurilor”⁵.

Regele Mahendra a încetat din viață la 31 ianuarie 1972, în urma unei crize cardiace, la numai 52 de ani. Nepalul trăia, fără un interes major, o nouă succesiune la tron: Mahendra era înlocuit de fiul său mai mare, Birendra. În vârstă de 27 ani, educat în Occident, noul monarh a fost privit ca o mare speranță. Se miza pe faptul că tânărul Birendra era câștigat la cauza reformelor și că va reînoda firul experienței democratice, întrerupt brutal de tatăl său. Deși a promis în mod repetat că va urma un asemenea curs, Birendra nu și-a onorat niciodată făgăduiala. “Micul rege” a fost un conservator, depășit mereu de evenimente. Bilanțul prezenței sale pe tronul nepalez reprezintă un dublu eșec: un eșec personal și un eșec al întregii nații, caracteristic lumii a treia unde proasta guvernare este acompaniată de corupție, nepotism și concentrarea excesivă a puterii. Iată câteva trăsături ale tabloului societății nepaleze, în momentul asasinării lui Birendra și a reginei Airwarya (considerată “geniul rău” al regelui): “71% din populație trăiește într-o sărăcie absolută”; “doi nepalezi din trei sunt analfabeți”; “bugetul statului este finanțat în proporție de 25% din banii emigranților nepalezi [în majoritatea lor plecați la lucru în India – nota ns.] iar în proporție de 50% din ajutorul internațional”⁶. La acestea se adăugau perpetuarea sistemului exclusivist al castelor (în pofida desființării sale oficiale în 1963), o speranță de viață la naștere de 59 ani (totuși, cu opt ani superioară Indiei), precum și menținerea a diferite forme de servaj domestic (interzis, oficial, abia în iulie 2000). Prin urmare, domnia lui Birendra a oferit Nepalului toate premisele pentru declanșarea unei revolte sociale. Într-o primă fază evenimentele au cunoscut un curs controlabil: manifestațiile populare, din capitala Katmandu, l-au obligat pe rege ca, prin Constituția din 9 noiembrie 1990, să accepte revenirea la monarhia constituțională și pluripartitism (primele alegeri libere au avut loc în mai 1991, după 30 de ani de absolutism).

Această deschidere a adus o noutate: lupta pentru putere dintre partidele politice, la care se adăugau permanentele încercări ale monarhului de a compromite noul sistem. În contextul creat, familia regală a avut, pur și simplu, o atitudine stupidă: Parlamentul, rezultat prin consultare electorală, era considerat dușmanul Monarhiei, precum odinioară familia uzurpatoare Rana.

---

⁵ Idem, nr. 21, 1965, p. 20.

⁶ *Le Monde diplomatique*, nov. 2003, p. 28.

Înverșunarea regelui în fața democratizării a provocat exasperare. Pe cale de consecință, faza parlamentară, aflată în stadiu de experiment, a fost marginalizată de formele de exprimare extremă, ce au câștigat, rapid, teren. În februarie 1996, s-a declanșat un “război al poporului”⁷, condus de Partidul Comunist (Maoist) din Nepal. Scopul gherilei: “înlăturarea monarhiei și a clicii de feudali care oprimă țara”⁸. Timp de cinci ani, până la dispariția violentă a regelui, “războiul poporului” a provocat moartea a 1500 de persoane. Interesantă este, însă, “repartizarea” atrocităților comise de ambele părți: 6 din 10 victime se datorau acțiunilor represive ale poliției⁹.

Gherila a câștigat teren fără ca, cel puțin aparent, guvernării să se impacienteze. Atitudine explicabilă, după cum afirma un diplomat occidental din Katmandu, dat fiind faptul că “din punct de vedere istoric, pentru elite, Nepalul se reduce la capitala Katmandu și valea în care aceasta se află. De aceea, prea puțin le pasă dacă pierde controlul munților înapoiați”¹⁰. O asemenea atitudine iresponsabilă a favorizat extinderea câmpurilor de confruntare și, implicit, creșterea numărului celor uciși, în special civili nevinovați, la 8000 de persoane. Din nou, redistribuirea atrocităților șochează: “o treime din victime se datorează maoiștilor, două treimi forțelor de securitate”¹¹. Oricum, evenimentele sunt în plină desfășurare, iar rebelii și-au reafirmat determinarea de a înlătura Monarhia și proclama Republica.

Regatul “de la poalele celor mai înalți munți din lume”¹² are o interesantă poziție geografică: el este “strivit aproape între China și India”¹³. Rivalitatea dintre cele două mari puteri asiatice a provocat, adesea, unde seismice la Katmandu. Realitățile etnice, religioase și socio-economice ar trebui să impună regatul himalayan ca un aliat necondiționat al Indiei. Situația este, însă, mult mai complexă. Și de o parte și de alta există suficiente motive de mefiență. Astfel, monarhii nepalezii nu au privit cu ochi buni caracterul laic al Uniunii Indiene. Pe lângă absolutismul desuet promovat, Nepalul este și un stat teocratic hinduist. Ca o sfidare aruncată Indiei, monarhii de la Katmandu au considerat statul lor drept un „*Asali Hindustan*”, adică “adevăratul pământ

---

⁷ **Ibidem**

⁸ *Le Nouvel Afrique-Asie*, no. 142-143, juillet-août 2001, p.43.

⁹ **Ibidem.**

¹⁰ *Le Monde diplomatique*, nov. 2003, p. 29.

¹¹ **Ibidem**, p. 28.

¹² *Lumea*, nr. 21, 20 mai 1965, p. 20.

¹³ *Lumea azi*, nr. 16, 19 aprilie 1990, p. 7.

al hindușilor”¹⁴. Poate în această doctrină găsim și o explicație a eșecului reformelor lui Tribhuwana, din 1959: apelul la modelul laic și parlamentar al Indiei lui Nehru. Pe de altă parte, guvernării de la Katmandu au suspectat permanent India că se consideră “moștenitoarea Marii Britanii în subcontinent”¹⁵. De aici “repetatele încercări de a se emancipa de tutela apăsătoare a autorităților de la New Delhi”¹⁶. Să nu mai vorbim de “teamă unei anexiuni”¹⁷ (mai ales după episodul micului regat vecin Sikkim, al cărui rege a fost înlăturat în 1975, acest stat fiind alipit, fără nici un fel de scrupule, Uniunii Indiene).

Aprehensiunea față de India, i-a direcționat pe liderii nepalezi către imensul vecin din nord, R.P. Chineză, încă din vremea lui Mao Zedong. Dar dacă timp de trei decenii China a fost privită ca un protector, lucrurile s-au schimbat odată cu izbucnirea gherilei maoiste. Apoi, nici raporturile sino-indiene nu mai erau ca în 1962 (când între cele două țări a avut loc un conflict de frontieră). Asemenea evoluții au determinat o re poziționare a diplomației nepaleze. Consecința: o normalizare inevitabilă a relațiilor cu New Delhi, nepalezii reamintindu-și că țara lor reprezintă “scutul himalayan al Indiei”¹⁸.

Tocmai când opera această echilibristică, a survenit drama de la 1 iunie 2001. Pe 4 iunie a fost desemnat rege, fratele mai mic al lui Birendra, Gyanendra, un om cu o reputație îndoielnică. Deoarece în momentul masacrului lipsea din capitală, au existat destule suspiciuni privind o eventuală implicare a sa, mai ales că, se spune, avea o vădită influență asupra prințului moștenitor, Dipendra. Totuși, nu s-au putut aduce dovezi care să-l incrimineze.

Cu Gyanendra, coșmarul nepalezilor a redevenit realitate. Era de notorietate faptul că el s-a opus deschiderii democratice de la începutul anilor nouăzeci. După ezitățile inerente oricărui început, Gyanendra și-a impus punctul de vedere: el a restaurat, la 4 octombrie 2002, regimul absolutist. Din nefericire, în plină eră a globalizării, Nepalul pare condamnat la un obscurantism ce tinde să se eternizeze.

---

¹⁴ *Le Nouvel Afrique – Asie*, no. 175, april 2004, p. 82.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

FAMILIA, ȘCOALA, BISERICA – FACTORI EDUCAȚIONALI

Constantin Leonte

**„Familia este Biserica cea mică
precum Biserica este familia cea mare”**

(Sfântul Ioan Gura de Aur)

Nașterea, creșterea și educarea copiilor nu reprezintă un simplu proces mecanic sau biologic ci, în special, un act ontologic: este actul unei voințe procreatoare, care cel puțin va fi împlinit de mama, de ambii părinți în comunitatea familială. Finalitatea căsătoriei se găsește în împlinirea celor doi soți printr-o iubire jertfelnică, ce-i poate conduce la cunoașterea lui Dumnezeu și la desăvârșire. În actul creației, Dumnezeu a poruncit omului: „Creșteți și vă înmulțiți, umpleți pământul și-l supuneți” (Geneza 1, 28). Așadar, familia în care domnește iubirea autentică, nu poate rămâne neroditoare. Dacă între roadele vieții de familie se va număra și nașterea de prunci, aceasta trebuie primită ca un dar și ca o binecuvântare a lui Dumnezeu¹.

Scriitorul bisericesc Clement Alexandrinul spunea despre cei ce întemeiază o familie că ei alcătuiesc „o singură biserică, o singură viață de curăție, o singură sfială a unuiu fașă de altul, hrana e comună, căsătoria unită, toate asemănătoare: respirația, auzul, cunoașterea, nădejdea, ascultarea, dragostea. Iar cei ce au comună viața, au comun și harul; și comună le este și mântuirea, comună le este lor și virtutea și viețuirea” (Pedagogul 11, 10, 2).

Comuniunea în căsătorie nu poate spori decât odată cu primirea binecuvântării Bisericii prin Sfânta Taină a Cununii și prin nașterea de copii și creșterea lor” întru învățătura și certarea Domnului” (Efes 6,4), după cum spunea Sf. Ap. Pavel.

I. Temeiuri biblice veterotestamentare despre educație

Referitor la creșterea și educația copiilor, Sf. Scriptură a Vechiului Testament cuprinde numeroase pasaje privind modul, dar mai ales scopul educării tinerei generații. Vechiul Testament fiind o carte prin

---

¹ John Brek, **Bio-medical technology: of the kingdom of the cosmos**, în *Saint's Vladimir Quarterly*, vol. 32, nr. 1, 1988, p. 88.

excelentă și educativă, evident ca una dintre preocupările majore ale poporului ales era aceea de a-i învăța pe copii mai întâi Legea lui Dumnezeu. Astfel, dacă mamei îi revenea datoria de a-i educa mai întâi pe copii, primele elemente de educație erau cele de morală. (Pilde 1, 8; 6, 20). Adesea se utilizau metode coercitive în instruirea copiilor, folosindu-se fără menajamente bățul sau chiar biciul (Pilde 13, 24; 22, 15; 29, 15; Deuteronom 8, 5). Centrul educației israelite îl constituia deci ansamblul poruncilor divine transmise prin Moise, porunci care nu trebuia doar însușite teoretic, ci mai ales împlinite (Ieșirea 10, 2; 12, 26; 13,8; Deuteronomul 4, 9; 6, 7; 32, 7).

Chiar din primii ani ai copilăriei, mamele aveau o mare răspundere în educația copiilor, tatăl intervenind mult mai târziu, dar atât unul cât și celălalt căutau să dea odraslelor lor o profundă educație religios-morală, cu scopul de a face din ei niște convinși împlinitori ai poruncilor dumnezeiești descoperite de Dumnezeu lui Moise pe Sinai. Din acest motiv se puteau numi pe bună dreptate „fiii lui Dumnezeu”. Acest apelativ scoate în evidență raportul strâns care se stabilește între credincios și Dumnezeu. Prin urmare, scopul major al educației la vechii evrei era, pe de o parte, învățătura Legii divine, iar pe de alta-supunerea față de această Lege, în sensul aplicării ei la viața de zi cu zi².

În antichitatea israelită scrisul a apărut relativ târziu (sec. XII î.Hr.). Astfel, educația se realiza prin transmiterea orală a cunoștințelor de la o generație la alta, ce era la fel de sigură ca și cea scrisă deoarece nu se admitea nici cea mai mică eroare și, în plus, pe lângă faptul că se perfecționa memoria, avea darul ca prin tonalitatea vorbitorului, accentul, ritmul și mimica feței să convingă mai repede pe cel educat³.

Sursa învățăturii nu putea fi decât Dumnezeu – Marele Pedagog, cum îl definește Clement Alexandrinul. Edificatoare sunt formulele de binecuvântare rostite de Dumnezeu prin aghiograf. „Creșteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul” (Facere 1.28), la care se adăuga „nașteți și creșteți” – ca o completare a celei dintâi porunci. Porunca divină este

² Cos Davis, **Education in Bible times**, în **Holman Dictionary** Nashville, Tennessee, 1991, p. 397; pr.prof.dr. Petre Semen, **Familia și importanța ei în perioada Vechiului Testament**, în vol. **Familia creștină astăzi**, Trinitas, Iași, 1995, p. 17.

³ H. Wald, **Înțelesuri iudaice**, Editura Hasefer, București, 1995, p. 73; pr.prof.dr. Petre Semen, **Educația – preocuparea constantă a autorilor biblici**, în vol. **Educație și valori**, Editura Spiru Haret, Iași, 1997, p. 28.

însușită și împlinită de poporul evreu care nu lasă la întâmplare creșterea și educația copiilor.

Principiile și metodele pedagogice nu sunt enunțate în Sf. Scriptură, dar ele au existat cu siguranță chiar dacă Biblia ne prezintă informații privind scopul educației dar nu și modul de realizare. Biblia nu se erijează în a fi un manual de educație, dar este educativă prin ea însăși pentru cei care o citesc, indiferent de nivelul de cultură”⁴.

Pedagogul lui Israel a fost Dumnezeu, iar motivația educației a fost păstrarea credinței monoteiste. Clement Alexandrinul spunea: „fiind Pedagog, se îngrijește de educația oamenilor, nu de instrucția lor, scopul Lui este de a face mai bun, de-al învăța, de a da sfaturi pentru o viață înțeleaptă”⁵.

Pedagogul identificat cu Persoana Cuvântului întrupat, încearcă să vindece mai întâi prin cuvânt, prin sfaturile Sale, prin vindecarea patimilor sufletului omenesc care sunt împotriva firii⁶.

Scopul principal al educației în gândirea biblică era formarea unei personalități religioase prin însușirea poruncilor divine prezentate în Legea lui Moise, în ideea de a le împlini, iar scopul secundar era deprinderea unor meserii pentru viața cotidiană: băieții să conducă bine casa, să-și îngrijească bine câmpul și turmele; fetele să-și însușească tot ceea ce ține de o soție și mamă; să pregătească locuința pentru marile sărbători, însemnătatea datinilor strămoșești, să instruiască tânăra generație și alte îndeletniciri practice: țesutul, torsul, prelucrarea inului, etc.

II. Rolul familiei pentru educație în Vechiul Testament

Educația copilului era realizată mai întâi în familie, părinții fiind factori educaționali, după care continua pe lângă sanctuar unde avea ca reper via lui Dumnezeu: „Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii” (Pilde 1, 7).

Esența educației israelite o constituie poruncile transmise prin Moise, porunci care trebuiau memorate foarte corect și îndeplinite în scopul păstrării credinței monoteiste. Părinții copilului aveau obligația să se ocupe de educația copilului prin Legea divină: „L-am ales pe

⁴ Pr.prof. P.Semen, **op.cit.**, p.29.

⁵ Clement Alexandrinul, **Pedagogul**, trad. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1982, colecția „P.S.B”, vol. 4, p. 169.

⁶ **Ibidem**, p. 169.

Avraam, zice Domnul Dumnezeu, ca să învețe pe fiii și pe casa sa după sine să umble în casa Domnului și să facă judecată și dreptate”. (Fac. 18,19). Nu se sfiau să folosească măsuri de constrângere: „Cine cruța toiagul sau își urăște copilul, iar cel ce-l iubește îl ceartă la vreme” (Pilde 13,24).

Instruirea în respect față de Dumnezeu începea de timpuriu, încă din vremea în care copilul nu cunoștea semnificația acelor „mezuzot” și a „filacteriilor” care erau așezate pe locul ușii, respectiv pe mâna stângă în dreptul inimii și pe capul tatălui. Exemplul personal al tatălui precede cuvintele în educația israelită și felul de a se comporta provoacă întrebările, dorința de cunoaștere a copilului cu scopul de a-l instrui să-l iubească pe Dumnezeu cu inima curată. Când tatăl constată că fiul și-a însușit și poate împlini poruncile divine îi fixa fiului său filacteriile pe braț și pe frunte și pe bună dreptate, era numit „fiul Legii”.

Rolul major al educației fiilor îi revenea tatălui care avea obligația de a-l duce la sanctuare cu prilejul marilor sărbători religioase, ce aveau caracter național (Paștele), unde ascultau psalmi liturgiei și alte cântări religioase și participa el însuși la cult, după care participau la ospețele sacrificiale unde preoții sau arhiereul explicau Legea sau anumite porunci din ea.

Din frageda copilărie erau deprinși cu lectura textului sacru și cu memorarea unor texte din Lege și la vârsta de 12 ani copilul era format în cele ce țineau de viața religioasă și «se considera că instruirea sa în „Iahve” era completă și suficientă ca s-o poată transmite mai departe fiilor săi, la timpul oportun»⁷.

În comunitatea vechilor israeliți era foarte greu să faci distincție între viața profană și cea religioasă deoarece toată viața era marcată de semnificații religioase, fiecare meserie se făcea în spiritul Legii: „Deprinde pe tânăr cu purtarea pe care trebuie să o aibă; chiar când va îmbătrâni nu se va abate de la ea” (Pilde 22, 6).

Indiferent cui îi revenea rolul educator, părintelui sau altor persoane abilitate, finalitatea era de a-l ajuta pe tânăr să se descurce în viață și să evite compania celor fărădelege (Pilde 4, 13-14).

După apariția sinagogilor, educația s-a perfecționat, s-a diversificat și dezvoltat în toate locurile locuite de iudei, dar prioritară a

---

⁷ Cos Davis, **op.cit.**, p. 17.

rămas învățarea Legii⁸.

Scopul prioritar al sinagogilor era educarea copiilor, alături de oficierea cultului. Renumite pentru activitatea lor în Noul Testament sunt sinagogile din Nazaret și Capernaum unde adesea învăța Mântuitorul Iisus Hristos de unde rezultă ce erau adevărate școli de învățătură în care copii deprindeau cititul și scrisul textului sfânt, și memorarea pasajelor mai importante din Lege.

Alături de familie și sinagogă (biserica, preoții și leviții), slujitorii lui Dumnezeu aveau rol foarte important în educarea tinerei generații în problemele religioase având menirea de a asigura cunoașterea și aplicarea în viață a poruncilor divine date de Dumnezeu prin Moise.

III. Rolul familiei creștine în educația copiilor

În familia creștină de astăzi copii trebuiau să fie pătrunși de sentimente religioase puternice și reale, de aceea, una din datoriile principale ale părinților este de a-l educa de timpuriu „întru învățatura și înțelepciunea Domnului” (Efes 6,4), cum ne îndeamnă Sf. Ap. Pavel. Însușirea Legii divine are o însemnătate extraordinară în formarea religios-morală a tinerilor fii ai Bisericii. Dar exemplul părinților este hotărâtor după cum aflăm de la Sf. Ap. Pavel (II Timotei 1,5); „Îmi aduc aminte de credința ta neprefăcută, care, precum s-a sălășluit întâi bunica ta Eunichi, tot așa, sunt încredințat, ca și întru tine”.

Pe lângă datoriile spirituale, față de copii, familia are îndatoriri de ordin material pentru a preveni comiterea unor fapte antisociale datorită unor lipsurilor materiale. Asigurarea adăpostului, a hranei și a îmbrăcăminte este o obligație a părinților (II Corinteni 12, 14), neîndeplinirea acestei datorii echivalând, în concepția paulină, cu apostasia: „dacă însă cineva nu poartă grija de ai săi și mai ales de casnicii săi, s-a lepădat de credință și este mai rău decât necredincios”. (Timotei 5, 8).

Bunele raporturi în familie sunt condiționate și de îndeplinirea datoriilor copiilor față de părinți, așa cum îndeamnă porunca a V- a din Decalog citată de Mântuitorul ca prima datorie a copiilor față de părinți: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie ție bine și să trăiești mulți ani pe pământ”. (Efeseni 6, 2). Abaterea de la aceasta porunca

---

⁸ Pr.prof. P. Semen, **Familia creștină azi- perspective misionare și ecumenisme**, în vol. **Familia creștină azi**, p. 85.

duce la anularea demnității morale a familiei. O altă datorie este ascultarea și supunerea firească față de părinți, în Domnul „căci aceasta este cu dreptate” (Efeseni 6, 1) și „bine plăcut Domnului”(Coloseni 5, 20).

Și prin aceasta se realizează armonia și comuniunea familială în care se reflectă armonia și comunicarea Tri-Personală a Dumnezeirii.

Învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli cu privire la familie, constituie un adevărat cod moral creștin care reglementează raporturile dintre membrii familiilor.

Un alt mare scriitor și pedagog creștin a fost Sf. Vasile cel Mare, care întregește în adevăr pedagogia Sf. Ioan Gură de Aur. Dacă Sf. Ioan trimite pe copii în școlile mănăstirești, „școlile virtuții”, Sf. Vasile, rânduiește locul și rostul lor în mănăstire. În Regulile pe larg, mai ales, îi sfătuiește pe monarhi, să primească pe lângă mănăstiri pe copiii orfani și pe cei aduși de bunăvoie de părinți pentru a primi o educație pioasă și-i învață cum să se poarte cu aceștia.

Familia este microbiserica unde cei doi pot da naștere celui de-al treilea, este o celulă a societății și a Bisericii. După cum există intercomuniune între familie și societate tot așa există intercomuniune între familie și Biserica lui Hristos, iar rolul familiei creștine în educația creștină, în conștientizarea de fiu al lui Dumnezeu este o realitate biblică, de istorie bisericească de la începutul Bisericii până în vremea noastră, indiferent de contextul socio-politic dat.

De asemenea, familia este locul educației religioase prin cuvântul Scripturii, prin rugăciunile prin care omul se adresează lui Dumnezeu, dar și prezența icoanei în familia ortodoxă care ca și Scriptura ne aduce aminte de toate prototipurile și suntem duși în prejma lor, făcându-se prezentă, existența lor prin har și deschizându-ne perspective redescoperirii lumii transfigurate prin lumina lui Dumnezeu.

Familia este esențială pentru creșterea Bisericii în lume, pentru răspândirea credinței în lume, în spațiu, dar și în durată temporală prin transmiterea din generații în generații a mesajului evanghelic mântuitor, acesta întrucât, credința se învață, se practică și se transmite numai dinlăuntrul unei comunități creștine care este constituită din familii. Biserica se extinde în timp și spațiu prin familia creștină⁹.

---

⁹ Pr.lector Mihai Vizitiu, **Familia în învățătura Mântuitorului și a Sf.Apostoli**, în **vol.cit.**, p. 4.

Prezența copiilor în familie intensifică iubirea și extinde aria comuniunii în această „biserica mică”. În alcătuirea ei tri-dimensională: soț, soție, copii - fiecare cu chemarea și cu rosturile lui, dar formând o unitate deplină, familia are un rol important în lucrarea misionară a Bisericii. În veacul apostolic multe biserici au luat ființă în sânul unor familii, Noul Testament, menționând Biserici precum: cea din casa Lidiei din Filip (F.Ap.16, 15, 31-34); cea din lui Acvila și Priscila (I Corinteni 16, 19), constituind astfel focare ale răspândirii și credinței și învățaturii creștine.

Familiiile creștine au fost adevărate școli de formare religios-morală devenind astfel instituții sfinte și sfințitoare prin puterea harului lui Hristos¹⁰.

Un rol deosebit de important au avut alături de familie, școlile catehumenilor înființate prin sec. II, la îndemnul preoților și școlile cateheților precum o pregătire mai temeinică și cultivarea evlaviei la viitorii creștini, ce au ținut până în sec. V, când au fost înlocuite cu cele mănăstirești.

Sf. Ioan Gură de Aur îi considera pe părinți – adevărați artiști care urmăresc realizarea unei opere de artă și îi îndeamnă pe părinți ca educația integrală, unitară să privească atât educația trupului, pentru a fi bun suport a spiritului, cât și educația sufletului.

IV. Familia, Școala, Biserica – factor educațional

Educația este o artă, ea este arta cea mai nobilă și cea mai bună (MGL VIII, col.500). „Arta mai mare ca educația nu există” (MGLVIII, col. 584) deoarece, toate celelalte arte au în vedere un folos în lumea de aici, pe când educația se săvârșește în vederea celei viitoare (MGLVIII, col. 501).

Am arătat strânsa legătură ce există între familie și școală, care se găsea de cele mai multe ori pe lângă sau în cadrul Bisericii, atât în epoca vechilor evrei, cât și în timpul Mântuitorului Iisus Hristos și a Apostolilor Săi, ca de altfel, și în vremea marilor părinți și scriitori bisericești, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur. Aceștia din urmă au lăsat moștenire idei pretențioase în domeniul educației atât în familie cât și în rândul școlilor înființate pe lângă mănăstiri.

---

¹⁰ Sf. Ioan Gură de Aur, **Omiliile la Facere**, I, trad., introducere indicii și note de pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1978, p. 178.

Dacă în antichitate, sistemele de educație au variat după caracterul politic al societății, dând o importanță deosebită educației fizice, în evul mediu – viața socială și politică era stăpânită și influențată de religie – de creștinism, sistemul de educație cultiva cu precădere psihicul, neglijând fizicul.

Școlile parohiale, mănăstirești și eparhiale și palatone înființate de Carol cel Mare (768-814) aveau un caracter religios. În ele nu se pregătea numai personalul religios, ci orice om cult al vremii. Nu erau altfel de școli, cu altfel de cultură decât religioasă. Deviza lui Carol cel Mare era: „un singur stat și o singură biserică”¹¹.

Chiar și mai târziu, când în locul școlilor eparhiale – prin secolul al XII-lea, încep să se înființeze universitățile (Universitatea din Paris – 1200, cea mai renumită), cultura din universități avea tot un pronunțat caracter religios. Aproape toți profesorii erau și teologi. Societatea vremii influența viața creștinului, prețuia mântuirea sufletului și nu numai dezvoltarea fizicului.

Familia exercita o influență mare și salutară în educație pentru ca:

a) Numai în familia creștină există atmosfera de iubire și de credință.

Numai aici iubirea și credința nu sunt doar învățate, ci intuite și exercitate. „Credința și iubirea, zice Pestalozzi în „Leonard și Gertuda”, nu se cultiva prin vorbe aspre și simple fundamente ale vieții interne, ci prin faptul viețuirii în iubire și în credință”¹².

b) Educația în familie realizează un echilibru în dezvoltarea forțelor întrucât „pune în același timp în mișcare mintea, inima și mâna” – spunea vestitul pedagog Pestalozzi. Școala continuă educația familială și este firesc să fie astfel, deoarece evoluția forțelor individuale începe când copilul nu poate fi separat de părinții săi, pentru a fi dat apoi școlii.

Întrucât educația în familie e bună, adică se conformează legilor naturale ale ființei omenești, ea trebuie să servească de baza educației școlare. „Punctele esențiale se încep prin tot ce au învățat copiii prin tot ce au de dezvoltat mai departe. Învățătorul nu are decât să clădească mai departe cu îngrijire acele elemente”¹³.

¹¹ N.G. Enescu, **Istoria pedagogiei**, ediția a II-a, p. 18-19.

¹² G.G. Antonescu, **Pestalozzi și educația poporului**, ediția a II-a, tipografia Jackey-Club, 1992, p. 123.

¹³ **Ibidem**, p. 128.

După cum am văzut de-a lungul veacurilor, a existat o strânsă legătură între familie, școala și biserica – legătura ce exista și astăzi și care a salvat de multe ori comorile spirituale ale antichității, operele artistice, scrierile filozofice și literare în vremurile grele prin care a trecut omenirea.

În mănăstirile Bisericii s-au copiat și s-au păstrat manuscrisele nu numai creștine, dar și cele ale lumii antice. Călugării îi învățau pe copii scrisul, cititul și socotitul într-o vreme în care statul nu avea și preocupări culturale.

Cartea și cultura popoarelor europene începe cu creștinarea lor. Toate popoarele europene și-au început literatura și cultura prin scrieri creștine inițiate și inspirate de Biserică.

Școala este casa culturii, instituția clasică în care se formează ideile, se cultivă spiritul și dospește cultura. Până în pragul vremurilor moderne, statul n-a avut nici o legătură cu școala. În schimb Biserica a făcut din școală unul din scopurile ei inițiale întrucât ea nu-și poate îndeplini misiunea, decât prin învățătură. Dovadă sunt numeroși bărbați de știință, crescuți în aceste școli și îmbrăcați în strae preoțești sau călugărești. Mulți dintre ei sânt și printre cei dintâi descoperitori: călugărul Alcuin, în vremea lui Carol cel Mare, care organizează învățământul Franței; Chiril și Metodiu, întemeiază alfabetul chirilic, călugărul Roger Bacon (1294) e părintele opticii moderne. Exemplele pot continua. Astfel, sub influența creștină se realizează picturile creștine lui Rafael, Leonardo da Vinci și Murillo, operele poetice ale lui Dante și Shakespeare și cele muzicale ale lui Bach, Mozart și Beethoven.

Biserica și Evanghelia lui Hristos au adus în toate veacurile și tuturor neamurilor, cele mai mari și prețioase servicii cultivării spiritului. Neamul românesc a desprins lumina cărții și calea mântuirii în lumina Evangheliei. În mare parte istoria culturii române este istoria Bisericii străbune și invers, istoria Bisericii este istoria culturii noastre.

Din munca bisericilor și mănăstirilor cu vlădici, preoți și călugări vestitori de învățătură creștină apar primele cărți, manuscrise și tipărite primele tipografii, primele școli, primele bucoavne (abecedare), primele cazanii, primele cărți românești de învățătură, primele pravile și primele așezăminte sociale. Psaltirea scheiană, Codicele Voronețiană, tipăriturile ieromonahului Macarie în secolul XVI, în timpul lui Radu cel Mare, apoi tipăriturile deaconului Coresi de la Brașov; primele școli

apar în secolul XV(Braşov 1495), academia domnească de la Biserica „Trei ierarhi” – 1664, Colegiul Sf. Sava – 1679, cea dintâi bucovană de la Balgrad (Alba Iulia 1669), spitalele Colţea, Sf. Pantelimon din Bucureşti, Sf. Spiridon din Iaşi, au fost organizate de Biserică.

În biserici şi mănăstiri s-au înfiinţate primele şcoli, primul nostru învăţământ şi primele noastre biblioteci pentru pregătirea preoţilor şi călugărilor, a pisanilor domneşti a caligrafilor, constructorilor, pictorilor, tahigrafilor, a medicilor şi a diferitelor meserii şi aşa că putem spune, că de aici începe cultura română.

Exista aşadar o legătură interdependentă între Familie, care începe educaţia, Şcoală, care o continuă şi Biserica, ce o desăvârşeşte spiritual, moral şi o coordonează spre o bună orientare în lume. Sunt trei mari factori educaţionali şi îndrăznim să facem analogia cu Sf. Treime: Tatăl – Familia, Fiul – Şcoala şi Sf. Duh – Biserica.

CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR DIN ORAȘUL BACĂU ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Didi Alistar

În primele patru decenii a sec. al XX-lea numărul populației orașului Bacău creștea de la 26369 locuitori (1912) la 31138 locuitori (1930) fiind influențată în mod hotărâtor de dezvoltarea sectoarelor terțiar și secundar¹.

În perioada interbelică, orașul a crescut tentacular, prin includerea odată cu anul 1929 (când Bacăul este declarat municipiu) în cadrul administrației urbane a localităților învecinate: târgul Podul de Fier de la comuna Letea Veche, comunele Șerbănești de la comuna Săucești, Gherăești de la comuna Mărgineni și Letea Veche de la comuna cu același nume².

Evoluția economico-socială este strâns legată de cea spirituală iar domeniul cultural care s-a dezvoltat cel mai mult a fost învățământul.

Rețeaua școlară primară din orașul Bacău cuprindea până în anul 1918, un număr de șase școli: Școala de băieți nr.1 (1839); Școala de fete nr. 1 (1859); Școala de băieți nr. 2 (1859); Școala de fete nr. 2 (1870); Școala de băieți nr. 3 (1870) și Școala de fete nr. 3 (1899)³.

Actul de la 1 Decembrie 1918, crease un cadru mult mai prielnic procesului de școlarizare care trebuia să răspundă la o sumă de întrebări capitale, îndeosebi de precizare a menirii învățământului în soluționarea problemelor fundamentale a societății, toate având ca principal obiectiv pregătirea temeinică a forței de muncă fizice și intelectuale⁴.

După înfăptuirea Marii Uniri, în orașul Bacău vor continua într-un ritm susținut apariția de noi școli primare, în număr de nouă.

În toamna anului 1919 în orașul Bacău își începea activitatea două

---

¹ DJAN Bacău, **Fond Colecția de manuscrise**, Manuscris nr. 18, p.79; Ioan Șandru, Constantin V. Toma, **Bacău – studiu de geografie urbană**, Bacău, 1986, p.58.

² *Monitorul Oficial*, nr. 274, 7 decembrie 1979, p. 9150.

³ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia Mărioara Mihalcea, **Îndrumar în arhivele statului. Județul Bacău**, vol. II, București, 1989, p.75-98; Gr. Grigorovici, **Bacăul din trecut și de azi**, Tipografia Primăriei municipiului Bacău, 1933, p.81,83.

⁴ I. Saizu, **Menirea învățământului în modernizarea României contemporane**, în *Anuarul Institutului "A.D.Xenopol"*, XXI, Iași, 1984, p.247.

școli primare: Școala primară mixtă din satul Podul de Fier, com. Letea Veche. În 1930 i s-a dat numele de Școala primară mixtă nr. 8 Bacău, Podul de Fier⁵.

Locuitorii dintr-un cartier al Bacăului, numit “Câmpul Poștei” au cerut cu insistență Ministerului Instrucțiunii Publice înființarea unei noi școli. Astfel, la 01.sept. 1919 și-a deschis porțile Școala primară mixtă nr. 4⁶.

În anul 1920, au luat ființă alte două noi școli: Școala primară mixtă Gherăiești, com. Mărgineni, plasa Bistrița. În 1931 i s-a dat denumirea de Școala primară mixtă nr.7 Bacău, suburbia Gherăiești⁷.

La 24.nov.1920, prin adresa nr. 7851, Revizoratul Școlar Bacău comunica Comisiei interimare a Primăriei Bacău că “Ministerul Instrucțiunii Publice cu Decizia nr.108876/1920, a dispus înființarea unui post urban în acest oraș, în ziua de 01.nov.1920. Acest post va funcționa în Suburbia fabricilor”. În acest mod lua ființă Școala primară de băieți nr. 5⁸.

Cu Decizia nr.48650 din 29.mai.1922, Ministerul Instrucțiunii Publice hotăra înființarea în orașul Bacău cu începere de la 01.sept. 1922 a Școlilor de fete nr.4 și 5, care și-au desfășurat activitatea timp de trei decenii⁹.

În cartierul C.F.R. din orașul Bacău în anul 1924 s-a pus bazele Școlii primare mixte nr. 6¹⁰.

Din analiza primul Proces verbal de inspecție școlară, aflăm că în satul Șerbănești, com. Săucești, lua ființă Școala primară mixtă nr. 9 Șerbănești în anul 1929¹¹.

La 01.sept.1933 Școala primară mixtă nr.6 din cartierul C.F.R. s-a împărțit, constituindu-se două unități de învățământ, una pentru băieți și

⁵ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.112.

⁶ Gustav Niculescu, **Din istoricul Școlii “Georgeta Mircea Cancicov”**, în: „Astra băcăuană”, an II, nr.3, 1999, p.4.

⁷ DJAN Bacău, Fond Școala generală nr.9 Bacău, D 5/1927, f.37.

⁸ Savin Sofia, V. Straub, **Școala generală nr.20 Bacău. Monografie (1921-1971)**, Bacău, 1971, p.12; Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.117.

⁹ Savin Sofia, Straub V., **op.cit.**, p.14, Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.122.

¹⁰ **Ibidem**, p.123, Gr. Grigorovici, **op.cit.**, p.82. Autorul afirmă că școala s-a înființat în 1925.

¹¹ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.127.

alta pentru fete¹².

Comunitatea evreiască din orașul Bacău a avut școli “israelito-române” cu program de instruire asemănător școlilor publice, dar în care se învăța în plus limba ebraică și religia mozaică. În anul 1928, a fost recunoscută ca școală publică primară, școala “israelito-română” de băieți “F. Klein” (înființată în anul 1896)¹³.

Bilanțul rețelei școlare din perioada interbelică în orașul Bacău cuprindea 16 școli primare (șase școli de băieți și șase de fete, trei școli mixte și o școală israelită) având un efectiv de 2936 de elevi (1570 băieți și 1366 fete) instruite de 77 cadre didactice¹⁴.

Principala problemă a învățământului din orașul Bacău în perioada cercetată o constituia lipsa localurilor de școală. Deoarece nu beneficiau de un local propriu, foarte multe școli au funcționat o lungă perioadă de timp cu chirie, în localuri particulare. Astfel, din studiul a numeroaselor procese-verbale de inspecție aflăm că “localul închiriat dispune de o sală de clasă cu totul improprie și neîncăpătoare față de numărul elevilor” (Școala primară mixtă nr.9 Șerbănești) sau “localul este închiriat cu două sălițe mici, care au ieșirea direct la stradă și sunt puțin proprii pentru învățământ” (Școala primară de băieți nr.6)¹⁵.

Studiind Procesul-verbal din 21 nov. 1919, aflăm că Școala primară mixtă nr.4 a funcționat până pe data de 21 nov. 1919 în localurile Școlilor primare de băieți nr.1 și de fete nr. 2, iar după aprobările date de Minister, aceste sedii au fost ocupate de către școlile normale. Din data de 24 nov. 1919, Școala primară mixtă nr. 4 va funcționa în localul închiriat de Primărie situat pe strada Neagoe Vodă nr. 52. Chiria anuală plătită lui Ion Ogaru, în casa căruia se afla școala, era de 2500 lei pe an. Funcționa în patru camere, dar de fapt se învăța într-o singură cameră cu dimensiunile de 4,50 x 4,50 m¹⁶. Școala a funcționat în localul închiriat pe strada mai sus menționată până la 15 nov. 1920, când în urma nemulțumirii proprietarului din cauză că nu primise la timp chiria, se

---

¹² *Ibidem*, p.128.

¹³ I.Kara, **Obștea evreiască din... Bacău**, Ed. Hasefer, București, 1995, p.114; Gr. Grigorovici, *op.cit.*, p.83.

¹⁴ Nicolae Mitrofan, **Date cifrice cu privire la înființarea și evoluția școlilor din orașul Bacău până în 1971**, (manuscris), Biblioteca C.C.D.Bacău, p.1 și urm.

¹⁵ DJAN Bacău, **Fond Școala gen. nr.7 Bacău**, D 1/1929, f.6, Fond Școala gen. nr. 6 Bacău, D 2/1935, f.23.

¹⁶ DJAN Bacău, **Fond Școala gen. nr. 4 Bacău**, D 4/1919, f.1.

mută în două clădiri ale Primăriei, situate pe str. Ocolul Nou de lângă Oborul de vite. Neinspirată măsură luată de Primărie este consemnată de revizorul școlar Constantin V. Vasiliu, într-un Proces-verbal datat 04 mai. 1928, unde scria următoarele: “localul școlii este proprietatea comunei, cu 3 săli de clasă și cancelarie. Sala postului IV este sub același acoperământ cu localul unde se face viza vitelor vândute în oborul orașului”. Continuând constatările pe aceeași linie, revizorul școlar Ioan Al. Lambrior, în procesul verbal din 17 nov. 1928 critica autoritățile locale pentru măsura luată și trăgea un semnal de alarmă pentru “respectarea curățeniei locului, propagarea bolilor infecțioase și nici o administrație comunală nu s-a gândit că în cel mai bogat cartier al orașului Bacău, viețile micilor copii ca și a personalului didactic sunt în orice moment în pericol”. În același sediu, dar din anul școlar 1922-1923 și-a desfășurat activitatea ca unitate separată și Școala primară de fete nr. 4 Bacău¹⁷.

Conform Procesului-verbal (15 dec. 1922) “Școala primară nr.1 de fete funcționează în localul școlii de băieți nr. 2 întrucât în localul său propriu funcționează Școala normală de învățători”, iar tot “din lipsă de local clasele supraprimare și atelierile funcționează la Școala de fete nr. 5¹⁸”.

De asemenea localul școlii primare de fete nr. 6 “era într-o casă închiriată formată din două săli mici... însă în perfectă ordine și curățenie”¹⁹.

Tot cu chirie se afla și Școala primară mixtă nr. 7 Gherăiești. La școala din urmă, aflăm dintr-un Proces-verbal datat 22 martie 1928 că pentru a-și continua cursurile d-na directoare Elena Pavlav “a plătit chiria din banii săi proprii”²⁰.

Pe lângă repararea localurilor de școli existente, era necesar să fie construite altele noi. Pentru aceasta s-au înființat în toate școlile din oraș Comitete școlare, care funcționează începând cu toamna anului 1919. Dintre membrii Comitetelor școlare băcăuane amintim: Ion Floareș (Școala primară de fete nr. 1), Gh. Răileanu, Constantin Dragomirescu (Școala primară de fete nr. 3), Vasile Stavăr, Constantin Fotea, Ioan Șova

¹⁷ **Ibidem**, f.5,6, 11, 14; Gustav Niculescu, **op.cit.**, p.4, Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.113

¹⁸ DJAN Bacău, **Fond Școala gen. nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f.1,9

¹⁹ **Ibidem**, f.6.

²⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala elementară de fete nr. 6 Bacău**, D 3/1934, f.1.

(Școala primară de fete nr. 2), înv. Sava Arition, preot Constantin Apostol (Școală primară de băieți nr. 2), Ștefan Fălcoianu, I. Râpan, iar ca președinte de onoare a fost ales Ștefan Șendrea, proprietar cu “mare dragoste de școală” (Școala primară de băieți nr. 1). La această din urmă școală aflăm că și-a propus “ca mijloace pentru strângere de fonduri se vor da serbări școlare și se vor lansa liste de subscripții. Ca prim fond s-a încasat 1000 lei donați de unul din moștenitorii lui N. Roman, fost director al acestei școli spre a ajuta copiii săraci din școală”²¹.

În anul 1925, Școala primară de băieți nr. 5, intră în local propriu format din patru săli de clasă construit de Primăria orașului Bacău pe strada Buna-Vestire nr. 22, prin “străduința fostului primar Leon Sakellary (1922-1926)”. Clădirea „cu parter și etaj era construită din ziduri de cărămidă, cu fundație de beton și acoperită cu țiglă, avea o suprafață de 605m²”²².

Tot în vederea construirii unui nou local de școală, la 8 aprilie 1921, Școala primară mixtă nr. 7 din Gherăești, situată în Calea Moldovei, strânsese suma de 20.000 lei, mai ales că instituția avea puse la dispoziție 2 ha teren, din care 20 de prăjini erau destinate acestui scop, dar construcția propriu-zisă a sediului începe abia în anul 1928 și se termină în 1930. Clădirea, cu o suprafață de 200m² era construită din paianță de lemn, pe fundament de beton și acoperită cu tablă²³.

Un rol foarte important în edificarea noului local din anul 1939 a Școlilor primare de băieți și de fete nr.4, l-a avut fostul ministru secretar de stat la Ministerul Finanțelor, Mircea Cancicov, „ministrul Bacăului” în perioada 1934-1939. Clădirea cu o suprafață de 165m² era „construită din ziduri de cărămidă, pe fundație de piatră, acoperită cu tablă, având 5 încăperi, 3 săli de clasă, un coridor și una cancelarie”²⁴.

Construirea unui sediu nou pentru Școlile primare de fete și băieți nr. 6, situat pe „Bulevardul I.C. Brăteanu” începuse mai de mult, dar nu s-a terminat decât în 1942. Clădirea cu o suprafață de 1060 m² era

---

²¹ DJAN Bacău, **Fond Școala gen. nr.5 Bacău, D 5/1927**, f.1, 14; Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.127.

²² DJAN Bacău, **Fond Comitetul Școlar Bacău, D 1/1919**, f. 2-9.

²³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr.20, D 1/1942**, f. 42; **Fond Primăria oraș Bacău**, D60/1946, f.19; Gr. Grigorovici, **op.cit.**, p.81. Autorul susține că școala s-a înființat în 1927.

²⁴ DJAN Bacău, **Fond Primăria oraș Bacău, D 60/1946**, f.21; Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.116.

compusă din subsol, parter și etaj, fiind construită „din zidărie cu cărămidă pe fundament de beton, acoperită cu țiglă”²⁵.

Documentele de arhivă ne oferă o serie de date despre starea acestor localuri de școli. Astfel, dacă la Școala primară de fete nr.1, revizorul școlar T.V. Ungureanu consemna la 28 feb. 1930 că “acest local a rămas într-o stare de completă ruină dimpreună cu dependențele, așa că are nevoie de reparațiuni radicale pentru a putea fi pus în stare de funcțiune fără pericol de contaminare ori de zdruncinarea sănătății elevilor”. Datorită măsurilor luate de directoarea Zamfira Dumitrescu la scurt timp, lucrurile se îmbunătățesc radical: localul școlii era în “perfectă curățenie, încălzit și aerisit ce poate servi ca model din toate punctele de vedere școlilor din județ” motiv pentru care la 25 iunie 1935 școala “a fost vizitată de domnul ministru al Instrucțiunii, dr. Constanti Angelescu care și-a exprimat în fața tuturor persoanelor prezente (autorități, parlamentari, cadre didactice) cele mai frumoase păreri”²⁶.

Dotarea școlilor băcăuane cu mobilierul și materialul didactic necesar era destul de precară, așa cum reiese și din numeroasele adrese către Casa Școalelor²⁷. Inspecțiile efectuate consemnau în procesele verbale această tristă realitate : “mobilierul de asemenea este uzat, nepotrivit cu talia elevilor și insuficient. O parte din elevi utilizează mese nepotrivite scopului școlar” (Școala primară mixtă nr. 9 Șerbănești – 1932) sau “materialul didactic lipsește afară de două hărți procurate din cotizația elevilor și o mașină de numărat dată de Casa Școalelor prin Revizorat” (Școala primară mixtă nr. 7 Gherăești – 1925)²⁸.

Pentru a rezolva problema materialului didactic o serie de școli au căutat să găsească o rezolvare, cum ar fi cazul înv. Eugenia Dimitriu, directoarea Școlii primare de fete nr. 2 Bacău, care a achiziționat la 26 feb. 1919 următorul mobilier “furnizat de Școala de meserii din Bacău: 52 de bănci de 2 metri din lemn de brad, 3 catedre de lemn de brad nevopsite, 4 table de brad vopsite, 8 scaune de lemn de brad nevopsite”²⁹.

Un alt mod de rezolvare temporară a dotării cu mobilier a fost

²⁵ DJAN Bacău, **Fond Primăria oraș Bacău, D 60/1946, f.24**; G.Niculescu, **op.cit.**, p. 4.

²⁶ DJAN Bacău, **Fond Primăria oraș Bacău, D 60/1946, f.20**; Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**, p.123.

²⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr.5 Bacău, D 2/1922, f.9, 16-17.**

²⁸ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr.1 Bacău, D 1/1894, f.88.**

²⁹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr.7 Bacău, D 1/1929, f.6; Fond Școala generală nr.9 Bacău, D 3/1920, f.40.**

împrumutarea acestuia, așa cum a procedat Școala primară mixtă nr. 7 Gherăiești, unde în primul Proces-verbal din anul 1920 se consemna “băncile împrumutate de la Școala din Mărgineni sunt bune”³⁰. Tot din primul Proces-verbal (1929) al Școlii primare mixte nr. 9 Șerbănești rezultă că folosea mobilierul de la Grădinița de copii Podul de Fier, com. Letea Veche³¹.

Pentru anul școlar 1924-1925 Școala primară de băieți nr. 2 raporta autorităților superioare școlare băcăuane că are nevoie de „50 de bănci mari deoarece cele pe care le folosea sunt ale Școlii nr. 1 fete”³².

Un rol important în confecționarea de mobilier le-au avut atelierele]de tâmplărie cum ar fi și cazul Școlii primare de băieți nr.1 (maistru I. Martinescu) unde a realizat cu elevii din clasele supraprimare (V-VII) scaune, dulapuri, etajere sau au reparat mese și scaune³³.

Rolul cel mai important în procesul educativ l-a avut încadrarea unităților școlare cu personal didactic calificat. Se remarcă în mod deosebit înv. N. Cârjă (1915-1935), Eugenia Cârjă (1929-1935), Gh. Costică (1922-1929), N. Vasiliu (1927-1935), M. Nădejde (1921-1925), Pavel Mihăilescu (1931-1935), (Școala primară de băieți nr. 3)³⁴; înv. Sava Ariton, Ioan Grigorovici, Virginia Pătrașcu, Emil Ștefănescu, Emil Teofănescu, Florica Davidescu, Clemansa Davidescu, Corina Bontaș, Victoria Necolau (Școala primară de băieți nr.2)³⁵; înv. Maria C. Nădejde, I. Popa, D. Grosu, V. Muscalu (Școala primară de băieți nr. 4)³⁶; Maria Tufescu, Elena Gheorghiu, Zamfira Dumitrescu, Elena Gavrilesu (Școala primară de fete nr.1)³⁷; Lucica Gheorghiu, Elena Paladi, Elena Pavlov, I. Nechifor (Școala primară mixtă nr.7 Gherăiești)³⁸; Vasile Petraru, Dimitrie Ciuchi, Aurelia Moscu, Gh. Iacobeanu (Școala primară de băieți nr. 6)³⁹; Ioan Vasile, Curpăn Vasile,

³⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 2 Bacău**, D 1/1918, f.49.

³¹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 3/1920, f.1.

³² DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 7 Bacău**, D 1/1929, f.1.

³³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1932, f.34.

³⁴ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 1 Bacău**, D 1/1894, f.84.

³⁵ Ana Ambăruș, Elidia Filimon, **Școala generală nr.18 Bacău, (1870-1970) – Schiță monografică**, Bacău, 1971, p.105.

³⁶ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1921, f.79; D 1/1932, f.1 și urm.

³⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 4 Bacău**, D 4/1919, f.3-4, 20, 22, 29, 31.

³⁸ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f.1, 6, 17-19.

³⁹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 3/1930, f.2, 14, 41; D5/1927, f.31.

Pușleghea V., Cucescu Gh. (Școala primară de băieți nr. 5)⁴⁰; înv. Emilia Luca, Elisabeta Bucur, Elena Marin (Școala primară de fete nr. 6)⁴¹; Aurelia Bucă, Aglaia Patrichi (Școala primară de fete nr. 2)⁴²; Sabina Negreanu, Elena Stambuleanu, C. Nădejde (Școala primară de băieți nr. 1)⁴³.

Împreună cu cadrele didactice s-au remarcat directori ca: N. Bibiri, C. Postescu, C. Bobârnac, N. Groza (Școala primară de băieți nr. 1)⁴⁴; Sava Ariton (Școala primară de băieți nr. 2)⁴⁵; Sofia D. Gheorghiu (1919-1931), Alice Teofănescu -1931-1943- (Școala primară de fete nr. 2)⁴⁶; Dimitrie Mihăilescu, Vasile Petraru (Școala primară de băieți nr. 6)⁴⁷; I. Lambrior (1915-1919; 1919-1921); N. Cârjă (1921-1922; 1923-1925); N. Vasiliu (1927-1941); P. Mihăilescu (1941-1944) – (Școala primară de băieți nr. 3)⁴⁸; înv. Ion Nechifor (Școala primară mixtă nr. 7)⁴⁹; înv. Constanța Iacobeianu (Școala primară de fete nr. 6)⁵⁰; înv. Palade Romedea (Școala primară mixtă nr. 8 – Podul de Fier)⁵¹; G. Mincu, C. Bobârnac, G. Oancea, Cezar Uncescu, Ioan Carp (Școala primară de băieți nr. 4)⁵².

Conform Legii învățământului primar din anul 1924 se arăta la art.56 că “școala primară cuprinde șapte clase. În primele patru clase se predau materiile următoare:

- a) instrucțiunea religioasă și morală
- b) limba română; citirea, scrierea și exerciții gramaticale
- c) aritmetica practică și noțiuni elementare de geometrie
- d) noțiuni de istoria românilor, de geografie, de drept civic
- e) noțiuni de științe naturale și fizice cu aplicațiuni practice

⁴⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1938, f.1.

⁴¹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 1/1942, f.42.

⁴² DJAN Bacău, **Fond Școala elementară de fete nr. 6 Bacău**, D 3/1934, f.22.

⁴³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 2 Bacău**, D 1/1918, f.68.

⁴⁴ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 1 Bacău**, D 1/1894, f.64-65.

⁴⁵ **Ibidem**, f.74-83.

⁴⁶ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1921, f.79.

⁴⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 2 Bacău**, D 1/1919, f.114; Eleonora Suciu, **Școala generală nr. 2. Monografie (1870-1970)** - manuscris -, Biblioteca C.C.D. Bacău, p.11-15.

⁴⁸ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1935, f.5, 15.

⁴⁹ Ana Ambăruș, Elidia Filimon, **op.cit.**, p.126.

⁵⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 3/1939, f.12.

⁵¹ DJAN Bacău, **Fond Școala elementară de fete nr. 6 Bacău**, D 3/1934, f.14.

⁵² DJAN Bacău, **Fond Inspectoratul Școlar al Județului Bacău**, D 4/1930, f.14.

- f) noțiuni de igienă
- g) desen, cânt, educațiune fizică
- h) lucru, manual și lucrări practice agricole (la sate) cu băieții și lucrul de mână și gospodăria cu fetele.

Legea preciza că „celelalte trei clase, se continuă, se întărește și se completează cultura generală din cele dintâi patru clase, dându-se în același timp o deosebită dezvoltare învățământului practic utilitar”. Astfel, în anul 1925 se înființa la Școala primară de fete nr. 2 Bacău, un atelier de croitorie, lenjerie, broderie și cusături naționale unde lucrau 30 de eleve. Atelier de croitorie luase ființă și la Școala primară de fete nr. 4 Bacău, unde predă maistra Aneta Teodorescu care își propunea „de a putea desface unele obiecte lucrate spre a se acoperi plata materialului, formarea unui fond de rezervă și un mic câștig pentru eleve”, dar totodată „se lucrează în scopul de a lua parte la Expoziția ce se va organiza de toate atelierele din județ la sfârșitul anului școlar 1927/1928 în orașul Bacău”.

Legea Învățământului primar din 1939 (autor Petre Andrei) menționa organizarea școlilor de experimentare pedagogică (a comunităților de muncă, programe bazate pe metoda centrelor de interes), conținutul învățământului supraprimar (clasele V-VII) „va avea o orientare pronunțat practică și regională”⁵³.

Munca depusă de slujitorii școlii s-a materializat în rezultate bune și foarte bune obținute de elevi în urma examenelor de absolvire ai ciclului primar (7 clase).

În iunie 1935 în localul Școlii primare nr.1 băieți au dat examen 4 elevi din 5 înscriși de la Școala gazdă și 20 eleve din 35 înscrise de la Școala primară nr.5 fete. Examenul a constat din probe scrise la limba română și matematică precum și verificări orale din toate obiectele de studiu din materia predată în cursul primar complementar și din o probă practică făcută în atelierul școlii. În continuare cităm din constatările delegatului ministerului Ermie C. Teofănescu “din răspunsurile date s-a constatat că băieții sunt mai bine pregătiți, iar fetele așteptau din când în când să fie ajutate. În schimb la aplicațiunile practice, băieții lucrau încet la executarea obiectelor, dar fetele cu multă abilitate făceau tăieturi și cusături la rochițele confecționate pentru ele. Aceasta din cauză că Școala

---

⁵³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 4 Bacău**, D 4/1919, f.3-4, 20, 22, 29, 31

nr.1 băieți nu a avut maestru de la începutul anului școlar”⁵⁴.

Cu toate îmbunătățirile aduse sistemului de învățământ după primul război mondial totuși clasele continuau să fie deosebit de aglomerate. Astfel, Școala primară de băieți nr. 1 era frecventată în mai 1919, la 268 elevi, din care 100 urmau cursurile primei clase, iar în 1939, cele 5 institutoare lucrau cu 263 elevi la clasele I-VII⁵⁵. Cele patru institutoare de la școala primară nr. 1 fete educău un număr între 180 și 225 eleve, ceea ce reprezenta uneori aproape 70 de copii pe clasă, cu care lucrau zilnic. O situație asemănătoare se constată și la Școala primară nr. 2 băieți, unde în anul școlar 1921-1922 erau înscriși la clasele I-IV un număr de 298 de școlari cu următoarele efective împărțite: clasa I:82, în a II-a:83, la a III-a: 70 în a IV-a: 63 elevi educați de un număr de 4 institutori⁵⁶.

Din cauza lipsei acute de spațiu nu toți copii recenzați de vârstă școlară vor putea să-și urmeze cursurile. Astfel, în anul școlar 1932-1933 efectivele mai sus menționatei unități de învățământ se ridicau la 350 de elevi, iar 200 copii de vârstă școlară rămâneau în afara procesului instructiv-educativ⁵⁷. Prin adresa nr. 115/27 dec.1921 către Revizoratul Școlar Bacău se făcea cunoscut de către aceiași unitate școlară că în anul școlar 1921-1922 „sunt înscriși 41 de elevi evrei. Nici un elev nu a fost respins pe motiv că este evreu”⁵⁸.

În circumscripția atribuită Școlii primare de fete nr. 2 au fost recenzate în anul școlar 1934-1935 un număr de 408 fete din care erau înscrise la clasele I-VII 298 și frecventau cursurile doar 199 din care au reușit să promoveze numai 187 eleve⁵⁹.

O altă cauză a unei slabe frecvențe este și sărăcia populației. Astfel, Școala primară nr.1 băieți în 1930 la clasa a V-a din 35 elevi înscriși erau 20 prezenți, iar conducerea școlii făcea cunoscut că “avize de chemare și amănare au fost trimise la timp, dar din cauza prea marei sărăcii, prea puțini elevi din cei înscriși pot frecventa școala”⁶⁰.

⁵⁴ Ibidem, f.12, Eleonora Suciu, **op.cit.**, p.12, *Monitorul Oficial*, 26 iulie 1924, p. 8603 și nr. 121 din 27 mai 1939, p. 3377-3393

⁵⁵ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 1 Bacău**, D 1/1894, f.89,10

⁵⁶ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**,p.77

⁵⁷ **Ibidem**, p.78.

⁵⁸ **Ibidem**, p.80

⁵⁹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1921, f.44

⁶⁰ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, **op.cit.**,p.88

Pentru îmbunătățirea frecvenței o măsură o constituie și continuitatea activității cantinelor școlare. Astfel, legile învățământului din anul 1924 la art. 189 și cea din anul 1939 la art.37, arăta că scopul acestor cantine școlare era de „a ajuta cu hrană pe copiii săraci, pe cei ce locuiau departe de școală” sau „ai căror părinți lipseau în timpul zilei de acasă”⁶¹.

Astfel, Gh. Romedea, directorul Școlii primare mixtă nr.9 Șerbănești aprecia „copiii fiind în majoritatea săraci din părinți prea modești, școala aceasta se află într-o situație cu totul deosebită, iar prin funcționarea cantinei școlare frecvența se îmbunătățește mult”⁶².

Cantine școlare funcționau la Școala primară nr. 1 băieți unde “se dă zilnic ceai dimineața la 65 de elevi din fonduri strânse în urma serbărilor date școală în acest scop”⁶³, Școala primară mixtă nr. 7 “se servește ceai cu pâine și masa la 40 de elevi. Masa se pregătește de către doamna Nechifor, soția domnului director care a pus la dispoziția cantinei, bucătăria personală”⁶⁴. Școala primară nr. 4 băieți “dă copiilor untură de pește iar la amiază se dă mâncare caldă la 40 de elevi (1935)”⁶⁵.

O activitate bine organizată a avut cantina școlară de la Școala primară de fete nr. 1 “unde mănâncă zilnic elevele sărace. Hrana se prepară de eleve de la această școală, alimentele fiind cumpărate din donațiile binevoitorilor”⁶⁶.

O serie de donații destinate copiilor săraci sunt menționate în documentele de arhivă. Astfel, la Școala primară nr. 2 băieți, s-a înregistrat “200.000 lei, donație din al cărei venit se întrețin doi copii săraci și o donație de 10.000 lei de la domnul Grigoriu, fost institutor”⁶⁷.

În iarna anilor 1924-1925 s-a distribuit îmbrăcăminte și încălțăminte unui număr de 26 de elevi săraci de la Școala primară de fete nr. 1⁶⁸, iar în dec. 1938 la Școala primară de băieți nr. 6 s-au împărțit daruri elevilor săraci “în valoare de 65.000 lei rezultând din donația Primăriei 60.000 lei și 500 de lei donațiile: înv. Aurelia Marcu și Maria

⁶¹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 1 Bacău**, D 1/1894, f. 90.

⁶² *Monitorul Oficial*, 26 iulie 1924, p. 8624, 27 mai 1939, p. 3379.

⁶³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 7 Bacău**, D 1/1929, f. 18.

⁶⁴ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 1 Bacău**, D 1/1894, f. 83.

⁶⁵ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 3/1939, f. 7.

⁶⁶ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 4 Bacău**, D 4/1919, f. 23.

⁶⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f. 19.

⁶⁸ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1932, f. 28.

Crețulescu, și preot Constantin Ionescu”⁶⁹.

În aprovizionarea cantinelor școlare cu produse alimentare un rol important îl vor avea grădinile școlare. Astfel, Școala primară de fete nr. 1 avea “60 de pomi pe o suprafață de 3000 m.p. și o grădină de legume pe 1200 m.p. S-au recoltat 90 kg ceapă și roșii din care s-au făcut 8 sticle bulion pentru cantină”⁷⁰.

Grădini școlare exemplare au fost cea a Școlii primare mixte nr. 9 cartierul Șerbănești, unde “s-au semănat diferite legume, zarzavaturi și s-au plantat pomi fructiferi”, iar “gospodăria domnului Romedea Gh. este un exemplu viu, pentru școlari și le va servi mult pentru viitor”⁷¹. Un gospodar desăvârșit poate fi socotit și Ion Nechifor, directorul Școlii primare nr. 7 cartierul Gherăești, care a plantat împreună cu elevii peste 400 de pomi altoiți, 800 de duzi, 300 de puieți, 1000 butuci de vie altoiți. „Din acești pomi el dă în fiecare an premii elevilor destoinici.... Când intri în grădina școlii ai impresia că te găsești în gospodăria unui agricultor specialist. Nicăieri ca aici nu se potrivește mai bine proverbul că “omul sfințește locul”. Această școală cu grădina și acareturile ei e ca o mică fermă. Pe drept cuvânt se aprecia că “starea înfloritoare a acestei școli poate servi de model și altor școli”⁷².

O altă latură a muncii educative desfășurată de inimoșii dascăli băcăuani o reprezintă diversele acțiuni culturale, care au antrenat un număr foarte mare de elevi și părinți. Astfel, Subrevizoratul Școlar Bacău cu adresa nr. 9193/2 nov. 1932 a dat o decizie prin care se instituie “Ceasul șezătoarei de clasă” cu activitate săptămânală, începând cu clasa a-II-a cu scopul “de a-l introduce pe copil în literatura vârstei și să-l familiarizeze cu biblioteca lui... Se va încuraja povestirea cât mai liberă și naturală, colorată și expresivă a școlarilor”⁷³. Astfel, în 3 feb.1936 la Școala primară nr. 1 fete s-a organizat o șezătoare cu toate clasele în comun, o adevărată oră de educație, unde s-au cântat cântece pe două voci, s-au recitat poezii, s-au spus ghicitori și povești”⁷⁴.

La Școala primară nr. 6 băieți în 1935-1936 s-au organizat o serie de șezători culturale ce au cuprins coruri, recitări, cântece și conferințele:

⁶⁹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 1/1923, f. 36.

⁷⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1935, f.15.

⁷¹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f.26.

⁷² DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 7 Bacău**, D 1/1929, f.15.

⁷³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 5/1927, f.35, 41-42.

⁷⁴ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1932, f.137.

„Foloasele cărții” (înv. Vasile Petraru) “Curățenia ca izvor de sănătate” (înv. Dimitrie Ciuchi) “Ridicarea României la rangul de regat” (1881) (înv. Dimitrie Ciuchi). În 1936 se organiza „săptămâna cărții” (lecturi și recitări din I. Creangă, Alex. Vlahuță, M. Sadoveanu, M. Eminescu, V. Alecsandri), iar cu ocazia conferinței “Valoarea cărții ca prieten al omului” înv. Dimitrie Ciuchi “îndemna pe școlari a citi cât mai multe cărți”⁷⁵.

Prin diferite adrese Subrevizoratul Școlar Bacău făcea cunoscut în școli de a comemora „cu toată pietatea și cinstea ce se cuvine”, o serie de personalități: Alexandru cel Bun, domnitorul Moldovei (30 oct.1930)⁷⁶, B.P.Hajdeu, N. Grigorescu (22 oct.1932)⁷⁷ Spiru Haret (18 dec. 1932)⁷⁸ mareșalul Alexandru Averescu “eroul de la Mărăști”(6 oct. 1938)⁷⁹, prin organizarea de “șezători festive”⁸⁰.

Din studiul numeroaselor documente de arhivă, în continuare vom exemplifica alte diverse activități cu totul remarcabile ale unor dascăli din urbea băcăuană ca: institutoarea Elena Gavrilescu de la Școala primară nr.1 de fete în calitate de vicepreședinte a Societății Coloniilor Școlare din Bacău (1928) a contribuit “în cea mai largă măsură la adunarea fondurilor (2 mil. lei) cu care s-a construit un sanatoriu la Techirghiol pentru copii din acest județ. De șase ani trimite regulat la Techirghiol elevi din acest județ în colonie. Fondurile se adună prin tot felul de serbări, baluri, chete, subvenții, donații”. Totodată a condus timp de „patru ani un atelier “Covorașul” instruind o mulțime de fete sărmame, care câștigă azi de pe urma pregătirii ce au primit-o în acest atelier”(Școala primară de fete nr. 1)⁸¹, Ion Nechifor (directorul Școlii primare mixte nr.7) care “a construit trei localuri de școală pentru care a fost recomansat cu “Răsplata muncii, clasa a III-a”⁸², înv. Gh. Romedea (Școala primară mixtă nr. 9 Șerbănești “este un element de acțiune, luând parte activă la construirea bisericii din acest cartier. Este un bun gospodar, iar ca învățător un element care – și face datoria

⁷⁵ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f.17.

⁷⁶ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1935, f.1-2, 4, 14, 19.

⁷⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 19 Bacău**, D 1/1932, f.124.

⁷⁸ **Ibidem**, f.122.

⁷⁹ **Ibidem**, f.145.

⁸⁰ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1935, f.13.

⁸¹ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 5 Bacău**, D 2/1922, f.6-17.

⁸² DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 9 Bacău**, D 3/1939, f.12.

conștiincios”⁸³, înv. Constanța Iacobeau (directoarea Școlii primare de fete nr. 6) “a muncit cu multă râvnă și cu mult foc sacru pentru educația și instrucția copiilor, gospodărirea școlii precum și activități extrașcolare”⁸⁴, înv. Dumitru Ciuchi (Școala primară de băieți nr. 6) a făcut parte “din comitetul de conducere al Cooperativei Corpului Didactic din Bacău, a lucrat la monografia școlii, a organizat cu elevii școlii coruri pe două voci pentru serbările școlare”⁸⁵, înv. Petraru Vasile (Școala primară de băieți nr. 6 Bacău) „trece drept unul din elementele de elită ale învățătorimii din acest județ. A fost președinte al Asociației Învățătorilor din județ și membru în Comitetul de Conducere a Asociației Generale a Învățătorilor din România”⁸⁶, înv. Emilia Luca „a pregătit coruri cu elevii pe 1-2 voci, a înființat și condus biblioteca clasei (100 vol.) și a înființat Casa de Economie”(Școala primară de fete nr. 6)⁸⁷.

O altă categorie de învățători băcăuani au îndeplinit în perioada studiată funcția de revizori școlari: Lambrior A. Ioan (1914-1919), Tudorache Ion (1920-1921), Mihăilescu Dimitrie (1922-1926), Vasiliu V. Constantin (1927-1929), Popa Gheorghe (1930-1931), Popa Gheorghe și Davidescu V.(1932-1933), Ioan Vasile (1934-1937), Cucescu Gheorghe (1938), Moscu Constantin (1939-1940), Crișan C. și Tudorache Ion (1941-1944)⁸⁸.

Concluzionând, se poate aprecia că învățământul primar din perioada interbelică din orașul Bacău a cunoscut o serie de rezultate notabile în primul rând prin construirea localurilor de școli, a creșterii numărului de elevi educați, și în mod cu totul deosebit a distinșilor dascăli, care prin întreaga activitate desfășurată, prin zelul depus pentru instruirea și educarea copiilor, au servit cu multă dăruire și abnegație școala, făcând din profesia lor un adevărat apostolat în slujba comunității urbane băcăuane.

⁸³ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 7 Bacău**, D 1/1929, f.15.

⁸⁴ DJAN Bacău, **Fond Școala elementară de fete Bacău**, D 3/1934, f.14.

⁸⁵ DJAN Bacău, **Fond Școala generală nr. 6 Bacău**, D 2/1935, f.21.

⁸⁶ **Ibidem**, f.30

⁸⁷ DJAN Bacău, **Fond Școala elementară de fete nr. 6 Bacău**, D 3/1934, f.24

⁸⁸ DJAN Bacău, **Fond Colecția de Manuscrise**, Manuscris nr. 38, f.310

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND VALOAREA TRADIȚIEI ȘI NEVOIA ÎNNOIRII ÎN EDUCAȚIA ȘI DEZVOLTAREA RURALĂ*

Ioan Mitrea

„Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două fețe,
Vede' n capăt începutul/ Cine știe să le' nvețe”
Mihai Eminescu

„Nici un studiu nu e bun,
dacă peste dânsul nu se vede mai departe”
N. Iorga

Este neîndoielnic că și în ceea ce privește educația și dezvoltarea rurală, asemeni oricărui domeniu al creației umane, valoarea tradiției și nevoia înnoirii, însumând aceasta inovația originală și preluarea creatoare a unor influențe externe, constituie fundamentul progresului.

De cristalizarea unor tradiții în educația și dezvoltarea rurală putem vorbi de pe la jumătatea secolului al XIX-lea când are loc un proces de regenerare și modernizare de amploare în societatea românească. Asemeni evoluției întregii societăți, istoria educației și dezvoltării rurale românești nu a fost liniară, ușoară și mereu ascendentă, ci cu urcușuri accentuate, cum ar fi a doua jumătate a secolului al XIX-lea sau epoca interbelică, cu etapele 1918 – 1928 și 1934 – 1938, dar și cu momente de criză, derută și neîmpliniri, cum ar fi anii 1929 – 1933 sau anii colectivizării comuniste (Istoria românilor, vol. VIII, 2003, p. 44 și urm; Saizu, 1991, p. 111 – 146; Scurtu, Buzatu, 1999, p. 93 - 101). Cu fiecare nou început s-a făcut apel la valorile tradiției pentru înnoirea structurală a domeniului.

Și astăzi, când ne aflăm într-un proces amplu și profund de înnoire a societății românești, inclusiv în ceea ce privește lumea rurală, recursul la valorile tradiției ocupă un loc important. În fapt ce am putea prelua și valorifica din tradiția de cca. un secol și jumătate de preocupare pentru modernizarea și dezvoltarea lumii rurale românești? Poate în primul rând

---

* Text prezentat la al XXI-lea Simpozion Național cu tema: **Educația și dezvoltarea rurală**, organizat de Societatea de Istorie și Retrologie Agrară din România, la București, în zilele de 22-25 sept. 2005.

am putea reconsidera, mai temeinic, rolul educației, al școlii de toate gradele, în pregătirea celor care își vor desfășura activitatea în lumea rurală, a celor care acceptă să rămână „*oamenii pământului*”. Comunismul a distrus dragostea ancestrală a românului față de pământ, față de munca în agricultură. În epoca comunistă, mamele din satele noastre își amenințau odraslele mai puțin preocupate de carte cu următoarele cuvinte: „Nu pui mâna pe carte, nu înveți bine ai să ajungi la colectivă”. GAC-urile numite mai apoi CAP-uri au ajuns spaima atâtor generații de tineri care au luat drumul târgurilor și orașelor, al platformelor industriale. În acele decenii „de înflorire” a agriculturii comuniste satele s-au golit treptat, navetismul a luat proporții de neimaginat, comunitățile satești au îmbătrânit treptat, încât astăzi numeroase sate sunt doar „piese de muzeu etnografic”, imagini care, pe cei care vin periodic în sat îi întristează și demoralizează. Dar avem o tradiție ce poate fi reînviată. Este tradiția școlilor de agricultură din epoca modernă, a școlilor de la Pantelimon, Galata – Iași, Brad – Bacău, Herăstrău, Roman etc., avem tradiția loturilor școlare experimentale, a fermelor model, a unor tipuri de asociații de cultivatori (Adăniloie, 1999).

Avem tradiția măsurilor luate de Spiru Haret și C. Angelescu în domeniul educației și dezvoltării rurale (Adăniloie, 1999, p. 257-258; Istoria românilor, vol. VIII, 2003, p. 44-47).

Pentru a merge mai departe, pentru a lega valorile tradiției de prezent și viitor trebuie să găsim răspuns, la următoarele întrebări: de ce Legea 18/1991 nu a mai stârnit entuziasmul determinat de reformele agrare din 1864 și 1921? De ce oare din mare producătoare și exportatoare de grâu, România a ajuns țară importatoare? De ce tinerii fug de munca în agricultură ?

Să învățăm din observațiile înaintașilor, din perioada interbelică, că nu putem merge mai departe fără o continuitate, fără un cadru adecvat de dezvoltare, fără sprijinirea lumii rurale, fără dotarea tehnică cerută de începutul mileniului III, fără a se acorda mai multă atenție factorului om, lucrătorului agricol (Ionescu – Șișești, G., 1930, p.40), fără generalizarea managementului modern în agricultură și în activitățile specifice lumii rurale în general. Trebuie perfecționat mereu cadrul legislativ și observate consecințele aplicării în viață a măsurilor legislative. Mulți politicieni trăiesc cu iluzia că o dată cu votarea unei legi, începe fericirea țării, fericirea lumii rurale, că „am câștigat pariul cu agricultura”. Viața

ultimilor 15 ani ne-a dovedit că nu e chiar așa.

Se impune mai mult realism și responsabilitate în abordarea proceselor de restructurare în agricultură, în cunoașterea vieții satului de ieri și de azi (Sârbu, 2001), în organizarea serviciilor de îndrumare tehnică a agriculturii (Crăcăleanu, 2001), în politicile de îmbunătățire a șanselor copiilor de la țară (Matei, 2005), etc., convinși fiind că numai așa România va deveni parte integrantă activă, optim funcțională a proiectelor agricole promovate de Uniunea Europeană.

Preluând și valorificând tradițiile ce se dovedesc viabile să avem mereu în vedere cerințele de modernizare și de dezvoltare impuse de noile realități specifice epocii în care trăim, de standardele Uniunii Europene. Toți cei care se ocupă sau au tangență cu educația și dezvoltarea rurală trebuie să nu uite că Uniunea Europeană acordă o mare importanță acestui sector al lumii contemporane. Să nu uităm că Politica Agricolă Comună este prima politică integrată la nivel european, că mai multe din cele 31 de capitole de negociere cu Uniunea Europeană se referă la problemele agriculturii, cu accent pe agricultura ecologică și nu în ultimul rând se referă la educația și dezvoltarea rurală (Țepordei, Porumbescu, 2003, p. 13-37). Deși după trei decenii de aplicare a Politicii Agricole Comune s-au observat unele realizări, între care modernizarea exploatațiilor agricole și extinderea industriilor agroalimentare pe plan calitativ și cantitativ, în 1992 s-a înfăptuit o reformă în Politica Agricolă Comună vizând, în primul rând, asigurarea competitivității agriculturii europene pe plan mondial, prin apropierea de prețurile mondiale și recucerirea pieței interne, temperarea producției și a creșterii excesive a cheltuielilor bugetare și conservarea mediului înconjurător (Țepordei, Porumbescu, 2003, p. 17). România va trebui să țină cont în politica sa agrară, în dezvoltarea rurală de toate aceste cerințe ale Uniunii Europene.

Pentru cunoașterea amplei problematice privind educația și dezvoltarea rurală este necesară valorificarea tradițiilor, dar aceasta nu e suficientă. Trebuie să cunoaștem mai ales transformările și cerințele actuale și viitoare. Din fericire în acest sens avem o bogată bancă de date ce se regăsește într-o bibliografie recentă din care cităm selectiv: Ion Păun Otiman, *Restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală a României în vederea aderării la Uniunea Europeană* – un punct de vedere, Timișoara, 1999; Letiția Zahiu, Traian Lazăr, *Agricultura României în procesul de integrare agricolă europeană*, Constanța, 2000; Maria Vincze,

Dezvoltarea regională și rurală. Idei și practici, Cluj-Napoca, 2000; Uniunea Europeană, Ministerul Agriculturii și Alimentației, Agenția Națională de Consultanță Agricolă, Politica Uniunii Europene și dezvoltarea rurală, București, 2000; Dr.ing. Rodica Țepordei, Dr.ing. Monica Mara Porumbescu, **Ce înseamnă Uniunea Europeană?**, București, 2003.

BIBLIOGRAFIE

*** Academia Română, **Istoria românilor**, vol. VIII, 2003, România întregită (1918- 1940), București.

Adăniloae, N., 1999 - **Istoria învățământului agricol (Epoca modernă)**, București.

Crăcăleanu, Maria, 2001 - **Organizarea serviciilor de îndrumare tehnică a agriculturii, cu privire specială la zootehnie, între anii 1930-1937 și modelul actual**, în vol. *Al XIX-lea Simpozion Național SIRAR*, Brașov.

Ionescu-Sișești, G., 1930 – **Educația agricolă a satului**, București.

Matei, Sorin Adam, 2005 – **Cine are carte, împarte? Pe agenda noilor guvernanți: egalitatea șanselor de a fi educat**, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 755, din 15 februarie 2005, București.

Saizu, Ioan, 1991 – **Modernizarea României contemporane (Perioada interbelică). Pas și impas**, București.

Sârbu, Anca, 2001 – **Școala sociologică de la București și cercetarea unui sat agro-pastoral din Țara Făgărașului**, în vol. *Al XIX-lea Simpozion Național SIRAR*, Brașov.

Scurtu, Ioan; Buzatu, Gheorghe, 1999 – **Istoria românilor în sec. XX (1918-1998)**, București.

Țepordei, Rodica, Dr.ing. Porumbescu, Monica Mara, Dr.ing., 2003 - **Ce înseamnă Uniunea Europeană?**, București.

ASPECTE ALE PREDĂRII LIMBII FRANCEZE LA ȘCOALA NORMALĂ DE FETE „DOMNIȚA ELENA” ÎN JURUL ANULUI 1940

Mihai Murariu

Un volum din seria *Recuperatio* apărut la Editura „Egal”, Bacău, 2004, ne-a atras în mod deosebit atenția. Între altele, pentru că această culegere de mărturii se referă la o personalitate care, între anii 1938-1945 (cu întreruperi cauzate de mobilizarea pe front), a înnobilat și Școala Normală, instituție pe care o cunoaștem din interior și unde pășesc astăzi alți dascăli și, desigur, alți elevi. Volumul¹, semnat de Marin Cosmescu și Ioan Dănilă, se numește **Dumitru Alistar. Un ilustru cărturar moldovean. Poet. Traducător. Lingvist**. Numele evocat fiind înscris într-o monografie a Liceului Pedagogic² la capitolul „Iluștri înaintași”, curiozitatea de a descifra aureola unui om, dascăl, intelectual de o rară ținută ne-a stârnit și dorința de a cunoaște mai mult despre pulsul de atunci al școlii. Și cum la astfel de informații nu puteam accede decât prin intermediul documentelor de arhivă, am zăbovit cu emoție asupra unora dintre ele. Mai întâi, asupra celor de la Școala Normală de Fete „Domnița Elena”. Apoi, asupra celor de la Școala Normală de Băieți, unde Profesorul Dumitru Alistar a funcționat cu mai multe ore (observațiile despre aceste din urmă documente vor constitui obiectul unui articol viitor). Se știe că cele două școli normale, denumite, după 1948, școli pedagogice, au fuzionat în 1956.

Răsfoirea registrelor, a dosarelor - mai mult scrise cu penița decât dactilografiate - ne oferă revelații cu privire la dotarea școlii, la proveniența elevilor, la aprecierea la nivel național a activității desfășurate aici, asupra destinației avute de localul instituției în timpul războiului, asupra normei didactice, asupra studiilor profesorilor și salarizării lor. Consultând acele procese verbale, rapoarte, corespondențe, am preluat și noi ceva din vibrația emițătorilor lor. Cu atât mai mult cu cât detaliul pierderii parțiale a arhivelor școlii cu ocazia evacuării în

---

¹ Marin Cosmescu, Ioan Dănilă, **Dumitru Alistar. Un ilustru cărturar moldovean. Poet. Traducător. Lingvist**, Seria *Recuperatio*, „Egal”, Bacău, 2004.

² Relu Leoveanu, **Liceul Pedagogic „Ștefan cel Mare” Bacău. 140 ani. File de monografie**, Bacău, 2000.

timpul războiului³ face perceperea ca și mai prețioasă a fiecăruia dintre actele existente.

Cum complexitatea documentelor impunea o selecție, ne-am oprit la un anumit aspect al datelor consemnate: cel referitor la predarea limbii franceze în acei ani. Urmărit, desigur, în contextul întregii activități desfășurate atunci la nivelul instituției.

O primă constatare care se desprinde din observarea aspectului menționat ține de latura seriozității autentice, nicidecum formale, a implicării dascălilor vremii în împlinirea misiunii lor. O dovedesc, între altele, procesele verbale de inspecție. Ele consemnează aprecieri despre pregătirea cadrului didactic, organizarea orei, folosirea suporturilor pedagogice, atitudinea față de elevi, etc. Dar și sugestii, recomandări, calificative și note, acestea din urmă fiind... între 7 și 9. Un singur 10 face excepție.

Se semnalează dificultăți cu care se confruntă dascălii. Pronunția marcată de particularități de grai provincial ține de proveniența elevilor de gimnaziu din mediul rural, ceea ce impune eforturi speciale și la disciplina limba română (să nu uităm că suntem în anii '40, când, în afara școlii, modelul preponderent de rostire era cel oferit în familie). Însușirea genitivului este anevoioasă în condițiile în care el nu a fost încă studiat la limba română. Asimilarea ortografiei franceze pune probleme, ele existând de altfel la înșiși vorbitorii nativi ai acestei limbi. Densitatea unui text, nuanțele lui, impun elaborarea unor anumite strategii de aprofundare. În sfârșit, prin „lipsa din comerț”⁴ a manualelor, un singur exemplar revine unui număr de 3-4 elevi.

Trecerea în revistă a recomandărilor ne revelă adesea actualitatea lor. În organizarea lecției, re folosirea în contexte noi a lexicului studiat ar fi fost preferabilă repetării de mai multe ori a traducerii. Textul despre programul zilei ar fi fost mai bine exploatat dacă li s-ar fi cerut elevilor să vorbească despre propriul lor program. Limba țintă ar trebui să fie firesc folosită în conversația curentă a orei (cererea/ furnizarea de informații pentru notarea absențelor; cerința de a se închide/ deschide cartea, de a corecta, de a se face liniște, etc.). Textul, imaginea, trebuie să servească de punct de plecare în însușirea structurilor, a procedeeleor de

---

³ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, **Fond Liceul Pedagogic**, dosar 1/1945, fila 3.

⁴ **Ibidem**, registrul 2/1942, f. 23

exprimare a propriilor gânduri și trăiri. Pentru captarea atenției elevilor, întrebarea trebuie adresată întregii clase înainte de numirea celui ce urmează să răspundă.

O altă constatare asupra predării limbii franceze ține de programa analitică, despre care ne oferă informații atât procesele verbale de inspecție, prin menționarea tematicii lecției, cât și temele de sinteză propuse (ca la toate disciplinele) spre sfârșit de an școlar, lunile mai-iunie. Iată câteva dintre ele, pe care le reproducem, mai întâi în traducere:

Marți, 25 mai 1943

- Cl. a V-a⁵*
1. *Evoluția genurilor literare în Evul Mediu.*
  2. *Ce știți despre povestitorii și moraliștii secolului al XVI-lea?*
  3. *Rolul corespondenței în secolul al XVII-lea⁶*

- Cl. a VI-a B*
1. *Sfaturile lui Boileau privind tragedia. Care dintre autorii studiați le-a respectat mai fidel?*
  2. *Sfaturile lui Boileau asupra comediei. Molière le-a respectat?*
  3. *Traducere din română în franceză: text despre opera clasicilor din secolul al XVII-lea⁷*

Joi, 27 mai 1943

- Cl. a VI-a A*
1. *Trăsăturile generale ale fabulelor lui La Fontaine.*
  2. *Sfaturile lui Boileau asupra tragediei. Care dintre autorii studiați le-a respectat mai fidel?*
  3. *Traducere din română în franceză: Text despre imitarea de către clasici a anticilor⁸*

- Cl. a VII-a*
1. *V. Hugo, perfect cunoscător al adâncului sufletesc al micuților pe care i-a îndrăgit atât de mult*
  2. *Hippolyte Taine, exemplu de viață laborioasă și de*

⁵ **Ibidem**, registrul 2/1942, f. 23

⁶ Echivalentul clasei a IX-a de astăzi.

⁷ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, **Fond Liceul Pedagogic**, dosar 1/1937, f. 102

⁸ **Ibidem**, f. 103

curaj intelectual. Sistemul său de critică literară.

3. *Traducere din română în franceză: Două genii: Victor Hugo și Louis Pasteur*⁹.

Marți, 1 iunie 1943

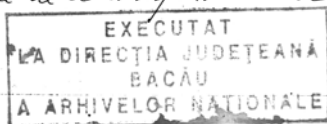
1. *Formarea poporului francez.*
2. *Relieful provinciilor din nordul Franței.*
3. *Traducere din română în franceză: manual, pagina 43*¹⁰.

Din dorința de a dăruii cititorilor articolului ceva din emoția cu care am descifrat, în acele documente, literele rotunjite, îngrijit așternute cu penița, vom reproduce aici și imaginea unora dintre ele.

Marți 25 Noi 1943.

Cl. V. Franceza

1. *Le développement des genres littéraires pendant le Moyen-Âge.*
2. *Que savez-vous des contours et des mentalités du XVIe s.*
3. *Le rôle de la correspondance au XVIIe s.*

Cl. VI B. Franceza

- 1) *des conseils donnés par Boileau relatifs à la tragédie et lequel des auteurs étudiés a mieux respecté ses conseils.*
- 2) *Les conseils donnés par Boileau relatifs à la comédie et si Molière a-t-il respecté ses conseils.*
- 3) *Traduction de roumain en français (sur l'œuvre des écrivains du XVIIe siècle)*

*Directoare
Ving. Cristea*

Tematica lecțiilor recapitulative ne conduce spre remarcarea ponderii importante pe care o avea, la disciplina limba franceză, studierea istoriei literaturii. Titlurile propuse presupun nu doar decodarea unor texte în ordinea lor cronologică, ci și instruirea în spiritul muncii

⁹ *Ibidem*, f. 103 verso.

¹⁰ *Ibidem*, f. 106.

intelectuale sistematice, formarea capacității de sinteză, educarea reflecției asupra amprentelor epocii, asupra valorilor morale autentice. Presupun cu certitudine lecturi vaste. Ne întrebăm dacă astăzi un student la Litere ar putea răspunde cu ușurință întrebărilor puse, pe atunci, elevilor. Întrebarea fiind mai curând retorică, nu putem privi decât cu respect propria investire a dascălilor și elevilor lor.

O altă remarcă la îndemână privește registrul de limbă predat în acea perioadă. Este, evident, vorba de aspectul literar al limbii, decurgând din studierea preponderentă de texte literare, desigur, fără excluderea comunicării uzuale. Dată fiind ponderea importantă acordată astăzi în predare actelor de limbaj, am putea formula și invers întrebarea: elevii de atunci ar reuși cu ușurință să se angajeze într-o interacțiune verbală marcată de particularitățile limbii vorbite? Întrebare de asemenea retorică, accentul fiind pus astăzi pe competența de comunicare, cât mai aproape posibil de aceea a unui vorbitor nativ. Știindu-se abaterea importantă a francezei vorbite de la normele francezei literare, oportunitatea ponderii celui dintâi dintre registrele menționate apare ca firească, planul de învățământ al acelor ani¹¹ afectând disciplinei limba franceză un număr de ore aproximativ egal cu cel de astăzi. Și, chiar dacă lectura ca suport al formării tânărului și-a pierdut mult - și pe nedrept - din strălucire, prezența în manualele actuale a textului literar cu trimiteri la elemente de civilizație este, de asemenea, firească. Prin orele de curs, elevii au posibilitatea de a se iniția în lectura în limba franceză. Privilegiul unei școli precum Colegiul Național Pedagogic "Ștefan cel Mare" de a deține acum un important fond de carte în această limbă poate fi onorat numai de interesul tinerilor de a beneficia de el.

În sfârșit, tematica recapitulărilor finale ne conduce spre observarea reluării implicite a problemelor de gramatică, atât prin sintezele propuse, cât și prin traducere, exercițiu complex căruia ar fi util să-i acordăm și astăzi locul cuvenit.

După ce ne-am transpus, fie și parțial, în acei ani din parcursul fostei Școli Normale, actualului Colegiu Național Pedagogic „Ștefan cel Mare”, vom enumera cu sfială, pe lângă numele ilustrului dascăl, lingvist, traducător, poet Dumitru Alistar (care predă, după cum atestă condicele de prezență, și limba italiană), și pe cele ale altor profesori de atunci: Eugenia Costică, Alexandrina Baican, Despina Simionescu,

---

¹¹ **Fond Liceul Pedagogic**, dosar 1/1946, f. 686 v.

Eugenia Mușata, Aurora Culicovschi, V. Cristian, M. Costăchescu, R. Urziceanu, Aug. Bostan.

Ne-ar fi interesat, firește, să răsfoim și manuale ale acelor ani, ca și ale celor precedenți și următori. O colecție a manualelor de limba franceză care au servit generațiilor anterioare ar putea constitui o frumoasă inițiativă dedicată următoarei ediții a francofoniei, care va reuni, în 2006, la București, reprezentanți a 64 de țări.

TOLERANȚA LA ORA DE ISTORIE

Adriana Leahu

Tema: “Minoritățile etnice din România”

Secvență de învățare: studiu de caz - rromii

Argument

În programa de clasa a VIII a de gimnaziu, conținuturile temelor nu au aspecte explicit legate de educația în spiritul toleranței, de dezvoltarea atașamentului comunitar și în același timp a empatiei, de respectul identităților etnice din spațiul României.

Aceste obiective pot fi realizate doar prin cunoașterea mai îndeaproape a fiecărei identități etnice, a tradițiilor și aspirațiilor acesteia. Pornind de la premisa ca o buna cunoaștere creează mai multe cai de apropiere, fundamentul unei bune conviețuiri între toți locuitorii României, considerăm că este necesară o strategie pe termen lung concretizată prin teme speciale în programa de Istoria românilor prin noi abordări metodologice ale programei.

Obiective:

I. Să definească termenii de minoritate etnică, toleranță, discriminare și să formuleze aprecieri în legătură cu aceste concepte.

II. Să identifice cauze ale dificultăților de integrare a rromilor în societate; și posibile soluții pentru rezolvarea acestora.

III. Să utilizeze critic sursele istorice;

IV. Să demonstreze empatie;

V. Să-și dezvolte un comportament civic bazat pe colaborare, negociere și toleranță.

Resurse – fișe cu surse, fisa de lucru “Știu/ Vreau să știu/ Am învățat”, fise de evaluare reprezentări grafice, Harta României, manual,

fotografii, (imaginea tradițională a etniei rromilor: costume, ocupații, mod de viață).

Bibliografie

1. Viorel Achim, **Țiganii în istoria României**, Editura Enciclopedica, 1998
2. Angus Fraser, **Țiganii**, Editura Humanitas, 1998
3. Lucian Boia, **Istorie și mit în conștiința românească**, Editura Humanitas, 1997
4. Alina Mungiu-Pippidi, **Transilvania subiectiva**, Humanitas, 1999, p. 1-71
5. Mihail Kogălniceanu, **Desrobirea tiganiloru**, Buc. 1891, p. 14.
6. Bird Stasz & Ulrich Louis, **Istorie orală - spunem povești și scriem despre viața**, Corint, 2000
7. Articole din presa - *Adevărul*, 21 septembrie 2004
8. Manualul de istorie - clasa a VIII-a , Humanitas
9. Otilia Păcurari, Anca Târcă, Ligia Sarivan, **Strategii didactice inovative** – CEDU 2000+, Buc. 2003.

Metode si tehnici : conversația, lucrul în echipe și în grup, brainstorming, studiu de caz, tehnica Știu/ Vreau să știu/ Am învățat”

Scenariu didactic – 20 min.

Secvența de învățare activă a fost structurată pe baza unui studiu de caz. Profesorul le prezintă elevilor principalele etape:

- Enunțarea problemei de investigat – tema “Minoritățile etnice din România”: studiu de caz – rromii.

- Aplicarea tehnicii “Știu/ Vreau să știu/ Am învățat”

- Aplicarea rezultatelor obținute prin legăturile cu viața reală.

Activitatea.1. 2min

1. Elevii răspund la întrebările: Ce înțelegeți prin minoritate etnica, toleranța, discriminare etnica ? Fișa de pregătire a exercițiului.

2. Care sunt minoritățile etnice din România ?

Activitatea 2-10 min

1. Elevii lucrează în perechi – fișa de lucru.
  2. Profesorul prezintă tehnica “Știu/ Vreau să știu/ Am învățat” – construiește pe tablă un tabel cu trei coloane: „Știu/ Ce credem că știm ?/Vreau să știu/ Ce vrem să știm ?/Am învățat/ Ce am învățat ?
  3. Profesorul cere elevilor să facă o lista cu tot ceea cred ca știu sau știu despre etnia rromilor – brainstorming.
  4. Fiecare echipa completează prima rubrica din fisa de lucru cu informații, opinii, aprecieri despre rromi
  5. Profesorul notează pe tabla în prima coloana informațiile cu care toata clasa este de acord
  6. Profesorul îi ajută pe elevi să formuleze întrebări despre lucrurile de care nu sunt siguri. Aceste întrebări pot apărea în urma dezacordului privind unele detalii sau pot fi produse de curiozitatea elevilor.
  7. Elevii identifică întrebările pe care le au despre minoritatea rromilor, iar profesorul le notează în a doua coloana a tabelului
  8. Elevii citesc fisele cu surse (fisa.1,2, S.1-S.6) – (conțin câteva repere cronologice ale istoriei rromilor pe teritoriul românesc; informații despre statutul rromilor în evul mediu și epoca modernă; genocidul din Transnistria; modul în care este percepută etnia rromă în societatea românească contemporană)
  9. Profesorul revine asupra întrebărilor formulate și notează răspunsurile găsite de elevi în coloana „Am învățat”.
  10. Profesorul întreabă elevii ce alte informații au găsit în surse, în legătură cu care au pus întrebări la început și le notează și pe acestea în ultima coloană.
  11. Elevii compara ceea ce cunoșteau înainte de lecturare cu ceea ce au învățat în urma investigației realizate.
- Unele dintre întrebările lor s-ar putea să rămână fără răspunsuri și s-ar putea să apară întrebări noi, care pot fi folosite ca punct de plecare pentru investigații ulterioare.

Activitatea.3 – 8min

1. Elevii sunt împărțiți în trei grupe de cate șapte
2. Fiecare grupa primește o sarcina de lucru (fise de evaluare 1-3)

Grupa 1 – **“Monitorizarea presei românești “**

Grupa 2 – **“Copiii rromi nu mai vor discriminare”**

Grupa 3 – *“Creează o alta imagine”*

Fiecare grupă îşi desemnează un reprezentant care prezintă soluţia găsită.

Tema pentru acasă

Activitate de monitorizare a doua cotidiane (unul central si altul local) timp de doua săptămâni, a ştirilor despre rromi si gruparea acestora pe conotaţii (pozitive sau negative). Comentarea rezultatelor (activitate pe grupe)

Pregătirea de către elevi a exerciţiului

Definirea noţiunilor:

- Minoritate etnică - grup etnic puţin numeros în comparaţie cu populaţia majoritara a unei ţări, care se teme că nu-i este recunoscută şi menţinută specificitatea
- Toleranţa - (lat. “ a permite, a admite”)- respectarea libertăţii celui alt, a modului său personal de a gândi şi acţiona, a opiniilor sale politice şi religioase. Abraham Lincoln spunea “ detest modul vostru de a gândi, dar sunt gata să mor pentru a apăra dreptul nostru de a vă exprima “
- Discriminare naţională - neacordarea de drepturi egale minorităţilor naţionale sau naţiunilor considerate inferioare (ex. discriminarea evreilor, ţiganilor in Germania nazistă)

Structura etnica a populaţiei Romaniei-1992

1. Conform recensământului din ianuarie 1992, structura populaţiei este următoarea: români (89.4%), maghiari (7.13%), rromi (1.80%), germani (0.52%), (0.29%), (0.17%), sârbi (0.14%), turci (0.13%), tătari (0.11%), slovaci (0.09%), alte naţionalităţi bulgari, evrei, croaţi, cehi, polonezi, greci, armeni ş.a. (0.3%).

Minorităţile etnice cele mai importante au fost - şi sunt şi acum - cele reprezentate de maghiari, ţigani, germani, ucraineni, ruşi-lipoveni, evrei, turci, tătari, armeni, bulgari, sârbi, croaţi, slovaci, cehi, polonezi, greci, albanezi, italieni. La ora actuală în România sunt

recunoscute oficial 18 minorități etnice, fiecare dintre acestea (cu excepția celei maghiare) fiind reprezentate automat în Parlamentul României. Lor li se mai adaugă organizații deja constituite ale slavilor macedoneni (de asemenea, cu un reprezentant în Camera Deputaților), ale rutenilor etc.

Fișa 1.

Rromii din România

Repere cronologice:

- 1385- Act emis de Dan I, Domnul Țării Românești prin care dăruiește mai multe posesiuni mănăstirii Tismana între acestea se află 40 de sălașe de țigani (cea mai timpurie informație scrisă despre prezenta țiganiilor/ romilor pe teritoriul României)
- sec. XIV-XVII - Robia țiganilor este un fenomen de amploare: robi domnești, mănăstirești, boierești
- 9 oct. 1783- Iosif II a publicat o Hauptregulatio – ordonanța în 59 de puncte care reglementează statutul țiganilor din Ungaria și Transilvania în toate componentele sale.
- 1844; 1847- legile de emancipare a robiilor domnești (țiganilor) și mănăstirești din Moldova și Muntenia
- 1855,1856 - Legile Dezrobirii în Moldova și în Muntenia - emanciparea robilor boierești
- în urma actelor de la jum. sec. al XIX-lea aproximativ 250000 de oameni au fost scoși din condiția de robi și puși din punct de vedere juridic în rândul cetățenilor țării
- 1933- Asociația Generală a Țiganilor din România
- 16 nov.1943-Mareșalul Ion Antonescu își declară intenția eliminării maselor minoritare din mijlocul elementului românesc (vizați evreii și țiganii)
- 1942-1944-deportarea țiganilor în Transnistria, unde mii de țigani și-au găsit moartea acolo.
- 1990-țiganii recunoscuți ca minoritate etnică sub numele de romi

- 2000- Guvernul român aproba o strategie națională de îmbunătățire a situației țăganilor, un program pe 10 ani care își propune ridicarea nivelului social și economic al țăganilor și integrarea lor în societate

Surse

Sursa 1.

“Țigan...Membru al unei rase nomade (ei înșiși numindu-se romi), de origine hindusă. Aceștia au pielea de culoare roșcat închis și părul negru. Își câștigă existența din confecționarea de coșuri, din geambașie, din ghicit etc. și de obicei trezesc suspiciune datorită vieții nomade și obiceiurilor lor. Limba lor (zisa româna) este un dialect hindus, foarte stâlcit, cu un număr mare de cuvinte provenind din diferite limbi europene.”

The Oxford English Dictionary, ediția a-2-a, 1989

Sursa 2.

“Acest act ne înalță țeara deopotrivă cu staturile cele mai civilizate în privirea principiului moralului și a dreptății...toți românii, toți iubitorii de omenie, toți partizanii ideilor noua și-au unit glasul spre a aplauda un act care dă slobozenia unui popor întreg, acum patria noastră, desrobindu-și țăganii, sfîntește principiul ca toți oamenii se nasc și sînt slobozi, în vreme când coloniile Franței și multe staturi republicane a Unirii Americane de Nord gem de milioane de negri împilați, în vreme când robia încă, în adunările legislative a acestor țări, numără atîția partizani!”

M. Kogălniceanu, *Desrobirea țăganilor*

Sursa 3

Calvarul țăganilor din Transnistria

“Pe timpul cât au stat cazărmile de la Alexandru dar, țăganii au trăit într-o mizerie de nedescris. Erau alimentați insuficient. Li se dădeau 400 gr. pâine pentru cei capabili a munci și câte 200 gr. pentru bătrâni și copii. Li se mai dădeau puțini cartofi și foarte rar pește sărat și acestea în cantități extrem de mici.

Din cauza proastei alimentări, unii țigani-aceștia formează majoritatea-au slăbit într-atât că au ajuns numai schelete. Zilnic mureau-mai ales în ultimul timp-cate 10-15 țigani. Erau plini de paraziți. Vizita medicală nu li se făcea deloc, iar medicamente nu aveau. Sunt goi fără haine pe ei, iar rufăria și încălțăminte le lipsește de asemenea completamente. Sunt femei al căror corp (partea inferioară) este gol în adevăratul sens al cuvântului. Săpun nu li s-a dat de când au venit, din care cauză nu s-au spălat nici ei și n-au putut să-și spele nici singura cămașă ce au.

În general situația țăganilor este groaznică, aproape de neînchipuit. Din cauza mizeriei mulți dintre ei au ajuns niște umbre și aproape sălbateci. Aceasta stare a lor se datorează din cauza relei cazări și alimentări, precum și a frigului. Din cauza foamei la care sunt supuși, i-au speriat pe ucraineni cu furturile. Dacă în țară unii țigani se țineau de furturi, o făceau din obișnuință, pe când acolo și țiganul care în țară era cinstit s-a pus pe furt, căci foamea l-a dus la acest gest rușinos”.

Nota informativă a unui agent care a executat serviciul de informare în regiunea Oceakov, 5 dec.1942

Sursa 4

“ Potrivit sondajelor, aproximativ două treimi dintre români nu îi agreează pe țigani. Procentul, deosebit de ridicat, pare a defini o adevărată psihoză și oferă toate ingredientele unui mit politic. Țiganilor li se reproșează multe, de la nesiguranța vieții de fiecare zi (crime, tâlhării) până la stricarea imaginii țării în străinătate. Ei stârnesc teama îndeosebi prin ponderea demografică, mai recent și economică, în sensibila creștere. Numărul lor, oficial de ordinul sutelor de mii este amplificat de opinia publică la milioane. Unele proiecții prevăd momentul când, dată fiind natalitatea ridicată a unora și scăzută a altora, țiganii vor ajunge majoritari în România. Mitul tradițional al țiganului, exprimând sentimentul de superioritate față de un celălalt foarte diferit, primitiv și marginal, dar și o anume simpatie de factură romantic-umanitară și o intenție civilizatoare, se retrage în fața unui amestec de ostilitate și teama. Discursul, promovat chiar la televiziunea publică, devine în aceste condiții rasist, lărgind și mai tare o fisură socială care poate genera situații periculoase.”

Lucian Boia, **Istorie și mit în conștiința românească**, București, Ed. Humanitas, 1997, p.20

Sursa 5

“Infrațiunile și delictele de tot felul comise de cetățenii proveniți din rândul romilor sunt tot mai numeroase. Chiar dacă nu există cifre oficiale în acest sens, este clar că rata criminalității în rândul acestei populații este mare și tinde să se agraveze, mai cu seamă în cadrul comunităților omogene de romi. Există semne de îngrijorătoare de creștere a violenței în rândul populației de romi. Presa vorbește de existența unor rețele ale crimei organizate formate din oameni provenind din această etnie (așa-numita “mafie țigănească”) și de riscul ca romii bogați să-i folosească pe conaționalii săraci în activități infracționale. În general comportamentul social al comunității rome pune probleme în ansamblul societății românești. Lipsa de respect față de lege, ca și față de normele nescrise ale unui comportament civilizat, este o constatare la nivelul simțului comun.”

Viorel Achim, **Țigani în istoria României**, Editura Enciclopedica, 1998, pp169-170

Sursa 6

“7-9% din populația României este de etnie romă, 75.1% dintre romi trăiesc în sărăcie cruntă, mai mult de 40% dintre copiii romilor suferă de foame în permanență. De asemenea, numai 20% dintre copiii romi merg la grădinița, numai 50% dintre ei merg constant la școală, iar 23% nu știu să citească. “Combaterea discriminării este, în primul rând, o obligație care revine autorităților centrale. Ele trebuie să stabilească regimul constituțional și juridic necesar combaterii fenomenelor de discriminare; tot ele au responsabilitatea aplicării eficiente a politicilor publice în acest domeniu”, a declarat Pierre Poupard, reprezentantul UNICEF în România. UNICEF solicită ca în manualele fundamentale (istorie, geografie, etc.) să fie cuprinse mai multe informații despre etnia romă, promovarea prin mass-media a culturii și educației în limba rromani, consultanță și asistență pentru copiii rromi, evitarea segregării romilor prin formarea claselor de elevi. *Adevărul*, 21 septembrie 2004.

Fișa de evaluare .1.

Monitorizare a presei românești, febr.-aug. 2000, realizată de Agenția de Monitorizare a Presei - Academia Cațavencu și Fundația Romani Criss

Stereotipuri	Frecvența	Relativ
Lebedele de la Viena	2	1.82%
Țigan infractor	33	30.00%
Țigan violent	38	34.55%
Abandon școlar	5	4.55%
Afaceriști	4	3.64%
Natalitate mare	4	3.64%
Murdărie	2	1.82%
Mafie țigănească	7	6.36%
Țigan analfabet	1	0.91%
Țigan cerșetor	1	0.91%
Tradiționalism	8	7.27%
Țigan sărac	2	1.82%
Legea țigănească	2	1.82%
Țigan fără ocupație	1	0.91%

Sarcina de învățare: Studiați tabelul de mai sus și grupați stereotipurile în funcție de conotație (pozitiv, negativ, neutru).

Dați exemple de alte stereotipuri legate de romi și găsiți explicații pentru apariția lor

Fișa de evaluare 2

Copiii rromi nu mai vor discriminare

“Merg la școală și colegii îmi spun “cioara vopsită” ”

“ Pentru mine discriminarea este atunci când merg la școală și colegii îmi spun “țigan”, “cioară vopsită”, “negru”, “mafiot”, când profesorii nu îmi dau notele pe care le merit, când vânzătoarele de la

magazin mă tratează răutăcios. În anul școlar 1999-2000, când eram în clasa a IV-a, eu și un alt coleg de-al meu de etnie romă am fost lăsați repetenți, deși învățăm bine. Noi doi eram singurii elevi de etnie romă din clasă”, a spus recent, George Raportoru, un copil rom, care încearcă să stopeze discriminarea etnică. Afirmatia a fost făcută în prezenta reprezentanților UNICEF în România, care au lansat campania **Discriminarea ucide vise**.

Adevărul – 21.09.2004

- Ce fel de sursă este? Ce caracter are?
- Ce ai fi făcut tu într-o astfel de situație?
- Ce crezi că a simțit acel copil?
- Ce ai fi simțit tu într-o astfel de situație?

Fișă de evaluare 3

Studiați fotografiile prezentate în timpul activității și răspundeți:

- Care este imaginea tradițională a etniei rromilor ?
- Prezentați o imagine nouă a rromilor pornind de la un exemplu pozitiv pe care îl cunoașteți (colegi, profesor, prieten, vecin, rude).

Fisa de lucru

Știu/ Cred că știu	Vreau să știu	Am învățat
--------------------	---------------	------------

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE, LXX, BUCUREȘTI, EDITURA PUBLISTAR, 2005, 315 P.

Societatea de Științe Istorice din România a publicat, în acest an, un nou număr al revistei Studii și articole de istorie, la Editura PUBLISTAR.

Revista are 315 pagini și este structurată pe șapte capitole: **Integrarea Europeană și identitate națională** (p. 5-172); **Didactică și metodică** (p. 173-215); **Miscelaneea** (p.218-307), **Dicționar** (p. 297-299), **Bibliografie** (p. 300-307), **Dascălii noștri-în memoriam** (p. 308-313) și **Din viața Societății** (p. 314-315).

Semnatarii articolelor primului capitol evidențiază problema integrării românilor în Europa ca o permanență a istoriei noastre dar și ca o problemă a păstrării identității naționale. Fiecare din cele 11 articole abordează aspecte privind această problemă ajungând până la aderarea României la Uniunea Europeană. În articolul **“Românii și Europa în evul mediu”**, pagina 5-13, semnat de conf.univ.dr.Mihail M.Andreescu de la universitatea “Spiru Haret” din București consideră că “apartenența românilor și a României la Europa și la civilizația europeană nu trebuie demonstrată deoarece este o realitate evidentă.” (p. 5) Întrucât vocilor care au contestat caracterul european al civilizației românești și apartenența românilor la Europa li s-a răspuns de istoriografia românească, autorul își propune și reușește pe baza acesteia să sublinieze ‘apartenența și integrarea românilor la și în Europa medievală evidențiind legăturile religioase și de familie, politico-militare, economice și culturale ale românilor cu lumea europeană, care probează prezența și implicarea directă a românilor la toate marile probleme europene din evul mediu până în epoca modernă și în continuare până astăzi” (p. 5)

Profesorul Bogdan Teodorescu, în articolul **„Românii și Europa în secolul al XVII-lea”** (p. 14-27) urmărește în prezentarea sa trei probleme: “Cadrul general”, “Statutul Țărilor Române sub autoritatea otomană” și “Contacte politice cu Europa”. După ce analizează situația complexă a Europei în secolul al XVII-lea, face un bilanț al acestui secol care demonstrează “o creștere lentă dar sigură a aservirii Țărilor Române față de puterea otomană”. (p. 17) Soluția domniei și a “elitelor boierești” a avut în vedere alianța cu una din marile puteri interesate într-o acțiune îndreptată împotriva Porții. Speranța în Imperiul Habsburgic s-a pierdut repede și s-a îndreptat spre Rusia, doar Constantin Brâncoveanu și-a păstrat o distanță egală față de cele două imperii. În partea a treia a articolului realizează o analiză riguroasă a relațiilor Țărilor Române cu puterile Europei și alianțele antiotomane proiectate de domnitorii români pentru înlăturarea dominației otomane. Într-o scrisoare adresată generalului imperial Guido Starhemberg (1657-1737) Constantin Brâncoveanu cerea informații despre “de la nostra Europa”, deci își revendica apartenența la Europa.

O contribuție însemnată la cunoașterea istoriei și a rolului românilor balcanici aduce conf.univ.dr.Șt. Pascu în articolul **“De la populația romanizată la valahi/aromâni/români balcanici.”** (p. 28-59) Pornind de la Miron Costin “primul învățat român care introduce în ecuația etniei noastre și componenta sa sud-dunăreană” (p. 33), trece în revistă personalitățile care au prezentat această problemă: stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Școala Ardeleană, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ionescu de la Brad și Nicolae Iorga. Concluzia care se desprinde este că românii sud-dunăreni reprezintă “o particică din efortul creator al ansamblului națiunii române.” (p. 58)

O interesantă problemă este abordată în articolul **“România și Planul Marshall”** (p. 60-71) care aparține lui Eugen Denize. Autorul prezintă obiectivele Planului Marshall. Pentru România “a însemnat una din ultimele ocazii de a-și recăpăta libertatea, de a scăpa de sub dominația comunistă și cel puțin parțial și de sub dominația sovietică”(p. 63).

Capitolul **“Didactică și Metodică”** cuprinde un număr de cinci articole, două articole **“Didactica istoriei – educația pentru cetățenie europeană”** (p. 173-178) semnat de Constantin Vitanus și **“Cetățean român - cetățean european”** (p. 191-202) semnat de Cristina Gîlă continuă problematica primului capitol dar din punct de vedere metodic. Profesorul Constantin Vitanus menționează noile tipuri de educație care contribuie la “formarea conștiinței europene pe baza căreia se va manifesta cetățenia europeană” (p. 175). Pornind de la conceptul de cetățenie din antichitate “de virtute civică” sau de “bun cetățean”, ajunge la conceptul actual care presupune o serie de calități ce trebuie învățate și cultivate “că buna cetățenie impune cetățenilor respectul pentru drepturile umane” și implicarea în viața comunității. În acest sens Consiliul Europei a elaborat programul “Educație pentru cetățenie democratică” și a hotărât ca anul 2005 să fie Anul European al Cetățeniei Democratice pentru Educație cu scopul de a contribui la apărarea valorilor și principiilor libertății, pluralismului, drepturilor omului și a domniei legii. Autorul subliniază rolul istoriei, singură sau în corelație cu alte discipline (literatura și arta) la educația pentru o cetățenie democratică. Este subliniată contribuția statelor din sud-estul Europei, din Balcani, la construirea unei noi Europe. Proiectul de lecție al profesoarei Cristina Gîlă ofera un model de abordare a acestei probleme într-un curs opțional.

Remarcăm de asemenea articolul profesorului Octavian Oșanu **“Aplicarea noului sistem de evaluare la istorie”** (p. 17-190). Referindu-se la criticile care se aduc sistemului tradițional de evaluare, autorul prezintă componentele prioritare ale noului sistem de evaluare: evaluarea curentă, construirea băncilor de itemi și instrumentele standardizate de evaluare. Sunt prezentate rezultatele programului de experimentare a noilor criterii de evaluare aplicate în perioada martie-mai 2004 la Liceul cu program sportiv Brăila, cu punctele tari dar și slabe, iar în Anexa nr.1 un test de evluare la Istoria românilor clasa a VIII-a.

Cel de-al treilea capitol al revistei “**Miscelaneea**”, cuprinde un număr de șapte articole care tratează aspecte diverse din istoria românilor. Amintim în mod deosebit articolele semnate de I.Orghidan “**Locul și rolul locotenenței domnești în epoca modernă a României**” (p. 225-235) și Licu D.Ion “**Iuliu Maniu versus Carol al II-lea (ianuarie-septembrie 1940)**” (p. 243-256). În articolul “**Locul...**” profesorul Orghidan arată atribuțiile, rolul și locul locotenenței domnului (căimăcămia) în istoria modernă. Sunt distinse două tipuri de locotenențe domnești când “domnul de până atunci nu-și mai exercita prerogativele și Țara era în așteptarea alegerii sau numirii unui alt Domn” (p. 225) și când “Domnul deja cunoscut numea el însuși caimacam pentru a conduce treburile statului în intervalul dintre nominalizarea sa ca succesor al precedentului Domn, investitura sa la Constantinopol și întoarcerea în țară pentru a fi înscăunat și a prelua el însuși conducerea.” (p. 225). Între 1750-1831, caimacamii sunt numiți de Domn. Un rol important în alcătuirea și funcționarea sa îl juca Biserica. Așa s-a întâmplat, de exemplu, în 1806 când în Țara Românească căimăcămia era condusă de mitropolitul Dositei. În continuare, autorul exemplifică prin articole din Regulamentele Organice, reglementările privind căimăcămia, apoi prezintă locotenentele domnești din 1848 și 1866 care reprezintă două situații speciale. Tot în acest capitol în articolul “**Iuliu Maniu...**” se face o prezentare a perioadei ianuarie - septembrie 1840 din istoria românilor punând față în față pe Carol al II-lea și Iuliu Maniu, când țara a trecut prin momente grele. Iuliu Maniu s-a dovedit “prea slab și nehotărât” (...) ”pentru a întreprinde o acțiune energică pentru salvarea țării” (p. 244) pe baza documentelor autorul prezintă principalele momente care au dus la cedarea în 1940 a Basarabiei, Bucovinei de Nord și Nord-Vestul Transilvaniei. Iuliu Maniu afirma în 28 iunie 1940 că “într-un fel sau altul vinovați sunt toți pentru evenimentele de astăzi” (p. 251) iar în 30 august 1940 Carol al II-lea nota “n-aș fi crezut ca în timpul vieții mele să văd o așa catastrofă națională” (p. 251). Aceste evenimente au grăbit abdicarea regelui la 5 septembrie 1940 și trecerea prerogativelor fiului său Mihai.

Sumarul revistei cuprinde un capitol “**Dicționar**” realizat de Mihail Andreescu care explică 27 de termeni istorici “vizând unitățile de măsură pentru lungimi, suprafețe, capacități și greutate utilizate în secolele XV-XIX” (p. 297).

Capitolul V al revistei are titlul “**Bibliografie**” și este realizat de profesorul Bogdan Teodorescu care prezintă publicațiile Institutului de Istorie “Nicolae Iorga” din anii 2002-2003 perioadă în care au apărut 23 de cărți în 2002 și 26 în 2003. Este semnalată apariția în colecția surselor istorice a părții a doua din seria “*Călători străini despre Țările Române*” și a volumelor XXXI (pentru anul 1649) și XXXV pentru anul 1650) din “*Documenta Romaniae Historica*”, B, Țara Românească. De asemenea a fost publicat volumul V din “*Istoria Românilor*” având ca secretar de redacție pe Constantin Rezachevici și volumele VI și VIII coordonate de Paul Cernovodeanu și respectiv Ioan Scurtu. Aniversarea a 85 de ani de la 1

decembrie a prilejuit apariția sintezelor “*Marea Unire*” și “*Structuri politice în Europa centrală și de sud-est (1918-2001)*”. În 2003 și 2004 au fost publicate toate cele 6 numere din “*Revista istorică*” care a oferit “un spectacol intelectual de anvergură”. În 2004 a avut loc și o premieră prin tipărirea primului număr pentru străinatate a revistei istorice “*Historical Yearbook*” care are două grupaje tematice: Autohtoni și Străini (societate, cultură, religie) și Să trăiești împreună (lege, toleranță, coerciție). Sub genericul “*Istorie universală, isorie românească*” sunt prezentate cronologic un număr impresionant de titluri care au apărut la editura Corint. Tot în 2004 la editura Academiei s-a publicat volumul “*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX (1801-1821)*”. Seria publicațiilor străine de istorie este deschisă de revista franceza “*Historia*” cu o parte substanțială a dosarelor, cu diferite subiecte precum și Întoarcerea în istorie și Momente ale istoriei. În finalul articolului este semnalată apariția seriei noi a “*Arhivei isorice a României*” editată de Universitatea București, Facultatea de Istorie, Centrul de editare a izvoarelor istorice care își propune să continue tendința vechii Arhive Hasdeene (1864-1867) și să întrețină interesul pentru document.

În penultimul capitol al revistei “**Dascălii noștri – in memoriam**” se aduce un omagiu profesorului Gheorghe I. Ioniță, prin articolul semnat de Ioan Scurtu, care a desfășurat o bogată activitate la Facultatea de Istorie a Universității București și a fost un membru activ al Societății de Științe Istorice din România. Damian Hurezeanu evocă activitatea lui Titu Georgescu ca profesor universitar și contribuția sa la apariția revistei Magazin istoric la “Anuale de istorie”, la colecțiile “Mica bibliotecă istorică”. Titu Georgescu a scris o sinteză de “Istoria Românilor” și două volume “Tot un fel de istorie”. O altă personalitate evocată este cea a lui Louis Roman care a îmbrățișat cariera didactică fiind profesor la Liceul “Ion Neculce” din București și care a fost “un membru de excepție al breslei sale și un colaborator statornic la revistei Studii și Articole de Istorie, având o mare pasiune: demografia istorică”.

Ultimul capitol VII, “**Din viața Societății**”, prezintă principalele evenimente și activități din viața “Societății” și a filialelor acesteia, care s-au desfășurat în anul 2004 sub semnul lui “Ștefan cel Mare și Sfânt.” O preocupare constantă a fost asigurarea ritmicității apariției revistelor “Studii și articole de istorie” și “Clio XXI”. Două mari evenimente au avut loc în 2004: Congresul Național din 9-11 aprilie de la Târgu Jiu care a făcut o analiză a activității Societății și Cursurile de vară de la Suceava desfășurate între 5-16 iulie.

Numărul LXX al revistei “**Studii și articole de istorie**” se impune, alături de celelalte numere apărute pânăa acum, ca o publicație de prestigiu, utilă cercetătorilor în domeniu, dascălilor de la catedră și iubitorilor de istorie.

Maria Coroi

*****PE URMELE ÎNAINȚAȘILOR, BACĂU, 2005, 488 P.**

Sub acest titlu sugestiv a apărut de sub tipar un nou volum datorat inimoasei și harniceii conduceri a Filialei "General Ieremia Grigorescu" – Bacău, a Asociației Naționale a Veteranilor de Război. Așa cum ne-am obișnuit să observăm, în ultimii 15 ani, cu ocazia apariției și altor realizări editoriale, și acest volum se datorează, în mare măsură regretatului președinte al Filialei Bacău a A.N.V.R., Profesor, General de brigadă (r) Pintilie Hăineală. Timpul n-a mai avut răbdare și în momentul definitivării acestui volum pentru tipar cel care vreme de 15 ani a fost sufletul Filialei Bacău a A.N.V.R., în calitate de președinte, a trecut în lumea umbrelor. Cred că a plecat cu sufletul împăcat convins fiind că nu a rămas dator față de contemporani și urmași, că a lăsat în urma sa realizări remarcabile și un grup de colegi, veterani de război, capabili să-i ducă mai departe proiectele, să-i desăvârșească gândurile, planurile. Dovadă este și apariția acestui masiv volum, cu un conținut variat, bogat și interesant, instructiv și nu în ultimul rând educativ pentru tânăra generație și nu numai.

În cele aproape 500 de pagini, noua lucrare, care vine să întregască, în chip fericit, bogata și interesanta activitate editorială a Filialei Bacău a A.N.R.V., concretizată în titluri cunoscute și apreciate în țară, precum periodicul „VETERANUL DE RĂZBOI”, a ajuns acum la nr. 51, și volumele: Almanahul „VETERANUL DE RĂZBOI 590”, editat în 1997; „ISTORIA FILIALEI ANRV –BACĂU”, editată în 1999 și Almanahul „VETERANUL DE RĂZBOI”, editat în 2002, aduce date și mărturii despre faptele de vitejie ale înaintașilor, ale veteranilor de război care din fericire mai sunt între noi ca mărturii vii ale unor episoade impresionante ale participării OȘTIRII ROMÂNE la îndelungatele și crâncenele bătălii din AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. Un asemenea volum era necesar, mărturiile veteranilor îmbogățind substanțial documentația istorică despre ultima mare

conflagrație mondială care a făcut milioane de morți, milioane de văduve și milioane de orfani în întreaga lume antrenată în conflict.

Așa cum remarcă în Mesajul său Președintele A.N.V.R., Generalul de armată (r) Marin Dragnea **„cuvântul scris are menirea să amintească generațiilor viitoare despre faptele și eroismul înaintașilor”**.

Deși sunt în acest volum și texte ale unor importanți și permanenți colaboratori ai Filialei Bacău a A.N.R.V., cum ar fi Acad. Gheorghe Platon din Iași, sau unii cunoscuți istorici băcăuani, marea majoritate a materialelor sunt scrise de veterani de război, adică de cei care au făcut istorie pe câmpul de luptă iar acum, la senectute, își scriu amintirile, și în fapt istoria pe care ei au făcut-o. Ne facem o datorie de conștiință în a aminti aici numele acestor bravi veterani, deveniți azi cronicari ai faptelor lor de vitejie: C-dor.(r) Al. Leonov; Col.(r) Constantin Azoitei; Ec. Ioan Poenaru; Plut. adj.(r) Gh. Starparu; Slt.(r) Miron Chiriac – azi cu domiciliul în Toronto, Canada; Col.(r) Constantin Militaru; Ion Merlușcă; C. Merlușcă; Col.(r) Gr. Costea; Col.(r) Gh. Sandu; Neculai Petria; Maior comandor (r) Vasile Ciocârlan; Col.(r) Grigore Costea; Col.(r) George Gheorghiu; Prof. dr. Florea Stănculescu. Memorabile rămân faptele lor de vitejie de pe frontul de răsărit, pentru eliberarea vetrelor strămoșești din Basarabia și ai codrilor voievodali ai Bucovinei, precum și cele de pe frontul de apus, pentru eliberarea pământului vechii Dacii, răpit prin dictatul de la Viena din 1940. Din multe texte degajă mândria veteranilor de război de a fi participat la unele din cele mai grele înclăștări cu inamicul. Emoționante sunt unele formulări din textele din acest volum, precum: „de patru ori am văzut moartea cu ochii” sau „urmele rănilor îmi fac cinste”.

În cele șase capitole ale lucrării (cap. I - **Continuitate și perseverență**; cap. II - **Bacău – garnizoană cu bogate tradiții militare**; cap. III – **Colaboratori de nădejde**; cap. IV – **Din activitatea Filialei și subfiliale A.N.R.V. Oameni și fapte**; cap. V – **Memorialistică de război**; cap. VI – **Acțiuni ale Filialei Județene**

A.N.R.V. „Generalul Ieremia Grigorescu” pe frontul cultural educativ) sunt cuprinse câteva articole privind probleme fundamentale ale istoriei poporului român și bogate date despre activitatea Filialei Bacău a A.N.V.R. și despre cele 88 de sub-filiale din județ. Într-un fel sau altul în volum se regăsesc toți cei 6580 de veterani de război care mai trăiesc în județul Bacău, precum și cele 9600 de văduve de război și văduve de veterani de război. Pentru toți cei care au avut sau mai au în familie veterani de război, acest volum devine o carte scumpă, care rămâne mărturie peste ani și ani. Această lucrare este o autentică **„carte de învățătură”** pentru noi toți, dar în primul rând pentru noile generații, despre înaintașii, despre oameni care prin faptele lor de vitejie au făcut istorie, despre oameni care au fost, sunt și vor fi pilde de eroism, modele de viață, simboluri ale luptei poporului nostru pentru independență, integritate teritorială, libertate și demnitate în marea familie a popoarelor lumii civilizate.

În mod simbolic și emoționant volumul, de față, se încheie cu un Mesaj adresat urmașilor din partea A.N.V.R. – Filiala „General Ieremia Grigorescu” – Bacău. Acest mesaj se deschide cu celebrele cuvinte ale lui N. Iorga: „Așezați unde suntem, în bătaia tuturor vânturilor, ca și cum ne-ar fi fost menirea să stăm de strajă împotriva celor mai sălbatici viteji, toată viața noastră de aproape două mii de ani n-a fost decât o trântă cu istoria. Am biruit adesea, dar cea mai mare biruință e că avem, în ciuda tuturor, un pământ și un steag, pe care ai noștri au fost vrednici să le apere”. Acest tulburător Mesaj, prin conținutul său, se încheie cu o speranță comună a veteranilor de război băcăuani, ca și a noastră a tuturor: „Avem convingerea că urmașii, nepoții și strănepoții noștri, vor fi întotdeauna prezenți la datorie și vor răspunde cu cinste sarcinilor și misiunilor ce le revin ca membri ai N.A.T.O. și, în viitor, ai Uniunii Europene”. Aceste cuvinte, extrase din Mesajul Filialei Bacău a A.N.V.R., se constituie într-un final potrivit al textului nostru, nu înainte de a aduce un gând de aleasă mulțumire conducerii Filialei Bacău a A.N.V.R., redactorului de carte, cunoscutul și apreciatul ziarist Col(r) C. Azoitei,

precum și iscusiților tipografi de la „Imprimeria Bacovia” – Bacău, coordonați de Doamna Ing. Eugenia Adam, pentru acest minunat dar care este volumul **Pe urmele înaintașilor**.

Ioan Mitrea

**VIOREL CRUCEANU, *ASASINATE ALE SECOLULUI XX*
(*ASIA, LUMEA ARABĂ, AMERICA LATINĂ*),
EDITURA CORGAL PRESS, BACĂU, 2005, 175 p.**

Asasinate ale secolului XX a apărut la Editura Corgal Press, Bacău, 2005. Lucrarea abordează în 175 de pagini un subiect care a fost prea puțin studiat. Autorul acoperă astfel un domeniu pe cât de plin de semne de întrebare, pe atât de incitant. Preocuparea sa pentru destinele lumii a treia – **Quo vadis, Africa?**, **Asasinate ale secolului XX. Africa – radiografia asasinatului politic** – transformă drama asasinatului politic în subiect de meditație și temă de studiu. După volumul consacrat anterior Africii, a venit rândul unor zone mai puțin cunoscute din lumea a treia să fie supuse atenției cititorului.

Asasinate ale secolului XX este structurată pe 3 capitole: **Asia, Lumea Arabă și America Latină**. Asasinarea unor personalități precum Che Guevara, Indira Gandhi, Augusto Cesar Sandino, Rafael Leonidas Trujillo, Feisal ibn Abdel Aziz și nu numai este adusă la cunoștința publicului. Lucrarea dezvăluie pasiunea unui cercetător pentru probleme ale istoriei mai puțin cunoscute, inedite chiar.

Lucrarea este rezultatul unei munci de cercetare vaste asupra unor surse românești și străine; iar rezultatul este impresionant. Ne copleșește bogăția de informații fără ca aceasta să ni se pară greoaie. Concepția care a stat la baza informației volumului și formula de structurare a capitolelor s-au străduit să asigure o cât mai armonioasă articulare a părților componente ale lucrării. Parcurgând paginile ni se provoacă o sete de a ști mai mult. Cartea se adresează în egală măsură persoanelor avizate dar și celor neinițiate în studiul istoriei, interesate de domenii mai puțin abordate ale istoriografiei, precum cel al lumii a treia. Supunând atenției cititorului o multitudine de experiențe provocatoare, autorul ne conduce spre cunoscuta concluzie hegeliană că „istoria ne învață că nimic nu se învață din istorie!”.

Stilul în care sunt prezentate problemele, modul în care se încearcă rezolvarea acestora este plăcut, cartea fiind ușor de parcurs. Practic, se citesc cu sufletul la gură.

Lăsând cititorului ocazia de a parcurge această radiografie a asasinatului politic, salutăm această apariție și așteptăm în același timp cu nerăbdare, o nouă lucrare cu care domnul profesor Viorel Cruceanu să ne delecteze mintea și sufletul.

Anca Însurățelu

MASA ROTUNDĂ *DATE RECENTE PRIVIND*
ISTORIA CIVILIZAȚIEI CUCUTENINE, ORGANIZATĂ DE
UNIVERSITATEA „AL.I. CUZA” IAȘI,
FACULTATEA DE ISTORIE

Această masă rotundă cu tema **Date recente privind istoria civilizației cucuteniene**, cuprinsă în cadrul manifestărilor prilejuite de „Zilele Universității”, a fost organizată de Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” Iași, Centrul Interdisciplinar de Studii Arheologice, în colaborare cu Fundația „Cucuteni pentru Mileniul III” București-Iași. Lucrările au avut loc miercuri, 26 octombrie 2005.

Dezbaterile au fost moderate de către prof.univ.dr. Nicolae Ursulescu, iar temele propuse au fost următoarele: **I. Construcția locuințelor cucuteniene; II. Tehnologia ceramicii; III. Evoluția de la Precucuteni la Cucuteni; IV. Viață spirituală și viață materială: concepte disjunctive sau întrepătrunderi?**

Cu toate că se constată pentru cultura Cucuteni o cercetare mult mai intensă față de alte culturi neo-eneolitice, atât ca timp, cât și ca spațiu, problemele ridicate de cercetarea acesteia stârnesc, în continuare, vii dispute în plan științific. Acest lucru se datorează, pe de o parte, numărului mare de informații acumulate de-a lungul timpului, iar pe de altă parte, fascinația pe care această cultură o stârnește în rândul specialiștilor, și nu în ultimul rând complexitatea acestui fenomen care îl reprezintă cultura Cucuteni. O cultură care are o artă desăvârșită, un sistem complex de construire a locuințelor, un sistem magico-religios destul de greu de descifrat datorită faptului că mărturiile arheologice vorbesc puțin în acest sens, este firesc să stârnească atât interes, cât și numeroase și controversate dispute.

În acest context putem înscrie dezbaterile prilejuite de organizarea acestui eveniment. Masa rotundă a debutat cu o **Dare de seamă**, prezentată de prof.univ.dr. Nicolae Ursulescu, în care s-au prezentat realizările recente ale membrilor Centrului Interdisciplinar de Studii Arheoistorice.

Manifestarea a continuat cu dezbateri pe tema **Construcția locuințelor cucuteniene**, în cadrul cărora asist.univ.drd. Vasile Cotiugă a prezentat principalele rezultate științifice legate de această temă, dar și

rezultatele activității personale din ultimii ani care privesc încercările de reconstituire a unor locuințe, după sistemul celor descoperite în siturile cucuteniene. Astfel, pe această temă au fost intervenții diverse din partea mai multor specialiști în eneolitic, dar și cercetători din domenii conexe, încât manifestarea s-a transformat într-o dezbatere multidisciplinară.

Masa rotundă organizată la Centrul Interdisciplinar de Studii Arheologice a permis formularea unor concluzii pe tema abordată, dar a deschis și drumul spre noi direcții de cercetarea. Este dovada interesului permanent pentru această importantă cultură eneolitică, interes dovedit între altele și de organizarea primului Muzeu **Cucuteni din România**, deschis la Piatra Neamț în 2005, într-o organizare și prezentare de excepție, muzeu asupra căroră vom reveni.

Așteptăm cu interes următoarele ediții ale mesei rotunde organizate sub genericul **Date recente privind istoria civilizației cucuteniene**, când vor fi prezentate și dezbătute în continuare, temele enunțate mai sus.

Lăcrămioara Elena Istina

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE *ARHEOLOGIA*
***MILENIULUI I p.Chr.*, ORGANIZATĂ DE**
MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PRAHOVA

Începând din anul 2002 Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova a inițiat organizarea anuală a unei Sesiuni de comunicări științifice, sub genericul **Arheologia mileniului I p.Chr.**

Încă la prima ediție a Sesiunii **Arheologia mileniului I p.Chr.** **Interferențe culturale la Dunărea de Jos**, desfășurată la Ploiești în zilele de 6-7 august 2002, doamna directoare a instituției organizatoare, profesor Lia Maria Dulgheru anunța, în deschiderea lucrărilor, că în fiecare an, la sfârșit de iulie sau început de august, se va organiza o sesiune de comunicări pe această temă, adică **Arheologia mileniului I p.Chr.** Fără îndoială trebuie spus că tema nu a fost aleasă la întâmplare. Dincolo de faptul că **arheologia mileniului I p.Chr.** este un capitol important al arheologiei românești, s-a avut în vedere și contribuția muzeului prahovean la cercetarea acestui mileniu crucial pentru cunoașterea începuturilor istoriei poporului român, prin importantele săpături arheologice, desfășurate, metodic și ani îndelungați, la Târgșorul Vechi și ceva mai târziu și în Valea Budureasca, două șantiere simbol pentru arheologia românească, de care se leagă indisolubil numele regretaților arheologi Gheorghe Diaconu și respectiv Victor Teodorescu. La **prima ediție** a Sesiunii de comunicări științifice care și-a început desfășurarea în dimineața zilei de 6 august 2002, (6 august fiind ziua menționării pentru prima dată într-un document scris a Târgșorului), Prof. drd. Dan Lichiardopol, directorul adjunct al muzeului prahovean, în deschiderea lucrărilor, a realizat o emoționantă și consistentă evocare **In memorim – Gh. Diaconu – fondator de școală arheologică**. Să reținem doar că dr. Gheorghe Diaconu, strălucit elev al magistrului Ion Nestor, a făcut din Târgșor „un templu al arheologiei românești”, un model de șantier arheologic. Aici s-au format o pleiadă de arheologi, începând din 1956, încât se poate admite fără reținere, că Gh. Diaconu, responsabilul șantierului de la Târgșor timp de „o viață de om”, a fost un fondator de școală arheologică.

După cuvântul de salut al unor oficialități centrale și locale, a urmat prelegerea dr. Petre Diaconu cu tema **Arheologia mileniului I p.Chr. în spațiul nord-dunărean și locul său în dezvoltarea cercetării arheologice**. În programul de dimineață a fost integrată și vizitarea expoziției **Muntenia în secolele II-IV p.Chr.** Programul lucrărilor sesiunii științifice având moderator pe prof. Victor Teodorescu a înscris următoarele comunicări: dr. Mihail Zahariade, **Cripta cu martiri de la Halmyris (Murighiol – Tulcea)**; dr. C. C. Petolescu, Dan Lichiardopol, **Cohors I Commagenorum**; Ioan Crișan, **Sondajul arheologic de la Abram-Bihor**; dr. Vasile Dupoi, Octavian Dupoi, **Dacii liberi din zona Bucureștilor**; Florin Petrescu, **Repertoriul stațiunilor Sântana de Mureș-Cerneahov din Muntenia**; Moței Florin, **Descoperiri arheologice din sec. IV p. Chr. în jud. Brașov**; dr. Marius Constantinescu, **Elemente specifice necropolelor de la Gherăseni și Pietroasele**; dr. Vasilica Sandu Cuculea, **Dinamica locuirii din Muntenia în sec. III-VIII p. Chr.**; dr. Ioan Mitrea, **Noi dovezi arheologice privind apartenența culturii Costișa-Botoșana-Hansca la aria culturii romano-bizantine**; dr. Mircea Negru, **Descoperiri arheologice idn sec. V la Militari Câmpul Boja – Campania 2002**; dr. Ștefan Olteanu, **Fundamentarea cronologiei din faza timpurie a culturii Dridu în lumina descoperirilor de la Șirna**; Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, **Problema importurilor în spațiul extracarpatic (sec. V-VII p.Chr.).Tiparele pentru piese de port și podoabă**; dr. Silviu Teodor, **Vase ceramice cu semne incizate în pasta crudă din secolul VI p. Chr.**; dr. Petre Diaconu, **Culturi materiale din Muntenia în secolele V-VII p. Chr.**; Doina Ciobanu, **Rolul socio-economic și politic al sării în zona de curbură a Carpaților în mileniul I p.Chr.**; dr. Mircea Babeș, **Arheologia și politica**; dr. Alexandru Niculescu, **Reprezentarea naționalistă a societății în arheologia românească**; Victor Teodorescu, **Politica și arheologia**. Comunicările prezentate au adus noi date și noi puncte de vedere cu privire la problemele abordate, deschizând noi perspective în cercetarea arheologică a mileniului I p. Chr.

Sesiune a cuprins în program, pentru ziua de 7 august, vizitarea monumentelor cantacuzine de la Filipeștii de Pădure, Călinești și Filipești de Târg, precum și a rezervației arheologice de la Târgșorul Vechi. Aici a avut loc după vizitarea șantierului arheologic, o dezbatere științifică, moderată de Dan Lichiardopol; responsabilul de azi al șantierului

Târgșor, cu tema **Partimoniul arheologic și protecția sa în conformitate cu legislația în vigoare.**

A doua ediție a Sesiunii de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Chr.** cu tema **Contextul cultural al evoluției populației geto-dacice din teritoriul extra-carpatic, sec. II-III p.Chr.,** s-a desfășurat în zilele de 26-27 iulie 2003. În ziua de 26 iulie au început lucrările Sesiunii științifice. După obișnuitele cuvinte de salut, din partea unor oficialități centrale și locale, a urmat prelegerea susținută de Prof. univ dr. Mircea Babeș, **Arheologia și societatea.** În încheierea programului de dimineață s-a vizitat expoziția **Gumelnița - o civilizație necunoscută.** În după amiaza zilei de 26 iulie, s-au desfășurat lucrările Sesiunii, moderator fiind prof. dr. Ioan Mitrea, iar în program fiind înscrise următoarele lucrări: Ion Pătrașcu, **Arheologia secolelor II-IV p.Chr. în sud-vestul Munteniei. Stadiul cercetărilor;** dr. Marian Neagu, **Autohtoni în sec. II-III p.Chr. în Câmpia Bărăganului;** Dragoș Măndescu, **Locuri și necropole aparținând culturii Militari-Chilia pe Valea Mozacului;** dr. Eugen Marius Constantinescu, **Aspecte și informații istorico-arheologice privind cultivarea viței de vie în spațiul nord-dunărea, cu privire specială la Nord-Estul Munteniei;** dr. Mircea Negru, **Descoperiri arheologice de tip Militari-Chilia pe teritoriul municipiului București;** dr. Ioan Mitrea, **Valori ale civilizației romane prezente în societatea geto-dacică din regiunile est-carpatică, în sec. II-III p.Chr.;** dr. Horea Pop, **Daci la granițele nord-vestice ale provinciei Dacia, sec. II-III p.Chr.;** dr. Gheorghe Bichir, **Dacii liberi din zona extracarpatică;** dr. Alexandru Niculescu, **Câteva observații asupra arheologiei epocii romane în Muntenia;** Florin Moței, **Tezaure monetare din sec. II-III p.Chr. în spațiul dintre Carpați și Prut;** dr. Virgil Mihăilescu-Bârliba, **Tezaurele monetare și datarea ceramicii dacilor liberi;** prof. dr. Ștefan Olteanu, **Nina Grigore, Fibule din sec. II-III p.Chr. de la Șirna, județul Prahova;** dr. Vasile Dupoi, **Elemente romane în cultura dacilor liberi din zona Bucureștilor,** Victor Iancu Teodorescu, **Daci târzii în Grecia? Cană de aparență dacică în mediul paleocreștin elen.** Duminică 27 iulie 2003 lucrările au continuat la baza **Rezervației arheologie Târgșorul Vechi** unde au mai fost prezentate două ample și interesante comunicări științifice: Dan Lichiardopol, **Observații asupra tipului de locuință al geto-dacilor din epoca roamnă în lumina descoperirilor de la Târgșorul Vechi** și Victor Iancu Teodorescu, **Deontologia cercetării**

mileniului I românesc la o jumătate de secol de la celebrele DEZBATERI din 1953. Evocări de participant în auditoriu.

A treia ediție a Sesiunii de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Chr.** s-a desfășurat în zilele de 23-24 iulie 2004. În deschiderea lucrărilor s-a lansat volumul regretatului arheolog dr. Gheorghe Diaconu, **Târgșor – un sit milenar**, despre care a vorbit dr. Petre Diaconu și a fost vernisată expoziția **Cultura Cucuteni – magia ceramicii** la care au vorbit dr. Marian Neagu și dr. Romeo Dumitrescu. Lucrările Sesiunii moderate de Prof. univ. dr. Dan Gh. Teodor, au cuprins în program următoarele comunicări științifice: dr. Mihail Zahariade, **Cetatea romană de la Halmyris**; Ion Pătrașcu, **O fibulă ornitomorfă de epocă romană descoperită la Dulceanca, jud. Teleorman**; dr. Mircea Negru, **Noi descoperiri din așezarea din sec. II-IV p.Chr. de la București - Militari Câmpul lui Boja**; dr. Suzana Dolnicescu-Ferche, Ecaterina Țânțăreanu, **Sondajul de salvare de la Alexandria - Podul Vechi**; dr. Valeriu Kavruc, **Tehnica cercetării tumulilor cu utilaje mecanice**; dr. Marian Neagu, Cătălin Lazăr și Andrei Soficariu, **Descoperiri sarmatice în centrul Munteniei**; Raluca Kogălniceanu, **Necropola sarmatică de la Isaia – Balta Popii, jud. Iași**; dr. Petre Diaconu, **Tabloul arheologic al Munteniei, sec-VI-VII d.Ch.**; Florin Moței, **Oglinzi cu tamga în arealul culturii carpice**; Dragoș Mândescu, **Din nou despre interferențele artistice dintre sarmați și geto-daci**; prof. dr. Ștefan Olteanu, Nina Grigore, **Fibula cu ochelari de la Șirna, jud. Prahova**; Mircea Mamalaucă, **Ultimele cercetări din necropola de secol IV de la Polocin-Izlaz, com. Pogonești, jud. Vaslui**; Pavel Mirea, **Necropola Sântana de Mureș–Cerneahov de la Lăceni-Cioroaița, jud. Teleorman**; prof. dr. Dan Gh. Teodor, **Relații etno-culturale la nordul Dunării de Jos, în secolele V-VII d.Ch.**; Dan Lichiaropol, **Analiza statistic combinatorie pe baza elementelor de ritual și inventar a mormintelor din necropola sarmatică de la Tâgșorul Vechi, jud. Prahova**; Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, **Observații privind tiparele pentru piesele de port și podoabă din Europa Centrală și de est.** În încheierea lucrărilor sesiunii s-a vizitat Expoziția permanentă **Tohani – popas pe drumul vinului.**

A patra ediție a Sesiunii de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Chr.** având ca temă principală **Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov**, s-a desfășurat în zilele de 29-30 iulie 2005. În deschiderea activității s-a lansat volumul **Bibliografia arheologică a**

județului Prahova de Alin Frânculeasa, o lucrare la care s-a muncit mult, oferindu-ne, ca satisfacție pentru autor, un util și necesar instrument de lucru. A urmat vernisajul expoziției **Obiecte de podoabă, vestimentație și toaletă din aria culturii Sântana de Mureș-Cerneahov**, expoziție inițiată de Muzeul „Vasile Pârvan” din Bârlad, la care au colaborat încă 12 muzee din țară și Institutul de Arheologie din Iași. Expoziția are și un util catalog, realizat de Mircea Mamalaucă, directorul Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad. Lucrările sesiunii științifice moderate de prof. dr. Ștefan Olteanu, au cuprins în program următoarele comunicări științifice: dr. Virgil Mihăilescu-Bârliba, **Începuturile comerțului în Dacia pre-romană**; drd. Dragoș Măndescu, **Descoperiri de suprafață în castrul roman de la Crampoia, pe limesul transalutanus**; Bordi Zsigmonund Lóránd, **Două pumnale de tip „Kurtzschwert” în colecția Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, jud. Covasna**; drd. Pavel Mirea, dr. Radian Andreescu, **Un complex de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, descoperit la Măgura „Buduiasca”, jud. Teleorman**; Florin Moței, **Piepteni din os din colecțiile Muzeului de Istorie din Brașov**; dr. Cristian Schuster, Traian Popa, **Descoperiri de Tip Sântana de Mureș - Cerneahov pe teritoriul județului Giurgiu**; dr. Marian Neagu, Dan Elefterescu, **O necropolă Sântana de Mureș-Cerneahov descoperită pe teritoriul municipiului Călăraș**; Gheorghe Dan Hăncescu, **Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul județului Neamț**; drd. Ion Pătrașcu, **Câteva descoperiri de tip Sântana de Mureș-Cerneahov pe Văile Vedei și Teleormanului**; Dan Lichiardopol, **Două fibule cu placă semicirculară și picior rombic descoperite la Târgșor**; dr. Marius Constantinescu, **Despre morminte Sântana de Mureș-Cerneahov de factură creștină descoperite în județul Buzău**; prof. univ. dr. Mircea Babeș, **Necropola cerneahoviană de la Poieniști. Problema mormintelor „jefuite”**; prof. univ. dr. Ștefan Olteanu, Nina Grigore, **Probleme ale secolului IV p.Ch. în lumina descoperirilor de la Șirna, județul Prahova**; dr. Mugurel Andronic, **Considerații asupra evoluției culturii materiale din nordul Moldovei după invazia hunică de la 376 p.Ch.**; dr. Ioan Mitrea, **Observații privind sfârșitul culturii Sântana de Mureș și începutul culturii Costișa-Botoșana-Hanska, în stadiul actual al cercetărilor.**

Discuțiile, ca de obicei, au fost interesante, fructuoase și provocatoare.

A doua zi, sâmbătă 24 iulie 2005 s-au vizitat monumentele de la Filipești de Târg, Călinești, Florești și Brebu.

Să spunem, la capătul acestei sumare prezentări, că Sesiunea de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Ch.**, organizată anual de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova a devenit un punct de reper în cercetarea arheologică din țara noastră, că de la o ediție la alta a crescut calitativ, că această dezbateră științifică anuală, la care participă cercetători cu experiență dar și mulți tineri cercetători, a devenit un autentic **seminar de arheologie**. Așa încât eforturile organizatorilor, gazde de excepție de fiecare dată, nu este zadarnic. Cu fiecare nouă ediție a sesiunii de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Ch.**, rămânem totuși și cu un gust amar. Și vinovații suntem noi participanții. Deși organizatorii, în speță conducerea Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, de fiecare dată a solicitat predarea/trimiterea textelor definitivare pentru tipar, nici până acum nu a apărut nici un volum. De fiecare dată toți participanții promit trimiterea textelor definitivare pentru tipar, ulterior uită această obligație elementară față de organizatori. Îmi permit să sugerez organizatorilor o soluție care se practică cu bune rezultate, în alte împrejurări. Să se ceară în lunile premergătoare sesiunii de comunicări textele culese și tehnoredactate, pe dischetă, deci bune de tipar. În cca. 2-3 săptămâni înainte de o nouă ediție a sesiunii de comunicări s-ar putea tipări volumul. Avantajul a fi dublu: pe de o parte avem garanția tipăririi lucrărilor care apoi circulă în mediile interesate; pe de altă parte cea mai mare parte a timpului, din zilele sesiunii de comunicări, ar fi rezervată dezbaterilor științifice. Felicitând organizatorii pentru ce au realizat până acum, așteptăm cu interes a V-a ediție a Sesiunii de comunicări științifice **Arheologia mileniului I p.Ch.** cu speranța că vom realiza o cotitură în ceea ce privește valorificarea științifică, prin tipar, a acestui efort comun gazde-organizatori și participanți.

Ioan Mitrea

ABREVIERI

Aluta	<i>Aluta. Muzeul Județean Sfântu-Gheorghe, Sfântu-Gheorghe.</i>
AIIA	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași.</i>
AIIIX	<i>Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași.</i>
AMM	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean de</i>
ArhMold	<i>Istorie, Vaslui.</i>
BMA	<i>Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie, Iași.</i>
Carpica	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.</i>
	<i>Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal</i>
Dacia	<i>„Iulian Antonescu”, Bacău.</i>
EPRO	<i>Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire Ancienne, N. S.,</i>
Hrisovul	<i>București.</i>
I. S. M.	<i>Études Préliminaires pour la Religion Orientel, Paris.</i>
MCA	<i>Hrisovul. Buletin al Facultății de Arhivistică, București.</i>
MemAntiq	<i>Inscripțiile din Scythia Minor, vol. I, București.</i>
MN (Muz. Naț.)	<i>Materiale și cercetări arheologice, București.</i>
Mousaios	<i>Memoria Antiquitatis. Muzeul Județean Neamț, Piatra Neamț.</i>
Pontica	<i>Muzeul Național, București.</i>
RÉSEE	<i>Mousaios. Muzeul Județean Buzău, Buzău.</i>
Rep.	<i>Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.</i>
	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes, București.</i>
RI	<i>Pierre Merlat, Répertoires des inscriptions et monuments figures</i>
RRH	<i>du culte de Jupiter Dolichenus, Paris.</i>
SAA	<i>Revista istorică. Institutul “N. Iorga”, București.</i>
SAI	<i>Revue Roumaine d'Histoire, București.</i>
SCIV(A)	<i>Studia Antiqua et Archaeologica, Iași.</i>
Studii	<i>Studii și articole de istorie, București.</i>
Zargidava	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.</i>
	<i>Studii. Revistă de istorie, București.</i>
	<i>Zargidava. Revistă de istorie. Societatea de Științe Istorice din</i>
	<i>România. Filiala Bacău, Bacău.</i>

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor, revine în exclusivitate autorilor.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

Apariția acestui număr al publicației ZARGIDAVA – Revistă de Istorie (IV, 2005) a fost posibilă numai datorită sprijinului generos al conducerii unor societăți de investiții financiare, societăți comerciale și unor persoane fizice.

Mulțumim sponsorilor și celor care au făcut donații, venind în întâmpinarea demersului nostru. Ne face plăcere să-i menționăm și aici, într-o ordine aliatorie: SIF MOLDOVA (președinte – ing. Sorin Mihail Turtoescu; vicepreședinte – ec. Costel Ceoceă; director economic – ec. Liana Marin; consilier juridic – Gabriel Lupașcu); S.C. MICROMEDICA S.R.L. Piatra Neamț (director general – Dorel Botez); Direcția Silvică Bacău (director general – ing. Gheorghe Savu; director economic – ing.-ec. Leonard Pădureanu); Perfect Curier S.R.L. – București; Arhitect Viorel Boiciuc; ec. Eți Drăgoi; Prof.dr. Livia Liliana Sibișteanu; Prof.dr. Jean Ciută; Preot Constantin Leonte; Medic Raluca Gurgu și Ilinca Andrea Gurgu; Prof. Didi Alistar; Prof. Maria Coroi.

În numele
Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mitrea